

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

RECUEIL SERBE D'ETHNOGRAPHIE XCVII

CLASSE DES SCIENCES SOCIALES

HABITATS ET ORIGINE DES HABITANTS

N° 44

Jovan F. Trifunoski

LA REGION D'OCHRID ET DE STRUGA

RECHERCHES DE GEOGRAPHIE HUMAINE

Présenté à la VII séance de la Classe des sciences sociales, le 11 septembre 1990,
se référant aux rapports de *Atanasije Urošević* et *Radomir Lukić*, membres de
l'Académie

Rédacteur

MILOŠ MACURA

Membre de l'Académie

BEOGRAD 1992

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

СРПСКИ ЕТНОГРАФСКИ ЗБОРНИК XCVII

ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

НАСЕЉА И ПОРЕКЛО СТАНОВНИШТВА

Књига 44

Јован Ф. Трифуноски

ОХРИДСКО-СТРУШКА ОБЛАСТ

АНТРОПОГЕОГРАФСКА ПРОУЧАВАЊА

Примљено на VII скупу Одељења друштвених наука од 11. септембра 1990,
на основу реферата академика *Атанасија Урошевића* и *Радомира Лукића*

Уредник

академик

МИЛОШ МАЦУРА

БЕОГРАД 1992

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР УРЕДНИКА	— — — — —	XI
ПРЕДГОВОР	— — — — —	1

ОПШТИ ДЕО

I ОБЛАСТ	— — — — —	3
1) Положај	— — — — —	3
2) Границе	— — — — —	4
3) Величина области	— — — — —	4
4) Предеоне целине	— — — — —	5
5) Име	— — — — —	6
6) Везе са суседним областима	— — — — —	7
II ПРИРОДНА СРЕДИНА	— — — — —	8
1) Геолошки састав	— — — — —	8
2) Облици рељефа	— — — — —	9
3) Клима	— — — — —	13
4) Воде	— — — — —	15
5) Педолошки састав	— — — — —	20
6) Биогеографске одлике	— — — — —	20
III ОБЛАСТ У ПРОШЛОСТИ	— — — — —	22
1) Праисторијско и античко доба	— — — — —	22
2) Средњи век	— — — — —	24
3) Турско доба	— — — — —	30
4) Новија прошлост	— — — — —	42
IV СТАРИНЕ И ТРАДИЦИЈА	— — — — —	44
1) Градишта	— — — — —	44
2) Селишта	— — — — —	45
3) Црквине и манастиришта	— — — — —	46
4) Стара гробља	— — — — —	47
5) Стари путеви	— — — — —	48
6) Стари бунари	— — — — —	49
7) Куле и ханови	— — — — —	49

V СЕОСКА НАСЕЉА — — — — —	50
1) Положај села — — — — —	50
2) Премештање села — — — — —	53
3) Тип села — — — — —	55
4) Земљишни распореди — — — — —	56
5) Старост села — — — — —	57
6) Величина села — — — — —	58
7) Утицај Охрида и Струге на развитак најближих села — — —	62
8) Имена села — — — — —	63
9) Топономастика — — — — —	64
10) Расељена села — — — — —	66
VI КУЋА И ПРИВРЕДНЕ ЗГРАДЕ — — — — —	66
1) Старија станишта — — — — —	66
2) Кућа — — — — —	67
3) Кула — — — — —	69
4) Привредне зграде — — — — —	69
5) Привремена насеља — — — — —	70
VII САДАШЊЕ СТАНОВНИШТВО — — — — —	71
1) Број и састав — — — — —	71
2) Македонско становништво — — — — —	74
3) Торбешко становништво — — — — —	91
4) Албанско становништво — — — — —	95
5) Аромунци или Цинцари-Власи — — — — —	103
6) Роми — — — — —	104
7) Међусобни етнички односи — — — — —	105
8) О ранијим Черкезима — — — — —	107
VIII ГЛАВНЕ ЕТНО-ПСИХИЧКЕ ОСОВИНЕ — — — — —	107
ПОСЕВНИ ДЕО	
I СЕЛА У ОХРИДСКОМ ДЕЛУ ОБЛАСТИ — — — — —	115
1) Орман — — — — —	115
2) Долни Лакочереј — — — — —	117
3) Горни Лакочереј — — — — —	119
4) Вапила — — — — —	121
5) Ливоиште — — — — —	123
6) Расино — — — — —	125
7) Сирула — — — — —	125
8) Куратица — — — — —	127
9) Речица — — — — —	129
10) Плаће — — — — —	130
11) Свињиште — — — — —	131
12) Завој — — — — —	132
13) Скребатно — — — — —	134
14) Опеница — — — — —	136
15) Косељ — — — — —	137
16) Лескоец — — — — —	140
17) Велгоште — — — — —	142
18) Рамне — — — — —	144

19) Шипокно — — — — —	145
20) Велестово — — — — —	146
21) Коњско — — — — —	148
22) Елшане — — — — —	151
23) Пештане — — — — —	153
24) Трпејца — — — — —	155
25) Лубаниште — — — — —	157
II СЕЛА У СТРУШКОМ ДЕЛУ ОБЛАСТИ — — — — —	159
26) Радожда — — — — —	159
27) Мали Влај — — — — —	162
28) Франгово — — — — —	165
29) Калишта — — — — —	167
30) Радолишта — — — — —	169
31) Шум — — — — —	171
32) Заграчане — — — — —	172
33) Вишни — — — — —	175
34) Долна Белица — — — — —	177
35) Враниште — — — — —	180
36) Окиси — — — — —	183
37) Вевчане — — — — —	186
38) Подгорце — — — — —	190
39) Лабунциште — — — — —	192
40) Боровец — — — — —	196
41) Велешта — — — — —	200
42) Дабовјане — — — — —	202
43) Ташморуниште — — — — —	204
44) Горни Татеш — — — — —	207
45) Долни Татеш — — — — —	208
46) Тоски — — — — —	209
47) Богојца (Боговица) — — — — —	210
48) Врчево — — — — —	211
49) Мислодежда (Мислоежда) — — — — —	213
50) Поум (Подхум) — — — — —	215
51) Делагожда — — — — —	218
52) Жебин — — — — —	220
53) Коропиште — — — — —	221
54) Клименште — — — — —	224
55) Ливада — — — — —	225
56) Ново Село — — — — —	227
57) Бицово — — — — —	229
58) Ложане — — — — —	231
59) Драслајца — — — — —	234
60) Мороиште — — — — —	236
61) Мислешево — — — — —	239
62) Волино — — — — —	242
63) Мешеиште — — — — —	244
64) Требениште — — — — —	247
65) Горенце — — — — —	249
66) Оровник — — — — —	252
67) Подмол — — — — —	254

III СЕЛА У ДЕВАРЦИ	256
68) Ботун	256
69) Црвена Вода	258
70) Песочане	261
71) Ново Село	264
72) Белчиште	266
73) Злести	268
74) Лешане	270
75) Брежане	272
76) Велмеј	273
77) Грко Поле	277
78) Горно Средоречје	278
79) Долно Средоречје	279
80) Сошане	280
81) Оздолени	282
82) Слатински Чифлик	283
83) Слатино	284
84) Издеглавје	287
85) Арбиново	289
86) Лактиње	291
87) Годивје	293
88) Врбјане	295
89) Сливово	298
90) Турје	301
91) Мраморец	303
RÉSUMÉ	309
РЕГИСТАР	313
ИЛУСТРАЦИЈЕ И КАРТА ОБЛАСТИ	

Охридско-струшка област — антропогеографска проучавања представља резултат истраживања које је професор Јован Трифуноски вршио у југо-западном делу Социјалистичке Републике Македоније од 1977. до 1979. године закључно. У теренском раду, обради грађе и излагању налаза и резултата он се придржава стриктно упутстава Јована Цвијића, сачињених за антропогеографска проучавања у Србији и другим југословенским крајевима. По томе, као и по општој оријентацији овај рад припада великој породици радова Цвијића и његове школе, посвећених разумевању антропогеографских прилика.

Сагласно томе *Охридско-струшка област* објављује се у серији СРПСКИ ЕТНОГРАФСКИ ЗБОРНИК — *Насеља и порекло становништва*. Овом приликом треба подсетити да је у овој серији из пера професора Трифуноског објављено пет монографија о антропогеографским и етнографским приликама Социјалистичке Републике Македоније. То су: *Кумановско-прешевска Црна Гора* (СЕЗ LXII, НПС 33), *Скопски Дервен — антрополошка испитивања* (СЕЗ LXVII, НПС 34), *Сеоска насеља Скопског поља — антропогеографска испитивања* (СЕЗ LXIX, НПС 35), *Горња Пчиња* (СЕЗ LXXVII, НПС 38) и *Полог* (СЕЗ XC, НПС 42). У овим, као и другим радовима професора Трифуноског, објављеним на другој страни, садржано је богато знање о Македонији сакупљено током година теренских истраживања.

У Београду
30. децембра 1990.

Уредник
академик Милош Мацура

ПРЕДГОВОР

Охридско-струшка област у југозападном делу СР Македоније интересовала је и наше старије научне раднике — Ј. Цвијића, В. Радовановића, М. Филиповића, С. Вукосављевића. Међутим, нико од њих није имао довољно времена за детаљна теренска антропогеографска и етнографско-социолошка проучавања.

Због тога је Охридско-струшка област дуго чекала да се у њој изврше поменута проучавања, која су у суседним подручјима — Кичевској котлини, сливу Радике, Дебарском Дримколу, Струшкој Малесији и Дебарском пољу — извршена.¹ Ја сам 1977. г. одлучио ту празнину да попуним. Проматрања о селима и пореклу становништва су скелет овог дела.

Приликом избора области имао сам у виду да је безусловно потребно проучити у њој сва села (свега: 91) и становништво како би се на прекретници нашег живота похватили елементи који ће данас-сутра избледети или потпуно нестати. Проучавања сам вршио током лета 1977, 1978. и 1979. г. Новчана средства потребна за боравак на терену била су моја.

Ова грађа, која је релативно богата, представља документацију из доба када је бележена. Ваља нагласити и то да се традиција о развоју села и порекла становништва код млађих становника брзо губи. После данашње старије генерације тешко ће бити скупљати податке ове врсте.

Рад је подељен на два дела — *општи* и *посебни*. У општем делу изнете су особине целе области — природне одлике, прошлост, насеља, становништво. У посебном делу описано је свако село посебно.

Као што је речено: у овом раду излажу се проучавања сеоских насеља и порекла становништва. Међутим, градска насеља — Охрид и Струга — треба да буду предмет посебног проучавања.

Поред сеоских насеља и порекла становништва на теренским проучавањима обраћао сам пажњу и на друге појаве, које у животу становништва играју важну улогу. Због тога на другом месту објавићу посебан рад са насловом „Народни живот и обичаји у Охридско-струшкој области“.

¹ Испитивања насеља и порекла становништва нису вршена још у суседним областима — Преспи и Демир-хисару или Железнику.

Верујем да ће овај рад бити од користи свима који се интересују за антропогеографску проблематику проучене области. Поготово ће корисно послужити наставницима при излагању завичајне географије околине Охрида и Струге.

Објективних тежкоћа на путовањима је било, али су оне по обављеном послу заборављене. Бројна лица показала су разумевање за мој рад и помагала су ми на терену. Таквих лица не само да је било међу учитељима и наставницима него и међу сељацима. Свима њима и на овом месту исказујем захвалност.

Потребно је да напоменем и то да је рад спремљен за штампу крајем 1979. и почетком 1980. г.

јуна 1980. г.

Јован Ф. Трифуновски

ОПШТИ ДЕО

I ОБЛАСТ

1) Положај

Као што се зна: Динарско-пиндска система, која углавном чини једну огромну и издужену целину, испуњава западни део Балканског полуострва, Део те целине чини и проучена Охридско-струшка област.

Наведена област лежи у крајњем југозападном делу СР Македоније. За разлику од осталог подручја те Републике, које са око 90% лежи у сливу Вардара, тачније у сливу Јеџејског мора, ова област лежи у сливу Црног Дрима, односно у сливу Јадранског мора. Наведене чињенице у вези са географским положајем имају важност за даља излагања, тј. за боље познавање Охридско-струшке области.

Северозападно, западно и јужно од Охридско-струшке области налазе се подручја на територији суседне државе Албаније. Та подручја су: Булчиза, Голо Брдо, Черменика, Мокра и околина Подградеца. Са истока и североистока она је у вези са областима у нашој земљи. То су: Преспа (околина Ресна), Демир-хисар (или Железник), Кичевска котлина и Дебарски Дримкол.

У саобраћајном погледу Охридско-струшка област сада је одсечена од главних комуникационих артерија. Саобраћај према југу, западу и северозападу, због југословенско-албанске границе, обустављен је углавном од ратова 1912—18. г. И долина Црног Дрима на северу, једино природно најподеснија веза, пресечена је државном границом у непосредној близини Дебра.

Охридско-струшка област је већи котлински басен, оивичен планинским венцима. Зато је она сасвим засебна географска целина. Па ипак у области има два управно-привредна средишта: Охрид на истоку и Струга на западу. У прошлости постојало је локално средиште за предео звани Дебарца на североистоку. То мало средиште звало се *Зглавница*.

Површина проучене области не поклапа се у потпуности са површином административне поделе: административна површина у долини Црног Дрима је изван географске границе области — у њу су укључена и села из два мала суседна предела — из Дебарског

Дримкола и из Малесије (струшке). Та два предела, како је у предговору речено, већ су проучена у погледу насеља и порекла становништва.

2) Границе

На западу границу Охридско-струшке области представља планина *Јабланица*. На северозападној страни граница је планина *Караорман*. На истоку и југоистоку границу чине планине *Илинска*, *Плакенска*, *Петринска* и *Галичица*.² На југозападу област се сужава: тамо лежи Охридско језеро, које је државном границом подељено између Југославије и Албаније.

Детаљније границе Охридско-струшке области су следеће. На западу граница је веома изражена. Води преко истакнутих места на планини *Јабланица*, високих: 1.644, 2.135, 2.259 и 2.130 m. На тај начин поменута планина је географска, државна и етнографска граница. Дужина западне границе износи око 27 km.

На северозападној страни, код села *Ташморуништа*, срстају огранци планина *Јабланице* и *Караормана*. Ту се Црни Дрим пробија кроз *Дримколску* клисуру или *Дримско* прло. Недалеко од поменутог села започиње северозападна граница области. Десно од Црног Дрима она се пење на *Караорман* и одатле води високим билим поменуте планине. Висине на *Караорману* су: 1.332, 1.670, 1.600 и 2.242 m. Дужина северозападне границе износи око 34 km.

На истоку и југоистоку граница области води преко места на овим планинама — *Илинској*, *Плакенској*, *Петринској* и *Галичици*. Та места су висока: 1.466, 1.362, 1.577, 1.919, 1.999, 1.661, 1.854, 1.737, 1.802, 1.953 и 2.075 m. Дужина ове границе износи око 75 km.

На југозападу, како је речено, граница није природна. То је линија која води преко Охридског језера и поклапа се са државном границом између Југославије и Албаније. Дужина југозападне границе износи око 19 km.

3) Величина области

У описаним границама Охридско-струшка област заузима површину од око 1.300 квадратних километара. На овој површини смештено је 91 мање и веће село, као и два градова насеља — *Охрид* (1971. г. — 26.370 ст.) и *Струга* (1971. г. — 11.499 ст.).

У охридском делу области има 25 села, и то: *Орман*, *Д. Лакочереј*, *Г. Лакочереј*, *Вапила*, *Ливоштите*, *Расино*, *Сирула*, *Куратица*, *Речица*, *Плаће*, *Свињште*, *Завој*, *Скребатно*, *Опеница*, *Косељ*, *Лескоец*, *Велгошти*, *Рамне*, *Шипокно*, *Велестово*, *Коњско*, *Елшани*, *Пештани*, *Трпејца* и *Лубаниште*.

У струшком делу области су 42 села, и то: *Радожда*, *Мали Влај*, *Франгово*, *Калишта*, *Радолишта*, *Шум*, *Заграчани*, *Вишњи*, *Д. Белица*, *Враништа*, *Октиси*, *Вевчани*, *Подгорци*, *Лабуништа*, *Бороец*,

² Пријатан и дубок утисак са излета на планинама око Охрида и Струге не заборавља се лако.

Велешта, *Дабовјане*, *Ташморуништа*, *Г. Татеш*, *Д. Татеш*, *Тоска*, *Богојца* (*Боговица*), *Брчево*, *Мислодежда*, *Поум* (*Подхум*), *Делагожда*, *Жепин*, *Корошишта*, *Климентани*, *Ливада*, *Ново Село*, *Бицево*, *Ложани*, *Драслајца*, *Морошита*, *Мислешчево*, *Волино*, *Мешеништа*, *Требеништа*, *Горенци*, *Оровник* и *Подмоле*.

У пределу *Дебарца* су 24 села, и то: *Ботун*, *Црвена Вода*, *Песочане*, *Ново Село*, *Белчиште*, *Злести*, *Лешани*, *Брежани*, *Велмеј*, *Грко Поле*, *Горно Средоречје*, *Долно Средоречје*, *Сошани*, *Оздолени*, *Слатински Чифлик*, *Слатино*, *Издеглавје*, *Арбиново*, *Лактиње*, *Годивје*, *Врбјани*, *Сливово*, *Турје* и *Мраморец*.

Управна средишта Охридско-струшке области су наведена градска насеља — *Охрид* и *Струга*. Управно подручје Охрида има 56, а управно подручје Струге има 35 села.³

Најнижа висина области налази се крај корита Црног Дрима код села *Ташморуништа*. Износи 690 m. Највећа висина је на планини *Јабланица* — 2.259 m (врх Црни камен). Стога је разлика у висини сразмерно веома велика јер износи 1.569 m. Из овога се види да је ово доста висока област.

У геометријском погледу Охридско-струшка област има неправилан облик: више је развучена у правцу север-југ. Њена највећа дужина у том правцу је у источном делу области — износи око 47 km. Највећа ширина у правцу З—И је око 38 km. Она је у средишњем делу области. У јужном делу ширина области је око 15 km.

4) Предеоне целине

У оквиру наведених граница у Охридско-струшкој области издвајају се мање предеоне целине. Предеоне целине првог реда су: 1. *Струшки крај* са 42 села, углавном на западу; 2. *Охридски крај* са 25 села, углавном на истоку и југоистоку; 3. *Дебарца* са 24 села на североистоку.

Наведене три предеоне целине издвојене су због тога што се у унутрашњости Охридско-струшке области налазе две брдско-планинске греде. Оне представљају развође између *Сатеске* и *Косељске* реке.

Струшки крај је око градског насеља *Струге*, лево и десно од корита Црног Дрима. Охридски крај је око вароши Охрида и уз источну обалу Охридског језера.⁴ *Дебарца* је жупа у горњем делу *Сатеске*. Одвојена је од Струшког поља *Ботунском* клисуром дугачком 4 km. *Ботунска* клисура представља вратницу *Дебарце*.

Дебарца сада нема свог привредног средишта. Административно припада Охриду, док у привредном погледу гравитира и Охриду и Струги. Иза Другог светског рата за краће време *Дебарца* је била издвојена у посебну управну јединицу па је тада у њој напредовало насеље *Белчиште*, дотадашње село. Оно је имало и мали трг.

³ Управно подручје Струге захвата још 13 села изван Охридско-струшке области — у *Дебарском* *Дримколу* и *Малесији*.

⁴ Упоредити *Ј. Цвијић*: *Балканско полуострво и јужнословенске земље*, Београд 1966, стр. 10.

Предеоних целина другог реда има у Струшком крају: то су Струшки Дримкол са 17 села и Струшко поле. Дримкол лежи лево од Црног Дрима, углавном у подножју планине Јабланице. То је најгушће насељен крај. Становништво Дримкола је најмешовитије: албанско, торбешко и македонско. Поље обухвата низију десно од Црног Дрима и око доњег тока реке Сатеске. На тај начин Црни Дрим у Струшком пољу са ниским, али мочварним обалама је пример границе и између две етничке групе. Струшко поље има водећу улогу у земљорадничкој производњи целе области. Становништво му је такође мешовито: македонско и албанско.

Охридски крај има углавном два мања дела: један шири у сливу Косељске реке северно од Охрида и други јужно од града. Наведени други део лежи у подножју планине Галичице крај Охридског језера. У много чему се разликује од осталих делова ове области. Риболов и туризам овде имају приличну улогу у привреди становника.

Дебарца је — за разлику од Струшког и Охридског краја — затворен предео, са јако израженом особином изолације. Тамо води пут правцем Охрид—Кичево, па и тај пут савлађује тешке теренске препреке.⁵ Дебарца се дели на Горњу (са 7 села), Средњу (са 5 села) и Доњу Дебарцу (са 12 села). Ову поделу праве само становници те жупе, док остали становници ту поделу углавном не знају. Дебарца је заостао пољопривредни и слабо насељен предео. Вишак радне снаге одлази на рад у друге крајеве.

Гравитационе зоне Охрида и Струге у новије време нису јасно разграничене. Једни становници из околине Охрида посећују седмични трг у Струти, који је богатији. Деца из околине Струге посећују неке школе у Охриду. Постоје и друге везе. Сваке године то све више долази до изражаја захваљујући мрежи асфалтних путева и живом аутобуском и аутомобилском саобраћају.

5) Име

Веома је раширена појава да се поједине географске целине зову по већим местима која су њихови главни центри. У нашој области, како је речено, постоје два таква центра — Охрид и Струга. Стога је њено главно име Охридско-струшка област. Међутим, људи из ове области када су изван ње, кажу да су од Охридско или Струшко.

Посебно је занимљиво име мањег предела Дримкола. Кол је турска реч, која је у језику администрације значила најмању управну јединицу. Тако „Дримкол“ значи „кол Дрим“.⁶ Иначе име „кол“ значи крај којим је управљао колеси капетан (кол-агаси). Тај назив је исто што и капетанија, можда жупа или кнежина.⁷

⁵ Дебарца је тек сада добила већи саобраћајни значај када је изграђен аутопут Охрид—Кичево—Скопље.

⁶ М. Филиповић: Таково, Насеља и порекло становништва, кн. 37, Београд 1960, стр. 10.

⁷ М. Веселиновић: Архијерејска инђелија, Споменик СКА, 55, Београд 1922, стр. 8.

У писаним изворима нема помена по којима би се знало како се Дримкол звао пре доласка Турака (претпостављам да се звао: Подгор). У Струшком Дримколу су два мала средишта, чак са малим тргом. То су Вевчане и Лабунште.

Име Дебарца је старо. Откуда је дошло и када је и како постало о томе не постоји народно тумачење. Међутим, по свему изгледа оно је постало по имену раније значајног града Дебра, који лежи у суседној области: Дебарца у сливу Сатеске у прошлости била је преко планине Стогова у тесној вези са поменутиим Дебром у долини Црног Дрима.

6) Везе са суседним областима

Охридско-струшка област, која је ограничена планинама, изгледа на први поглед природно јако одвојена од суседних области. Међутим, то није сасвим тако, захваљујући географском положају и неким облицима рељефа.

Долина Црног Дрима на југу са долином Белог Дрима на северу чини велику лонгитудиналну удолину меридијанског правца, јединствену те врсте у западном делу Балканског полуострва. Та удолина природно и тесно повезује следеће басене: Метохију, Љуму (старо или Пилот), околину Дебра и околину Охрида. А долина Великог Дрима са овима тесно повезује Скадарско-зетски басен крај Јадранског мора. То је природна приморска вратница за централне делове Балканског полуострва.⁸

На овом подручју на споју динарске и пиндске планинске системе у свима наведеним правцима могуће су примарне природне комуникације. Зато између поменутих југословенских и албанских области долинама Црног Дрима, Белог Дрима и Великог Дрима током прошлости вршиле су се живе саобраћајне и миграционе везе. Овим удолинама кретала су се словенска племена у време када су населила Охридско-струшку област. И касније досељени родови у селима Струшког и Охридског краја знају порекло са тог северног и северо-западног подручја.

Уопште: јединствен систем комуникација долинама Црног Дрима, Белог Дрима и Великог Дрима вековима је имао трговачки, етнички и културни значај. Зато ове удолине и њихове комуникације треба у науци са већом пажњом и надаље проучавати.

Охридско-струшка област лежи још између ових суседних мањих подручја: Черменике на западу, Преспанске котлине и Демир-хисара на истоку, Кичевске котлине на североистоку, Корчанске котлине на југу. Зато су преко ове наше области водили и секундарни каравански путеви за те суседне крајеве и даље од њих. Ови путеви су користили планинске превоје. Тако на западу су превоји Нафасан 931 m и Крстец (на Јабланици) 1.945 m; на истоку су превоји Буково 1.180 m, Широка рудина (на Плакенској планини)

⁸ Упоредити Ј. Цвијић: Излазак Србије на Јадранско море, Гласник Српског географског друштва, св. II, Београд 1913, стр. 196.

1.605 m и *Острец* (на Илинској планини) 1.362 m; на североистоку је превој *Пресека* 1.079 m; на северозападу и северу су превоји *Мислодежда* 974 m и *Бусија* 1.785 m; на југу (изван Југославије) ка Корчанској котлини су „ниски гребени и плоча звана Гора“,⁹ као и превој *Грбавица* 945 m.

И из овога што је наведено излази: да је Охридско-струшка област у прошлости била прилично пролазна област.

По општим географским условима најважније су три везе — једна ка Скадру (дебарско-скадарски пут), друга ка Драчу (елбасанско-драчки пут) и трећа ка Битољу (битолско-солунски пут). То су биле у средњем веку и током турске владавине три основне комуникације које су водиле из Охридско-струшке области. Међутим, у новије време у важности добио је и аутопут у правцу Кичево—Тетово—Скопје. Природно-географска повезаност наше области са приморским подручјима на западу и северозападу је јача него са подручјима у унутрашњости на истоку.

Међутим, иако географски положај и природне особине ове области нису се измениле, ипак у новије време врло се изменила вредност њеног саобраћајног значаја. На то су утицали историјски догађаји по престанку турске владавине 1912. г. Како је и напред наведено, југословенско-албанска граница пресекала је саобраћај на три стране: на северозападу, западу и југу. Сада је ова област доста *забачена* упркос њеном подесном географском положају.

Мали југозападни део области (околина Подградецa) лежи у Албанији. Он је одвојен језером од охридско-струшког подручја. До 1912. г. тај део је био тешње везан поглавито воденим путем преко језера са осталим деловима овог краја.

II ПРИРОДНА СРЕДИНА

1) Геолошки састав

У геолошком саставу Охридско-струшке области учествују разне стратиграфске формације.¹⁰ Кречњаци су нарочито заступљени у саставу планине Јабланице на западу, Галичице и Петринске планине на југоистоку. Кристаласти шкриљци заступљенији су у саставу планина Караормана (једним делом) на северозападу, Илинске и Плакенске планине на истоку.

Поред наведених стена учествују ту и млађи седименти тројаког постанка: језерски, флувијални и глацијални. Језерске седименте сталожило је језеро које је у целом басену постојало за време неогена. Сталожили су као глине и ситан песак по дну котлинског басена. Они су раније покривали дно басена као непрекидан покривач који је доцније ерозијом разбијен и сведен на садашњу мању парчад.

⁹ Ј. Цвијић: *Основе за географију и геологију Македоније и Старе Србије*, књ. III, Београд 1911, стр. 753.

¹⁰ Упоредити К. Петковић: *Геолошка карта Југославије*, 1:1.000.000, Београд 1931.

Са стрмијих нагиба језерски седименти су спрати, а на неким полојитијим странама покривени су другим наносима.

Седименти речног порекла сталожени су после отицања језера. Наталожиле су их реке, које су се после отицања језера образовале на језерској централној равни. — На планини Јабланици у западном делу области, затим на планини Караорману у северозападном делу области има глацијалних наслага. Наталожили су их ледници са планинског масива. Ове су насlage знатне дебљине код Г. Белице и Радомирова (ово су сада пуста селишта). Понегде има и флувиоглацијалних наноса.

На стрмијим нагибима слој земље је доста плитак и лишен хумуса због јачег спирања. На таквим ретким местима ерозија тла узела је јачи мах.

2) Облици рељефа

Рељеф Охридско-струшке области је веома сложен. Његова еволуција била је подложна многобројним утицајима, који су се узајамно преплитали и морфолошки су изражени у сложеној пластици земљишта.

За постанак данашњих облика земљишта ове области најглавнији тектонски процес био је раседање. Између раседа спустила се пространа котлина. Овај је процес углавном завршен пре неогена. У ивичним деловима котлине издигле су се планине: Јабланица, Караорман, Илинска, Плакенска, Петринска и Галичица. Раседи прате све стране ове простране потолине. Према томе, за основни облик целе области главни су били тектонски процеси, док су детаљи рељефа израђени радом разних ерозија — језерске, речне, карсне и глацијалне.

После раседања образовано је тзв. Десаретоко језеро. За време највише фазе језеро је било до висине 760—770 m. Унутрашње планинске греде Коприница—Вишевско брдо (1.213—1.053 m) и Коприница—Длаги рид (1.213—1.205 m) у средишњем делу области вирили су као острва. Оtekло је по затеченој клисурастој долини коју је изградила река пре њеног спуштања дуж раседа. Облици језерске пластике местимично су добро очувани.

*

Алувијалне равни. Ове равни су добро развијене око корита Црног Дрима, Сатеске и Косељске реке. Спадају у најродније и најбогатије делове ове области. Њихове границе су јасне. Алувијална раван Сатеске, која је највећа, спаја се са црнодримском и чини доста пространо подручје — Струшко поље (дужине и ширине по око 12 km). Према југу ова раван се шири до обале Охридског језера. Апсолутне висине алувијалне равни Сатеске су: код села Мешешта 720 m, код села Волина 707 m и код села Драслајце 697 m. Апсолутне висине алувијалне равни дуж Црног Дрима су: код Струге 696 m и код села Дабовајана 692 m. Према томе, висина равни Сатеске опада од истока на запад, док висина равни Црног Дрима опада од југа ка северу.

Алувијална равна није потпуно равна, већ је испресецана речним токовима. Неки токови лети су суви, а неки су мочваре. Приликом високих вода Сатеска је нагуштала старе токове и градила нове, које је опет заменивала другим. Тако се у алувијалној равни стварао читав низ удубљења лучног облика. Брежуљци између ових токова састављени су од муљевитог песка. Висинске разлике су мале тако да се на терену једва примећују. Постоје и вештачки подигнуте хумке као гробне могилице или као заштита рибарима поред река.

Алувијална равна око Косељске реке је мања. Лежи у источном делу области; то је тзв. Охридско поље. Апсолутна висина равни дуж Косељске реке је: код села Косеља 800 m, а код села Ормана 710 m. Према томе, висина ове равни опада од севера ка југу. — Поменимо и то да постоје делови алувијалне равни Сатеске и њених притока у пределу званом Дебарца. Њихова висина износи: код села Издеглавја 834 m, код Новог Села 772 m итд.

Наведене алувијалне равни Охридско-струшке области су флувијалног порекла и састоје се од песка, речног муља и глине. Створене су радом флувијалне ерозије и акумулације. Представљају најмлађу творевину река.

*

Обод котлине. Све планине овог краја имају изглед висоравни, са којих се издижу највиши врхови. Када се из средишта Охридско-струшке области погледа на запад, угледа се дуг одсек планине Јабланице на левој страни Црног Дрима. Махом је састављен од кречњака и других стена. Тај одсек првобитно је представљао расед меридијанског правца, дугачак око 27 km. Али то сада није чист раседни одсек. Испод њега се јављају дебели складови наноса велике дебљине. Одсек је испросецан долинама речица — Лабунишке, Величке и других.

Планина Јабланица је најимпозантнија када се гледа из Струшког поља. На овој планини добро су развијени крашки облици рељефа — вртаче, јаме, пећине. Већи је број вртача разних величина и облика. Код села Вишњи и Малог Влаја највеће су вртаче од 50 до 60 m ширине, а 7—8 m дубине. Затим на рељеф једног дела Јабланице утицала је глацијација. У дилувијуму била је заглечерена поменута планина. Ледници су у изворишним чепенкама изградили циркове. Они су нанели и веће наносе моренског материјала. Када се уђе дубље у масив Јабланице, тамо пред очи избија читаво шаренило скривених облика рељефа.

Одређених података о глацијацији на планини Јабланица има у једном раду Ј. Дедијера. Он наводи како на поменутој планини има глацијалних трагова на деловима званим Радич (2.109 m), Вишарица (2.312 m), Стрешак (2.282 m) и Крстац (2.232 m). Сва четири венца имају циркове на источној страни.¹¹

¹¹ Ј. Дедијер: *Трагови глацијације у Албанији и Новој Србији*, Гласник Географског друштва, св. 5, Београд 1921, стр. 274, 275.

И планина Галичица у југоисточном делу области морфолошки је веома интересантна. То је велика плећата кречњачка маса. Издиже се непосредно крај источне стране Охридског језера. Најимпозантнија је када се гледа са пучине језера. И када се иде по стрмој страни Галичице, пред очи избија читаво шаренило облика рељефа. Има карстификованих долина, увала, вртача, понора и јама. Све је то различитог пространства, дубине и облика. Стога масив Галичице ретко је обрастао шумом. У литицама планине има пећиница и окапина у којима се појављује вода после великих киша и отапања снега. Има делова који су најнепроходнији крај крша.

Падине осталих планина — Караормана, Илинске и Плакенске — карактеришу бројне долине и долинице око потока и речица. У доњим и средњим токовима су мале алувијалне равни. Мрежа ових долина је растављена косама. — У изворишту Песочанске или Радомировске реке на планини Караорману-Славеју, због велике надморске висине и знатног пространства, такође се јављају дилувијалне наслага у облику морена, а и флувијално-глацијалних наслага у нижим деловима. — Западна страна Караормана спушта се врло стрмо у долину Црног Дрима.

Тешко је у овом раду анализирати дубински карст околних планина Охридско-струшке области. До данас нису се могле наћи тако велике подземне шупљине. Извори који се јављају испод одсека планина указују само на то да се дренажа подземних вода врши према Охридском језеру и према главним рекама — Црном Дриму, Сатески и Косељској реци.

Наведени планински обод Охридско-струшке котлине није једноставан, већ је испрекидан на неколико места усецима и преседлинама или превојима. Јако се истиче Дримколска клисура Црног Дрима између планина Јабланице и Караормана. А превоји су они који су напред поменути: Тафа-сан, Буково, Пресека, Мислодежда, Мрамор итд. Неки превоји су остаци фосилних долина.

Веома је карактеристична наведена Дримколска клисура Црног Дрима, типска пробојница. Оштро је засечена у чврстим стенама, поглавито кречњацима. Дугачка је неколико километара, а најдубља при самом улазу, где је прекинула северни обод котлине. То је код села Боровца са леве стране и код села Ташимуруништа са десне стране реке.

Наведени планински превоји различити су по попречном и уздужном профилу, по висини и постанку. У овом случају они су, као и Дримколска клисура, интересантни поглавито ради њиховог значаја у антропогеографском погледу. Од њих је зависила пролазност преко ове области. Путеви су се држали наведене клисуре и преко превоја. Од њих су зависили и етничко-миграциони правци.

Најзад, на околним планинама Охридско-струшке области одлика пластике јесте и појава ерозивних површи, налик на простране висоравни. Према висини распознају се две површи на Караорману (називни су им: Славеј 1.714 m и Црвена Вода 1.345 m) и једна површ на Илинској планини (Лисец). По странама неких речних долина у Дебарци и у Охридском крају (горњи слив Косељске реке) има тераса на којима су имања и куће сеоске.

*

Побрђа. Између равница и планинских падина су побрђа или брежуљци састављени од неогена. То су слабији остаци некадашње централне равни. Могу се запазити код села Арбинова и Белчишта у Дебарци, код села Климентана и Горенца у струшком делу области, код села Вапиле у охридском делу области итд.

*

Остали облици рељефа. Средином котлине у правцу север-југ протеже се истакнута греда Копрница—Вишевско брдо висока 1.213, 1.129, 1.204 и 1.053 m. Води источно од села Мешеништа, Требеништа и Оровника. Овом истакнутом пречагом дно котлине је подељено у две мање котлинице — Струшку на западу и Охридску на истоку. Оне су међусобно спојене само једном попречном долином код села Требеништа и уском зоном ниског земљишта крај обале Охридског језера код села Подмола.

Са северне стране ужи Охридски крај од предела Дебарце одвојен је такође гредом Копрница — Длаги рид (1.213—1.205 m). Има правац запад-исток. Предео Дебарца у северном делу Охридско-струшке области такође је био испуњен језером. То језеро имало је своје заливе и острва. Острва су била данашњи унутрашњи масиви: Грагорец 1.106 m, Габер 1.035 m, Градиште 1.087 m и Новоселско брдо 962 m. Северни део језера у Дебарци био је плићи од јужног.

Ови нижи планински масиви у унутрашњем делу Охридско-струшке котлине изобразани су речним долинама између којих су узвишења различитог облика и величине. Та су узвишења засељена појединим подовима, тако да дају утисак ступњевите пластике (код села Годивја, Арбинова и других).

У горњем сливу Сатеске, на прелазу из Горње у Средњу Дебарцу, постоји једна епигенија. Река се на простору између села Арбинова и Издеглава усекла у стеновиту пречагу Чартоица (1.015 m) иако у близини са десне стране реке лежи ниско неогено земљиште. Низводно карактеристично је и лактасто окретање реке код села Песочана. Друга епигенија такође је у Дебарци у долини Мраморачке реке, леве притоке Сатеске (између села Мрамореца и Слатине).

Језерска отока, којом је језеро из предела Дебарце отицало кроз *Ботунску клисуру* Сатеске, уливала се у језеро струшког дела области код данашњег села Климентана. Како је клисура усечена у меке стене које се денудују, у њој се нису добро очувале речне терасе. Клисура је дуга око 4 km, а дубока око 500 m. Она је лако проходна и зато ту води аутопут правцем Охрид (или Струга) — Кичево — Скопље.

Језеро из Охридско-струшке области отицало је кроз Дримколску клисуру према басену у околини Дебра. Стога је поремећај нивоа Дебарског језера изазвао и поремећај Охридско-струшког језера. Велико Струшко поље и мање Охридско поље, за време језерске терасе од 20 m изнад садашњег нивоа језера, представљала су веће заливе језера. Са усецањем Дримколске клисуре ниво Охридског

језера је снижен за 20 m (до садашњег нивоа од 695 m), па исушавањем залива створена су Струшко и Охридско поље.¹²

После отицања великог језера настала је постклиматска флувијална фаза. Почела је тиме што су се по дну басена образовали речни токови — Црни Дрим, Сатеска, Косељска река и други. На тај начин створен је у басену данашњи речни слив.

*

Човек својим радом постепено преиначава рељеф: прокопао је ново речно корито Сатеске у њеном доњем делу те се сад не улива у Дрим, већ у језеро, те тако спречава бујице и друго. Ипак људи ове области трпе јаке утицаје рељефа који је предодредио у знатној мери њихово занимање и начин живота.

3) Клима

Клима Охридско-струшке области је, поред геоморфолошких особина земљишта, најјачи фактор у антропогеографском погледу. Она, нарочито са биљним светом, има особити утицај на човека.

За климу Охридско-струшке области од великог су значаја географски положај у горњем делу слива Црног Дрима, и између планина, као и висинска разлика у рељефу. Значајно је и то што област није много удаљена од Јадранског мора. У њој се налази и басен Охридског језера. Сви ови чиниоци јављају се као главни и стварни модификатори климатских прилика, односно вредности њихових елемената. Зато Охридско-струшка област нема онакву климу какву би требало да има према својој географској ширини.¹³

Истичемо и то: да се Охридско-струшка област налази између подручја континенталне климе са истока, и подручја измењене медијтеранске климе са југа, запада и севера. Ови климатски типови продужују се са суседних подручја и на нашу област. Њихово распрострањење је мање одређено географском ширином, већ више морфолошким особинама које помажу или спречавају распрострањење климатских фактора.

Због свега тога нема ни јединствених климатских прилика у целој области, већ су оне друкчије на планинским гребенима, а друкчије на котлинском дну. У подгорини планине Караормана код села Делагожда клима је изразито блажа и жупнија. Овде и сада се чује назив жупа. Слично је и у подгорини планине Јабланице, где добро успевају питоми кестен и винова лоза.

За посматрање температура ваздуха Охридско-струшке области служе нам подаци метеоролошких станица Охрида и Струге.¹⁴

¹² Ј. Марковић: *Географске области СФР Југославије*, Београд 1967, стр. 356.

¹³ Упоредити П. Вујевић: *Поређење поднебља у Охридској и Битољско-прилепској котлини*, Гласник Географског друштва, св. 19, Београд 1933, стр. 2.

¹⁴ П. Кирски: *Охридско-струшка област, економско-географска испитивања*, Скопје 1959, стр. 20. и 21.

Средње месечне и годишње температуре ваздуха

Станица	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Год. сума
Охрид	1.7	3.5	6.3	11.8	15.3	18.9	21.9	22.0	18.1	11.8	8.6	4.3	12.0
Струга	-1.5	1.0	5.6	10.2	14.5	18.5	20.8	20.1	16.6	12.1	7.6	2.8	10.9

Просечне зимске температуре Охрида и Струте знатно су више него у неким другим котлинама на југу наше земље. То значи да су овде зиме благе. Ову појаву условљава Охридско језеро.¹⁵ И на ублажавање летњих жега такође има утицаја наведено језеро. — Температурни распоред у току године је такав да вегетациона периода траје од почетка марта до краја октобра.

Југозападни и западни ветар доносе кишу. Ти ветрови дувају поглавито током јесени и пролећа. Зимски дува хладан северни ветар. Чим престане северац крајем фебруара и у почетку марта, брзо се отапа снег под утицајем западног ветра. Он је јак те често поломи дрвеће и односи кровове кућа.

По Ренијеровој карти није иста количина падавина у овим деловима области. У најнижим деловима падне просечно 600—700 mm. Та количина није довољна за биљне културе. Томе је узрок и неравномеран распоред падавина. Количина падавина се повећава идући ка висини. На врховима планине Јабланице она достигне око 2.000 mm.¹⁶

Преглед годишњих и месечних сума падавина¹⁷

Станица	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Просечна год. сума
Охрид	57	51	61	56	61	32	17	22	42	43	92	113	683
Струга	67	63	78	75	53	31	20	22	45	91	91	134	759
Белчиште	84	61	43	30	56	36	15	31	47	86	106	91	724

Клима ове области чини у ствари прелаз између континенталног и медитеранског типа. Киша лети ретко пада, температура је висока и испаравање знатно. Реке малих токова пресуше, друге су са мало воде (Сатеска и Косељска река). Пролеће и јесен су карактеристични по кишама, често плаховитим. Иначе су то блага и пријатна годишња доба. Слична је и зима, само је тада хладније. Небо је ведро преко дугог дела године. Језеро, често мирно, одликује се интензивним плаветнилом.

На наредној табели дат је распоред падавина у Струги по годишњим добима.¹⁸

¹⁵ Исто, стр. 21.¹⁶ Х. Ренијер: *Карта годишње количине кише у Југославији*, Збирка карата Географског друштва, бр. 4, Београд 1935.¹⁷ П. Кироски: нав. рад, стр. 22.¹⁸ Гласник Географског друштва, XIX, Београд 1933, стр. 11.

Годишње доба	Месеци	Падавине — mm
Пролеће	III—V	244
Лето	VI—VIII	52
Јесен	IX—XI	198
Зима	XII—II	208
Годишње		702

Наведени подаци односе се за најниже делове Охридско-струшке области. Међутим, висинске разлике овде су доста знатне, па се падавине повећавају са висином. Околне планине, како је речено, годишње добијају и по око 1.000—1.200 mm талоба, а на планини Јабланици и више од тога. На основу тих разлика могу се издвојити три морфолошка појаса са различитом количином атмосферских талоба: 1) планински гребени са око 1.000—1.200 mm, 2) котлинско дно са око 700 mm, и 3) зона побрђа са око 800 mm. Из табеле се види да атмосферски талози нису правилно распоређени у њиховом годишњем току.

У пољу пада мало снега, највише 20 до 30 cm. И кад падне, не одржи се дуго. Томе може да буде узрок долина Прног Дрима којом долази са Јадрана топла струја. Она унеколико ублажава ово подручје. Сем тога утиче и Охридско језеро.

Дно Струшког поља између Струте и села Волина до краја Другог светског рата (до 1962. г.) било је влажно и нездраво. Њега је плавила језерска и речна вода, па је стога оно било маларично. У пољским селима било је много комараца. Тамо је било и много баруштина које су лети кужиле ваздух.

Дебарца, као нешто виши предео, има хладнији климат од суседног Охридског и Струшког краја који су на југу. Тамо касније стижу усеви и воће доцније зри, а винова лоза ређе успева.

4) Воде

Охридско-струшка област геолошки и морфолошки даје слику разноврсности. Докле су једни делови са свима карстним одликама, дотле су други делови састављени од вододржљивих слојева. Према томе, развијена је карстна и нормална хидрографија. На површини карстних терена не могу да се виде никакви извори, дотле на земљишту са вододржљивим слојевима има честих извора. Поједина села на кречњачким заравнима (на пример, село Вишни) су мање-више безводна.

Извори. У деловима састављеним од вододржљивих стена извори избијају готово свуда. Али су они, због плитке издани, богатији водом само у пролеће и у јесен, док крајем лета омале, а многи пресуше (села Арбиново, Слизов, Црвена Вода и др.).

Извори су важан фактор не само за привреду већ и за насеља. Мало је људских насеља која нису везана за њих. Највише извора

ове врсте има у пределу Дебарци и у ближој околини Охрида. Скоро свака сеоска махала има по један такав извор озидаан у чесму.

Постоје и тзв. „планински извори“, постали на већим висинама, далеко од села. Ови су извори на странама високих коса по планинским масивима. Нису за свакодневну употребу, већ су у употреби за путнике и за летње планинске становнике — сточаре. Познати извори ове врсте су: Висока вода на Караорману, Хајдучка вода на Плакенској планини, Ливадица код села Скрабатна, Зенгоа чешма у селу Сирули итд. Ниједан од ових извора није на мањој висини од око 1.000 m.

У селима на котлинском дну, поглавито у Струшком пољу, где нема ниједне врсте извора, народ се служи бунарима. Такав је случај још у малом Охридском пољу и у пољу Дебарце. Ниво воде у алувијалним равнинама није овуда исти. То зависи од нивоског стања воде у рекама. У Струшком пољу издан је посебно врло плитка.

Карстна врела. Врела су кречњачки извори на отворима појединих кречњачких прелина. Има их у особито великом броју на Галичици, Јабланици и Илинској планини. Карстна врела по висини могу се сврстати у две зоне. Прву зону чине високи карстни извори не особито јаки. Јављају се на висинама од 900 до 1.000 m. Они избијају под неким високим одсеком планинског венца. На планини Галичици има их код села Елшана, Коњског, Шипокна, Велестова. На планини Јабланици има их код села Вишњи и Мали Влај. На Илинској планини карстна врела су код села Мрамореца и Турја.

Другу зону чине ниска крашка али особито јака врела. Јављају се у подгоринама поменутих планина — Галичице, Јабланице, Караормана, Илинске планине. Њихова висина је 700 до 800 m. То су врела бујне издашности. У подгорини Галичице избијају код манастира св. Наума (Биљанини извори) и у близини Охрида (Студенчишта). У подгорини Јабланице избијају код села Вевчана, Подгорца, Шума.¹⁹ У подгорини Караормана избијају код села Жепина, Коропишта, Врбјана. У подножју Илинске планине избијају код села Велмеја.

У зависности од пространства сабирне области и климатских особина, на врелима се јављају максимална и минимална стања издашности. Максимална издашност у пролеће је изазвана отапањем снега и максимумом падавина, а јесење максимално стање издашности условљено је јесењим кишама. Замућивање воде је ретка појава.

За врела високе и ниске зоне везана су стална насеља. И за привреду ове области врела имају велики значај јер се њихова вода користи за натапање усева. Високи извори омогућавају коришћење пашњака на планинама. Вода неких карстних врела користи се за воденице, као и за водоводе саграђене у новије доба.

¹⁹ Г. Милески: *Врелото Шум*, Географски разгледи, св. 2—3, Скопје 1965.

Артеске издани. Дубока издан у Струшком пољу снабдева се водом из планина које опкољавају низију. Она се јавља у различитим дубинама — на 20, 60 и 70 m. Ти хоризонти издана налазе се један изнад другог и имају одвојене зоне храњења и истицања. Код дубинске издани хидростатички притисак је толико јак да избацује воду на површину земље. На том принципу заснива се рад *артеских бунара*. Међутим, њихов век трајања је четрдесет до педесет година. Значај им је велики с обзиром на то што дају доста квалитетну воду.

Првобитно се сеоски свет снабдевао водом за пиће са извора и врела. Затим су копани бунари. Међутим, ретко негде пила се вода из потока (село Д. Белица и др.) или из Охридског језера. У новије време постављају се пумпе у бунарима, а појавила се и градња водовода у селима (села Мислешево, Мороишта, Делагожда, Велмеј, Ложани итд.). И снабдевање градова водом било је веома актуелно. Донедавна Охрид и Струга оскудевали су у води за домаће и комуналне потребе. Тек иза последњег рата изграђени су савремени градски водоводи, те је стање задовољавајуће. Како је речено, данас водовода има и у више сеоских насеља.

Цистерне и локве. На планини Галичици, оскудној у питкој води, саграђене су цистерне. То су цементиране јаме, и у њих се слива кишница са падине стрмих страна. Изграђене су у новије време углавном за потребе сточарства.

На више места на планинама налазе се и локве. У њима се скупља вода од кише и снега. Вода из локава такође се употребљава за појење стоке. Локве се уређују на овај начин: на дну вртача ископа се рупа која се наспе земљом и лишћем; затим се ту утерују коњи да земљу добро набију. Тако се дно учини непропустљивим и ту се скупља вода.

Реке. На територији Охридско-струшке области највећи хидрографски објекти су Охридско језеро и река Црни Дрим. Црни Дрим истиче из Охридског језера које је на југу и река тече у правцу севера. Код села Ташморуништа Црни Дрим нагло улази у дубоки уски теснац, који се зове Дримколска клисура. Њу стварају падине планине Јабланице са запада и Караормана са истока. Планине са обе стране тако су стрме и толико ублизу да изгледају као ватворен масив. Почев од Дримколске клисуре Црни Дрим напушта котлину отичући до Дебра на територији Југославије; даље тече на територији Албаније да би се код Медовског залива улио у Јадранско море.

Црни Дрим од изласка из Охридског језера тече преко Струшког поља. Међутим, његово корито засипа наносом десна притока Сатеска. Због тога током дуге прошлости знатни делови равнице нису били погодни за обрађивање. Многи називи места потврђују ранију баровитост: Вишевско блато у селу Мислешеву, Локвиште у селу Велешту, Вировник у селу Ложану, Шаварика у селу Драслајци, Блато у селу Дабовјану итд. У средњем веку и за време Турака предузи-

мани су радови на регулацији Дрима. Међутим, тек иза последњег рата ти радови су успели копањем канала, регулацијом корита и подизањем насипа.

Ако се бацти само један поглед на хидрографску мрежу области, пада у очи разлика између њеног западног и источног дела. У првом делу развијена је гушћа речна мрежа, док у другом делу површинских сталних токова је мало. Разлике у геолошком саставу земљишта повукле су за собом и поменути разлику у хидрографији.

Црни Дрим у овој области прима неколико река и речица. С десне стране је Сатеска најбогатија водом. С леве стране Црни Дрим прима неколико краћих токова. Неки истичу из појединих врела. Главне су Беличка, Вевчанска и Лабунишка речица. Све притоке Црног Дрима су добро искоришћене. Од њих полазе јазови за напашање њива, ливада и за покретање воденица.

После Црног Дрима Сатеска је најдужа, односно најјача река целе ове области.²⁰ Протиче једним делом кроз планински предео и тамо има знатан пад, већу брзину и јачу ерозивну снагу. Од села Климентана Сатеска тече низијом Струшког поља и ту има особине равничарске реке са малим падом, кривудавим током и малом ерозивном снагом. Притоке Сатеске су: Мраморечко-слатинска, Голема, Песочанска и Врбјанска река. Мраморечка река у свом горњем стрмом кориту има један већи слат (Скакало). То је ниже села Мраморца, у подножју брда Градиште. Река Сатеска једним делом сада се на вештачки начин улива и у Охридско језеро.

Посебне су притоке Охридског језера. Од њих у источном делу области истиче се Косељска река. И она има већи пад и јачу ерозивну снагу у свом горњем делу, док у доњем делу у Охридском пољу она има малу ерозивну снагу. У Охридско језеро улива се код Охрида са његове западне стране.

Сатеска и Косељска река имају два максимална и два минимална водостаја. Највише стање воде је у пролеће и у јесен. Пролећни максимум је виши од јесењег. — Пад Сатеске и Косељске реке смањује се од извора према ушћу. Али овај пад није континуалан, већ се ломи на појединим местима. У кориту Сатеске виде се велике количине песка код Песочана и Новог Села у Дебарци, а исто је и на излазу из Ботунске клисуре код села Климентана.

Конфигурација земљишта омогућава образовање акумулационих басена, али би при томе дошле под воду површине плодне земље, комуникације, насеља. Због тога овде постоји само једна мала акумулација. Она је код села Слатине, на левој притоци Сатеске.

У Охридско-струшкој области виде се и бројни потоци чија су изворишта на косама. Они редовно имају бујичаст карактер. Брзо надођу у јесен и пролеће, када падају веће кише. Каткад набујају и у лето за време пљускова, јер се вода брзо слива са стрмих страна.

На данашње хидрографске прилике ове области веома много је утицао и сам човек. Од најстаријих времена људи су се борили

²⁰ Видети Ј. Трифуноски: Река Сатеска, Земља и људи, св. 39, Београд 1979.

да стихијске воде укроте и прилагоде својим потребама. Територија области је до скоре прошлости била подељена на изразито суве и изразито мочварне делове. Мочварних делова нарочито је било у Струшском пољу. Међутим, намножавањем становништва у поменутом пољу приступило се великом исушивању мочвара — око 1962. г.

Тако је део Струшког поља око Црног Дрима и око ушћа његове десне притоке Сатеске у новије време од ритско-мочварне територије постао подручје велике вредности. Мењање хидрографских и других физичко-географских прилика омогућило је увођење биљних култура. Села овог поља — Враниште, Ложане, Драслајца, Мороиште, Бицево и др. — добијају изглед правих привредних добара и служе као угледни пример људске творевине.

*

Две мочваре у Дебарци. У горњем делу слива Сатеске налазе се две мочваре — једна код села Белишта у Доњој Дебарци (Сини виροι — висина 800 m) и друга код села Издеглавја у Средњој дебарци (Гускарник — висина 834 m). Храме се водом из крашких врела. И једна и друга мочвара имају облик неправилног правоугаоника правца С-Ј. У зависности од колебања нивоа воде мења се површина мочвара.

Наведене мочваре постале су на тај начин што је њихову плитку долину преградила речним наносом Велмејска река код села Белчишта и Мраморечка река код села Оздолене. Ове реке су леве притоке Сатеске. На тај начин је дошло до узјезеравања воде у мочварама. Врела која храме мочваре избијају у подножју коса Габер и Краста испод којих леже и наведена два села.

Мочваре код Белчишта и Издеглавја су привредно неискоришћени делови сеоских атара. Свака захвата површину од 300 (прва) до 200 (друга) ха. Прекривене су барском вегетацијом. Мале слободне водене површине јављају се поред врела. Мочваре су подесне само за привремени лов на разне врсте барских птица — дивљих гусака. Стога је мочвара код села Издеглавја добила име „Гускарник“.

*

Језера. Јужни део Охридско-струшке области испуњује Охридско језеро. Одлике тог језера изложене су у радовима других аутора — Ј. Цвијића, Б. Милојевића, П. Кирског, С. Т. Станковића итд. Стога ја овде нећу понављати оно што се већ добро зна о поменутом језеру.

Глацијација је имала утицаја за хидрографске особине планине Јабланице. Ова планина има језера чији су басени глацијалног порекла. Та мала глечерска језера на Јабланици су благодетни водени басени јер су лети важна сточарска појила. Из тих језера истичу и поједини токови (Лабунишка речица).

Због обилности у талозима на планини Јабланици до средине лета одржавају се снежаници. Они заостају на странама окренутим северу и североистоку.

Минералне воде. Сем обичних у овој области има и извора минералне воде. Један такав слабији извор налази се код села Косела (Кисела вода).

5) Педолошки састав

Све наведене физичко-географске и биогеографске особености изразиле су се на педолошком саставу. У овој области запажа се мозаик типова земљишта различне плодности. Алувијалне равни у Струшком пољу и у Дебарци покривене су слојем доста плодне земље, дебљине 50 см до 1 м. Ова земља је погодна за кукуруз, поврће и друге биљне културе. Међутим, непосредно крај речних корита види се грубљи песковити нанос.

На брежуљкастом земљишту раширене су гајначе и подзоли. Гајначе, везане за присојне стране, особито су повољне за стрна жита и воћа. Оподзољена земљишта су махом на осојним странама. На њима су ливаде, раж и овас. — Скелетно земљиште захвата сразмерно мале површине. Ограничено је на стрме нагибе и кречњачке гребене. Тамо се виде и кречњачке дробине — сипари.

У брдовитој зони ове области развијена је ерозија. Али она није тако типична у Струшком крају и у Дебарци. Више је има у околини Охрида. Тамо где су стране састављене од меких стена шкриљаца, ерозија је доста жива. На појединим местима су јаруге: на излазу потока у долине наноси засипају плодне површине.

6) Биогеографске одлике

Скоро је цела површина ове области покривена вегетацијом. Биљне културе (ливаде, детелина, стрна жита, кукуруз, воће, поврће) захватају котлинско дно, долињска дна и блаже нагибе.²¹ Шуме и утрине захватају горње, више делове страна. Односи површина шуме, утрине и зиратног земљишта скоро су подједнаки. Али обрадиве површине представљају далеко већу вредност јер заузимају најплодније земљиште.

Током времена граница шуме се померила у корист биљних култура. У том узмицању шуме су се свеле на стрме и неплодне стране, косе, брда и планине. Узане траке обрадивих површина се увлаче далеко уз долине и долињске стране. На осојним странама шуме се спуштају ниже него на присојним. Према томе, шуме почињу тамо где биљне културе не могу успевати.

На шумске формације и структуру запажају се географски услови и утицај човека. Праве шуме, како је речено, почињу на горњим деловима страна и у јаругама потока. На присојним странама преовлађује храст, а на осојним буква. Буква у чистом саставу

²¹ Струшко и Охридско поље су врло плодна, нарочито кад су добро наводњена.

је заступљена на висинама већим од 1.200 м и то на планинама Јабланици, Караорману и Илинској планини. Храст је изложен сечи не само због огревног дрвета већ и због лисника за стоку. Из овог разлога букова шума је боље очувана. Од 1.700 м настају суватски пашњаци.

На појединим локалитетима ове области ретко се наиђе на столетне храстове. То је махом табуисано (култно) дрвеће, редовно тамо где сада има или где је раније било храмова. У селу Мороишту у Струшком пољу има неколико особито великих гранатих храстова. Становници их држе као светиње, па их нико не сече. Ни суве гране које ветар одломи, нико неће узети. Чују се о томе и разне приче. Сличног табуисаног дрвећа има и у другим селима: Октису, Боровцу, Злести, Арбинову итд.

Називи неких села указују да су настали по појединим врстама дрвећа као: Лесковец у Горенцу, Мислодежди, Оровнику; Церов дол у Ташморуништу; Јасика и Јасенче у Мороишту; Јаорец у Вишњи; Костен у Лабуништу; Дабче и Брстој у Мешеишту итд.

Шумско дрвеће током прошлости секло се за гориво, грађу, продају и друге потребе. Али се шума крчила и ради добијања зиратне земље. Шума сада најмање има у селима Охридског краја и Струшког поља, док их је највише у селима у пределу Дебарци и у Струшком Дримколу. Посебно на планини Галичици шума има мало.

У висини глечерских циркова на планини Јабланици престаје шума и настају сувати, које су доста једнолике.²² У суватима расте густа, разноврсна и сочна трава. Пространих сувати има и на другим планинама — Галичици, Караорману, Илинској планини.

Живи свет. Од шуме и могућности за живот зависи дивљач ове области. Судећи по топографским називима шумских крајева, овде живи разноврстан дивљи свет — лисица, зец, вук, јазавац; у шумама има и доста дивљих птица. Срна, медвед и дивља свиња такође су везани за високе шумске делове околних планина. Откако је почело планско уништавање вукова, број срна, дивљих свиња и друга дивљач се умножава. По животињском свету остали су називи места: Мечкина дупка у селу Вишњи; Мечкин кладенец у селу Волину; Орлово седело у Враништу и др.

Треба поменути и услове за туристичко-спортски риболов на Црном Дриму и на Охридском језеру. Црни Дрим је познат по особито квалитетним пастрмкама и другим врстама риба. Он није загађен отпадним водама и зато је богат рибом. Ситне рибе има и у већим притокама Црног Дрима, нарочито Сатески. Старији људи кажу да су у њиховом детињству вирови око Црног Дрима и ушћа Сатеске били пуни риба. Један такав вир по риби шарану („крап“) носио је име Краповник (село Драслајца).

²² Н. Кошанин: *Биљни покривач планина Западне Македоније*, Гласник Географског друштва, св. 6, Београд 1921, стр. 67—69.

III ОБЛАСТ У ПРОШЛОСТИ

Историја и живот Охридско-струшке области стално су били под јаким утицајем њеног географског положаја и физичко-географских особина. Ова област је део динарско-пиндске планинске системе западног дела Балканског полуострва. Лежи у сливу Јадранског мора и нагнута је ка том мору. Зато путеви који воде долинама ка Јадранском мору: преко Дебра у Скадар и преко Елбасана у Драч били су од првокласног значаја.

Полазна основа аутора била је да се развитак сеоских насеља и живот људских заједница на овом подручју може успешније приказати једино у контексту појединих историјских периода или важнијих историјских догађаја, посебно оних који су имали знатнији утицај на подручје Охридско-струшке области. То је условило хронолошки начин излагања и поделу на поједина поглавља.

1) Праисторијско и античко доба

Као што се из предњег кратког физичко-географског прегледа види, природа пружа повољне услове за живот људи у Охридско-струшкој области. Зато трагови насеља на терену, као и предмети који се чувају у Завичајном музеју у Охриду, указују колико је ово подручје било насељено још у доба неолита.

Још *Ј. Цвијић* је поменуо како „изненађују многобројна праисторијска станишта по Моравском и Вардарском сливу, до сада мало испитана“.²³ То исто важи и за слив Црног Дрима, тачније за нашу Охридско-струшку област. На више места, на пример, у селима Мешеишту, Корошишту, Лабуништу, Подгорцу, Косељу, Пештану, Белчишту и још неким другим, казивали су ми становници да су у земљи налазили делове камених ножева, брусеве и тоцила. Врло је вероватно да се ту ради о праисторијским предметима. Требало би вршити стручна истраживања у више насеља. Подгорина планине Јабланице, лево од Црног Дрима, најподеснији је предео за људски живот па према томе и за таква проучавања.

Познато је: да је искуство испитивача показало како су чешћа праисторијска налазишта на местима која наш народ зове *Градиште*. Таквих је места у овој области више. Археолошка истраживања требало би вршити и код тих градишта. Приликом копања темеља за нове градње последњих година у селима Октису и Радолишту откривени су фрагменти већих глинених посуда и др.

Не зна се да ли је и у овој области било Пелазга, али има доказа да је у овом делу Балканског полуострва у старом веку живело илирско племе Десарети. Они су се доцније, под утицајем Римљана, пороманили.²⁴

Поуздано се зна да су Илири имали насеље и код данас међу собом веома блиских села Требеништа и Горенца. Леже у западном

²³ *Ј. Цвијић: Балканско полуострво...*, стр. 101.

²⁴ Упоредити *В. Дробњаковић: Етнологија народа Југославије*, Београд 1960, стр. 34.

подножју гребена Копрница—Вишево брдо. Тамо је на потесу Сува чешма 1918. г. случајно откопано неколико илирских гробова с веома богатом садржином. Ти гробови су са краја VI века пре наше ере.²⁵ Овде је читавих осам векова, од XII до IV века пре нове ере, постојало значајно насеље непознатог имена. Можда је било седиште илирске области Десаретије, која је обухватала шире подручје око Охридског и Преспанског језера. О начину живота Десарета, густини насељености и етничким особинама нема ближих података.²⁶ Филип II Македонски ове крајеве је освојио од Десарета и прикључио својој држави 334. г. пре нове ере.

Када би се потврдило да је хумка у струшком селу Подхуму из илирског доба, онда би она представљала један од најстаријих гробова у овој области.

*

После тога, односно 146. г. пре наше ере Десаретија потпада под Римску империју.²⁷ Као што се зна: римска владавина трајала је више векова. Римска војска становала је у утврђеним логорима, као и по мањим кастелима. Легионари, као ислужени ветерани, остајали су тамо где су служили. Добијали су земљу, стоку, робове и тако оснивали насеобине.²⁸ У римском периоду овај крај свакако је био на високом културном ступњу. Зато су Римљани оставили неизгладиве трагове своје културе.

Од Римљана по разним деловима области налазе се материјални трагови. Ипак најпознатије римско насеље морало је бити код данашњег Охрида, где је важна саобраћајна раскрсница и главна тврђава. Охрид се јавља под именом *Лихнид* у V веку нове ере: помиње се варош са тврђавом 479. г. У њему се тада налазила владичанска столица. Данашње име Охрид јавља се доцније.²⁹ Међутим, данашња Струга први пут се помиње на почетку XI века, а затим и у XIV веку. Њен значај је био минималан. Тек у XVI веку Струга је насеље за које се може рећи да „није било безначајно место“.³⁰

Како се зна, Охридско-струшка област је лежала на важном римском путу у правцу Драч—Солун—Цариград. То је *Виа Егнација*, прва трансверзална веза на Балканском полуострву, коју су Римљани саградили. Наведени пут ишао је од Драча долином Шкумбије преко Елбасана—Охрида—Битоља у Солун. Одатле је настављао у Цариград. Наведени пут у римско доба био је најзначајнија комуникација између Рима и Цариграда. Благодарећи том путу Охридско-струшка област добила је важност као транзитно подручје.³¹

²⁵ *Н. Вулић: Један нов гроб код Требеништа*, Гласник Скопског научног друштва, XI, Скопје 1931, стр. 1, 2, 32, 39; исти: *Антички споменици*, Споменица 25-годишњице ослобођења Ј. Србије, Скопје 1937, стр. 334.

²⁶ *Ј. Цвијић: Балканско полуострво...*, стр. 197.

²⁷ *Н. Вулић: Антички споменици*, стр. 328; *В. Радовановић: Охрид*, Народна енциклопедија, III, стр. 246.

²⁸ *В. Дробњаковић: нав. рад*, стр. 36, 37.

²⁹ *К. Н. Костић: Наши нови градови на Југу*, Београд 1922, стр. 41.

³⁰ Исто, стр. 87.

³¹ *Ј. Цвијић: нав. рад*, стр. 18, 86, 87.

Римска насеља постојала су и у разним деловима ове области. На левој страни Дрима, на путу између села Окиси — Д. Белица, издиже се стеновито узвишење подесно за одбрану. Ту се налазе остаци из римског доба. Римски остаци могу се пронаћи са мало више труда и код данашњих села Делажоже, Мислодеже, Песочана, Лешана, Требеништа, Косеља, Пештана, Трпејце итд. Ти остаци су одломци земљаних цеву, зидине римских зграда, римски новац, парчан цигала и др.

Иначе, Римљани су на широј територији на Балкану потиснули Илире из подесних места. Стога су они боравили по планинским висовима и висоравнима напасајући своја стада.³² Тако је углавном било и у Охридско-струшкој области.

За време дуге римске владавине латински језик био је званичан северно од линије која везује Љеш на Јадранском мору, Ниш и Рамезија на Дунаву.³³ Јужно од ове линије званичан је језик био грчки. После извршене деобе Римске империје 395. г. на Западно римско царство са седиштем у Риму, и на Источно римско царство са седиштем у Константинопољу, Охридско-струшка област је припала Византији. Након тога Римљани су као народ потпуно ишчезли на Полуострву.³⁴ И под византијском управом Лихнид или Охрид је био утврђен и богат град.³⁵

2) Средњи век

Византија, која је наследила Римско царство у његовом источном делу, упињала је сву снагу да учврсти своје северне границе на Сави и Дунаву. Али то је било од мале вредности. Зато оно што је створио човек пред крај преисторијског доба и у време Римљана, сва насеља у данашњој нашој земљи чије трагове сада откопавамо, све је то пропало и пустош је свуда овладала. У ту пустош, од краја VI века, дошли су са севера наши словенски преци. Они су донели нов живот и започели нову изградњу.³⁶ Ангажована у ратовима са Персијом, Византија је била немоћна да се уметца у прилике на Балканском полуострву. Насељавање Словена било је завршено до средине VII века, док ће касније бити само мањих померања.³⁷

Тада је вршено насељавање Словена и у Охридско-струшкој области. Словени су као земљорадници и у овој области заузимали равнице и жупне пределе, док се поромањени илирски живаљ, тада разређен, одржавао у ретким планинским местима.³⁸ Успомене на

³² П. Влаховић: *Етнички проблеми у Пријепољском крају*, Симпозијум: Сеоски дани Ср. Вркосављевића, IV, Пријепоље 1976, стр. 169.

³³ Ј. Цвијић: *нав. рад*, стр. 104; М. Пурковић: *Јужна Србија од V века до Карађорђевог устанка*, Споменница 25-годишњице ослобођења Ј. Србије, Скопље 1937, стр. 191.

³⁴ Ј. Цвијић: *нав. рад*, стр. 104.

³⁵ А. Урошевић: *Охрид*, Скопје 1957, стр. 6.

³⁶ *Историја на македонскиот народ*, кн. I, Скопје 1969, стр. 63—77; Ј. Митровић: *Баточина и околина у прошлости*, Баточина 1976, стр. 13.

³⁷ Т. Острогорски: *Византија и Јужни Словени*, Београд 1970, стр. 11.

³⁸ *Историја на македонскиот народ*, I, стр. 85; Упоредити Ј. Ердељановић: *Кучи, племе у Црној Гори*, Насеља, IV, Београд 1907, стр. 70, 71.

предсловенско становништво данас су у народној традицији веома мутне. Осим тога у целој области очувано је врло мало имена за која би се смело рећи да су остала од старих Илира, Римљана и Грка — на пример, река Дрим; па насеља Окиси, Сирула, Ботун, Франгово, Скребатно; топографска имена — Катунште, Алистрата, Мазатар итд. Остала данашња имена су са преко 90% словенска.

Кад упоредимо огроман број словенских имена с оно мало старих, несловенских, онда можемо судити како је било несразмерно мало старог становништва према досељеним Словенима. Што су Словени највећем броју дали своја имена, јасан је доказ да су их они и основали.

По К. Јиречку још дуго по досељењу Словена на Балканско полуострво живели су међу њима остаци романског, грчког и илирског становништва. Више векова је протекло док су они сасвим пословени.³⁹ Тако је свакако било и у Охридско-струшкој области, која је уоквирена планинама и врло подесна за сточарство и кириџилук. Тек после турског освајања сасвим је нестало етничких Влаха (Аромунa).

Како су се на подручју Охридско-струшке области одвијала прва словенска насељавања тешко је реконструисати у детаљима. То није довољно проучавано.⁴⁰ Словени су још у почетку насељавања имали много већи просторни распоред према западу и југу где њих данас скоро нема. Како се зна: „Знатан део данашње Албаније био је такође преплављен Словенима.“⁴¹ У пределу Дебарци постојало је у прошлости село *Рашани*. Можда су то име у средњем веку могли дати досељеници из Рашке.

Да ли су тада постојале велике етничке разлике између Словена који су се населили на широј површини Балканског полуострва? Највероватнија је хипотеза да се то словенско становништво у почетку разликовало само по племенским особеностима и дијалекту (В. Јагић). Али они су на Полуострву наишли на друкчију климу и рељеф, па су се мењали према областима.⁴²

Према свему изнетом, најзначајније етничке промене у Охридско-струшкој области десиле су се на почетку средњег века. Иза тога ова област поново је била добро насељена. То се може закључити по честим гробовима из тог доба. Ипак, о свима тим приликама пре друге половине X века не зна се много.

Охридско-струшка област је од времена досељавања Словена па до пада под турску власт често мењала господаре. Средњовековне државе Византија, Бугарска (од средине IX века) и Србија успевале су да завладају и овом облашћу. Тада пада и владавина македонског цара Самуила. Те државне промене свакако су имале извесног утицаја на етничке прилике. У један мах крајем XI века преко Отрант-

³⁹ Цитирано по М. Филиповићу: *Височка Нахија*, Насеља, XXV, Београд 1928, стр. 212.

⁴⁰ Упоредити Б. Панов: *Охрид и Охридската област во првите векови по словенската колонизација*, Годишен зборник — Филозофски факултет, Скопје 1978, стр. 119.

⁴¹ Ј. Цвијић: *нав. рад*, стр. 105; М. Филиповић: *Дебарски Дрим-кол*, Скопље 1939, стр. 15, 16.

⁴² Ј. Цвијић: *нав. дело*, стр. 105.

ске мореузине овамо су прешли чак и Нормани.⁴³ Али, како је тада постојао феудални друштвени живот и привредни систем, то се поуздано може рећи: да је друштвени живот Охридско-струшке области после сваке промене владавине остајао скоро непромењен. Промене су се састојале у томе што је месно становништво увек добијало нове господаре, док би оно задржавало ранију функцију на феудалном имању.

Охридско-струшка област лежи доста изоловано у планинској Динарско-пиндској системи, која је у западном делу Балканског полуострва. Стога су њена историја и етничко-миграциони односи везани за становништво које је живело на тој планинској системи. У јаким је везама са територијом северне Албаније, Метохије, Зете и Рашке. Према томе, ова област нема интимне везе са Бугарима који представљају словенско-угрофински амалгам и захватају далеки источни део Полуострва.

За крајеве око Охрида и Струге значајни су почеци Самуиловог царства. Овде је у другој половини X века, под вођством кнеза Николе, чије је порекло било јерменско,⁴⁴ и његових синова — Давида, Арона, Мојсија и Самуила — избио устанак противу Бугара 969. г., а затим и против Византије 976. г. Седиште Самуиловог царства најпре је било на Преспанском језеру, затим у Охриду.⁴⁵ Косара, кћи цара Самуила, била је удата за младог господара Зете кнеза Владимира.

У Охриду је Самуило, како је речено, створио своју престоницу. Стога је тада Охридско-струшки крај имао велики значај. Сакривена област Преспанског и Охридског језера „увучена у планине“ послужила је као основица и ослонац поменутој државној организацији.⁴⁶ Међутим, Самуилова држава (977—1014. г.) ширила се, осим на истоку, још на западу, северу и југу где нису живели македонски Словени. Захватала је простор са више балканских народа.⁴⁷ Та географско-етнографска чињеница свакако је пресудно утицала што се ова држава, после кратког живота, више није обновила.

Охрид је постао и значајно црквено средиште. Крајем IX и на почетку X века најпознатији ученици Кирила и Методија — Климент († 916. г.) и Наум († 910. г.) — створили су у Охриду једно од најстаријих и познатих културних словенских жаришта. Тада почиње велика епоха словенског препорода. Климент је био први епископ који је служио службу на народном језику. Хришћанизација представља један од најзначајнијих догађаја IX и X века уопште. Култ према Клименту и Науму и данас је необично жив у крајевима око Охрида и Струге. Током средњег века овде се нарочито неговала црквена и верска култура. Ово средиште било је важно не само до укидања Охридске архиепископије 1767. г. него и касније. Осим у околини Пећи и Скопља нема такве групе храмова у нашим јужним

⁴³ В. Радовановић: *Охрид*, стр. 247.

⁴⁴ *Историја на македонскиот народ*, I, стр. 117.

⁴⁵ А. Урошевић: *нав. рад*, стр. 7.

⁴⁶ Ј. Цвијић: *нав. рад*, стр. 69.

⁴⁷ Видети карту Самуилеве државе: *Историја на македонскиот народ*, I, стр. 120.

областима. Сви су у византијском стилу, веома знаменити и атрактивни за наш народ.

Током XIV века Охридско-струшка област добила је такође на значају и као део територије ондашње моћне српске државе. Будући да ово подручје лежи у сливу Јадранског мора, оно је тада било у јачој гравитационој сфери Скадра, Призрена и Драча. И сам цар Душан повремено је боравио у овом крају. Становници Метохије, Зете и Рашке одржавали су миграционе везе долином Црног Дрима са Дебарском и Струшко-охридском облашћу. Тако је остало и касније под Турцима. М. Филиповић досељенике из Херцеговине, Црне Горе и Рашке поуздано је утврдио у суседном Дебарском Дримколу (села Пискупштина, Луково и др).⁴⁸ Ја сам такве досељенике налазио и у селима Охридско-струшке области (в. даље).

На Јадранском приморју у средњем веку цветали су јаки и богати трговачки градови. Словенско становништво, које је насељавало њихово континентално залеђе, развијало је са овим градовима живе трговачке везе. Трговачки саобраћај из приморских градова био је толико јак „да је савлађивао све природне сметње“.⁴⁹

Подгорина планине Јабланице лево од корита Црног Дрима је врло плодан крај. То је Струшки Дримкол. Такав предео захтевао је градско насеље, које би служило као економски центар. Према географском положају и остацима од старина то је могло бити код данашњег села *Октиси*. Неки мисле да је ту био градић *Вајтос* из III и IV века пре наше ере. Међутим, о томе нема поузданих података. Ово насеље свакако је опустело у бурним временима из VII века нове ере када су вршена разарања и у другим деловима Охридско-струшке области.⁵⁰

На левој обали Црног Дрима — у Струшком пољу — почињући од његовог изласка из Охридског језера па до уласка у Дримколску клисуру, налазе се само три насеља — *Струга*, *Враниште* и *Дабовјане*. Код тих насеља у различитим периодима налазио се по један мост преко наведене веће реке. Ту је водио, у разним временским размацима, саобраћај са једне на другу страну речног корита, па се код сваког моста развило по једно насеље. Она су живела од моста и расла су као из свог корена. Међутим, у средњем веку, по свему судећи, најглавнији и најстарији је био мост код данашњег села Враништа. Тада је то насеље било најважније у струшком делу области. Ту је тада водио и стари римски пут *Виа Егнација*. Ово потврђују остаци старина од моста, пута, а поглавито од једног манастира (Св. Богородица Вранишка). Ту су Црни Дрим прелазили каравани из Скадра и из Драча.

По свему судећи, јужна, односно присојна подгорина планине Караормана у средњем веку била је значајна словенска жупа. Средиште те жупе могло је бити код данашњег већег насеља *Делагожде*. Могућно је да је и жупа носила то име. Уосталом, ту и један потес носи име Жупа, а осим тога ту је и веома јако врело Жепин. Крај

⁴⁸ М. Филиповић: *Голо Брдо*, Скопје 1940, стр. 23, 24.

⁴⁹ *Саобраћај и транспорт*, Београд 1974, стр. 14 (издање Етнографског музеја).

⁵⁰ Б. Панов: *нав. рад*, стр. 123.

наведеног насеља Делагожде водио је стари пут правцем Скадар—Призрен—Дебар—Охрид. Што је име поменуте жупе Делагожде сада одржано у имену једног већег села, очевидно је да овде имамо један од познатијих случајева: да се име неке раније области временом одржи у имену једног места.

Другу средњовековну жупу представљао је предео Дебарца у горњем делу слива реке Сатеске, десне притоке Црног Дрима. Средиште те жупе било је насеље Зглавница, које данас не постоји. Налазило се код данашњег села Издеглавје. И преко Зглавнице ишао је краћи пут у правцу Дебар—Охрид.

Трећа жупа била је у подгорини планине Јабланице. Можда је носила име Подгор (данашње име је турско: Дримкол). — Најзад, четврта жупа била је у ужем охридском крају око данашњег насеља Косељ. На све напред поменуте жупе приликом будућих проучавања требало би обратити већу пажњу.

Као што се зна: жупа је могла да припада цела једном властелинству или да у једној жупи поседују територије разна властелинства.⁵¹ Иначе жупа је представљала економско-територијалну јединицу. Постојао је и жупски збор, институција пренета из старе постојбине Јужних Словена.

Средњовековно феудално доба, иако су се државе смењивале, имало је неколико облика својине: својина владара-двора, својина властеле и феудална својина православних цркава и манастира. Један моћни феудални поседник био је поменути манастир у данашњем селу Враништу. Други поседник био је манастир у данашњем селу Окиси. Трећи поседник биле су цркве у Охриду, па манастир Св. Наум код села Лубаништа итд.

Из времена српске владавине постоји повеља у којој се помињу неколико села ове и суседне Дебарске области. То је повеља којом је краљ Душан потврдио између 1342—45. г. села и повластице цркви св. Богородице Перивленти у Охриду (данас је црква св. Климента). Та насеља су: *Вешчани* (данас Вевчане), *Радобужда* (данас Радожда), *Радолишта* (данас Радолиште) и *Фругови* (данас Франтово), села у ближој околини Струге.⁵² Затим се помиње „стас“ — пољско имање — у селу *Мислешеву*,⁵³ па села *Подмоли* (сада Подмоле) и *Момлишта* (можда сада Мороишта).⁵⁴ Нажалост нема помена о другим селима.

Ово су најстарији поуздани писани помени села Охридско-струшке области у средњем веку. Та села под сличним именима очувала су се до нашег доба. Међутим, већих појединости о овим селима нема. И народна традиција наводи да је данашње село *Климештане* такође основано у средњем веку: налазило се на поседу охридске цркве св. Климента па је по њој добило име.

⁵¹ Упоредити Ђ. Симоновић: *Средњовековне и садашње сеоске територије и атари Србије*. Симпозијум: Сеоски дани Ср. Вукосављевића, VI, Пријепоље 1978, стр. 15.

⁵² М. Пурковић: *Попис села у средњовековној Србији*, Годишњак Филозофског факултета, IV, Скопље 1940, стр. 72, 134, 152.

⁵³ К. Костић: нав. рад, стр. 87.

⁵⁴ В. Радовановић: нав. рад стр. 247.

Од 1334. г. па до краја XIV века, тј. до доласка турака, Охрид се налазио у склопу Душановог царства и његових наследника. Тада су градом управљали намесници владара или домаћа властела. У току поменутог века у самом Охриду и на обалама Охридског језера подигнуто је, обновљено и декорисано фрескама око 40 цркава, црквица и пећинских испосница. Њесар Гргур, брат Вука Бранковића, подигао је 1361. г. на обали Охридског језера цркву Богородице Захумске, као успомену на далеку отаџбину. И охридски властелин Остоја Рајаковић, савременик Марка Краљевића, био је из Захумља. На обалама Охридског језера помињу се око 1379. г. племићи из хумског Невесиња.⁵⁵

Како се из историје зна: у XIII и XIV веку северна Албанија, која лежи у суседству околине Дебра, Струге и Охрида, била је насељена „Србима и Арбанасима“.⁵⁶ Тада је пут долинама Црног Дрима, Белог Дрима и Великог Дрима веома употребљаван. Нарочито се комуницирало у правцу Скадар—Призрен—Дебар—Охрид и обрнуто.

Охридско-струшка област пала је под турску власт крајем XIV века. То је било 1394. г., када су Турци освојили Охрид.⁵⁷ Међутим, суседни Дебарски крај — који лежи у суседству на северу — под турску власт пао је пола века касније — 1449. г., када га је албански кнез Скендербег изгубио, јер је тај крај био у његовој држави.

Наводимо и ово. Пре пада Охридско-струшке области под турску власт одиграла су се два крупна историјска догађаја: пораз војске браће Вукашина и Угљеше на Марици 1371. г. и пораз на Косову 1389. г.

На овом месту вредно је посебно рећи и о карактеристичном пределу Дебарци у горњем делу слива Сатеске. Дебарца чини мању географску целину јер је ограђена високим брдима и планинама, а по средини спуштена, тако да је њено становништво природом земљишта било упућено на тесне узајамне везе и односе. То је било од значаја за стварање и одржавање једног дела племенске заједнице Брсјака. Други брсјачки део је *Копачка* у изворишном делу Треске, док је трећи брсјачки део такође суседни *Железник* (или Демир-хисар) у изворишном делу Црне реке. Између Дебарце, Копачке и Железника је дуга Илинска планина, веома повољна за сточарство.

Наведену територију Дебарце, Копачке и Железника чине изворишни делови наведених трију река — Сатеске, Треске и Црне реке. Таква територија под заштитом планина и шума, окупила је рано досељено словенско становништво. Оно се осећало као целина, као једно племе са заједничким именом. И каснији словенски досељеници који су овде улазили лако су се прилагођавали затеченом становништву. Ту је асимиловано и нешто влашких родова.

⁵⁵ М. Филиповић: *Етничке прилике у Јужној Србији*, Споменица ослобођења Ј. Србије, Скопље 1937, стр. 402.

⁵⁶ Насеља, XV, Београд 1923, стр. 76.

⁵⁷ К. Н. Костић: нав. рад, стр. 43.

Све тако повољне прилике биле су узрок да су у брсјачким насељима Дебарце, као једним језгром племена, становала знатна и већа братства. Тако је племенско уређење, засновано на географским и привредним узроцима, било појачано и сродничким везама. Турско освајање несумњиво је затекло Дебарцу као организован део племена Брсјака. Они су били под слабијом турском влашћу него остали делови Охридско-струшке области. Тако је било до краја XVII века.

Племенско уређење Брсјака не зна се у традицији да се у прошлости одликовало особито чврстом организацијом. Не зна се ни да ли су некада имали *војводу* који је управљао целим племеном. А што се племе ипак одржавало као целина, то је одбрана од спољашњег непријатеља. Иначе су братства имала своје поглаваре, обично истакнутије личности. И свештенички чин се код Брсјака још уважавао.

Брсјаци, повезани ужим родовским и ширим племенским везама, заузимају су углавном пасишта на планинама Караорману, Илинској и Плакенској планини, и заузимају су зимовнике у долинама. Временом, када су им се стада повећала, Брсјаци су тражили и нова пасишта на суседним планинама и у долинама између Треске, Црне реке и Сатеске. На тај начин они су повремено ширили своју наведену матичну област спуштајући се у низије.

Под Турцима Брсјаци из Дебарце нису примали ислам, као што је био случај у неким струшким и охридским селима. Свакако је на овакву отпорност утицала стара народна традиција. Међутим, племенску организацију Брсјака разбили су муслимански Албанци са дебарске стране, и то: 1. стварањем јаког албанског села Песочана у средишту Дебарце, и 2. тиме што су феудалне албанске породице из Дебра у Дебарци имале своје велике поседе (чифлике). И једни и други од краја XVIII века утицали су на разбијање старе племенске организације у Дебарци. То сам могао закључити на основу родовских предања.

3) Турско доба

Наведено је да је Охрид, после смрти Марка Краљевића 1394. г., пао под турску власт. То је морао бити велики догађај за целу Охридско-струшку област. Та велика прекретница у животу становништва није могла остати без утицаја на одашње прилике. Испред турске инвазије повлачио се део становништва, нарочито оног из виших редова који се није могао помирити с ропством. У првом реду исељавала се властела, понекад заједно са својим себрима и отроцима.⁵⁹ Дошло је до бекства и неких црквених личности. Исељеници су се извесно време можда задржавали на тлу данашње суседне Албаније и Црне Горе. Та подручја остала су и даље ван управе Турака.

Тако је од краја XIV века наступило јаче емигрирање хришћана. То је трајало док нису сасвим покорене — Србија 1459. г., Босна 1463. г., Албанија 1479. г., Херцеговина 1482. г. и Зета 1499. г. У Угарску су прешла и браћа Краљевића Марка — Андреја и Дмитар

⁵⁹ Ј. Цвијић: *Балканско полуострво*, II, стр. 185.

Мрњавчевићи. Међутим, колико је словенског живља пребегло пред турском најездом у правцу север и северозапад не зна се. Област је постепено почела да мења и ранију друштвену организацију. Све су се више губиле црте предтурског карактера. Турци су усмеравали развој области путем који је њима одговарао и друго.

Карактеристични су и ови подаци. При самом освајању Охрида од стране Турака, према једном народном предању, око 3.000 његових становника пребегло је у Италију.⁶⁰ У XV веку наводе се исељавања нашег света у Италију и из суседне Дебарске области.⁶¹ Одређеније знамо и ово: у то доба такође су била исељавања у Италију и Босну и из малог суседног предела званог Дебарски Дримкол.⁶¹

Падом под турску власт Охридско-струшка област била је кључна тачка за даља освајања на западу и северу. За ширење турске државне управе ка Албанији и Зети коришћени су главни путеви у правцу: 1) Охрид—Дебар—Скадар и 2) Охрид—Елбасан—Драч. А у мирним временима наведене саобраћајне везе биле су живе трговачке комуникације.

У Струшком пољу становници причају ово. Када су Турци продри у Охридско-струшку област, они је нису тада могли целу лако освојити. Наишли су на јак отпор у тврђавама код села Песочана, Мраморца и Трпејце (в. посебан део рада). Затим турски цар са војском морао се задржати у пољу десно од Црног Дрима код данашњих села Требеништа, Горенца и Оровника. Тај велики потес зове се *Царева ливада*. Та турска војска одатле није могла кренути на запад ка Албанији читавих седам година итд.

Турци су у освојеним областима увели свој управни систем. Поделили су их на вилајете (провинције), а вилајете на санџаке (области). Санџаци су се састојали из одређеног броја већих (зијамата) и мањих (тимара) феуда, а уживали су их спахије. Они су били само уживаоци спахилука, али не и власници земље.

Турски војници и чиновници насељавани су у појединим местима ове области и тамо су оснивали породице. Ипак, околина Охрида и Струге била је у тој држави доста периферна па представника турске власти и насељеника током XV века није било много. По наведеном турском освајању у Охрид је 1466. г. ушао Скендербег (1405—1468. г.). Међутим, њега је султан Мурат брзо потиснуо.⁶² Иза тога је поменути султан са собом преселио у Цариград многу охридских „бољара“ (утледних грађана). Они су вероватно пали у немилост услед наведеног догађаја са Скендербегом.⁶³ Са тим пресељеницима можда је било и становника из појединих охридских села.

Турци су још у почетку своје владавине имали посаду у Охриду.⁶⁴ Али се етничка словенско-хришћанска слика целе области није ме-

⁵⁹ М. Филиповић: *Голо Брдо*, стр. 16; П. Кироски: нав. рад, стр. 39, 40.

⁶⁰ М. Филиповић: *Голо Брдо*, стр. 18.

⁶¹ М. Филиповић: *Дебарски Дримкол*, стр. 20, 21.

⁶² У Охридско-струшкој области не постоје народна предања о Скендербегу.

⁶³ К. Н. Костић: нав. рад, стр. 43.

⁶⁴ *Историја на македонскиот народ*, I, стр. 235.

њала, што потврђује једна турска етничка карта. На карти се види да је Охридско-струшка област у првој половини XVI века у сеоским насељима била насељена само хришћанима, односно Словенима. Муслимана је тада у малом броју било једино у Охриду, док Струга на карти није означена као насеље.⁶⁵ Такво етничко стање остало је и у наредном XVII веку. Уосталом, правих турских села у овој области није било никада.

Са поменуте карте из прве половине XVI века види се и територија тадашњег Охридског санџака (округа). Он се делио на нахије. Осим Охридско-струшке области, санџак је захватао слив Црног Дрима (без Преспе) и цео слив реке Мат. Тачније, захватао је долину Црног Дрима до састава са Белим Дримом — Дебарску област и Љуму. Затим се тај санџак протезао преко Миридита и Дукађина до Љеша крај Јадранског мора.⁶⁶

Са ширењем турске управе у Охридско-струшкој области сва је земља била проглашена државном својином. Села су била подељена на спахијске хасове и на спахијска села. Других је било највише. Та села су била дата спахијама на уживање. Међу спахијама у XV веку, као и у другим крајевима, било је не само муслимана већ и хришћана. Раја је била везана за земљу, али се земља није могла отуђити. Ако би сељак умро без наследника, имањем је располагао спахија, који га је давао на уживање другима. При деоби задруте имања су се делила. Утрине и шуме изван села биле су царска добра, а право уживања у попаши, огреву и грађи имао је сваки сељак.⁶⁷ Иако није било пуне слободе религиозног живота за хришћане, ипак је свештенство толерисано.

Спахије су од сељака прикупљале десетак. Кад би долазили у село, одседали су код виђенијег сељака и пошто би прикупили све што су имали одлазили су. Наплата десетка остала је у извесној успомени код сељака. Ако је десетак плаћан у производима, онда су сељаци то сами превозили до одређеног места.

Међутим, у исто време могао је у Охридско-струшкој области, као уосталом и у другим нашим крајевима тога времена, бити један мањи број слободних, повлашћених сељака: они због извршавања разних обавеза нису били потчињени спахијама. Такво становништво живело је на слободним баштинама. То су могле бити, пре свега, *дервенције*. Старале су се о одржавању путева и безбедности саобраћаја на њима. У већини случајева дервенције су били чувари опасних места и пролаза на караванским путевима. Ова служба била је, као и већина других, наследна. Значај дервенцијских села у XVI и XVII веку имала су једанаест села: *Бигор, Боровац, Ботун, Дабовјане, Завој, Јаворче, Лубаниште, Сирула, Трпејца, Турје и Црвена*

⁶⁵ А. Урошевић: *Становништво Балканског полуострва у првој половини XVI века*, Зборник радова ЕИ САНУ, књ. 4, Београд 1962, стр. 130 и карта у прилогу.

⁶⁶ Исто, стр. 133; А. Урошевић: *Охрид*, стр. 7.

⁶⁷ Упоредити Љ. Павловић: *Колубара и Подгорина*, Насеља, IV, Београд 1907, стр. 403.

Вода. Поменута села 1582. г. имала су следећи број домаћинстава.⁶⁸ О наведеном дервенцијству има и очуваних народних предања.⁶⁹

Број домаћинстава у дервенцијским селима

Село	1582. г.	1921. г.	1971. г.
1. Бигор	20	—	—
2. Боровец	30	121	135
3. Ботун	27	70	86
4. Дабовјане	18	37	41
5. Завој	69	57	106
6. Јаворче	18	—	—
7. Лубаниште	70	60	82
8. Сирула	41	58	80
9. Трпејца	50	36	89
10. Турје	21	80	49
11. Црвена Вода	18	63	28
Свега	382	582	696

Сасвим је природно да је у XVI веку и доцније у овој области било и хајдучије. Раширила се по теже проходним планинским крајевима. Ти крајеви су пружали погодности у њиховој борби. Хајдучија је била развијена у различитим временским периодима и скоро на целом Балкану.⁷⁰ Ово због тога што су се у овој области укрштале караванске комуникације које су повезивале приморске градове Скадар и Драч са источним деловима Балкана. А хајдучија је била управо највише развијена у оним пределима где је био развијен комуникациони систем. У свако политичко нестабилно време хајдучија је узимала већег маха.⁷¹

Аустро-турско ратовање са краја XVII века — од 1683. до 1699. г. — а нарочито војне операције у нашим јужним областима биле су од значаја и за Охридско-струшку област. Аустријска војска, уз помоћ добровољаца мештана-хришћана, потиснула је Турке са Дунава и заузела Косово, Призрен, Скопље.⁷² Из Призрена војска са добровољцима продрла је у долину Црног Дрима. Међутим, последице овог вишегодишњег ратовања осећале су се и тамо где није било ратних операција.⁷³ Али, с каснијим повлачењем те војске, настаје познато исељавање нашег становништва. Из појединих области кренула је знатна маса. Дошло је до бекства и црквених личности. Ова сеоба захватила је Дебарску,⁷⁴ па и њој суседну Струшко-охридску област. Исељеници су се углавном кретали према северу, тј. низводно долином Црног Дрима. Било је исељавања и ка Јадранском

⁶⁸ А. Стојановски: *Дервенциството во Македонија*, Скопје 1974.

⁶⁹ Села Бигор и Јаворче данас не постоје.

⁷⁰ Упоредити Д. Војанић-Лукач у Гласнику Етнографског музеја, 42, Београд 1978, стр. 62.

⁷¹ *Историја на македонскиот народ*, I, стр. 270—275.

⁷² М. Пурковић: *Јужна Србија од V века...*, стр. 225.

⁷³ М. Филиповић: *Хас под Пашириком*, Сарајево 1958, стр. 25.

⁷⁴ М. Филиповић: *Етничке прилике...*, стр. 408.

приморју на западу. Неки су се можда преселили на Апенинско полуострво. Па и поред свега тога континуитет сеоских насеља у Охридско-струшкој области тада није прекидан.

Иза сеобе од 1690. г. само у граду Будиму налазили су се становници Скопљанци, Солунци, Кратовци, Битољци, Тетовци.⁷⁴ Даље, у време аустријске окупације у Неготинској крајини (прва половина XVIII века) у Србији у селу Јасикову, помиње се као командир неке постаје капетан Стојан, родом из Охрида.⁷⁵ То свакако указује на директно иселјавање из Охридско-струшке области са краја XVII века. Да је број Словена-хришћана у селима ове наше области до наведеног аустро-турског рата (прва половина турске владавине) ипак био знатан, закључујем и по томе што су они у то време одржавали многе манастире. Било их је око 15 и налазили су се у овим селима: Вапили, Сирули, Ботуну, Слатини, Мислодежди, Корошишту, Калишту, Лешану, Лубаништу, Трпејци, Велгошту, Октиси, Г. Лако-череју, Враништу. Од тога само мали број манастира одржао се све до данас.

Крајем XVII века посебно су страдали храмови и свештеници. Свештеници су били растерани, а народ је доста пропаатио. Ко није могао трпети зулуме почео је прелазити у мухамеданство. Како је познато, Турска царевина у јек своје силе, до краја XVII века, није водила бригу о вери раје. Турци су онда имали интерес да раја и даље остане раја. Тако је било и у другим нашим крајевима.⁷⁶

Турска власт због наведених историјских прилика, немајући својих малоазијских колониста, задовољавала се превођењем домаћих хришћана у ислам. Ипак ова појава овде није узела велике размере — раширила се масовније само у неколико села — углавном у подгорини планине Јабланице (предео Дримкол). Људи из данашњег великог насеља Лабуништа били су квасац за исламизирање осталих суседних села — Боровца, Подгорца, Октиса и Заграчана. На ислам су свакако прелазили спахије хришћани или њихови синови. То су чинили да би сачували своје тимаре. Ова појава наступила је у мањој мери и у неким охридским селима — Мешеништу, Пештану и Велгошту. Каже се да су се жене нерадо одрицале своје старе вере. Исламизирани људи били су у свему изједначени са правим Турцима.⁷⁷ Национално несвесни они су до 1912. г. били носиоци и представници турске државне идеје.⁷⁸ Нема података о томе да су се неки Торбеши касније вратили у хришћанску веру.

Од интереса је овде навести да удолина Црног Дрима има три веће, посебне области: *Љуму* на северу, *Дебарску област* и *Голо Брдо* јужније, и *Струшко-охридску област* најјужније. Наведена исламизација је после Велике сеобе 1690. г. отпочела углавном по тој целој удолини. Струшко-охридска област примила је нешто исламизованих

⁷⁴ Споменик СКА, LXVI, стр. 163.

⁷⁵ С. Пецињачки: *Ситни фактографски исписи из државног архива Маџарске*, Развитац, св. 5, Зајечар 1971, стр. 84.

⁷⁶ Упоредити А. Јовићевић: *Црногорско приморје и Крајина*, Насеља, XI, Београд 1922, стр. 31.

⁷⁷ Упоредити Е. Мушовић: *Исламизација у Новопазарском санџаку*, Симпозијум: Сеоски дани Ср. Вукосављевића, VII, Пријепоље 1979, стр. 106.

⁷⁸ М. Филиповић: *Етничке прилике*, стр. 405.

Словена и као досељенике из Голг Брда крај Дебра. Крајем XVII века почео се примати ислам и у призренској области званој Гора⁷⁹ и у суседном Дебарском Дримколу.⁸⁰

Наведени торбешки етнички појас, који већином лежи лево од Црног Дрима, био је извесно време препрека за ширење муслиманских Албанаца из северне Албаније ка истоку. На тај начин Торбеши су једно време стајали као брана словенске хришћанске масе десно од Црног Дрима. При томе је знатно помагао и сам Црни Дрим, већа река без подесних мостова.

И још ово. Торбеши нису одмах, већ постепено напуштали старе верске и народне обичаје. У почетку сећали су се својих крсних слава, Божића, Ускрса, Ђурђевдана. Палили су свеће у црквама и на гробовима. Жене су се носиле као и раније. Наведене појаве данас донекле се могу запазити у мешовитом хришћанско-муслиманском селу Боровцу (в. опис тога насеља).

Повремено је у Охридско-струшкој области настајала *куга*. Последице кужних епидемија биле су знатне. У неким селима прича се да су она по два и више пута остајала са мало становника или скоро пуста. Епидемије су, уз неке друге узроке, биле повода за померања села. Примера за то има више. За време куга нека села су опустела и више се нису обновила (нпр. село Вишо крај Струге). — Током XVIII века ова област углавном је била *ретко насељена*. У селу Лактињу прича се да је куга направила такву пустош да су остале живе само две сестре. Оне су за мужеве однекуда довеле два Циганина и тако је село обновљено. Слично се говори и у селима Враништу, Ташморуншту итд. Тамо на пуста селишта долазили су нови дошљаци са разних страна. Слушао сам да се и у овој области од куге бежало у планинске шуме, јер се веровало да се епидемија тамо не може раширити. Ипак, мени изгледа да куге у околини Охрида и Струге нису стварале такву општу пустош као што сам ја то налазио у неким другим областима: у околини Битоља и Струмице, на Овчем пољу итд.

Крајем XVIII и почетком XIX века области југозападне Македоније и њој суседна подручја трпели су зулуме од познатог полу-независног господара *Али-паше Јањинског* (1741—1822. г.). Његови људи, углавном муслимански Албанци, вршили су верска и економска насиља над хришћанским цинцарским и словенским становништвом. Услед тога су настала јака миграциона кретања и пресељавања.⁸¹ Тада су ишчезли последњи Словени из околине Јањине у Епиру. Уз поменутог Али-пашу Јањинског и уз Мустафу-пашу Скадарског био је *Целадин-бег* (албанског порекла) који је господарио Охридом до око 1830. г.⁸² О њему се знају следећи подаци. Био је један од мањих господара који су се зацарили у разним турским покрајинама у првој половини XIX века. Управљао је „својом“ земљом као тиранин. Енергично је помагао насељавање Албанаца, који

⁷⁹ М. Лутовац: *Гора и Опоље*, Насеља, 35, Београд 1955, стр. 269.

⁸⁰ М. Филиповић: *Дебарски Дримкол*, стр. 22.

⁸¹ Ј. Цвијић: *Балканско полуострво*, стр. 149; В. Милојевић: *Јужна Македонија*, Насеља, X, Београд, 1921, стр. 51.

⁸² В. Радовановић: *Охрид, Народна енциклопедија*, III, стр. 247.

су у неколико струшких села искоренили православне Словене. Затим је подизао дамије и текије. Радио је на поправци охридске тврђаве итд.⁸³

Уопште време Али-паше Јањинског и његових савременика Целадин-бега Охридског било је судбоносно за села и становнике Охридско-струшке области. Вршиле су се велике промене: иселавања, нова исламизирања, промене положаја села. Можда је и тада било и каквих епидемија. Традиција наводи како су тада многа охридска и струшка села спала на по десетак и мање домаћинстава. На пример, село Калиште спало је на 2 куће, села Завој и Сирула спала су на по 3 куће, Мали Влај, Сошане и Трпејца спала су на по 5 кућа, Коњско је спало на 6 кућа, Куратица и Турје спала су на по 7—8 кућа итд. О томе има података у описима данашњих села. Чим се ово неповољно стање стишало, настала је појава дошљака из других области.

При крају XVIII века почиње се мењати и етнички састав становништва у појединим сеоским насељима Охридско-струшке области. Муслимански Албанци из области западно и северозападно од Црног Дрима (из Мокре, Черменике, Голот Брда, Булчизе и околине Пиш-копеје) најпре су састављали чете за пљачкање суседних крајева. Те качачке чете појављивале су се у Струшко-охридској области.⁸⁴ И народне песме певају ове догађаје, а нарочито много података данас има у родовским предањима. Упоредо са наведеним безвлашћем следовало је досељавање Албанаца. Самоодбрана Словена противу њих била је немоћна. Турска држава хтела је са албанским породицама да повећа број муслиманских села и да разбије дотадашње православне целине у овој области. Насељавање Албанаца помагали су и албански узурпатори турске власти. Притицање Албанаца трајало је до краја турске владавине 1912. г. Тако око двадесетак чистих хришћанско-словенских села постала су муслиманско-албанска.⁸⁵

О ширењу Албанаца јасно говори и текст француског аутора Ф. Делизеа објављен на почетку XX века. У том тексту стоји и ово: „За Албанца Гегу или Тоску сваки словенски сељак је роб. Он је господар и краљ, својим јатаганом за појасом и пушком која га никада не оставља. Када у пролеће силази у равницу, он удара жит на теле или краву словенског сељака коју резервира за идући празник; у јесен силази да узме свој део жетве, затим се враћа у планину. Ако му се која кућа или њива допадне, сопственик има само да хвата пут. Тако се показује надмоћност Арнаутина, веома рђавог суседа.“⁸⁶

Муслимани, тј. Торбени и Албанци, добили су разне повластице које су биле везане за њихову „гуроку веру“. Зато су се они задржали у плодним и здравим селима. Највише их је у богатијем Струшком крају. Међутим, православни становници — раја — тада и касније знатним делом остали су да живе у брдима или у влаж-

⁸³ Прича се: Када је Целадин-бег градио тврђаву у Охриду, тада су и жене с колевкама ишле на кулук.

⁸⁴ Видети А. Крстић: *Одабране приповетке*, Београд 1954, стр. 104—120.

⁸⁵ Упоредити М. Филиповић: *Етничке прилике у Јужној Србији*, стр. 389.

⁸⁶ Ј. Скерлић: *Писци и књиге*, IV, Београд 1956, стр. 548, 549.

ним и нездравим пољским местима где су радили у чифлицима. То је појава карактеристична и за друга наша подручја.

Од око средине XVIII века и имовински односи су се брже мењали, пототову у плоднијим пољским и потпланинским селима. Раније спахије постајале су власништво чифлик-сахибија. Неки су то успели милошћу султана за извесне заслуге, док су други чифлике стварали куповином или насилним путем. Ипак, чифличење села већином је био резултат напред наведених насиља повећаних са краја XVIII и почетка XIX века (в. описе села Елшана, Велмеја и др). Чифчије су били само православни Македонци. Сеоско становништво пољских села живело је под најтежим чифличким режимом. Обрађивало је само посед муслиманских поседника и за то је добијало одређен део плода.⁸⁷

Међу власницима чифлика истицали су се бегови и аге албанског порекла. Поглавито су били из Дебра. Како се зна, дебарски бегови имали су чифлике не само у Струшком, Охридском већ и у Битољском и Прилепском пољу.⁸⁸ Било је власника чифлика и од турских бегова и ага насељених у Охриду. Међутим, дебарски бегови јако су се осилили: на пример, Сефедин-бег и Рамадан-бег Пустина у селу Ливади; Емин-бег Аголи у селу Д. Татешу; Јусуф-бег Аголи у селу Г. Татешу; Шабан-ефенди Пустина и Расим-ефенди у селу Мислешеву; Ајредин-ага у селу Злести; Малик-бег у селу Оровнику; Малић-бег у селу Оздолену итд. Ови власници земље по селима саградили су куле. Једна таква кула у селу Мислешеву и сада изгледа као племићка тврђава из средњег века. Жива су предања о насиљима чифлик-сахибија као и њихових заступника, тзв. ђаја, који су сви одреда били Албанци. Они су особито ударали на част и морал жена.

Лица која ћемо ниже навести углавном до 1912. г. имала су чифлике у појединим струшким и охридским селима. Ипак, у табеларном прегледу недостају подаци о свима власницима чифлика.

Власник чифлика	Одакле је био	Село
1. Абдураман-ага	Битољ	Мороиште
2. Ајредин-ага	Дебар	Злести
3. Ајрула-ага	Охрид	Н. Село
4. Али-ага	Охрид	Орман
5. Али-ага	Охрид	Требениште
6. Алим-паша	Солун	Враниште
7. Алит-ага	Дебар	Г. Средоречје
8. Амет-ага	Охрид	Ливоиште
9. Анка (жена)	Охрид	Драслајца
10. Ариф-ага	Охрид	Вапила
11. Ариф-ага	Охрид	Драслајца
12. Ариф-ага	Дебар	Велмеј
13. Асан-ага	Дебар	Г. Средоречје
14. Вари Бура	Велеште (Струга)	Враништа
15. Вејто-ага	Охрид	Д. Лакочереј

⁸⁷ Упоредити А. Крстић: *Одабране приповетке* (приповетка *Јове Наполичар*).

⁸⁸ Ј. Цвијић: *нав. рад*, стр. 509.

Власник чифлика	Одакле је био	Село
16. Бесим-ага	Дебар	Белчиште
17. Беџет-ага	Дебар	Лешане
18. Биљал-ага	Дебар	Белчиште
19. Ваис-ага	Охрид	Велмеј
20. Веим-хоџа	Охрид	Орман
21. Дебранецот I	Дебар	Мороиште
22. Дебранецот II	Дебар	Мороиште
23. Дебранин-бег	Дебар	Волино
24. Деливер-ага	Струга	Мислешево
25. Деливер-ага	Охрид	Мороиште
26. Емин-ага	Охрид	Н. Село
27. Емин-бег	Дебар	Д. Татеш
28. Емин-бег Аголи	Дебар	Ложане
29. Зујди-бег	Охрид	Мороиште
30. Иса-ага	Охрид	Лескоец
31. Исмаил-бег	Охрид	Г. Лакочереј
32. Јаја-ага	Охрид	Шипокно
33. Јашар-бег	Охрид	Елшане
34. Јакуп-ага	Охрид	Д. Лакочереј
35. Један бег	Колоња (Албанија)	Трпејца
36. Јусуф-ага	Витољ	Мороиште
37. Јусуф-ага	Охрид	Г. Лакочереј
38. Јусуф-бег	Охрид	Д. Лакочереј
39. Јусуф-бег	Дебар	Г. Татеш
40. Јусуф-бег Аголи	Дебар	Ложане
41. Кадрија-ага	Охрид	Велмеј
42. Кромидче-ага	Струга	Мислешево
43. Иљаз-паша	Охрид	Издеглавје
44. Малик-бег	Дебар	Оровник
45. Малик-бег	Охрид	Мешеште
46. Малић-бег	Дебар	Оздолени
47. Мамут-ага	Охрид	Горенце
48. Мемет-бег	Охрид	Мороиште
49. Мемет-ага	Охрид	Велмеј
50. Мерсим-ага	Мислодежда (Струга)	Драслајца
51. Муарем-ага	Дебар	Велмеј
52. Мустафа-ага	Дебар	Д. Средоречје
53. Мустафа-ага	Охрид	Орман
54. Мустафа-ага	Охрид	Драслајца
55. Муфтија	Охрид	Требениште
56. Назиф-ага	Дебар	Лешане
57. Назиф-ага	Охрид	Вапила
58. Осман-ага	Охрид	Велмеј
59. Панчо-ага	Охрид	Орман
60. Расим-ефенди	Дебар	Мислешево
61. Рашид-ефенди	Охрид	Горенце
62. Рашид-ага	Охрид	Ливоиште
63. Риза-бег	Струга	Мислешево
64. Риза-бег	Охрид	Издеглавје
65. Рифат-ага	Дебар	Белчиште
66. Рифат-ефенди	Охрид	Оровник
67. Садик-паша	Тирана	Видово
68. Сабрија-ага	Охрид	Велмеј
69. Сали-ага	Охрид	Оровник
70. Салија-ага	Охрид	Белчиште
71. Салиг Ђура	Велеште (Струга)	Враниште
72. Сефедин Пустинџа	Дебар	Ливада
73. Сулејман-бег	Дебар	Климештане
74. Суљо-ага	Охрид	Д. Лакочереј
75. Тафит-ага	Дебар	Лешане
76. Тефик Вари	Охрид	Ливоиште

Власник чифлика	Одакле је био	Село
77. Тосум-ага	Дебар	Белчиште
78. Тршановци	Дебар	Грко Поле
79. Усеин-ага	Охрид	Орман
80. Усеин-ага	Охрид	Лескоец
81. Ђамил-ага	Охрид	Ливоиште
82. Ђемал-ага	Охрид	Лескоец
83. Ђемал-ага	Дебар	Сошане
84. Ферат-бег	Охрид	Мислешево
85. Џеладин-ага	Дебар	Лешане
86. Џеладин-ага	Витољ	Мороиште
87. Џеладин-бег	Охрид	Лубаништа
88. Шабан-ага	Охрид	Ливоиште
89. Шабан-ефенди	Дебар	Мислешево
90. Шаин-бег Пустинџа	Дебар	Н. Село
91. Шаћир-бег	Охрид	Издеглавје
92. Шаћир-бег	Дебар	Сл. чифлик
93. Шериф-бег	Охрид	Мешеште
94. Шериф-ага	Охрид	Н. Село
95. Шукри Џура	Охрид	Драслајца ⁸⁹

Иако велики посед око 1912. г. није играо велику улогу, ипак ће бити од интереса за разумевање прилика ове области да се укратко и овде осврнемо на начин како је тај посед постојао. Велики посед једним делом формирао се даровницама државне власти појединцима који су награђивани за одржавање те власти. Даровнице су чињене на штету ранијих хришћанских поседника или ранијих црквених поседа. За добијена имања муслимани су имали војничке обавезе према турској држави и дужност да мотре над покорношћу хришћанског становништва, што се јасно показало за време познатих историјских догађаја 1876—78, 1903. и 1912. г. Они су били султаново оруђе за гушење покрета и немира у Турској.⁸⁹ Велики поседник („бег“) стално је становао у неком већем месту (Дебру, Охриду). У селима имали су куће и у њих би навраћали лети да преузму свој део плодова. И неки муслимани дубље из Албаније имали су овде своје поседе.

Уопште, пред крај турске владавине аграрни односи у овој области били су врло сложени. Године 1912. затечене су три групе хришћанских села: 1. чифличка села, 2. слободна села и 3. мешовита села. Као чифлици затечена су многа села — око 60%, као слободна села — око 20% и као мешовита села — око 20%. Од муслиманских господара, како је и напред речено, били су чувени по својој суровости и похлепности власници који су били из Дебра и један из Гостивара (Јашар-бег). Чифличких села највише је било у струшком делу области и у Дебарци.

У првој половини XIX века нека мања села су сасвим расељена. Таква расељена села су: *Коприца, Црско, Прападиште, Кошнеш*,

⁸⁹ Видети: Гласник на Институтот за национална историја, XIII-3, Скопје 1969, стр. 188—189. Тамо је, према стању из 1914. г., изложен табеларни преглед у коме су наведени власници чифлика у Охридско-струшкој области, места где живе, у којим селима су чифлици и величина у хектарима.

⁹⁰ Упоредити Ј. Цвијић: *Балканско полуострво*, стр. 196.

Дедено, Стари Боровец, Вишо итд. Када су становници исељени, та места није нико населио, него су она ушла у састав атара оближњих села — Мешешта, Подхума, Корошишта, Ташморуншта, Мислешева.

Помињемо овде и кириџијање. До краја турске владавине поједини људи из Охридско-струшке области бавили су се кириџијањем. Држали су по неколико коња којима се преносила разноврсна роба трговцима Охрида, Струте и околних градова — Дебра, Битоља, Елбасана. Кириџије су преносиле: жито, со, зејтин, пиће, коже. У овоме су се посебно истицали Цинцари и Торбеши.

На основи физичко-географских особина може се закључити: Охридско-струшка област увек је била предодређена за сточарство. У њеним ивичним деловима издижу се планине — Јабланица,⁹¹ Караорман, Илинско-плакенска планина, Галичица. Из топографских назива се види како су у њој највише трагова оставили Словени. Међутим, у прошлости било је овде-онде и сточара влашког порекла, о чему сведоче називи Катун, Влашки кући и др. Ипак, они су били малобројни. Од краја XVIII и почетка XIX века почели су се сточарством бавити и тада насељавани Албанци.

Међутим, током XIX века поменуто сточарство код Македонаца било је изложено не само развиту, већ и опадању, поглавито због пљачкашких похода. Ипак се оно одржавало све до краја турске владавине. Ево неколико примера о томе како је изгледало богатство стоком. Село Брежане на Илинској планини имало је око 8.000 оваца. Село Црвена Вода на Караорману гајило је доста коза, говеда и коња. Само једно домаћинство у селу Елшану на Галичици имало је око 700 оваца и 250 коза (домаћинство Ђорђа Стојевског). На планини Галичици леже и друга сточарска села — Велестово са око 7.000 и Коњско 6.000 глава ситне стоке итд. Посебно Цинцари у селу Г. Белици имали су превелико богатство у стоци. И на почетку XX века број стоке по домаћинствима био је знатан особито у задружним сеоским кућама.

У другој половини XIX и на почетку XX века до 1912. г. хришћански становници подижу и цркве у појединим селима. Неки то чине без пријаве турским властима стављајући живот на коцку. О томе има више података у посебном делу овог рада.

Сваки политички покрет за ослобођење током прве половине XIX века у суседној Црној Гори, Србији (1804—15. г.) и Грчкој (1821. г.) православно становништво ове области пропраћало је са симпатијама и потпором.⁹² Јанко Поповић — Охрићанин, чим је плануо Карађорђевог устанак, пришао му је одмах.⁹³ Ови ослободилачки ратови на Балкану били су међусобно повезани и утицали једни на друге.⁹⁴ Затим је следовао Кримски рат 1853. г. Међутим, турска

⁹¹ Ј. Трифуноски: *Сточарство на планини Јабланица*, Власница, Х, Београд 1969.

⁹² *Историја на македонскиот народ*, књ. II, Скопје 1969, стр. 25, 26.

⁹³ М. Ракић: нав. рад, стр. 232.

⁹⁴ Власница, књ. VIII, Београд 1977, стр. 255.

власт, уз помоћ домаћих муслимана, настојала је да то уништи у корену. Вршене су одмазде, па су стога истакнутији појединци морали да беже у друге крајеве. Може се слободно рећи да је у то време стање било пуно неизвесности.

Пред крај турске владавине у периоду 1878—1912. г. стање хришћанских Македонаца и Цинцара у Охридско-струшкој области и на даље је било тешко, јер се зацарило велико безвлашће. Тада је Турска била у наглом опадању. Као „неверници“ и раја они су били потчињени политички, социјално и економски. Муслиманска насиља, већином албанска, додијала су. Године 1903, када је у Крушеву избио Илинденски устанак, подручје око Охрида и Струте није остало по страни: у неким селима знају се имена истакнутијих људи који су учествовали у том устанку. Иза тога, због разбојничких банди, читаве породице исељавају се. Уопште и у овој области од око 1878. до 1912. г. редак је био дан када није пала по која жртва међу нашим светом. Човек не сме да избрише и тај део прошлости само стога што не одговара садашњости.⁹⁵

Како је познато, политичка и економско-социјална структура Турске тога доба показивала је знакове не само дегенерације него правог пропадања једне цивилизације. И за сам овој опстанак на Балкану она је имала да захвали не толико својој отпорности колико опречности интереса европских великих сила заинтересованих у Источном питању.⁹⁶

Због слабљења турске државне власти и Охридско-струшка област, углавном током XIX века, била је захваћена појавом *арамџа* или *качака*.⁹⁷ То су били поједини Албанци из суседних области на западу, а било је арамџа и из саме области, на пример, из села Велешта и Песочана. Они су пљачкали стоку или су од сељака хришћана изнуђивали новац и друго. Нападима арамџа била су јаче изложена села у Струшком крају и у Дебарци.

Нарочито су се агресивношћу истицала четири албанска села са досељеницима из северноалбанске групе Гела. Та насеља су Велеште, Делагожда, Корошиште и Песочане. Традиција наводи: што је у овим селима било одлучено, то је било исто важно као да је речено у Дебру и Охриду. Они су били заштићени и сејмени по многим македонским селима.⁹⁸

Становништво Дебарце не само да је било компактно него и доста борбено. Међутим, живећи у граничној области, оно је пропадало у борби са Албанцима са дебарске стране. Они су предузимали специјалне нападе преко планине Стогова и Караормана. Покушао је томе да стане на пут познати Кузман Капитан са дружином, али и он није успео. Представници турске власти у овој области били су играчка у рукама албанских поглавица.

⁹⁵ *Историја на Македонскиот народ*, II, стр. 111, 112.

⁹⁶ В. Чубриловић: *Политички узроци сеоба на Балкану*, Гласник Географског друштва, XVI, Београд 1930, стр. 48.

⁹⁷ Упоредити Ј. Цвијић: *Балканско полуострво*, стр. 457.

⁹⁸ У околини Кичева такву су улогу имала села Зајас и Другово.

4) Новија прошлост

Ново доба у развиту Охридско-струшке области настало је од престанка дуге турске владавине 1912. г.⁹⁹ Отада је прошло седам деценија, па зато то је период који нам је боље познат. Како се зна: чифчијски економски систем трајао је на Балканском полуострву до ослобођења од Турака. Чим би се једна област ослободила, по правилу је престајао важити турски економски режим у њој. Селјаци су или бесплатно заузимали или су куповали земљу коју су дотле обрађивали.¹⁰⁰ Тако је било и у селима Охридско-струшке области.

По окончању турске власти на простору ове наше области формиране су бројне општине. Осим у Охриду и Струти, средишта општина налазила су се и у овим данашњим селима: Белчишту, Велгошту, Велмеју, Косељу, Мешеишту, Опеници, Пештану, Слатини, Сливову, Брчеву, Вевчану, Велешту, Вишњи, Делатожди, Драслајци, Лабуншту, Радожди и Радолишту.

Граница између Југославије и Албаније повучена је крај Охридско-струшке области са северозапада, запада и југа. Та граница прекинула је правце старих комуникација, па се област наша изолована, скоро одсечена, сем са источне стране. Саобраћај ка Битољу преко Ресна и ка Скопљу преко Кичева није могао дати потпуну економску снагу овом подручју. Са замирањем појединих путева почела су да замиру и прадска насеља Струга и Охрид.¹⁰¹

У периоду непосредно иза турске владавине нагло су биле уздрмане и многе раније навике и поступања, чак и извесне психичке особине. Муслиманско становништво (Торбешци, Албанци) било је неповерљиво према државној власти. Постало је повучено у себе. Код једног броја породица тада се јавила тенденција за сеобом у Турску, иако оне по националности нису припадале Турцима.

Ликвидирањем чифличког система, у новим друштвено-економским приликама јавила се могућност повећавања поседа откупљивањем земље од појединих власника чифлика. Становници из Мешеишта, Требеништа, Мислешева и других села откупили су знатне површине земље углавном новцем зарађеним у печалби и од продаје живе стоке. Продаја чифлика трајала је око десет година. Вршила се и преко посредника, поглавито охридских и струшких.

Повећане зиратне површине код македонског становништва и нешто боља или прилежнија обрада земље олакшале су прехранбену ситуацију, иако домаћа производња ове области није могла да подмири ове своје потребе. Истичемо и то: да је државна управа савим искоренила качачке упаде из Албаније. То је постигнуто помоћу жандармеријске интервенције. По селима грађене су школе, цркве, избушени су артески бунари и др.

⁹⁹ Српска војска 1912. г. из Струге прешла је и на територију Албаније све до Елбасана и до мора.

¹⁰⁰ Упоредити Ј. Цвијић: нав. рад, стр. 209.

¹⁰¹ Упоредити П. Кирски: нав. рад, стр. 7. и 76.

Затим је дошао Други светски рат, који се јако осетио и у овој нашој области. После окупације априла 1941. г. на овом подручју успостављена је власт италијанско-албанска на већој западној и северној површини (Струшки крај и Дебарца), и бутарска на мањем источном делу (Охридски крај). У току рата становништво је преживљавало тешке дане. Сручиле су се разне невоље из којих су произишле жртве и страдања. Непријатељи су користили верско-националне супротности и на тој бази настојали су да што више распире братоубилачки рат.

На већем делу области под албанском окупацијом враћена су у неким селима права на раније феудалне чифчијске обавезе. Тако су становници морали да испуњавају обавезе као и њихови преци под турском владавином.

Међутим, важно је поменути да, иако је било појединих немилосрдних противника нашег живља и паљења македонских села, ипак у неким насељима муслимани су штитили наше становништво, као и обрнуто. Уопште, Дебарца и други делови Охридско-струшке као и обрнуто. Уопште, Дебарца и други делови Охридско-струшке гославије, дали су важан допринос спровођењу Народне револуције. У борбама изгинуло је доста људи нарочито из села у пределу Дебарци и Струшкој Малесији на планини Караорману.¹⁰² Доста жртава дало је и албанско село Радолиште (в. Посебни део рада).

Одмах по ослобођењу за народ Охридско-струшке области наступило је данашњи период. Карактеристично се новим друштвено-економским и бољим животним напретком. Први задатак државне власти био је обнова краја. За кратко време тај је задатак извршен. Пошто се чланови сеоских домаћинстава запошљавају у разним другим привредним пословима, то су ти нови послови постали један од главних разлога распадању традиционалне кућне задруге која је губила разлоге даљег опстанка. Урбанизација пољских и потпланинских села од око 1960. г. брзо се шири и опледа се у томе што се уводе тековине европске културе у разним пранама народног живота. Стари народни обичаји нагло се упрошћују, поглавито код Македонаца.

Извршени су крупни задаци на општењења становништва. Електрифициран је највећи број села. Врши се уређење путева на којима је успостављен редован аутобуски саобраћај из Охрида и Струге ка многим селима. Највеће промене запажају се у селима дуж важнијих комуникација. У вези са индустријализацијом долази до крупних промена у прадским насељима — Охриду и Струти. Охрид је 1948. г. имао 11.169 ст., а 1971. г. — 26.370 ст. Струга је 1948. г. имала 4.923 ст., а 1971. г. — 11.499 ст.

Мада становништво Охридско-струшке области никада није било статично, већ се увек кретало и иселјавало, ипак већи покрети и иселјавања Македонаца настају у послератном периоду. Знатан број муш-

¹⁰² У народним песмама опевани су као „славна Дебарца и Малесија“.

караца упошљава се у Охриду, Струпи, Скопљу, Београду, Аустралији, док им домаћинство и породица остају у селу. Али, после неколико година такви људи прекидају предвојен начин живота, па са женом и децом одлазе за стално у места запослења. Имања у селу се продају или на њима остају да живе старији чланови. И у време мојих истраживања 1977, 1978. и 1979. г. процес иселавања био је у замаху.

Македонско становништво Охридско-струшке области нема своју већу етничку област на северу, западу и југу. Отуда овде не пристижу нови досељеници ни са које стране. А иселавања су, како је речено, велика. То је један од основних проблема Охридско-струшке области. На другој страни сеоски муслимански становници — Албанци и Торбеши — имају велики природни наталитет, а склоност за иселавање из области они немају. Цинцари или Аромунци већ су сасвим нестали из оних села у ближој околини Струге у којима су били насељени — Г. Белица, Вишњи, Д. Белица. Наведена иселавања Македонаца и Цинцара покривају околни Албанци куповином земље тих иселеника итд.

Регулацијом корита Црног Дрима и реке Сатеске, као и мелиорационим радовима спроведеним после Другог светског рата, смањене су водопадне површине у Струшком пољу. На тај начин већи комплекси земљишта су оспособљени за експлоатацију и омогућено је гушће насељавање у десетину села на алувијалној равни Сатеске и Црног Дрима.

У развоју Охридско-струшке области у периоду 1980—85 г. предвиђена је изградња железничке пруге правцем Драч—Охрид—Скопље. Пролазак пруге биће од већег значаја за привредни живот овог нашег подручја. Отварање пруге утицаће да се и трговина јаче развије — увозна и извозна.

IV СТАРИНЕ И ТРАДИЦИЈА

Охридско-струшка област је пуна разноврсних старина које су остаци ранијих људских творевина. Има их готово у сваком данашњем селу, чак и на околним планинама. Стари културни споменици ове области очувани су: у градиштима, селиштима, црквицама, гробљима, путевима, хановима и друго. Међутим, археолошка истраживања по селима нису вршена у довољној мери, а она су нужна јер се та налазишта не могу тачно временски одредити. У описима појединих села дати су ближи подаци о овим старинама.

1) Градишта

Теренским истраживањима утврђени су остаци већег броја некадашњих утврђења — око двадесет. Наведени број јасно говори о стратешко-саобраћајном значају овог нашег краја. Тврђаве су грађене на теменима истакнутих узвишења и на стратегијским тачкама од већег значаја. У доба несавршеног оружја оне су имале задатак да спречавају продирање преко ове области и да штите

саобраћај кроз њу. Крај тврђава су се развијала нижа насеља која су се ширила по равном земљишту.

Осим тврђаве у Охриду, познатије су старе тврђаве и у овим селима: Ботуну, Песочану, Мраморцу, Лешану, Требеништу, Октису, Малом Влају, Косељу, Пештану, Трпејци итд. Детаљније о сваком градишту изнето је у посебном делу рада приликом описа данашњих села. Развалине старих тврђава у народу су познате под именом Градиште и Град, ређе Кула. Политичу из ранијег доба, углавном римског и византијског. Народна традиција наводи да су у тврђавама боравили и војска и представници власти који су бранили и управљали овом облашћу. У време када су Турци освојили поједине крајеве, они су у неким тврђавама остављали посаду, док су друге околне тврђаве рушили да се непријатељ не би вратио у њих.¹⁰³ Као и данас су ове тврђаве напуштене.

Кише, ветрови и снегови крњили су и рушили зидове тврђава камен по камену и из напслних зидова клијала је трава и расло ситно дрвеће. И околни селаци разносили су камен за своје потребе. Тако су зидови неких тврђава данас са земљом савијени. По географском положају веома су интересантне биле тврђаве у селима Песочану и Требеништу. Тврђава звана Кула код Песочана има доминантан положај у пределу Дебарци. То је стрмо, готово неприступачно узвишење, које контролише ближу околину у несигурним временима када је претила опасност. У подножју те тврђаве воде путеви правца Ј—С и И—З.

Тврђава у селу Требеништу такође је на стеновитом требену источно од насеља. Зидови су слабо очувани, али то је све обрасло тако да му се не може лако прићи. Положај ове тврђаве у прошлости био је врло подесан јер је и она чувала два пута: један у правцу З—И и други у правцу Ј—С. Тврђава је одбијала са малом снагом сваку спољну навалу и друго. У подножју тврђаве у прошлости лежало је и значајно подграђе. Слично се може рећи и за неке друге тврђаве, нарочито за ону у селу Пештану у подгорини планине Галичице и за тврђаву код села Косеља.

2) Селишта

Селишта су места на којима су некада била села. По овој области виде се бројни остаци старих села. Селишта су најразноврсније старости. Нека иду можда у најдавињу прошлост. Једна селишта су на местима старих римских насеља, друга су из средњовековног доба, док су трећа из времена турске владавине. Међутим, има и таквих селишта која су првобитна места данашњих сеоских насеља са којих су она премештена из разних узрока. У народу зову се: „селиште“, „старо село“ и сл.

Прахисторијска селишта распознају се по каменом оруђу и алаткама. Налазе се у дубини земље, у речном наносу. Овакве старине

¹⁰³ Упоредити Д. Мићовић: *Крајина — историјска садржина...*, Велсапис, Београд 1974, стр. 418.

често пута су разнешене при орању и копању земље. Римска селишта разликују се од осталих по „туглама“. Средњовековна селишта разликују се по остацима тадашњег живота: то су грнчарија, крепуље, бакарно посуђе, ватришта итд.

Сигурно је број селишта већи него што сам их ја утврдио и описао у посебном делу овог рада. Али, с обзиром на то да су она на местима подесним за становање, ту сада живе новодосељени родови. На тај начин таква селишта постепено су се изгубила. Материјал са њих употребили су сељаци за грађевине или су на тим местима њиве. Тако се селиштима уништавао трат. И у другим областима у којима сам вршио проучавања десило се исто: где год има неко старо селиште ту ће се настанити и ново становништво, па зато селишта су се брзо губила.

Детаљније о сваком селишту говори се у посебном делу при опису данашњих села. Међутим, од селишта горње врсте треба разликовати привремена селишта позната у народу под именом избишта, збеговишта и падалишта. Тамо се народ бавио за краће време, докле опасност није престала (у рату, за време епидемија и др.), па се затим враћао у село. Таква збеговишта била су у шумама и у пећинама (на планинама Галичници, Јабланици). Позната су у овим данашњим селима: Мислодежди, Брчеву, Турју, Вишњи, Сирули, Велестову, Пештану итд.

Мало је данашњих села без иједног селишта. Међутим, нека села имају по два, па и три селишта, на пример, села Сливово, Црвена Вода, Мешевште, Октиси итд.

3) Црквине и манастиришта

У Охридско-струшкој области утврђени су остаци од више цркава и манастира. Те творевине духовне културе становништво већином поштује, а на неким доскоро одржавали су се верски обреди. Постоје предања по којима је скоро свако село морало имати бар једну своју посебну цркву.

У појединим селима има места која се зову Манастир или Манастириште. Тако је у селима Ботуну, Мислодежди, Вапили, Сирули итд. Тамо су сахрањивани калуђери или знатније личности овог краја. Каменом од манастира у данашњем муслиманском селу Мислодежди калдрмисан је сеоски пут. За манастир, који сада не постоји у селу Вапили, прича се да је био веома богат стоком и др.

Цркве и манастири, како се у народу прича, углавном су рушени током турске владавине. То је највероватније могло бити услед неповољних историјских прилика крајем XVII и у првој половини XIX века. Тада су из појединих села исељавани православни становници и на њихова места насељавани су муслимани. Ипак неке цркве и манастири свакако су разорени раније.

Зидине од храмова нису добро очуване ни на једном месту, сем у селу Враништу код Струге. Иначе овде-онде заостао је део олтара, а сав остали материјал је разнет или временом уништен. У муслиманском селу Дабовјану материјал од цркве употребљен је за разне сеоске грађевине. Слично је још у муслиманским селима Ли-

вади, Мислодежди итд. (в. Посебни део). У селу Пештану постоји предање да је на месту цркве под турском владавином саграђена џамија. Њени остаци и сада се виде.

У појединим селима се прича да су постојали православни храмови од већег значаја, на пример, у селима Враништу, Октиси, Ботуну, Вапили, Радолишту, Мислодежди итд.¹⁰⁴ Они су били јак стожер православља у околини Струге и Охрида. Такође и о свима њима изнети су подаци у описима данашњег села.

Поједине црквине и манастиришта уживају код становништва и сада поштовање као стара култна места. Код неких има кулtnих извора и храстова. Био је обичај да се та места посећују у дане када је село носило литију (до 1946. г.). У овој области постоји и по нека напуштена пећинска црквица. Једна се налази на атару села Вишњи на планини Јабланици. Друга таква црква је код села Радожде крај Охридског језера итд. Неке порушене цркве свакако су биле само гробљанске капеле (нпр. у селу Годивју).

Током XVIII и прве половине XIX века очуване цркве по селима биле су ретке. Међутим, од средине прошлог века па до краја турске владавине 1912. г. саграђен је један број данашњих цркава, и то редовно на рушевинама старих храмова. Друге данашње сеоске цркве изграђене су у периоду између два светска рата, а неке касније од тога. У селу Требеништу данашња црква је из времена окупације у Другом светском рату. Има црква које су обнављане и иза последњег рата.

Иза Првог светског рата једна црква била је саграђена и у муслиманском селу Мислодежди на планини Караорману (храм св. Тројице). Међутим, она је у току последњег рата од стране месних муслимана срушена. Током наведеног рата муслимани су уништили цркву св. Николе у струшком селу Ливади.

4) Стара гробља

У старине, као сведочанство некадашњег живота, долазе и стара гробља. Одржала су се по именима места на којима су некада била. Ниједно гробље није се сачувало у свом првобитном облику и пространству. У народу су позната под разним именима. Гробља су већином из средњег века, а врло ретко старија од тога. Углавном нису од стручњака раскопавана (сем у селу Требеништу), те се не може тачно рећи из ког су времена, већ се о њима мора судити по народном предању. Каменови на гробовима су неправилна облика и без натписа.

На селишту званом Рашани или Раштани код села Злести у Дебарци сељаци су ископали надгробну плочу и на њој је била означена година — 1450. Та плоча је пренета у Охридски музеј.

Сем наведених гробља у Охридско-струшкој области понегде су постојале *могиле* или *хумке*. Има их у данашњим селима Подхуму, Октиси, Радолишту итд. Прво село лежи на благој јужној страни

¹⁰⁴ У селу Мислодежди, које сада има муслиманско становништво, један крај носи име Калуђерово.

Караормана, на висини око 900 m. Остала два села леже у источној подгорини планине Јабланице. У тим селима забележио сам предање да су она најстарија у околини Струге. Могућно је да су тамо била средишта посебних жупа.

Гробне хумке постоје и у Струшком пољу. То је релативно про- страна низија слабијег нагиба издужена од североистока према југозападу. Низија је до око 1960. г. била испресецана блатиштима, бившим рукавцима Црног Дрима и Сатеске. Тамо има ретких узвишења налик на вештачке хумке. Оне су подигнуте и као гробне могиле. Једна таква хумка код села Моришта носи име Гроб.

У свима данас муслиманским селима (око двадесетак) има трагова од гробаља ранијих хришћанских становника. То су тзв. „каурска“ гробља. Надгробни споменици нису очувани. Стога није потребно наглашавати колико би археолошка истраживања гробова могла да помогну давању прецизнијег одговора на разна научна питања. У којим су местима ове области установљена стара гробља изнето је у посебном делу рада при опису садашњих сеоских насеља.

Данашња сеоска гробља поглавито се налазе тамо где су и стара гробља. Понегде постоје гробови изгинулих или помрлих путника и војника (в. описе села Дабовјана, Сошана). Има и тога: да су читава гробља сасвим покривена земљом. Ово су условиле ерозивне промене терена (село Песочане и др).

5) Стари путеви

Овде треба поменути трагове некадашњих путева. Трагови старих путева су „калдрме“, али су оне на мало места очуване. Више се знају по народном предању. Према тим траговима и традицији знамо за пет главнијих старих путева који су пролазили кроз ову област.

Један пут је пресецао средишни део области у правцу следећих данашњих села: Дабовјане—Ливада—Требениште—Ливоште—Косељ—Стари Завој (на превоју Буково). То је био део пута Дебар—Ресан—Битољ.

Други пут водио је преко струшких села Д. Белица—Враниште—Ложане. Из Ложана је излазио на правац предњег пута и даље преко наведених села Ливада и Требениште настављао за Ресан и Битољ. То је био део пута Елбасан—Ресан—Битољ.

Трећи пут је водио преко предела Дебарце у правцу данашњих села Песочане—Лешане—Брежане и даље за Демир-хисар и Битољ.

Четврти пут је водио из Охрида преко данашњих села Велгошта—Скрбатна—Старог Завоја (на превоју Буково). То је био део пута Охрид—Ресан—Битољ.

Пети пут је био у правцу Охрид—Демир-хисар. Водио је преко планинског села Сируле.

Како је и напред истицано, Охридско-струшка област била је на удару веома важних спољних путева. То су углавном били трговачки и војнички путеви, како кад, према приликама. Један пут је долазио из Драча крај Јадранског мора на западу, па је преко Охрида и Битоља водио за Солун и Цариград на истоку. То је тзв.

Виа Егнација. Други пут је долазио са севера из Скадра и Призрена, па је долином Црног Дрима преко Дебра и Струшко-охридске области водио за Солун и Цариград. Од спореднијег значаја били су други спољни путеви. Један је водио према Корчи на југу. Посебно су били стари путеви преко планина Јабланице и Караормана итд. И тим путевима кретале су се кириције са коњима.

Значај свих наведених старих путева нагло је опао углавном од краја турске владавине 1912. г. Према данашњим остацима немогућно је тачно утврдити трасу некадашњих путева у самој Охридско-струшкој области. Правац им се више зна по народном предању, као и по топографским називима. Села Требениште и Дабовјане раније су била важне тачке за саобраћај. Посебно Требениште је било и важно раскршће.

6) Стари бунари

Врсту старина чине и стари бунари на кречњачким планинама. То су зидани бунари нарочитог облика. Водом се пуне од кишнице и од онега. Покривени су плочом, али она не покрива целу површину отвора, како би се могла извлачити вода. Вода се извлачи судом који се спушта на конопцу. Вероватно су ови бунари још из средњег века. Таквих бунара на неколико места има на планинама Јабланице и Галичици (на местима: Џафа, Асан Џура и др.).

7) Куле и ханови

У доба турске владавине скоро сваки спахија или имућнији чифлик-сахибија имао је у свом селу подигнуту кућу за летњикован. Такву кућу наш народ звао је кулом. Многи од старијих сељака знају данас да покажу места где су биле овакве куле. Куле су трајале док је постојало чифчијство или док је сопственик био у животу, па их је после нестајало.

Ханова је у Охридско-струшкој области било на више места. Били су разног типа и грађе, што је зависило од саобраћајне важности места. Врло је важан био хан у селу Дабовјану крај моста на Црном Дриму.¹⁰⁵ Затим такав је био по један хан у селима Ложану, Требеништу, Новом Селу, Ливошту, Сликову итд. У селу Ложану хан је имао посебно име — Лош хан.

Главни ханови су били од камена и имали су неколико одељења. Једно веће одељење служило је за стоку, а остала одељења за путнике. После 1912. г. кириџијски саобраћај је нагло опадао и ханови су изгубили значај. Места на којима су били ханови сада су позната под именом Аниште.

*

Као што се види из општег прегледа, а особено из посебног дела овог рада, Охридско-струшка област је врло богата старинама. Ипак

¹⁰⁵ У хану код Дабовјана могло је зановити по 50 кириџија и печалбара путника.

предности имају словенски остаци из средњег века. То није чудно ако се узме у обзир да је околина Охрида и Струте тада била насељена скоро само словенским становништвом. Међутим, у раније доба било је више споменика из старина него што их сада има. Њих је постепено рушио зуб времена, али су их уништавали и људи из ове области. Данас многим старинама једва се познаје траг, или чак ни њега нема.

Занимљиво је изнети да у високим планинским деловима, углавном у травном региону који лежи изнад шума, нема никаквих старина. То је знак да су ти делови увек били пашњаци. Само овде-онде види се покоји гроб од убијених сточара (на пример, на планини Јабланица).

V СЕОСКА НАСЕЉА

Особине села и куће међу собом се допуњују и у тесној су вези са природним карактеристикама Охридско-струшке области, као и са њеним историјским приликама. Ипак, свуда се осећа јак утицај земљишта ближе околине. Зато где год има мало више плодније земље, ту је редовно и насеље. Плодније земље много више има у низијама него на планинским падинама. Важна је брига била и та да село лежи у близини воде — карстног врела или других слабијих извора. Понегде се пила вода из Охридског језера (села Трпејца, Пештане), па из река (из Сатеске) и поточића.

1) Положај села

Може се слободно рећи да не постоји готово ниједно данашње село где није било неко старије насеље. То је доказ да су географски чиниоци у свакој прилици утицали на локализовање насеља. Ту у првом реду долазе: вода, шума, испаша и простор за обрађивање. Из ових разлога охридско-струшка села пењу се од 690 до 1.350 m надморске висине. На том вертикалном растојању она заузимају различите положаје. Према положају могу се издвојити ове три групе села — потпланинска села, планинска села и села у равници.

*

а. *Потпланинска села.* За села је најпогоднији положај на додиру низије и планинских падина. Тај положај је погодан најпре из економских разлога: лежећи на додиру равни и падине, становници ових села могу искоришћавати с једне стране равни за биљне културе, а падине за воћарство, шумарство и сточарство. Из села у подножју на планинске гребене излази се путевима који су у долинама.

Као што је Ј. Цвијић утврдио: свака граница између две врсте земљишних облика повољна је за положај села. На тој граници махом има извора, на њој се додирују две врсте облика који су по својој природи намењени за различиту експлоатацију — нижи

за земљорадњу и виши за сточарство.¹⁰⁶ Друга повољна одлика горњег положаја је у томе што се подножјем планина јављају извори и врела. Они избијају као отоке издани. На таквим местима је издан плитка, па се лакше може доћи и до бунара. Најзад, приликом привремених поплава села на овом положају остају изван њиховог домаћаја.

Због свих наведених услова, села на додиру равни и планинских падина углавном су веома стара и релативно велика. Примери са оваквим положајем су многобројни у свима деловима Охридско-струшке области.

У Струшком делу области на додиру котлинске равни са истока и падине планине Јабланице са запада су села: Радолиште, Шум, Заграчане, Октиси, Вевчане, Подгорце, Лабуниште. На додиру котлинске равни и планинске падине Караормана су села: Г. Татеш, Д. Татеш, Делогожда, Жебин, Корошиште, Климентане. На додиру котлинске равни и планинске падине Копрнице су села: Мешеште, Требениште, Горенце, Оровник, Подмол. Између појединих села са овим положајем готово нема прекида никакве природне границе. Човеку из другог краја овде је немогуће познати где престаје једно и почиње друго село. Таква су, на пример, села Радолиште, Шум и Заграчане у подгорини Јабланице, па села Горњи и Доњи Татеш у подгорини Караормана.

Има села истог положаја и у охридском делу области. Нарочито се виде на западном и источном ободу поља. Таква села на западу су: Орман, Д. Лакочереј, Г. Лакочереј, Ливоиште. На истоку таква села су: Косељ, Лескоец, Велгоште. — У пределу Дебарци на додиру котлинске равни и планинске падине су села: Злести, Лешане, Велмеј, Слатино, Оздолени, Сошане, Лактиње, Годивје, Врбјане.

Једну врсту потпланинских села представљају она насеља која леже крај Охридског језера са источне и западне стране. Села прве групе су крај обале језера, и то на оном месту где се изнад обале диже планинска падина Галичице. И ова села леже на граници површина различитих привредно. Таква села су: Пештане, Трпејца, Лубаниште. Крај западне обале језера су села Радожда и Калиште.

*

б. *Планинска села.* Број ових села је мањи. На планини Јабланица таква села су: Мали Влај и Вишњи. На планини Караорману таква села су: Богоица, Брчево, Мислодежда, Подхум и Црвена Вода. На Илинско-плакенској планини таква села су: Свињиште, Плаће, Куратица, Брежане, Мраморец и Турје. На планини Галичици таква села су: Велестово, Шилоконо, Коњско, Елшане, Рамне и Скребатно. Од свих наведених села Подхум, Велестово и Елшане имају најлепши положај и доста воде.

Куће наведених планинских села су у долинама речица, редовно у чепенкама. Путеви до њих су махом стазе или највише коњски пут. Саобраћај између тих села је пешачки и товарни. По

¹⁰⁶ Ј. Цвијић: нав. рад, стр. 252.

висини ова села долазе у ред највиших, углавном налазе се на висини од око 900 до 1.000 m. Три села су у долинама и веома сабијена — Ботун, Песочане и Опеница.

Села планинског положаја оснивана су у крчевинама. То се види по изгледу земљишта, нарочито у горњем делу слива Сатеске. Тамо шумски комплекси повезани су међу собом, а између њих су искрчени простори са кућама, воћњацима и њивама. Негде је шуме тако много, а пропланци су тако мали да се губе, као код села Вишни, Завоја, Брчева, Свињишта и других. Овакав положај повољан је и у климатском погледу: ту има више сунца и светлости. Ово је јасно изражено у положају села: Подхума, Вишни, Црвене Воде, Велестова, Елшана итд.

До пре неколико десетина година становништво планинских села бавило се више сточарством, а мање земљорадњом. Међутим, како је прираштај становника био велики, то су се становници почели све више бавити земљорадњом. Из тих села се најбоље користе и испаше на планинским гребенима, док су благе падине обрађивале. Планинска села имају довољно изворске воде.

Са висином насеља постају мања и ређа, јер се земљорадничке површине идући у том правцу смањују. Насеља везана за појаву ораница достижу до висине од око 1.200 m висине. Село Велестово на планини Галичици лежи приближно на тој висини.

*

в. *Села у равници.* Трећу групу чине пољска села. Она леже у равни котлине или широк долина. Ова села уопште су земљорадничка, а малим делом сточарска. Нека су од њих потпуно опкољена њивама. Становници тих села служе се водом из бунара, који су плитки.

Број ових села није знатан. У струшком делу области таква села су: Мислешево, Мороиште, Ливада, Драслајца, Волино, Враниште, Бицево, Ново Село, Велеште и Дабовјане. У охридском делу области таквих села скоро нема. Мало је пољских села и у Дебарци — Ново Село, Белчиште, Грко Поле, Г. Средоречје и Д. Средоречје. Свега је села у равници око 15. Средња висина свих села је од 720 до 690 m.

Котлинска равна у прошлости била је знатно повољнија за насељавање и за села. Зато су пољска села раније била мала. Али се и у тим случајевима види да села леже на додиру плављених делова равни на којима су влажне културе, и виших делова равни са сувим културама. Пресудан значај за положај неких пољских села имале су реке Црни Дрим (села Враниште, Дабовјане) и Сатеске (села Мороиште, Волино и др.). Речну воду су људи користили за живот, у рекама су ловили рибу, на рекама су били мостови, а у мочварама око река било је дивљачи. Оснивање појединих чифчијских насеља зависило је и од воље феудалаца (власника чифлика).

Око сваког пољског села су њиве, воћњаци и вртови. Нарочито су велики воћњаци села Волине, Ливаде и Мороишта. Они дају посебан изглед селу. Иначе, око кућа су непосредно плевне и друге

привредне зграде, често велике као куће. Оне појачавају утисак да је село врло велико.

У новије време пољска села у непосредној близини Струте и Охрида доживљавају бржи преображај. У вези са привредним развојем поменутих градова у ова села непрекидно придолазе радници из околине и подижу нове куће. Изградња кућа поред путева запажа се у свим пољским селима.

*

Свако село има свој одређен атар или синор. Село углавном лежи у средини атара. Земљиште на атару дели се на зиратну земљу, утрину и на део под шумом (не у пољским селима). Али су све ове врсте земљишта доста измешане, тако да се у једном крају атара могу наћи све три врсте. Зиратна земља се све више ширила на рачун утрина и шума. Планинска и потпланинска села имају доста велике атаре.

Општа је карактеристика села да избегавају клисуре — Дримколску клисуру Црног Дрима низводно од Ташморуништа, Ботунску клисуру Сатеске у средњем делу речног тока, затим клисуру Песочанске реке и клисуру Косељске реке узводно од села Косеља.

2) Премештање села

Као и у осталим областима наше земље тако и у Охридско-струшкој области занимљива карактеристика у животу насеља било је њихово премештање. Појава селишта на атарима многих старијих села доказ је о њиховој покретљивости током ближе и даље прошлости.

У позније турско доба становништво је живело у несигурним приликама, па су се тада појавили разни узроци за премештање села. Тако је по предању село Боровец раније лежало крај корита Црног Дрима са десне стране. Ту је било изложено повременим нападима. Стога је становништво избегло на више земљиште, на појате и тамо основало данашње село. Наведено селиште данас носи име Стар Боровец.

Село Велмеј такође је премештено. Најпре је било на потесу сада званом Велики дол. То је око 800 m североисточно од данашњег положаја. Становници тога села више су се бавили сточарством. У другој половини XVIII века село је променило положај: основано је на данашњем месту крај карстног врела Исток. Овде су повољнији услови за земљорадњу. Слично је било и са неким другим селима — Сошане, Слатино итд.

Село Слиново у Дебарци некада је било југозападније од данашњег положаја, на селишту званом Св. Никола. Касније, услед дљачкашких напада оно је прешло на потес звани Јакоски кући. Тамо, у сакривеној долини, Слиново је било око 1800. г., па је иза тога премештено на данашњи положај.

Охридско село Завој до око 1860. г. било је на селишту званом Стар Завој. Лежи 3 km источније од данашњег положаја, крај

познатог планинског превоја Букова. Међутим, код тог превоја, у првој половини XIX века, као чувари насељени су муслимански Албанци. Они су, помоћу зулума, брзо раселили македонско насеље на Старом Завоју.

Насеље Копрница, које сада не постоји, некада је лежало на планини источније од данашњег потпланинског села Мешеишта, које је било у низини и имало словенско-муслиманско становништво (Торбешце), док су у планинској Копрници живели хришћани. Касније су муслимани, због нечега, напустили Мешеиште, па су се тамо спустили сви становници из Копрнице. Један од узрока премештања Копрнице био је измењен начин привређивања.

Узрок премештања неких села било је страдање становништва у епидемијама. Преживело становништво, због веровања ако се село премести, престаће да га море болештине, обнављало је насеље на новим положајима. Тако је давно премештено село Вишо, које сада не постоји у Струшком пољу. То је такође извршено током турске владавине.

Постоји померање села и према обалама Охридског језера. Такви примери су ови. Западна падина планине Галичице у близини Охридског језера на висинама од око 900, 950 и 1.000 m има кречњачке заравни. На тим заравнима, око појединих извора, током прошлости развила су се следећа села: Рамне, Велестово, Шипокно, Коњско и Елшане. Становници тих села до краја Другог светског рата већином су били сточари: гајили су овце, козе, говеда и коње. Стоку су лети напасали на пространим површинама Галичице, које се издижу непосредно изнад наведених села. Тамо су имали сточарске станове — „бачила“.

Ови сељаци „планинци“ у западној подгорини Галичице крај језера имали су погодности за виноградарство. Осим тога, тамо су подизали и зимске сточарске станове — „кошаре“. Међутим, иза последњег рата сточарство на Галичици је нагло опало. Ова насеља сада имају становнике запослених ван својих села. То су радници привремено запослени у иностранству и у Охриду. Затим извори зараде траже се и у туризму. Због свега тога сада у подгорини Галичице, крај језера, појавила су се нова насеља, док су поменута стара села на висини у току расељавања. Село Рамне већ је сасвим расељено. Према западној обали Охридског језера померио се и село Радожда код Струге.

Услед неких других узрока преместила су се села Требениште, Оровник и Корошиште. Требениште је на данашњи положај прешло у новије време услед повољнијих хидрографских услова. На селиштима виде се места где су биле сеоске куће. Друга села су се померила због турских зулума и др.

Села Вевчане, Окиси, Подгорце и Лабуниште леже у подгорини планине Јабланице. Старије куће у тим селима леже на најпогоднијим местима ближе планини. Ти делови зову се Горње махале. Међутим, у новије време ова села су се почела ширити ка низији, ближе главном путу. Тако данас нови делови села леже у пољу, док су старији сеоски делови увучени у планинске долине. И још нека друга села у новије време силазе ближе путевима.

Услед речних поплава променила су положај два охридска пољска села — Г. Лакочереј и Вапила. Прво село плавила је вода Косељске реке, а друго село плавила је вода речице Вапилице, десне притоке поменуте Косељске реке.

3) Тип села

Свако село сачињава малу географску целину. Те целине одвојене су једна од друге најмање пола сата и један сат пешачког хода. Села су међу собом одвојена обрађеним површинама, шумовитим косама или долинама речица и потока.

Села у Охридско-струшкој области углавном су збијеног типа. Састављена су од махала које су понегде удаљене око стотину метара. На овакав тип насеља утицали су с једне стране рељеф, а с друге стране друштвене прилике. Махале су у више случајева насељене једним родом који се разграно. Зато становништво објашњава збијени тип етничким склоностима: тежњом да се сродство повеже. Тај се утицај види у многим селима.

Уколико су махале старије, утолико су куће у њима гушће. У насељу Боговици све куће потичу само од три рода. У другим селима број родова и махала је већи — по пет, осам, десет и више од тога. У селима чије је становништво мешовито по вери тамо су увек подвојене муслиманске махале од хришћанских (села Окиси, Подгорце, Лабуниште, Бороец).

Код потпланинских села згушњавање кућа достигло је највећи степен. Ипак, најзбијенији крај је „средсело“. Тако у села врло збијеног типа спадају Лабуниште, Вевчане и Пештане. Међутим, у пољским и планинским селима куће су нешто разређеније, па је тамо и подела на махале јаснија. У средини сваког села истиче се поменути средишни део звани средсело. То је на раскрсници сеоских улица. У већим селима поједине махале такође имају своја мања махалска средишта.

Сам тип донекле јасно говори и о старости села. Што су крајеви насеља гушћи и са више кућа, то је село старије. И супротно: што су крајеви ређи и са мање кућа, то је село млађе. Међутим, на густину кућа негде је утицала пластика земљишта: ако није било погодно место, онда се село стешњавало (Делагожда, Корошиште и др.). А ако је било погодно место, онда су се села ширила (Белчиште, Мешеиште итд.).

Махале се обично зову по именима родова. Тако је, на пример, у селима Мешеишту, Елшану, Трпејци, Волину, Дабовјану, Мислешеву, Мислодежди, Малом Влају и др. У селу Мешеишту су махале: Ђељковци, Јончевци, Николовци, Калановци. У селу Елшану су махале: Шоповци, Стојевци, Робановци, Трајановци, Кордовци. У селу Волину су махале: Марковци, Силјановци, Терзиовци, Тупанчевци. У селу Дабовјану су махале: Муса, Халку, Туши, Полиси. У Мислодежди су махале: Мена, Иса, Хоца и Мета итд.

Има случајева да се поједине махале називају по географским особинама земљишта. Тако је, на пример, у селима Жепину, Богоици, Д. Татецу, Ташморуништу, Окиси. У селу Жепину је махала

Подкраста. У селу Богоиди је махала Преслап (превој). У селу Д. Татешу је махала Сушица. У селу Ташморуништу је махала Брод (крај Црног Дрима). У селу Окиси је махала Присој итд.

У развиту махала отишло се тако далеко да су се међу појединим махалама изгубиле раније границе. Ово је узрок уметање нових домаћинстава између старих. Стога, као и у другим нашим областима, тако и у овој, казивачи мучили су се око тога у коју ће махалу да уброје неке породице, које су се издвојиле из своје махале, па се настаниле између других махала (села Вапила, Елшане, Мешеште, Лескоец и др.).

Село Вапила северно од Охрида у послератном периоду, због учесталих поплава сеоске речице, морало је да промени положај и тип. Вапила сада није збијено насеље, већ пружа слику малих група кућа по косама и долињским странама, међусобно доста удаљених. То су углавном родовске групе кућа.

У вези са правцима комуникација, које пролазе кроз Охридско-струшку област, створен је у новије време још један тип насеља — *друшки тип*. Куће ових села поређане су крај главне комуникације. У овом типу насеља има десетак села. То су: Косељ, Пештане, Велеште, Мешеште, Требениште, Подмол итд.

У етнички мешовитим селима свака верска група има своје посебне махале: Боровец, Калишта, Д. Белица, Лабуниште, Подгорце, Окиси, Брчево. Раније су посебно издвојене муслиманске махале, постојале и у неким охридским селима — Велешту и Пештану.

До 1912. г. чифлици су се издвајали у посебну групу насеља. Имали су геометријске облике. Нека таква села била су линијаста, друга зрачаста, трећа правоугаона. Куће у овим селима зидале су бегови, ате за сваку своју чифчијску породицу. На средини села била је беговска кула, заједничко гумно, хлебна пећ и друге споредне зграде. Међутим, по ослобођењу од Турака читлучки тип села брзо је нестао. Тако је било у овим пољским селима: Враништу, Новом Селу, Горњем и Доњем Средоречју, Волину, Ливади, Мислешеву и другим. Данас је мало шта остало што подсећа на ранији читлучки тип насеља.

Сведоци смо сталне трансформације и других села, као и постепене промене њихове територије. До ових промена не долази само због повећања броја становника, јер у неким селима становништво опада, већ због урбанизације села, промена у саобраћају и других разлога. Ове промене веома су изражене у близини градова — Струге и Охрида (в. даље: Утицај Охрида и Струге на развитај најближих села).

4) Земљишни распоред

Када је реч о сеоским насељима, треба поменути и облике земљишне својине. Сваки посед на атару има по неколико комплекса са обрађеном земљом. А сваки комплекс испарцелисан је на мање или веће њиве. У сваком од тих комплекса скоро свако старије дома-

ћинство има свој посед. Обрађене површине могу имати правилан или неправилан облик. То у првом реду зависи од рељефа. Посебну економску вредност имају парцеле које се налазе крај сеоских кућа. Има села на чијим се атарима преплићу земљишни поседи са најразличитијим облицима и друго.

5) Старост села

Ретка су села у Охридско-струшкој области у којима не би било остатака од старина. То нам доказује да су данашња села већим бројем веома стара. Ипак, има и таквих села код којих није било континуитета у постојању од средњег века до данас. Што се пењемо на веће висине, остаци старина су ређи. Та разлика у старости села осећа се и у народним предањима о постанку појединих села. Према остацима старина и према традицији чини се да су најпре насељене планинске подгорине. Касније насељавање вршило се у правцу према планинама и у правцу према котлинском дну. Стога су тамо и млађа насеља.

Извесна нестабилност у животу појединих охридских и струшких села догодила се најпре крајем XVII, а затим крајем XVIII и почетком XIX века. У та два историјски неповољна периода било је села која су изгубила знатан број домаћинстава. А било је и села која су изгубила континуитет становништва: дошло је до губљења села. Тек од прве половине XIX века наведени процес се смирио и ушло се у оквире нормалног постојања насеља.

У одељку о историјским приликама поменута су села која се наводе у овој области у средњем веку: *Вешчани* (данас Вешчане), *Радобужда* (данас Радожда), *Радолишта* (данас Радолиште) и *Фругово* (данас Франгово). Помени су из времена српског краља Душана — из 1342—45. г. Може се претпоставити да су ова села основана раније него што их наводе историјски извори. — Према историјским изворима средњовековна су још села: *Мислешево*, *Подмол* (сада Подмол) и *Момлишта* (можда сада Моришта). Ова наведена средњовековна села леже на местима врло погодним за живот: у њима има зиратне земље, воде, шума и пашњака. На местима наведених средњовековних села постојали су и наласци старих култура. Несумњиви су наласци из римског времена, али, судећи по неким ископаним предметима, несумњиво је да су овде постојала насеља и у праисторијско доба.

Недостатак писаних података онемогућава да тачније утврдимо старост осталих села Охридско-струшке области. Међутим, она су у већем броју стара. Поглавито имају словенска имена, па су свакако имала словенско становништво још у раном средњем веку. Словени су та села тада и основали. У стару, односно средњовековну групу села најпре убрајамо насеља која имају очуване стариначке родове. Таква села су: *Лабуниште*, *Подгорце*, *Окиси*, *Боровец*, *Велеште*, *Велмеј*, *Велгоште*, *Пештане*, *Трепјеца*, *Лубаниште*, *Сирула*, *Кураџица*, *Завој*, *Лескоец*, *Коњско*, *Брчево*, *Драслајца*, *Волино*, *Мешеште*, *Требениште*, *Белчиште*, *Злести*, *Лешане*, *Сошане*, *Оздалени*, *Врбјане*, *Сливова*, *Турје*. Свега око 28 села.

Затим у стару, односно средњовековну групу села убрајамо и она насеља у којима је стариначких родова у прошлости сигурно било, али су се они касније, услед разних узрока, иселили. Таква села су: *Делагожда, Корочиште, Жепин, Татеш* (Долни и Горни), *Подхум, Мислодежда, Богоица, Ливада, Дабовјане, Песочане* и др. Постанак наведених села потиче из раног средњег века. Иако је у неким од њих данас становништво досељеничко, ипак се зна да ти досељеници нису били први који су основали село и дали му име. Они су увек затицали или напуштена селишта или на остатке старијег становништва, па су тако наслеђивали и име старијег насеља.

Анализом сваког подручја у Охридско-струшкој области сазнајемо да је број средњовековних села чак и већи од садашњег. Тако имамо појаву да на територији од ранијих два и три села данас постоји само једно насеље. На пример, од два суседна равничарска села — *Велмеј* и *Јаорец* — сада постоји само прво насеље. Од два такође суседна села — *Злести* и *Рапани* — сада постоји само насеље *Злести*. У долини *Песочанске* реке од некада четири села сада постоји само једно — *Песочане* итд.

Међутим, у новије време понегде се јавља супротан пример: од једног села *Заграчана* сада постоје два посебна насеља — *Заграчане* и *Шум*. Код села *Франгова* јавља се тенденција да се у посебно село издвоји једна махала — *Фиериште*.

Током прошлости поједина данашња сеоска насеља била су и важна саобраћајна средишта. Таквих села било је више. Примери тога су: *Требениште, Косељ, Дабовјане, Песочане* (в. у Посебном делу рада).

Број нових или млађих села је незнатан у односу према старим. Сточарска сезонска кретања била су узрок постанка неких таквих села. Долазећи из јадранског приморја лети на планину *Јабланицу*, сточари *Аромуни* навикли су на своја летња боравишта. Ту су се они касније и стално населили. Тако су крајем XVIII века постала два планинска села: *Г. Белица* и *Вишни*. Ускоро иза тога постало је и суседно потпланинско село *Д. Белица*.

У Охридско-струшкој области, како су показали резултати теренских проучавања, најмлађа су ова сеоска насеља: *Ново Село* у *Струшком* пољу, *Ново Село* у *Дебарци*, *Слатински Чифлик* и *Грко Поле*. Та села потичу из XIX века. Основали су их феудални власници земље и преци данашњих досељених родова.

6) Величина села

У свима сеоским насељима Охридско-струшке области, према статистичким подацима из 1971. г., било је свега 11.358 домова. Број домова по селима био је различит: почиње са 8 и иде до 580. То се јасно види на следећој табели.

Преглед величине села

Број кућа	8—50	51—100	101—150	151—200	200—300	301—600
Број села	22	24	17	12	7	7

Најмање домова — мање од 30 — има у селима: *Тоска* (8), *Грко Поле* (10), *Расино* (10), *Ново Село* (22), *Жепин* (24), *Слатински Чифлик* (24), *Плаће* (28), *Рамне* (28), *Црвена Вода* (28) и *Г. Средоречје* (29).

Највећи број домова (преко 300) имају села: *Лескоец* (303), *Мешеиште* (323), *Октиси* (377), *Велгоште* (391), *Велешта* (423), *Вевчане* (502) и *Лабуниште* (580).

Опште узето: села Охридско-струшке области већим делом спадају у релативно мала насеља. Топографски и привредни услови нису допуштали развитак већих села. Сувишно становништво се морало иселјавати у друга села, отићи у суседне градове, или напустити ову област. Како смо изнели, само неколико села спадају у већа насеља. Због свог положаја добила су у новије време већи значај нарочито *Лабуниште* и *Вевчане* у подгорини планине *Јабланице*. Ова места су и мањи регионално-тржишни центри.

Прве тачне податке о броју кућа за свако село имамо од 1921. г. када су сва села Охридско-струшке области имала 6.974 куће. Или просечно на једно село тада је долазило по 76 домова.

Године 1948. сва села ове области укупно су имала 9.164 куће; или просечно на једно село тада је долазило по 103 дома.

Године 1971. сва села ове области укупно су имала 11.358 кућа; или просечно на једно село тада је долазило 127 домова. Како се кретао број кућа-домова у сваком селу за период 1921—1971. г. приказано је на следећој табели.

Број кућа у селима

Села	Број кућа		
	1921. г.	1948. г.	1971. г.
1. Орман	—	12	32
2. Д. Лакочереј	43	100	177
3. Г. Лакочереј	27	56	143
4. Вапила	21	47	64
5. Ливоишта	13	35	70
6. Расино	2	8	11
7. Сирула	58	84	80
8. Куратица	85	135	201
9. Речица	17	42	31
10. Плаће	36	60	28
11. Свињиште	82	119	140
12. Завој	57	85	106
13. Скребетно	68	109	52
14. Опеница	102	117	110
15. Косељ	60	103	179
16. Лескоец	39	76	303
17. Велгоште	188	249	391
18. Рамне	35	57	54
19. Шипокно	7	10	28
20. Велестово	72	139	238
21. Коњско	70	88	146
22. Елшане	45	65	156
23. Пештане	132	167	295

Села	Број кућа		
	1921. г.	1948. г.	1971. г.
24. Трпејца	36	53	89
25. Лубаниште	60	74	82
26. Радожда	124	143	159
27. Мали Влај	20	44	69
28. Франгово	80	108	158
29. Калишта	31	85	114
30. Радолишта	170	242	299
31. Шум	—	—	90
32. Заграчане	46	103	63
33. Вишни	117	131	59
34. Д. Белица	135	151	140
35. Враниште	72	96	136
36. Окиси	303	277	377
37. Вевчане	424	456	502
38. Подгорце	198	208	248
39. Лабуниште	317	429	580
40. Бороец	121	138	135
41. Велеште	372	341	423
42. Дабовјане	37	36	41
43. Ташморуниште	84	82	69
44. Г. Татеш	82	96	95
45. Д. Татеш	42	57	68
46. Тоска	—	—	8
47. Богојца	34	41	34
48. Брчево	45	53	48
49. Мислодежда	81	98	88
50. Поум (Подхум)	73	84	42
51. Делагожда	170	203	231
52. Жепин	—	14	24
53. Корошиште	101	148	150
54. Климентане	11	26	30
55. Ливада	27	68	131
56. Ново Село	14	17	22
57. Вицево	13	37	54
58. Ложане	61	83	130
59. Драслајца	53	95	151
60. Моришта	40	73	145
61. Мислешево	84	122	250
62. Врлино	61	94	138
63. Мешеште	157	232	323
64. Требениште	66	101	150
65. Горенце	43	78	94
66. Оровник	34	50	83
67. Подмоле	3	14	32
68. Ботун	70	93	86
69. Црвена Вода	63	54	28
70. Несочане	90	48	47

Села	Број кућа		
	1921. г.	1948. г.	1971. г.
71. Ново Село	7	37	39
72. Белчиште	135	175	197
73. Злести	98	115	132
74. Лешане	83	115	152
75. Брежане	110	138	91
76. Велмеј	161	198	254
77. Грко Поле	5	10	10
78. Горно Средоречје	15	45	29
79. Долно Средоречје	—	—	—
80. Сошане	—	—	—
81. Оздолени	38	60	78
82. Слатински Чифлик	6	14	24
83. Слатино	151	175	178
84. Издеглавје	44	86	105
85. Арбиново	50	84	59
86. Лактиње	80	103	76
87. Годивје	120	138	127
88. Врбјане	117	150	131
89. Слиово	70	84	57
90. Турје	80	85	49
91. Мраморец	90	108	41
Укупно	6.974	9.164	11.358

Према свему што се зна, села у Охридско-струшкој области прошла су у свом разитку кроз више фаза. Подаци очувани у народној традицији (в. Посебни део) показује да су, после неповољних историјских догађаја са краја XVII века, током наредног XVIII века села била углавном мала. Међутим, од краја XVIII и у првој половини XIX века, досељавањем новог становништва, села оживљавају. Тако је углавном трајало до краја турске владавине 1912. г. У том периоду насеља се шире, захватају нове просторе, број становника расте.

Иза тога настаје нови краћи период од 1921. до 1971. г. када се разитак насеља може пратити и на основи статистичких података. У поменутом 50-годишњем периоду, како се види из табеле, дошло је до повећања броја домова у 77 села Охридско-струшке области. Али то повећавање није било у свима селима равномерно. Највећи прираст имала су 15 села: Д. Лакочереј, Г. Лакочереј, Косел, Лескоец, Велгоште, Велестово, Елшане, Пештане, Велмеј, Лабуниште, Ливада, Драслајца, Моришта, Мислешево и Мешеште. Поменути села у том периоду имала су прираст који се кретао изнад 100 домова.¹⁰⁷

Од 1921. до 1971. г. мањи прираст броја домова имала су 52 села. Та села имала су прираст који се кретао од 1 до 100 домова.

¹⁰⁷ У овим селима већ је постигнут максимум становништва, што га насеља могу исхранити.

Међутим, било је 12 села без прираста броја домова. То су: Вишни, Тоска, Богојца, Подхум, Плаће, Скребетно, Лактиње, Црвена Вода, Брежане, Мраморец, Слиово и Турје. Веома се смањило број домова, нарочито у Вишни, Црвеној Води, Брежану, Мраморцу и Турју.

Ако се у селима прираштај броја домова посматра према народности становништва, онда излази следеће. Села са већим прирастом домова су на првом месту албанска, на другом месту су торбешка, а на трећем месту су македонска. Према томе, Албанци и Торбешци су елементи услед чијег прираштаја расте густина насељености. Села у којима је опадао број домаћинстава углавном су македонска (предео Дебарца) и цинцарска.

7) Утицај Охрида и Струге на развитак најближих села

После Другог светског рата наступиле су јаке географске промене како у градским тако и у неким сеоским насељима. Овде ћу поменути промене у селима у непосредној близини Охрида и Струге. Најближа села Охриду су *Лескоец* и *Веллоште*, док су најближа села Струги *Мислешево*, *Враниште* и *Радолиште*. Поменути села по изгледу и животу нису се разликовала од сличних насеља у Охридско-струшкој области све до краја Другог светског рата. Она су била и веома мала насеља.

Становници тих села вековима су се бавили пољопривредом. Али у новије време, због тога што се налазе у непосредној близини Охрида и Струге, она су изложена јаком утицају поменутих градова. Становници ових села најсигурнију егзистенцију остварују од рада у индустрији и другим градским привредним гранама. Њих више ништа посебно не веже за земљу и сточарство.

Цепане породичних задруга у свима ранијим селима изазвало је територијално ширење насеља. Због тога тамо има велики број нових кућа. Ова села брзо расту и услед тога што примају досељенике. Територијални развој Охрида и Струге шири се према наведеним селима. Из тих села према градовима воде важне комуникације. Стога стицајем тих и још неких других околности села о којима је реч постепено срастају са градским насељима.

На тај начин села *Лескоец*, *Велешта*, *Мислешево*, *Враниште* и *Радолиште* данас по кућама, улицама и животу становника изгледају као делови суседних градова. Неће проћи много времена када ће села, о којима је реч, престати да постоје као посебна насеља. На ово би свакако приликом будућих испитивања требало обратити већу пажњу.

*

Као и свака друга већа област, тако и Охридско-струшка има своја привредно-административна средишта. То су поменути Охрид и Струга. Како су се развијала ова два центра и каква је њихова улога у животу области, о томе постоје посебно објављени радови.¹⁰⁸ Стога овде о њима неће се више говорити.

¹⁰⁸ А. Урошевић: *Охрид*, Скопје 1957, стр. 1—58; Г. Милески: *Струга*, Годинен зборник — Филозофски факултет, кн. 8, Скопје 1955.

8) Имена села

Имена села Охридско-струшке области највећим делом су словенског порекла. Према класификацији, коју је дао Ј. Цвијић,¹⁰⁹ она се могу поделити на следеће групе.

1. Групу од 13 села чине имена изведена по вегетацији. То су: *Бороец*, *Дабовјане*, *Орман*, *Расино*, *Горенце*, *Лубаниште*, *Лескоец*, *Лещане*, *Врбјане*, *Елшане*, *Ливада*, *Оровник*, *Вишни*.

2. По земљишту, нарочито по његовим пластичним особинама, могла су постати имена 10 села: *Рамне*, *Брежане*, *Подгорце*, *Песочане*, *Пештане* (по пећини), *Калиште*, *Слатино*, *Белчиште*, *Косељ* (турска реч за земљу са сумпором), *Мраморец*.¹¹⁰

3. Хидрографска имена имају углавном 8 села. То су: *Црвена Вода*, *Речица*, *Средорек*, *Белица* (по реци), *Завој* (речна окука), *Шум* (по истоименом врелу), *Жепин* (по врелу), *Сливово* (речни слив).

4. По именима становника могла су добити имена 7 насеља. То су: *Велестово*, *Веллоште*, *Велмеј*, *Трпејца*, *Радожда*, *Радолиште*, *Бичево*.

5. По врстама животињског света добила су имена 5 села: *Коњско*, *Свињиште*, *Враниште*, *Волино*, *Турје*.

6. Верско-хришћанско име имају села: *Богојца* (по св. Богородици), *Климештане* (по св. Клименту), *Октиси* („осам цркава“).

7. По разним људским творевинама могла су добити имена ова села: *Чифлик Слатински*, *Заграчане* (иза градишта), *Поум* (под-хум).

8. По времену оснивања: *Ново Село I*, *Ново Село II*. — Име једног села показује начин како је оно постало — *Требениште*. — По области одакле се доселило становништво је име села *Тоски*.

9. Око 20 села нисам могао уврстити ни у једну наведену групу имена. Та имена углавном су нејасна. Ту спадају села: *Сирула*, *Скребатно*, *Франгово*, *Шипокно*, *Ботун*, *Годивје*, *Арбиново*, *Татеш*, *Ташморуниште*, *Драслајца*, *Лакочереј*, *Вапила*, *Курагица*, *Опеница*, *Брчево*, *Вевчане*, *Злести*, *Велмеј*, *Издеглавје*.

Имена села у Охридско-струшкој области углавном су стара, већином потичу из средњег века. То што су села највећим делом добила словенска имена јасно показује да су их Словени и основали. Само мали број имена потиче из доба пре доласка Словена. Од Албанаца, који су каснији досељеници, поуздано потиче сеоско име — *Тоски*. То је знак да су они насељавани у затечена стара насеља. Истичемо и то: имена села нису се мењала. Једино *Ново Село* у Дебарци данашње име добило је по окончању турске владавине. Пре тога звало се *Чифлик*. Пада у очи да нека насеља ове области имају иста имена као и села у околним крајевима.

¹⁰⁹ Ј. Цвијић: *Антропогеографски проблеми Балканског полуострва*, Насеља, I, Београд 1902, стр. 141—154.

¹¹⁰ Село *Мраморец* у Дебарци име је добило по околном кречњачком камењу. Како је познато, име *мрамор* или *мраморје* у нашој земљи првобитно се односило само за такво камење.

9) Топономастика

За села Охридско-струшке области карактеристична је веома разноврсна топономастика. Она је сва изложена у Посебном делу овог рада — у описима данашњих села.

Многи топоними на сеоским атарима изведени су по личним именима сопственика земљишта. Такви су примери ови: у селу Драслајци постоји „Милчина нива“, у Ливоишту — „Стајков дол“, у Свињишту — „Милошев рид“, у Сирули — „Блажо нивче“, у Завоју — „Петранов рид“, у Малом Влају — „Василев дол“, у Лабуништу — „Балезски лозја“ и „Богданоо“, у Подмолу — „Петрево сено“, у Вевчану — „Велкова кошара“, у Вишњи — „Маркова страна“, у Брчеву — „Попов камен“, у Мраморцу — „Ђинов дол“, у Слиову — „Милошев рид“, у Оздолену — „Бошков рид“, у Вевчану — „Петрушев ред“, у Брежану — „Србинов камен“, у Лактињу — „Србакова нива“, у Горенцу — „Јонче ледина“ и „Бабино кладенче“, у Црвеној Води — „Блажев лаз“ и „Нико гумно“, у Подгорцу — „Ајдароа ливада“, у Радолишту — „Зуламова воденица“, у Вишњи — „Мартинов камен“ итд.

Има топонима који означавају геолошку и геоморфолошку карактеристику околине појединих насеља. Такви су ови примери: „Краста“ у селу Калишту, „Висока краста“ у Црвеној Води, „Стрмна краста“ у Ботуну, „Бела краста“ у Мислодежди, „Гола краста“ у Лабуништу, „Пештери“ у Оздолену, „Преслап“ у Богојци, „Длабоки дол“, „Танасков трап“ (долина) и „Голема равен“ у Боровцу, „Широка равен“ у Лабуништу, „Чука“ у Д. Лакочереју, „Сини брег“ у Црвеној Води, „Длаго брдо“ у Брежану, „Урвишта“ у Песочану, „Лиска падина“ у Велмеју, „Кутли“ (вртаче) у Г. Лакочереју, „Дупни дол“ у Вевчану, „Темни дол“ у Мраморцу, „Длабоки кутел“ у Подгорцу, „Црвени брегој“ у Вевчану, „Сиње брдо“ у Окису, „Горна тумба“ у Враништу, „Бел камен“ у Г. Лакочереју, „Дупки“ у Вишњи, „Плоча“ у Калишту, „Црвен камен“ у Мраморцу, „Каменица“ и „Песок“ у Враништу, „Смолејца“ у Вевчану, „Умиште“ у Тапморуништу, „Бели песоци“ и „Црвеница“ у Мислодежди, „Бела црвеника“ у Окису, „Гладница“ у Велмеју, „Суво поле“ у Вевчану, „Полце“ у Свињишту, „Рамни рид“ у Завоју, „Широка полена“ и „Рамниште“ у Рамну, „Длага јама“ и „Јамана“ у Коњском итд.

Неки топоними везани су за вегетацију некадашњу и садашњу. Такви су топоними: „Буков забел“ у селу Турју, у Црвеној Води — „Буков дол“, у Вишњи — „Јаорје“, у Слатини — „Јаориште“, у Косељу — „Јесика“, у Мороишту — „Топола“ и „Јасенче“, у Ложану — „Лески“, у Арбинову — „Цер“, у Мешеишту — „Дабје“ и „Брестој“, у Радолишту — „Врба“, у Оровнику — „Крива врба“, у Вевчану — „Попои костења“, у Враништу — „Дренче“, у Злести — „Бозоец“, у Издеглавју — „Караорман“, у Д. Лакочереју — „Черешња“, у Драслајци — „Шаварика“, у Делогожди — „Шавариште“, у Вишњи — „Папрадиште“, у Црвеној Води — „Папраће“, у Белчишту — „Голема трска“, у Свињишту — „Буково“, у Рамну — „Габер“ и „Дрење“, у Велестову — „Глогон“, у Коњском — „Лески“, „Високо церје“ и „Папраће“, у Трпејци — „Церот“, „Евли“ и „Јабланов“.

Има топонима везаних за фауну: „Мечкина дупка“ у селу Вишњи, „Мечкина вода“ у Радолишту, „Мечкин кладенец“ у Волину, „Јеленски камен“ у Калишту, „Јеленски извор“ у Мраморцу, „Дива мачка“ у Оздолену, „Зајчо поле“ у Лактињу, „Зајчо долче“ у Злести, „Биоларница“ у Мислешеву, „Елен врв“ у Велестову, „Еленско“ у Радожди, „Гоедарица“ у Коњском, „Кобилин дол“ у Мешеишту, „Јагњештица“ у Врбану, „Козји дол“ у Подмолу, „Свињиште“ у Злести, „Гускарник“ у Издеглавју, „Орли врв“ у Сошану, „Орлово седело“ у Враништу, „Гулабарница“ у Вишњи, „Жабјак“ у Окису, „Рибница“ у Мислешеву, „Краповница“ (по риби: шарану) у Драслајци, „Летница“ (по риби: летници) у Рамну, „Утица“ у Ливоишту, „Бело орли“ у Лескоецу итд.

Поједини топоними означавају хидрографске појаве. Такви су ови примери: „Студенец“ у селу Вишњи, „Добра вода“ у Мраморцу, „Луда вода“ у Врбану, „Смрдна вода“ у Злести, „Сини вири“ у Белчишту, „Студена вода“ у Мешеишту, „Дивја вода“ у Климентану, „Лекоита вода“ у Боровцу, „Кисела вода“ у Косељу, „Бела вода“ у Г. Лакочереју, „Зло блато“ у Оровнику, „Блато“ у Д. Лакочереју, „Локва“ у Орману, „Сува река“ у Ливади, „Сува чешма“ у Вевчану, „Средорек“ у Д. Лакочереју, „Извор“ у Радолишту, „Маторник“ (канал) у Мислешеву, „Вир“ у Косељу, „Бошков кладенец“ у Враништу, „Езерце“ у Сирули, „Локва“ у Завоју, „Пице“ у Лескоецу, „Истоци“ и „Млака“ у Радожди, „Крива река“ у Завоју итд.

Период дуге турске владавине посебно је обележен у топономастици у којој су сачувана сећања на некадашње турске господаре. Такви су топоними: „Пашина гора“ у селу Велмеју, „Пашино“ у Окису, „Беговиште“ у Турју и Брчеву, „Кадница“ (по турском кадији) у Горенцу, „Сали-бежица“ у Волину, „Сулејман“ у Орману, „Спаиско гумно“ у Калишту, „Турска бранејца“ у Косељу, „Асанова млака“ у Песочану, „Куратица“ у Косељу, „Турска нива“ у Црвеној Води итд.

Посебно је интересантна топономастика сеоских атара у којој су изражене привредно-економске одлике: „Чифлик“ у Коропишту, „Загон“ у Белчишту,¹¹¹ „Лениште“ у Окису, „Конопи“ у Мешеишту, „Сенокоси“ у Црвеној Води, „Бостаниште“ у Мислешеву и Враништу, „Просиште“ у Тапморуништу, „Лозиште“ у Злести, „Угари“ у Мороишту, „Загони“ у Тапморуништу, „Копачка“ у Драслајци, „Орница“ у Г. Татецу, „Бранејца“ у Враништу, „Гумниште“ у Оздолену, „Бачилиште“ у Црвеној Води, „Катуниште“ у Белчишту, „Голема сеча“ у Мраморцу, „Леско-оране“ у Слатини, „Жежница“ у Издеглавју, „Опаљеник“ у Арбинову, „Варница“ и „Коловозиште“ у Велмеју, „Плитница“ у Делогожди, „Верамидница“ у Радолишту, „Стари лозја“ и „Каравански пот“ у Лабуништу, „Стара нива“ у Боровцу итд.

¹¹¹ Име потеса Загон изведено је од словенског апелатива *загон*, кога сада више нема у нас, али га има у другим словенским језицима у значењу бразда, уврине, лијека (Гласник Географског друштва, св. 13, Београд 1927, стр. 41).

10) *Расељена села*

Има села која су временом престала да постоје. Охридско-струшка област у географским границама данас има 91 село. Међутим, број насеља раније је био већи, али нека од њих су ишчезла.

Сасвим је расељен већи број села — преко двадесет. Та села звала су се: Горна Белица, Црско, Кошнеш, Зглавница, Копрница, Брезница, Иванино, Радеш, Раштани, Мацково, Радомирово, Влашки Кући, Старо Село, Кочун, Манастирец, Жежница, Петрчане, Војово, Јаорец, Брест, Вишо, Дедено, Долни Косељ и још нека друга.

Расељена села имала су различите географске положаје и различито становништво. Дванаест села лежала су на планинским падинама. Десет села лежала су у подножју планина. По једно село лежало је у Струшком и Охридском пољу. По становништву највише је било македонских села — 20. Цинцарска села била су два — Г. Белица и Влашки Кући. Черкеско село било је једно — Петрчане.

Расељавање села — сем Г. Белице и Д. Косеља — извршено је током турске владавине: углавном крајем XVIII и током XIX века. Тада су се у овој области вршиле знатне етнографске промене, па у вези с тим дошло је и до потпуног расељавања појединих села. Слом турске власти 1912. г. спречио је даље опустошење и неких других села. Само села Г. Белица и Д. Косељ расељена су у нашем послератном периоду.¹¹²

VI КУЋА И ПРИВРЕДНЕ ЗГРАДЕ

Становништво у селима Охридско-струшке области под изразом „кућа“ подразумева одвојену привредну јединицу без обзира у каквим условима укућани живе. Ако се води посебно домаћинство и станује макар и у најпримитивнијој згради (на пример, поједини Роми), то се назива кућа. Осим тога, кућа је одељење у коме гори ватра. Најзад, кућа је и синоним целокупног имања једне породице.

1) *Старија станишта*

Данас је тешко установити каква су била најстарија људска станишта у овој области. О томе нема података. Међутим, неке примитивне грађевине, које се подижу на брзу руку, а у којима се понекад станује из нужде (после пожара или деобе породице), упућују на тај примитивни облик људског стана. Та сувога позната је у народу под именом *колиба*. Колибе су данас, сем ретких изузетака, помоћне привредне зграде у којима се затвара стока, а у њој станује се само по нужди. Колиба је једноодељна зграда четвороугаоног облика. Нема пода ни тавана. Покривена је ражаном сламом. Огњиште је у њој на средини.

¹¹² Више о томе у мом раду: *Ишчезла села у Струшко-охридској области*, Гласник Српског географског друштва, св. 59—1, Београд 1979.

Предање зна да је у неким селима и у новије време било колиба за становање; на пример, охридско село Опеница два пута је паљено — 1903. и 1944. г. Иза паљења становници су у први мах подизали колибе, док не могу да направе боље куће. Слично је било још у неким другим охридским селима — Сирули, Мраморцу итд.

Старо људско станиште понегде је била и *земунца*. Она је у Охридско-струшкој области сигурно постојала у средњем веку. По таквом станишту у прошлости звало се једно село — Избиште. Лежало је у источном делу Дебарце код данашњег насеља Слатине.

2) *Кућа*

Кућа у овој области, као и у другим крајевима, зависи од грађе у околини и од друштвено-историјског развика. Пошто су се ти услови мењали, то су се и куће с тим променама преображавале, прилагођавајући се новим приликама. Немамо поузданих података о томе какве су биле куће у овом крају у старије време — до краја XVIII века. Међутим, за период пре ослобођења од Турака (за XIX век) податке о кући налазимо у народним предањима, а негде има и материјалних остатака о томе.

а. *Кућа старијег времена*. До краја турске владавине 1912. г. у селима Охридско-струшке области код хришћана постојала су два типа кућа: једна је била кућа коју су подизали власници чифлика за своје чифчије; друга је била кућа коју су подизали сељаци — рајати слободни од обавеза према власницима чифлика.

Кућа за чифчије постојала је само у пољским селима. То је била мала, приземна зграда са зидовима од ћерпича и кровом од сламе. По причању старијих људи: није било ништа бедније од оваквих кућа. Биле су неокречене, често неколико таквих зграда под заједничким кровом. Свака чифчијска породица имала је само по једно веће одељење у коме је становала и зими и лети. Под истим кровом био је и део са стоком.¹¹³ Старији људи од 80 година живо се сећају како су у време своје младости живели у таквим кућама. Патос је био од земље, а на средини је било огњиште. Огњиште је било главни део старе куће. Око њега се седело, примали гости и око њега се спавало.¹¹⁴

Другу кућу имали су сељаци-рајати. Те куће углавном су постојале у потпланинским и планинским селима. Кућа је имала зидове од камена и такође је највећим делом била приземна и двоодељна. На средини једног одељења налазило се огњиште, а по крајевима оскудно посуђе. Друго одељење била је соба. Оваква кућа одговарала је тадашњем начину живота.

¹¹³ Видети А. Крстић: *Одабране приповетке*, Београд 1954, стр. 27—30.

¹¹⁴ Упоредити А. Дероко: *Главе на димњацима у нашој народној архитектури*, Зборник Етнографског музеја, Београд 1953, стр. 32.

До 1912. муслимани — Торбеши и Албанци — као имућнији од хришћана — имали су кућу већином на спрату. Из приземља водиле су степенице на горњи спрат. Ту је прво био чардак и одатле се одлазило у „одаје“ (собе) и у „кућу“ (кухињу). Једна одаја служила је за свакодневну потребу свих укућана, док је друга одаја служила за спавање. У муслиманским кућама виде се и мала купатила.

Међутим, иза првог светског рата сеоска кућа се брзо мењала углавном код македонског становништва. На то су утицали историјски догађаји и друге промене. Брзо су се прошириле тзв. куће „чардаклије“ са приземним делом и спратом. Ове куће су покривене ћерамидом. Карактеристичан је чардак уз горњи спрат, као велики балкон дуж целе предње стране куће. Лети се спава на њему, а зими служи за чување разних кућних ствари. У периоду по ослобођењу од Турака старих кућа приземљуша брзо је нестајало.

Као најстарији градитељи кућа који су долазили у струшка и охридска села помињу се мајстори из дримколских села — из Дебарског и Струшког Дримкола. Међутим, у новије време има градитеља кућа из многих села Охридско-струшке области. Тај начин рада добро су савладали многи мештани.

У међуратном периоду једино муслиманска кућа није много развијана, већ је остала у знатном заостатку. Муслимани су били конзервативнији у прихватању новина, али се и код њих истичу поједине породице које ће временом утицати на остале (села Лабуниште, Подгорице и др). Куће муслиманског становништва нису се разликовале од православних по облику, већ по унутрашњем распореду и уређењу просторија.

б. *Кућа новог времена.* Иза Другог светског рата настају највеће промене на сеоској кући. Људи који раде у предузећима, иностранству или који се школују, подижу савремену градску кућу од бетона, цигле и црепа. У те куће се уносе нов градски намештај и посуђе. Овде има доста сличног између православних и муслимана. Електрификација села донела је и многе промене.

Свуда у нижим потпланинским и пољским селима сада се виде бројне, лепе и велике куће. Припадају не само становницима скоро досељенима већ и онима који су овде затечени. Такве нове куће граде сви: Македонци, Торбеши и Албанци. Ипак, нове куће су најчешће у селима ближе Струги и Охриду и дуж бољих путева који омогућавају довоз индустријске грађе из града. Ове куће развијају се у хоризонталном и у вертикалном правцу. Посебна пажња посвећена је хигијенским приликама.

Овакав развитак стамбене зграде омогућио је на првом месту економски чинилац. Затим, појачан је контакт сеоских и градских породица. То је допринело да се код првих развије смисао за већу удобност куће. Као модна новост јављају се металне дворишне ограде и вратнице обојене упадљивим тоновима.

Ипак, то не значи да су старе куће по селима сасвим нестале. Свуда се још види мешавина старог и новог. Према томе, има кућа и из старијег времена и у њима се углавном држе разне ствари:

алат, храна за стоку и слично. А негде у тим кућама станују и сиромашније сеоске породице.

У неким планинским селима, где је поглавито остало да живи старо становништво, и у овом погледу није се ништа догодило. Тамо нигде нема нове куће у целом селу. Или, ако је има, она је права реткост. Виде се дотрајале и искривљене куће. Као да људи привремено живе у тим селима, или живе без воље, тек да се прође како било. То сам видео у селима Дебарце (Црвена Вода, Мраморец, Врбјане) и у ближој околини Охрида (Сирула, Рамне, Завој, Плаће итд.).

3) Кула

Кула је у селима Охридско-струшке области зграда коју су до 1912. г. градили истакнуте чифлик-сахибијске, муслиманске породице. На тај начин оне су се издвајале од других са жељом да покажу свој већи економски положај. Кула је била у пољским чифчијским селима. Оне су махом срушене у периоду између два светска рата. Међутим, понегде још је очувана покоја таква кула. Ја сам по једну такву кулу видео у селима Мислешеву, Дабовјану, Орману итд. Најбоље је очувана кула у струшком селу Мислешеву у којој је смештена сеоска школа. Иначе, куле су имале по два до три спрата. Било је на неким кулама и пушкарница.

4) Привредне зграде

Око сеоских кућа су разноврсне зграде: племња, амбар, кош за кукуруз, штала, хлебна пећ и др.

Племња је једноспратна, дуга зграда у којој се остављају сено, слама и шаша потребни за исхрану стоке зими. Свако сеоско домаћинство има ову споредну зграду. Доњи део племње грађен је од камена, неке су покривене црепом.

Амбар је мања зграда за чување жита у зрну. Гради се од дака. Унутрашњост амбара је преграђена на мање делове. Амбар је одигнут од земље. Сада су амбари ређи.

Кош за чување кукурузних клипова такође је сада прилично редак. И он је редовно одигнут од земље на зиданим стубовима. Прави се од летава или од лескова прућа, а покрива црепом.¹¹⁵

Штала је зидана зграда за ону врсту стоке која је непрекидно код куће: коњи, краве, телад.

Хлебна пећ („фурна“) је позната само у пољским селима. То је зидана пећ за печење хлеба. У њој домаћица испече онолико хлебова колико је потребно за 3—4 дана. У потпланинских и планинских селима хлебних пећи нема. Већи број хлебних пећи — ста-

¹¹⁵ Понегде кош и амбар су на улазном делу двора, а између њих је капија.

ријих и нових — у септембру 1977. г. видео сам у струшком селу Моришћу.¹¹⁶

Воденица, данас доста ретких, има на речицама поред села. Граде их становници једног сеоског дела — махале. Сваки редовник има свој ред у воденици. Мање кварове у воденици отклањају сами редовници. Већи центри воденица доскоро су била села: Рамне, Сланско, Велмеј, Свињиште и др.

Ваљавица има само неколико, и то у овим селима: Слатини, Свињишту и Куратици.

5) Привремена насеља

Становници појединих села Охридско-струшке области знају за две врсте привремених сточарских станова: летње и зимске. Летњи станови зову се „бачила“, док се зимски станови зову „кошаре“.

Бачила се налазе на масивима околних планина — Јабланице, Галичице, Илинске-плакенске планине и Караормана. Бачила на Јабланици углавном су на граници шуме и сувати (висина око 1.700 m). Још су на заклоњеним местима и у близини воде. Бачилом се зове цело привремено насеље. Могу се видети остаци појединих старијих бачила, својина аромунских сточара. Иначе, на Јабланици сада свега има око 20 очуваних бачила, свако са мање стоке. Међутим, број бачила раније био је пет пута већи; тада је свако бачило имало и више стоке.

Садашња јабланичка бачила својина су сточара из села у планинској подгорини — из Лабуништа, Д. Белице, Заграчана, Радолишта, Боровца. Из економских разлога нека су бачила груписана по родовској припадности. Два-три домаћинства имају један летњи стан — бачило. Има бачила у малом броју и на осталим околним планинама — Галичици, Илинској планини и на Караорману.

Бачило је веома архаични облик сточарског стана. Састоји се из три дела — зграде за пастира, склоништа за овце и ограђеног простора за мужу. Први део је издужена приземна зграда у којој се налази огњиште. Ту се кувају млеко и храна, чобани седе и спавају. Задњи део ове просторије служи за чување млечних производа. Ове зграде редовно су од камена, зидане као и старе сеоске куће. Покривене су сламом. Уз ову зграду обавезно се среће „трло“ за стоку. Направљено је од камена у висини једног метра. Описани облик јабланичког бачила је врло стар. Слични облици налазе се и на околним балканским планинама.

Живот у летњем сточарском стану посвећен је чувању стоке и преради млека. Међусобним договором одређује се који сточар напаса стоку, а ко ће израђивати млечне производе и спремати храну за чобане. Овце преко целог дана морају имати чобана. У

¹¹⁶ Ј. Трифуноски; *Хлебна пећ у селима охридско-струшке области*, Гласник ЕИ САНУ, XXIX, стр. 127—130.

бачилу мањи је број говеда и коња који се изгоне у сампасе па се увече враћају.¹¹⁷

Зимски станови — кошаре подижу се на приватним имањима ближе селу. У њима се борави само зими. Овде се стока спушта из планинских и потпланинских села на презиму.¹¹⁸ У кошарама код стоке обавезно остаје старији мушкарац. Кошара је грађена високо од каменних зидова облепљених блатом. Покривена је сламом. У приземљу затвара се стока, док је на тавану смештена сточна храна — сено, слама, паша. Из кошара лакше се ђубре њиве. Број кошара данас је мали. Домаћинствима која имају мало стоке, више одговара да је она зими код куће у селу.

Раније, са јачим сточарењем у овој области, било је и више трла. О томе говоре незаборављена народна предања. Трла су постављена ради ђубрења тамо где су њиве. Сада су трла сасвим ретка (села у Дебарци).

VII САДАШЊЕ СТАНОВНИШТВО

Као што се зна: становништво је сложена и веома динамична појава која има своја посебна обележја. Међутим, та обележја подложна су променама под утицајем историјских догађаја. Развитак становништва може се пратити кроз две основне компоненте — кроз етнички састав и кроз миграције. Истичемо и то да је етнографска и миграциона одлика Охридско-струшке области у најтежњој вези с њеним географским положајем.

1) Број и састав

Проучавањем порекла сеоског становништва у Охридско-струшкој области обухваћена су само она домаћинства која се могу сматрати сталним на тој територији. Нису обухваћени службеници који су веома покретни: просветни радници и др. Таквих становника по селима је мало.

Године 1977—79. у селима Охридско-струшке области било је свега око 1.080 родова са око 10.440 домова. Ти становници делили су се на Македонце, Торбешке, Албанце, Аромуне (Цинцаре) и Роме. Македонци су имали око 958 родова са око 6.950 домова. Торбешки су имали 42 рода са 1.126 домова. Албанци су имали 162 рода са 2.332 дома. Аромунци су имали 15 родова са 34 дома. Роми су имали 4 рода са 11 домова.

Горњи бројеви домаћинства, ако се помноже са 4 код Македонаца и Аромуна (просечан број чланова једног домаћинства), и ако

¹¹⁷ Ј. Трифуноски: *Сточарство на планини Јабланица*, „Балканика“, X, Београд 1979.

¹¹⁸ Упоредити М. Филиповић: *Дебарски Дримкол*, стр. 42.

се помноже са 6 код Торбеша, Албанаца и Рома (такође просечан број чланова једног домаћинства), тада би се добио следећи приближан укупан број становника: Македонци око 27.800, Торбеша око 6.756, Албанци око 13.992, Аромунци око 136 и Роми око 66.¹¹⁹

Састав становништва у селима целе области најбоље се може видети из приложеног прегледа.

БРОЈ РОДОВА И ДОМОВА — КУЋА ПО СЕЛИМА

Назив села	Македонци		Торбеша		Албанци		Аромунци		Роми	
	р.	д.	р.	д.	р.	д.	р.	д.	р.	д.
1. Орман	12	30	—	—	—	—	—	—	—	—
2. Д. Лакочереј	15	170	—	—	—	—	—	—	—	—
3. Г. Лакочереј	10	130	—	—	—	—	—	—	—	—
4. Вапила	3	50	—	—	—	—	—	—	—	—
5. Ливошште	9	68	—	—	—	—	—	—	—	—
6. Расино	2	10	—	—	—	—	—	—	—	—
7. Сирула	3	15	—	—	—	—	—	—	—	—
8. Куратица	8	80	—	—	—	—	—	—	—	—
9. Речица	3	6	—	—	—	—	—	—	—	—
10. Плаће	3	18	—	—	—	—	—	—	—	—
11. Свињште	6	87	—	—	—	—	—	—	—	—
12. Завој	14	45	—	—	—	—	—	—	—	—
13. Скребатно	7	40	—	—	—	—	—	—	—	—
14. Опеница	8	43	—	—	—	—	—	—	—	—
15. Косељ	10	176	—	—	—	—	—	—	—	—
16. Лескоец	18	294	—	—	—	—	—	—	—	—
17. Велгоште	24	497	1	3	—	—	—	—	—	—
18. Рамне	3	7	—	—	—	—	—	—	—	—
19. Шипокно	3	21	—	—	—	—	—	—	—	—
20. Велестово	23	230	—	—	—	—	—	—	—	—
21. Коњско	7	130	—	—	—	—	—	—	—	—
22. Елшане	12	107	—	—	—	—	—	—	—	—
23. Пештане	15	200	—	—	—	—	—	—	—	—
24. Трпејца	5	70	—	—	—	—	—	—	—	—
25. Лубаниште	13	50	—	—	—	—	—	—	—	—
26. Радожда	18	165	—	—	—	—	—	—	—	—
27. Мали Влај	6	54	—	—	—	—	—	—	—	—
28. Франгово	—	—	—	—	10	153	—	—	—	—
29. Калиште	1	10	—	—	5	100	—	—	—	—
30. Радолиште	—	—	—	—	14	330	—	—	—	—
31. Шум	—	—	—	—	6	60	—	—	—	—
32. Заграчане	—	—	—	—	7	93	—	—	—	—
33. Вишњи	16	32	—	—	—	—	—	—	—	—
34. Д. Велица	—	—	—	—	9	103	15	34	—	—
35. Враниште	43	178	—	—	—	—	—	—	—	—
36. Окиси	17	80	11	250	—	—	—	—	—	—
37. Вевчане	24	540	—	—	—	—	—	—	—	—
38. Подгорце	13	80	10	200	—	—	—	—	—	—
39. Лабуниште	8	50	11	570	—	—	—	—	—	—
40. Бороец	13	34	7	130	—	—	—	—	—	—
41. Велешта	—	—	—	—	5	480	—	—	—	—
42. Дабовјане	—	—	—	—	8	50	—	—	—	—
43. Ташморуниште	7	34	—	—	—	—	—	—	—	—
44. Г. Татеш	—	—	—	—	10	100	—	—	—	—

¹¹⁹ Године 1971. састав становништва у градским насељима ове области износио је: Охрид — Македонци 18.958, Албанци 2.712, Турци 2.723, остали 1.976. Струга — Македонци 6.215, Албанци 3.508, Турци 730, остали 1.022.

Назив села	Македонци		Торбеша		Албанци		Аромунци		Роми	
	р.	д.	р.	д.	р.	д.	р.	д.	р.	д.
45. Д. Татеш	—	—	—	—	9	63	—	—	—	—
46. Тоска	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—
47. Богојца	—	—	—	—	3	26	—	—	—	—
48. Брчево	12	32	—	—	—	—	—	—	—	—
49. Мислодежда	—	—	—	—	4	80	—	—	—	—
50. Поум	—	—	—	—	6	39	—	—	—	—
51. Делажда	—	—	—	—	10	246	—	—	—	—
52. Жебин	—	—	—	—	6	34	—	—	—	—
53. Корониште	—	—	—	—	8	136	—	—	—	—
54. Климентане	5	26	—	—	—	—	—	—	—	—
55. Ливада	—	—	—	—	14	136	—	—	—	—
56. Н. Село	1	1	—	—	11	30	—	—	1	4
57. Видево	10	35	—	—	8	33	—	—	—	—
58. Ложане	13	142	—	—	—	—	—	—	—	—
59. Драслајца	17	152	—	—	—	—	—	—	—	—
60. Морошита	17	150	—	—	—	—	—	—	—	—
61. Мислешево	25	240	—	—	—	—	—	—	1	1
62. Волино	19	133	—	—	—	—	—	—	—	—
63. Мешеишта	25	250	—	—	—	—	—	—	—	—
64. Требениште	15	138	1	2	—	—	—	—	—	—
65. Горенце	14	57	—	—	8	39	—	—	—	—
66. Оровник	11	93	—	—	—	—	—	—	—	—
67. Подмол	15	72	—	—	—	—	—	—	—	—
68. Богун	12	71	—	—	—	—	—	—	—	—
69. Црвена Вода	10	17	—	—	—	—	—	—	—	—
70. Песочане	5	48	—	—	—	—	—	—	—	—
71. Ново Село	16	31	—	—	—	—	—	—	—	—
72. Велчиште	15	172	—	—	—	—	—	—	—	—
73. Злести	13	100	—	—	—	—	—	—	—	—
74. Лешане	6	130	—	—	—	—	—	—	—	—
75. Брежане	3	52	—	—	—	—	—	—	—	—
76. Велмеј	16	264	—	—	—	—	—	—	—	—
77. Грко Поле	3	11	—	—	—	—	—	—	—	—
78. Г. Средоречје	12	37	—	—	—	—	—	—	—	—
79. Д. Средоречје	3	15	—	—	—	—	—	—	—	—
80. Сошане	5	21	—	—	—	—	—	—	—	—
81. Оздолени	11	59	—	—	—	—	—	—	—	—
82. Сл. Чифлик	4	15	—	—	—	—	—	—	—	—
83. Слатино	16	100	—	—	—	—	—	—	—	—
84. Издеглавје	16	66	—	—	—	—	—	—	—	—
85. Арбиново	4	35	—	—	—	—	—	—	—	—
86. Лактиње	21	48	—	—	—	—	—	—	—	—
87. Годивје	13	120	—	—	—	—	—	—	—	—
88. Врбјане	13	100	—	—	—	—	—	—	—	—
89. Сливово	5	20	—	—	—	—	—	—	—	—
90. Турје	10	29	—	—	—	—	—	—	—	—
91. Мраморец	7	30	—	—	—	—	—	—	—	—

Као што се види из изложеног прегледа, у селима Охридско-струшке области по укупном броју домова — кућа најбројнији су Македонци, затим Албанци, па Торбеша. Незнатни су по броју Аромунци и Роми. Македонаца има у 74 села, Албанаца има у 21 село, Торбеша има у 6 села, Аромуна има само у 1 селу, а Рома има у 3 села.

Македонци су најкомпактнија група у пределу Дебарци и у ужем Охридском крају. Међутим, у струшком крају њих компактних има

само у неколико села Струшког поља. — Албанци имају две компактније мање групе, и то само у Струшком крају. То је северни и западни део тога краја. — Торбеша углавном има у четири велика села и она се налазе у Струшком крају — у подгорини планине Јабланице.

Значајна особина код Торбеша и Македонаца је та да се не води много рачуна о најстаријим прецима и о пореклу. Зато су њихова предања о томе доста оскудна, поглавито код Торбеша. Једино код већих досељеничких родова у том погледу је знатно боље. Међутим, код Албанаца предања иду у даљу прошлост и у ширину.

На основу службеног пописа из 1971. г. могло би се закључити да у селима Охридско-струшке области има и *Турака*. Тако се декларисало нешто становништва у овим селима: Лабуништу 600, Боровцу 50, Октису 100 душа. Међутим, то нису прави Турци, већ су Торбеша. И у неким данашњим селима има претопљених Торбеша који су сада Албанци, док у другим македонским селима има понешто претопљених Аромуна или Цинцара. Ипак, удео тих претапања је релативно мали.

2) Македонско становништво

Према мојим испитивањима из 1977, 1978. и 1979. г. у селима Охридско-струшке области, како је и напред изнето, има око 1.080 македонских родова са око 10.440 домаћинстава — кућа. По пореклу то становништво се дели на старинце, на досељене становнике непознатог порекла, и на досељенике чије се порекло зна.

*

Старинци. За старинце сматрам оне родове који у овој области живе од средњег века или од прве половине турске владавине (XV, XVI и XVII век). Таквих родова укупно има 501 са 4.318 домова. За појам старинаца у Охридско-струшкој области су у употреби речи: „старовремци“ и „ћутукли“. Под тим појмовима обухвата се становништво које у свом насељу живи „од век и превек“. Старинци, у односу на целу област, чине и пресељеници који представљају унутрашње мигрирање.

У старинце спадају и старе изумрле и нестале породице (од исељавања изван области или на друге начине), којих је било у појединим селима пре данашњих породица и родова. Тако се, на пример, зна да су у овим селима живели други стари родови: Делагожди, Мислодежди, Татешу, Радолишту, Дабовјану, Корошишту, Богоици, Подхуму итд. (в. Посебни део). У неким селима знају се изумрли родови и по њиховим именима.

Стариначки слој православног становништва више је нестало у струшком делу области: тамо су се ширили досељени муслимански Албанци. И иначе стариначки родови доста су учествовали у унутрашњим пресељавањима. Многи су се сасвим преселили из једног села у друго или су прешли у Стругу и Охрид.

Старинци, тамо где их има, већином су добро разгранати. У селу Велестову има их врло разгранатих, тако да су неки огранци почели

да склапају међусобне брачне везе. Сличан је случај и у другим насељима: Радожди, Вевчану, Белчишту, Белгошту, Велмеју, Пештану итд. У тим селима старинци дају основне етничке карактеристике. Како је речено, мало је стариначких родова једино у селима струшког дела области.

Сви напред изложени подаци доказ су да се становништво Охридско-струшке области током дуге прошлости није сасвим гасило од средњег века до данас. Било је прилика да се број становништва смањи, као крајем XVII века, али се након тога опет намножило прираштајем и досељавањем са стране. Ниже је изложен распоред старинаца у појединим селима.

ПРЕГЛЕД СТАРИНАЦА ПО СЕЛИМА

I. Охридски део области:	Родова	Домова
1. Орман	9	25
2. Д. Лакочереј	9	123
3. Г. Лакочереј	7	90
4. Вапила	2	28
5. Ливоиште	5	36
6. Расино	2	10
7. Сирула	3	15
8. Куратица	8	80
9. Свињишта	2	27
10. Завој	14	45
11. Опеница	8	43
12. Косељ	3	90
13. Лескоец	10	147
14. Велгоште	7	330
15. Рамне	1	7
16. Велестово	23	230
17. Коњско	6	115
18. Пенгтане	8	127
19. Трпејца	5	71
20. Лубаниште	13	50
Свега	145	1.889
II. Струшки део области:	Родова	Домова
1. Радожда	15	162
2. Калиште	1	10
3. Враниште	7	34
4. Октиси	15	65
5. Вевчане	18	326
6. Подгорце	6	31
7. Лабуниште	5	30
8. Боровац	13	34
9. Брчево	9	25
10. Климентане	5	26
11. Бидево	3	13
12. Ложане	3	14
13. Драслајца	7	67
14. Морониште	6	60
15. Мислешево	9	83
16. Волино	14	133
17. Мешеиште	5	76
18. Требениште	11	103
19. Горенце	5	25
20. Оровник	8	66
21. Подмол	6	30
Свега	171	1.403

III. Предео Дебарца	Родова	Домова
1. Ботун	7	37
2. Црвена Вода	10	17
3. Песочане	5	48
4. Ново Село	14	25
5. Белчиште	13	147
6. Злести	11	88
7. Лешане	5	116
8. Брежане	3	52
9. Велмеј	10	165
10. Грко Поле	2	8
11. Г. Средоречје	9	30
12. Д. Средоречје	3	15
13. Сошане	5	21
14. Оздолени	7	42
15. Сл. Чифлик	2	7
16. Слатино	16	93
17. Издеглавје	13	57
18. Арбиново	8	35
19. Лактиње	1	5
20. Годивје	12	95
21. Врбјане	11	86
22. Слиново	3	12
23. Турје	8	25
Свега	178	1.226
Укупно	454	4.318

*

Досељени родови непознатог порекла. Међу данашњим македонским становништвом има око 188 родова са око 1.267 домова који су досељени, али не знају, односно нису умели или нису хтели да им изложе своје порекло. Родова ове групе има у 48 села ове области. Веће њихове групе су у овим селима: Косељу, Лескоецу, Враништу, Ложану, Мешеишту, Мислешево, Пештану итд. Непознатог порекла били су и неки од оних родова који су у понеким селима изумрли или их је временом нестало услед непрекидног исељавања.

Родови непознатог порекла већим делом нису добро разгранати. Изузетак чине неки такви родови, на пример, Спасевци и Смичевци у селу Лескоецу; Зимовци и Гутовци у селу Пештану; Делиовци и Поповци у селу Враништу; Стрезовци и Јончевци у селу Мешеишту итд. Код млађег света, како је једном и напред речено, традиција о пореклу је врло оскудна. Млађи људи данас немају за то много интересовања. Ипак, врло је вероватно да су родови наведене групе даљим пореклом из оних области из којих су дошли и становници познатог порекла (в. даље).

ПРЕГЛЕД ДОСЕЉЕНИКА НЕПОЗНАТОГ ПОРЕКЛА

I. Охридски део области:	Родова	Домова
1. Орман	3	6
2. Д. Лакочереј	5	33
3. Г. Лакочереј	2	20
4. Ливоиште	2	15
5. Речица	3	6
6. Плаће	3	18
7. Скребатно	7	40

8. Косељ	7	86
9. Лескоец	5	127
10. Белчиште	5	25
11. Шипокно	7	21
12. Елшане	4	23
13. Пештане	5	72
Свега	58	492

II. Струшки део области:	Родова	Домова
1. Радожда	2	12
2. Враниште	28	111
3. Октиси	2	5
4. Ташморуниште	3	9
5. Бицево	3	5
6. Ложане	8	114
7. Драслајца	6	51
8. Моришта	5	37
9. Мислешево	9	90
10. Мешеиште	16	124
11. Требениште	4	35
12. Горенце	9	32
13. Подмол	3	24
Свега	98	649

III. Предео Дебарца:	Родова	Домова
1. Ботун	1	3
2. Белчиште	2	25
3. Злести	1	6
4. Лешане	1	14
5. Велмеј	2	22
6. Г. Средоречје	1	2
7. Оздолени	1	1
8. Сл. Чифлик	1	1
9. Издеглавје	2	7
10. Лактиње	18	36
11. Врбјане	1	7
12. Слиново	1	2
Свега	32	126
Укупно	188	1.267

*

Досељеници познатог порекла. Сем старинаца и досељеника непознатог порекла, остали становници у селима Охридско-струшке области су досељеници чије се порекло зна. Број им износи 169 родова са 1.365 домова. Из тога се види да у овој области у броју родова и домова знатно учешће имају и досељеници ове групе.

У недостатку писаних извора послужила су ми народна предања као главни извор. Предања о пореклу појединих родова су прилично поуздана: не само да памте место одакле је и када дошао предак, већ знају време, узрок и начин досељавања. Ипак, више се памте области из којих су досељени. Ређе се сећају места и села. У табеларном прегледу порекла становништва приказана је подела досељеника и по селидбеним струјама.

ПРЕГЛЕД ОБЛАСТИ И МЕСТА ОДАКЛЕ СУ ДОСЕЉЕНИЦИ

I. Области у Југославији

1. СР Македонија:

Дебарски Дримкол	Родова	Домова
село Луково	5	36
" Нерезе	5	20
" Пискуштина	3	17
" Модрич	4	14
" Јабланица	2	11
" Безово	2	7
Дебарски Дримкол уопште	5	60
	26	165

Струшка Малесија

село Закамен (сада не постоји)	7	40
" Локов	4	17
" Длабочица (сада не постоји)	2	10
" Ржанов	1	3
" Присовјане	1	3
Малесија уопште	6	70
	21	143

Мијачки крај уопште

Околина Дебра	5	80
село Напрадник	5	72
околина Дебра уопште	1	3
	6	75

Демир-хисар или Железник

село Цер	1	44
" Прострање	1	44
" Бараково	1	2
Демир-хисар уопште	2	8
	5	63

Околина Ресна

село Сопот	1	25
" Крушје	1	8
	2	33

Околина Кичева

село Тујин	3	10
околина Кичева уопште	2	15
	5	25

Околина Битоља

село Магарево	1	10
околина Битоља уопште	1	7
	2	17

Околина Прилепа уопште	1	15
Тиквеш		
село Утово	1	15
Полог		
Тетово	1	2
околина Гостивара	1	6
" Тетова	1	2
	3	10
Друга места		
Скопље	11	12
Куманово	1	1
	12	13
Укупно	89	654

2. СР Србија

	Родова	Домова
околина Баковице	1	25
" Пећи	2	11
село Ковачевац (Косово)	1	10
околина Параћина	1	3
село Мрчајевац (Чачак)	1	1
Србија уопште	4	60
	10	110

3. СР Црна Гора и СР Босна и Херцеговина

	Родова	Домова
Црна Гора	8	64
Босна	1	6
	9	70

II. Области у Албанији

Околина Подградеца	Родова	Домова
село Велчане	3	63
" Лин	3	29
" Нича	1	21
варошица Подградец	1	20
	8	133
Област Черменика:		
село Кокрево	16	32
" Рајца	3	26
" Прент	1	20
Черменика уопште	1	7
	21	85

Околина Пишкореје

Област Мокра	6	57
село Ермас (сада не постоји)	5	53

Јужна Албанија		
село Кордо	2	23
„ Здрчане	1	5
„ Пројте Сиперме (код Љушње)	1	1
Ј. Албанија уопште	1	7
	5	36
Област Мат	1	30
Околина Елбасана		
село Каланово	1	28
Голо Брдо		
село Клење	2	6
„ Стеблево	1	2
Голо Брдо уопште	2	14
	5	22
Околина Скадра	1	5
Област Булчиза	1	5
Околина Корче	2	4
Албанија уопште	2	13
Укупно	58	471

III. Друге земље

1. Грчка	Родова	Домова
околина Костура	1	10
Грчка уопште	2	8
	3	18
2. Мађарска уопште	1	9
Укупно	4	27
Укупно досељеника	169	1.365

СУМАРАН ПРЕГЛЕД САСТАВА И ПОРЕКЛА СТАНОВНИШТВА

Компонента	Родова	Домова
I. Старинци	601	4.318
II. Досељеници познатог порекла		
СР Македонија	88	687
СР Србија, Црна Гора и БиХ	19	180
Области у Албанији	58	471
Друге земље	4	27
	169	1.365
III. Досељеници непознатог порекла	188	1.267

И у погледу свих миграција, не само оних са македонским становништвом већ и торбешких и албанских миграција (в. даље), Охридско-струшка област понаша се у јачој мери као део северних и западних балканских подручја, а мање као део источних и јужних: најважнија миграциона размена становништва ове области вршила се са севера и запада. Ти досељеници дају основне етничке карактеристике у многим селима.

Као што се види, једну половину досељеника познатог порекла (687 домова) дале су области које се налазе у данашњој СР Македонији, а другу половину (678 домова) дале су области изван ње. То су области у Албанији, СР Србији, Црној Гори и Босни и Херцеговини. Мало је досељеника и из земаља изван Југославије.

Међутим, стварни број досељеника наведених група је *много већи* него што се то овде наводи: њих има међу досељеницима у варошима — Струти и Охриду, па међу досељеницима непознатог порекла, затим међу бројним исељеницима из села Охридско-струшке области не само оних старијих него и млађих или данашњих.

Посебно је занимљиво и то да је преко Охридско-струшке области, углавном током XIX века, водио и један миграциони пут правцем З—И. Тим путем је прошла знатна маса словенског становништва са територије данас у Албанији. Она се кретала у области које леже на истоку и североистоку: околине Ресна, Битоља, Прилепа, Кичева, Гостивара, Тетова итд.

Досељеници из области СР Македоније потичу углавном из пет блиских крајева. То су: Дебарски Дримкол (са 26 р. и 165 д.), Струшка Малесија (са 21 р. и 143 д.), Мијачки крај (са 5 р. и 80 д.), околина Дебра (са 6 р. и 75 д.) и Демир-хисар (са 5 р. и 63 д.).

Из наведеног прегледа даље се види да су области које се налазе у Албанији биле те из којих су преци данашњих македонских родова досељени такође у већем броју. Те области су: околина Подградеца (8 р. са 133 д.), област Черменика (21 р. са 85 д.), околина Пишкопеје (6 р. са 57 д.), област Мокра (5 р. са 53 д.), област Мат (1 р. са 30 д.), околина Елбасана (1 р. са 28 д.), Голо Брдо (5 р. са 22 д.) и др. То је свакако оно словенско становништво које је због тежих прилика за живот напустило Албанију и повлачило се на исток.¹²⁰ Таквих досељеника има и у другим нашим областима. О тачности народног казивања боље сам се уверио када сам потражио та места на карти јер сам их нашао на данашњој специјалној карти Албаније.

Опште је познато колико је на подручју данашње Албаније раније било и словенско-хришћанског становништва. Такво становништво Ј. Цвијић је утврдио у области Мокро, затим око реке Девола и Шкумбије, па у области Опари код Мусакије, Лину код Подградеца, у области Черменики западно од Јабланице, области Булчизе итд.¹²¹ У току XVIII и XIX века, како даље наводи Ј. Цвијић, иселило се из средње Албаније у Дебарску област и око Радике доста нашег

¹²⁰ Ј. Цвијић: *Балканско полуострво*, стр. 494; М. Филиповић: *Дебарски Дримкол*, стр. 19.

¹²¹ Ј. Цвијић: *Основе за географију и геологију Македоније и Старе Србије*, III, Београд 1911, стр. 1002; исти: *Балканско полуострво*, стр. 197, 503, 504; М. Филиповић: *Етничке прилике у Ј. Србији*, стр. 410; Св. Томић: *Елбасан*, Гласник Географског друштва, XXII, Београд 1936, стр. 46.

становништва. Како је већ речено, оно је у Албанију дошло у средњем веку и за време српске владавине.¹²²

Код старих људи Охридско-струшке области влада уверење да је више словенских родова пореклом из Албаније насељено у градским насељима — Струги и Охриду. Презимена појединих досељеника су по селима и областима одакле су досељени. Наводимо неколико карактеристичних примера: Рајчани у селу Ложану досељени су из села Рајце у области Черменики; Прентовци у селу Мислешеву досељени су из села Прент, такође у Черменики и др.

Главне миграције становништва из Албаније су северозападном и западном правца. Са тих страна су у знатној мери испуњена нека села. Једна миграциона струја кретала се преко превоја Ђафа-сан, југозападно од Струге. Друга струја ишла је преко превоја Лакавице у суседном Дебарском Дримколу. Он лежи између планине Јабланице и Модричке планине.

Овде ћемо изнети преглед неколико села у којима је знатнији број досељеника са територије у Албанији. *Мислешево*: у овом селу су родови Прентовци (20 к.) и Рајчиновци (10 к.), који знају да су дошли из два села у области Черменики — Прента и Рајце. — *Мороиште*: у овом селу је велики род Матлиовци (30 к.) досељен из области Мат у северној Албанији. — *Мали Влај*: у овом селу су родови Вранишкоски (20 к.), Наумоски (17 к.), Матески (7 к.), Трајкоски (6 к.) и Лешкоски (3 к.), сви досељени из села Ермаса које сада не постоји у области Мокра. — *Елшане*: тамо су родови Кордовци (12 к.) и Кочовци (11 к.), досељени из села званог Кордо негде у Албанији. — *Ливоиште*: у овом селу је род Трифуноски (8 к.) досељен из села Лина код Подградеца. — *Вишњи*: у овом селу има неколико родова са свега 32 домаћинства; сви су пореклом „од село Кокрево во Албанија“. — *Подгорце*: у овом селу је род Стојановци (5 к.) досељен из села Здрчана негде у Албанији. — *Д. Лакочереј*: овде живи велики род Иљовци (20 к.) чије је порекло из данашње варошице Подградеца. — У селима *Вапили* и *Г. Лакочереју* живе родови Мандаковци (22 к.) и Дировци (20 к.); њихово је порекло из околине Пишкопеје. — У селу *Ливоишту* је род Анђелески (7 к.) такође досељен из околине Пишкопеје. — У селу *Ташморуништу* је род Тоски (7 к.) досељен из неког села у јужном делу Албаније итд.

Охридско-струшка област била је и етапна станица за бројне хришћанско-словенске породице из Албаније. Неке од тих породица нису остале овде, већ после краћег задржавања отишле су даље на исток и североисток, тражећи повољније крајеве за живот.¹²³

Из предњег прегледа види се да значајно место заузимају и старији родови досељени из области које леже у данашњој СР Србији, Црној Гори, Босни и Херцеговини. Више досељеника је дошло из Метохије, Косова, уже Србије и Црне Горе. То су релативно стари досељеници и њихов укупан број износи око 180 домова. Међутим, то није дефинитиван број јер таквих становника има и у групи родова

¹²² Ј. Цвијић: *Балканско полуострво*, стр. 87.

¹²³ Ј. Трифуноски: *Словенски иселеници од Албанија населени во Битолско-прилепската котлина*, Годишен зборник, Природно-математички факултет, XIV, Скопје 1963.

непознатог порекла. Досељеници ове групе налазе се у овим данашњим струшким и охридским селима: Радожди, Вевчану, Подгорцу, Лабуништу, Ташморуништу, Бицеву, Драслајци, Годивју, Мраморцу, Елшану и др. Они чине негде целе махале, а ређе и цела села.

Овде наводимо неколико родова таквог порекла. Род Ђаковци (25 к.) у селу Годивју досељен је из околине Ђаковице у Метохији. — Родови Пећинковци (6 к.) и Пећиновици (5 к.) у селима Бицову и Драслајци досељени су из околине Пећи такође у Метохији. — Род Ковачевци (10 к.) у селу Лабуништу води порекло из истоименог села на Косову. — Род Србаковци (5 к.) у Лактињу води порекло негде из Србије. — Род Младеновци (3 к.) у селу Мраморцу старину знају из околине Параћина. — Родови Србаковци (21 к.) и Сургуној (14 к.) у селу Вевчану такође су досељени негде из Србије. — Род Србаковци (20 к.) у селу Подгорцу исто тако досељен је из Србије. — У селу Елшану на планини Галичици су родови Ђорговци (30 к.), Робановци (7 к.) и Трајановци (3 к.), сви досељени из Црне Горе. — У селу Подгорцу крај Струге су родови Поповци или Крстићи (5 к.), Шкрутовци (5 к.) и Бојчевци (5 к.), такође сви досељени из Црне Горе. — У селу Ташморуништу је род Великарди (3 к.), чије је порекло исто тако из Црне Горе. — У поменутом струшком селу Подгорцу је род Бошњаковци (6 к.) чије је порекло из Босне итд. — Врло је вероватно да и међу становницима Струге и Охрида (род Плевнеш и др.) има таквих родова чији су преци дошли са територије српског становништва.

У западном делу СР Македоније постоје села са карактеристичним именима — Раш(т)ани, Србјани, Србица, Србиново. Једно село Раш(т)ани било је у Дебарци, друго је крај Кичева, а треће југозападно од Струге (у Албанији). Села остале групе постоје код Кичева, Гостивара итд. Имена поменутих села не могу бити без везе са старим миграцијама становништва које су се у прошлости кретале из старе Рашке, и из Србије према југу.

Све до средине XIX века, док нису муслимански Албанци у маси населили доњи део Црног Дрима — област *Љуму* — миграције словенских хришћана у правцу С-Ј и Ј-С развијале су се углавном неометано. Љума је тада имала карактер пролазне области. Како је речено, она није била испуњена само муслиманско-албанским становништвом већ је у њој било и српских насеља. Долина Црног Дрима уопште вековима је била правац важних миграционих струја. И државна граница од 1913. г. сасвим је прекинула ова кретања.

Старијих српских родова из Црне Горе, Рашке и Херцеговине има и у селима суседног предела Дебарског Дримкола. Тамо у селу Пискупштини су родови *Грујићи* и *Цутевци*: први су из Подгорице у Црној Гори, док су други из Херцеговине. Затим у селу Лукову је род *Богдановци*, старином из Новог Пазара.¹²⁴

Ниже наводимо још следеће податке о досељеницима и њиховом распореду по селима Охридско-струшке области. Из Дебарског Дримкола досељеника има у овим селима: Бицеву, Драслајци, Велгошту, Враништу, Мороишту, Мислешеву, Подмолу. — Из Струшке Мале-

¹²⁴ М. Филиповић: *Голо Брдо*, Скопје 1940, стр. 23, 24.

сије досељеника има у овим селима: Брчеву, Велгошту, Новом Селу, Мислешеву, Злести, Грком Пољу, Врбјану. — Досељеника из околине Дебра има у овим селима: Мешешту, Лескоецу, Брчеву. — Досељеника из Мијачког краја има у овим селима: Свињашту, Оровнику, Оздолену. — Досељеника из Демир-хисара има у овим селима: Свињашту, Велмеју, Слатинском Чифлику. — Досељеника из Голог Брда има у овим селима: Лабуништу, Мраморецу, Враништу, Брчеву. — Досељеника из Преспе има у селу Лескоецу. — Досељеника из околине Кичева има у селу Мраморцу, Велгошту итд.

Социолошки је интересантан факат да код Македонаца нема хомогених села насељених само једним родом или братством. У селима већином живи више родова. Утицај ага и чифчијског система могао је знатно утицати и у овом правцу.

*

Време досељавања. Уколико су код појединих родова одржана потпунија предања о њиховом пореклу и насељавању, она откривају и неке значајније појаве: на пример, време досељавања. Оно се поклапа са традицијом многих данашњих сеоских родова.

Досељено становништво већим делом дошло је крајем XVIII и у првој половини XIX века. У то доба најпре пада, како се у народу каже, „голем пустеш во селата“, па се иза тога јавља јаче насељавање многих овдашњих села са разних страна. У то доба данашња села Вапила и Лактиње имала су само по 2 домаћинства, село Арбиново 4, село Годивје 4—5, Село Ботун 6, село Турје 7—8 домаћинства итд. (в. Посебни део).

Како је познато, тада су владале локалне побуне хришћана противу самовољника у служби Али-паше Јањинског. Од тих одметника много су страдала хришћанска села — словенска и цинцарска. То је углавном трајало 3—4 десетине година. Тек иза тога турска државна власт озбиљније се позабавила овим питањем, послала је војску која је завела ред. Ово су били главни разлози што су се прилике смириле тек око 1830. г. У овом периоду старија села се обнављају, а појавила су се и нека нова насеља.

Други слој досељеника је из периода од средине XIX века до краја турске владавине 1912. г. Трећи слој досељеника потиче из XX века — једни су из периода између два светска рата, други су из периода иза последњег рата. Сви ти досељеници потичу из Дебарског Дримкола, Голог Брда и Струшке Малесије.

У наведеној мешавини досељеника са разних страна вршила се асимилација. Збила су се и укрштања између старинаца и досељеног становништва.

*

Узроци и начин досељавања. Охридско-струшка област од најстаријих времена била је привлачна за становнике ближих и даљих крајева. То је било због њене плодне котлинске земље, због бујности папњака и шума, затим због обилног риболова на Охридском језеру и у Црном Дриму.

Ретко се која миграција на Балканском полуострву вршила без претходног обавештења о областима насељавања. Пре него би кренуле исељеничке групе, оне би слале појединце да изаберу крај за насељавање. Они би ишли обично тамо где има који њихов сродник, раније одсељен, бавили се код њега и испитивали прилике. Из исте области матице иду годинама миграционе струје у исте области колонизације.¹²⁵ Тако је углавном било и у Охридско-струшкој области.

Становништво се досељавало у мањим групама и појединачно. Та досељавања била су условљена тешким економским стањем у старом крају. Међутим, има и правих насилних миграција. Насилно су исељени бројни словенски родови из области у данашњој Албанији. Код њих као узроци досељавања често се истичу убиства и свађе између њих и „Турака“ (Албанаца). Има сигурних доказа да је тако било, али су неки свакако дошли и из економских узрока. У селу Малом Влају тако је досељено ових пет данашњих родова: Вранишкоски, Наумоски, Трајкоски, Матески и Лошкоски. Такви примери постоје и у другим селима.

Значајно је да је у појединим селима дошло до насељавања изразито сточарских родова. Тако су у село Коњско на планини Галичици дошли Тодоровци. То су сада пословењени Цинцари који су раније боравили у долини Вардара, у Тиквешу. У селу Свињашту на Плакенској планини има досељених мијачких сточара — Смилевци, Чавдаровци и Муренковци. Они су из мијачког краја најпре прешли у село Смилево у Демир-хисару и одатле дошли су у данашње Свињаште. Сличних досељеника има у селима Малом Влају и Вишњи на падини планине Јабланице.

Било је и досељавања становништва на читлуке. Оно је насељено на читлуцима поглавито осниваним крајем XVIII и у првој половини XIX века. Наводимо неке такве примере. Претке рода Грчевци у селу Враништу населио је господар села. Они су дошли из неког краја сада у Грчкој. Исти је узрок и сталног спуштања неких македонских родова из висинских у низинска села. Уопште, чифчијство је створило слој веома покретног становништва јер су се чифчије често смењивале.¹²⁶

Досељавање из Струшке Малесије било је донекле условљено и долажењем становништва на прехрану. О том долажењу постоји код појединих родова жива традиција. У годинама када не би имали храну за зиму, сељаци из Малесије долазили су у струшка и охридска села. На коњима би преносили људима жито са њива, догонили дрва из шуме и сл. Тако су неки стално остали у селима ове области.

Преци појединих родова доспели су у Охридско-струшку област и као заробљеници појединих муслимана. Тако су по угушењу Српског устанка 1813. г. доведени из Србије преци ових родова: Младеновци у селу Мраморци, Србаковци у селу Подторцу, Сургуној у селу Вевчану и др.

¹²⁵ Ј. Цвијић: нав. рад, стр. 130.

¹²⁶ Ј. Цвијић: нав. рад, стр. 130.

У периоду по ослобођењу од Турака 1912. г. поједина спољна досељавања у Охридско-струшку област јавила су се због могућности откупа турских и албанских чифлика.

Прилагођавање новој средини представљало је озбиљан проблем у делу области званом Струшко поље. Тешко је било прилагодити се животу у нездравој, мочварној средини. Овде није било у питању само маларија, већ се требало прилагодити борби противу поплава, навикнути на одређену привредну делатност, укључујући и лош квалитет пијаће воде.

Девојке из Струшког поља радо су пристајале на удају ако је био у питању одлазак из мочварног краја. Међутим, најновије промене природних услова изазвале су и мењање друштвених односа. Данас је Струшко поље у економски повољнијем положају. Тамо се добија здрава пијаћа вода и поплаве су углавном отклоњене.

Између досељених становника и старинаца понегде је било трвења и мањих сукоба. Али је временом брзо долазило до уједначавања. Неки су променили и стару крону славу да би се што више прилагодили новој друштвеној околини.

Унутрашња пресељавања. Реч је о кретању становника из једног насеља у друго, али у границама Охридско-струшке области. Многи примери унутрашњег кретања изнети су у посебном делу рада.

Ова кретања становништва била су доста жива уз суделовање и стариначких и досељених родова. Та пресељавања није могућно представљати бројевима. Услед честог кретања има родова који се под истим или другим презименима налазе у два, три, па и више насеља. Деоба кућних задруга била је један од узрока тим пресељавањима. Ова пресељавања нису ни данас сасвим престала.

Из прикупљених података најпре се види како су многи хришћани, у чија су села дошли муслимани, прелазили у друга насеља где муслимана није било. Због тога се преселио већи број македонских родова. Тако су, на пример, иселеници из данашњег албанског села Ливаде прешли у суседно село Волино. Иселеници из данашњих албанских села Радолишта и Заграчана прешли су у Стругу. Иселеници из данашњег албанског Новог Села прешли су у струшко село Бицево итд. Више података о томе изнето је у Посебном делу овог рада.

Услед судара између стариначког словенско-хришћанског и досељеног албанско-муслиманског становништва и у овој области често су била спаљена и разорена читава села. Њихово хришћанско становништво тада би се разбегло. Та је појава утврђена овуда где се граничи наше и албанско становништво.¹²⁷

Други начин премештања становника у самој области био је овај. Чифчије су напуштале једног бега да би отишле другом. Сели-

¹²⁷ Ј. Цвијић: *Антропогеографски проблеми Балканског полуострва*, Насеља, Београд 1902, стр. 170, 171.

ли су се, дакле, из једног чифчијског села у друго да би нашли боље услове за живот. Неке чифчије су се тако премештале у по више села. Та премештања чифчија су била у Струшком и Охридском пољу, где је феудални режим био највише заступљен. Прича се како су неке чифчије, водећи чланове своје породице и натоварене коње, ишли улицама Охрида, не би ли их видео који муслимански ага и позвао на свој чифлик.

Ево неколико примера унутрашњих чифчијских пресељавања. Род Симоноски из охридског села Ливоишта пресељавао се у друга села — Г. Лакочереј и Требениште, а затим се поново вратио у Ливоиште. Род Илијовци из данашњег села Д. Лакочереја раније је живео у Лактињу у Дебарци, па је прешао у струшки део области у село Оровник и одатле је дошао у наведено данашње насеље. Род Зотуровци из струшког дела Враништа најпре су живели у Ложину, затим су прешли у Стругу, а одатле дошли у данашње село итд. Уопште аге и бегови примамљивали су једни од других добре чифчије. Била су на цени она домаћинства која су имала више радне снаге и стоке. Један, сада имућнији сељак из Вапице причао ми је да је његов деда као чифчија променио четири пута своје место становања.

Многи овдашњи сељаци иселили су се и у суседна градска насеља — Охрид и Стругу. Током XIX и почетком XX века (до 1912. г.) хришћански живаљ из околних села тамо се досељавао углавном због зулума и несигурности на селу. Једни су се насељавали у градске махале тада основане, док су се други, који нису имали могућност да подигну своју кућу, склањали код богатих бегова, којима су вршили кућне послове, а у накнаду за то добијали су стан и храну.

Пресељавање сеоског становништва у поменуто градска насеља живо се вршило и касније. Веома је оживело нарочито иза Другог светског рата. Неки су тамо прелазили услед потреба новоосноване индустрије, други су прелазили као државни службеници итд. Презимена појединих охридских и струшких родова су по селима из којих су досељени — Врбјанци, Годивјани, Белчиштани, Завојчани итд. Занимљиво је изнети послератни прираштај становништва у Охриду и Стругу па да се сазна о јачини и времену ових миграција у правцу село-град.

Година	Охрид	Струга
1948.	11.169	4.923
1953.	12.640	4.996
1961.	16.493	8.857
1971.	26.370	11.498

Горњи подаци показују да је Охрид од 1948. до 1971. г. добио више 15.210 становника, док је Струга у том периоду добила више 6.576 становника. Ови становници — укупно 21.777 — највећим делом су досељеници из сеоских насеља Охридско-струшке области. У вези са овим сада се појавио и тип предвојане задруге: један део чељади живи у селу, а други су у Охриду или Струги.

Последице најновијих исељавања у правцу село-град су бројне. Прво, то је довело до опадања удела пољопривредног македонског становништва. Из села у градове највише су исељавани млађи становници, па на тај начин појачана је старосна структура становништва у селима. Све је више стариначких домаћинстава која нису у стању да се издржавају и чија се земља лоше обрађује, негде и не обрађује.

У најновијем послератном периоду варошки живот неодољиво је привлачио млађе становнике из околних села: млађи који би завршили осмогодишњу школу сматрали су да више нису за село, па су тражили посао или даље школовање у граду. И војници по одслужењу војног рока нерадо су се враћали у своја села. У градовима живот је сматран лепшим и лакшим. Због великог броја досељеника у Охриду и Струги створени су проблеми комуналне природе и друго.

Мало је родова који су пресељавани из једног насеља у друго на тај начин што су им поједини мушки чланови одлазили као домазети и посињеници. Примери су изнети у описима појединих села. Неки од њих променили су презиме и отаџу и тако су се одродили од рода коме су припадали.

*

Исељавање из области. У току претходних излагања било је помена и о исељавањима из Охридско-струшке области. Исељавања су била условљена историјским догађајима и економским разлозима. Исељавања из времена турске владавине детаљније се не могу пратити, јер нема довољно одређених података. Данашње становништво о старијим исељавањима зна врло мало.

Најстарија значајна етапа у исељавању је свакако она са краја XIV и почетка XV века када су Турци освојили ову област.¹²⁸ Затим следује друга важна емиграциона етапа која се односи на крај XVII века. Године 1690. хришћанско становништво на југу наше земље, како је већ било и напред речено, придружило се аустријској војсци у рату противу Турака. После неуспешног рата јавила се тзв. Велика сеоба. У њој је било становника и из Охридско-струшке области.

И тешки аграрни односи били су један од узрока исељавања. До 1912. г. ти односи у околини Струге и Охрида били су веома неповољни. Тежина чифчијског положаја била је у несталности сељака на атинској, односно беговској земљи. Чифлик-сахибијама остављено је да произвољно одређују колико чифчије дугују власнику земље од земљорадничких производа. Зато ко је могао исељавао се у друге ближе и удаљеније крајеве.

Последње значајно исељење из периода турске владавине јавило се од 1878. до 1912. г. Тада су била опљачкана и опустошена поједина охридска и струшка села. Услед зулума сеоске породице исељавале су се у Битољ, Србију и Бугарску.

¹²⁸ Упоредити С. Томић: *Црна Гора, њен значај и њена племена*, Гласник Географског друштва, св. XIV, Београд 1928, стр. 5.

Исељавање из Охридско-струшке области није престајало и иза турске владавине. Вршило се у периоду између два светска рата, а поглавито иза Другог светског рата. Исељавања и сада трају. Нема села чија домаћинства у извесном броју нису одсељена у Битољ, Скопље, Београд. Има села из којих је отишао цео млад нараштај. Исељавали су се и они који су у селима економски добро стајали. Доста је исељеника отишло чак у прекоокеанске земље — Аустралију, САД и Канаду.

Ја сам у Битољско-прилепској котлини нашао више породица пореклом из Охридско-струшке области.¹²⁹ Друге исељенике нашао сам у суседној Кичевској котлини. Тамо их такође има у више села.¹³⁰ Нашао сам нешто исељеника и у Пологу.¹³¹ Исељенике из Охридско-струшке области П. Јовановић утврдио је у области Поречу.¹³² Колониста из послератног периода има у јужном делу Баната¹³³ итд. Део становништва свакако се иселио и у две суседне источне области: Преспа (околина Ресна) и Демир-хисар или Железник. Али пошто ове области антропогеографски нису проучаване, то се не може утврдити у којим су местима ти исељеници насељени.

Истичемо и ове податке о исељеницима из Охридско-струшке области. У пределу Дебарци, између осталих, постоје села *Врбјане*, *Годиње*, *Велмеј* и *Брежане*. Затим у том пределу постојала су, али су касније ишчезла, села *Јавор*, *Белче* и *Раштани*. Исељеници из наведених седам села под Турцима, потискивани са запада, морали су се кретати у крајеве који леже на истоку и североистоку. Они су у суседним областима основали нова села са истим именима — *Јавор*, *Раштани* и *Брежане* код Кичева; *Велмеј* и *Белче* у Демир-хисару; *Врбјане* и *Годиње* у околини Прилепа.

Негде је и сујеверје било узрок за исељавање.¹³⁴ То се види из овог примера. У подгорини Илинске планине у пределу Дебарци некада је постојало село *Избиште*. Становници тога села једном, када је била свадба, доживели су необичан догађај: са планинске литице сурвао се стеновити блок који је убио невесту Ђурђу. Становници Избишта то су објашњавали као лош знак и сви су се некуда исељили. Место где се налази поменути стеновити блок сада се назива *Невестин* или *Ђурђин камен*.¹³⁵

*

Исељавање становништва из Дебарце од 1961. до 1971. г. Дебарца захвата територију у којој је број становника до краја последњег рата стално растао. Међутим, у поратном периоду наступила је суп-

¹²⁹ Ј. Трифуноски: *Битољско-прилепската котлина*, Годишен зборник, Природно-математички факултет, Скопје 1969, стр. 120.

¹³⁰ Ј. Трифуноски: *Кичевска котлина* (пишчево издање), Скопје 1968, стр. 1—168.

¹³¹ Ј. Трифуноски: *Полог*, Насеља, 42, Београд 1976, стр. 55.

¹³² П. Јовановић: *Порече*, Насеља, 28, Београд 1935, стр. 274, 275.

¹³³ Ј. Трифуноски: *О послератном насељавању становништва из НР Македоније у три банатска насеља*, Нови Сад 1958, стр. 1—43.

¹³⁴ Упоредити Насеља, XII, Београд 1922, стр. 43.

¹³⁵ Ово казивање слушао сам у данашњем суседном селу Слатини у Дебарци.

ротна појава. Привреда овог краја налази се на ниском ступњу развоја. Сточни фонд је такође мали. У таквој ситуацији становништво се исељава, нарочито из оних села која имају неповољнији географски положај и слабе услове за пољопривреду.

БРОЈ СТАНОВНИКА И ДОМАЋИНСТАВА

Насеље	Становништво		Домаћинства	
	1961.	1971.	1961.	1971.
1. Ботун	526	453	83	86
2. Црвена Вода	282	128	53	28
3. Песочане	355	269	66	47
4. Ново Село	241	177	47	39
5. Белчиште	1.203	786	238	197
6. Злести	680	550	138	132
7. Лешане	769	703	144	152
8. Брежане	547	425	101	91
9. Велмеј	1.217	1.092	249	254
10. Грко Поле	52	63	11	10
11. Г. Средоречје	—	29	—	140
12. Д. Средоречје	—	19	—	70
13. Сошане	112	111	18	21
14. Оздолени	399	324	44	78
15. Сл. Чифлик	140	92	16	24
16. Слатино	948	799	174	178
17. Издеглавје	537	446	98	105
18. Арбиново	311	196	71	59
19. Лактиње	537	367	98	76
20. Годивје	637	480	126	126
21. Врбјане	649	369	159	131
22. Слиново	332	194	69	57
23. Турје	338	205	66	49
24. Мраморец	346	132	75	41
Укупно	11.158	8.409	2.144	2.191

Кад упоредимо број становника у селима Дебарце 1961. и 1971. г., видимо да се он смањо скоро за око 3.000 душа. То показује за кратак период велику депопулацију. Међутим, од 1971. г. исељавање је настављено јачим темпом. Кад упоредимо Дебарцу са другим деловима Охридско-струшке области, види се како су и та подручја обухваћена истим процесом. Македонци се у новије време претежно насељавају по градовима ближим и удаљенијим.

Период 1961-71. г. карактерише и опадање просечне величине домаћинства. Године 1961. домаћинство у Дебарци имало је у просеку нешто више од 5 чланова, а 1971. г. мање од 4 члана. Македонско становништво због исељавања, не само у Дебарци већ и у ближој околини Охрида и Струге, у многим селима је веома опало.

*

Изумрли родови. Изумрлих породица и родова по селима морало је бити у приличном броју, али се таквим родовима заборавило презиме. У неке такве куће ушли су становници из других родова. Ипак, у појединим селима зна се да су изумрли неки родови. У селу Бицову изумро је род Ставревци. У селу Брчеву изумро је род Кленкоски. У селу Мороишту изумро је род Манговци. У селу Годивју изумро је род Коруновци. У селу Турју изумро је род Дебељаковци итд. Помор становништва већи је био у раније нездравом Струшком пољу. Тамо су се села одржавала непрекидним досељавањем.

*

Охридско-струшка област као етапа. На путеве који су водили исељавање је настављено јачим темпом. Кад упоредимо Дебарцу преко ове области биле су упућене и миграције из северних крајева које су ишле на југ, или из западних крајева које су ишле на исток. На тај начин околина Струге и Охрида послужиле су као етапа многим родовима који су се доцније иселили из ње. Динарско становништво из средњовековне Рашке и Зете кретало се према југу. У појединим селима зна се за родове који су били у њих досељени, па су после отишли на разне стране.

*

Преглед слава. Сви православни родови у селима Охридско-струшке области имају породичне или крсне славе, а многи имају и преславе поред славе. Славе су распоређене на већи број празника у току године. Бројни распоред слава у појединим селима је доста неравномеран. Највише се славе: Никољдан, Арханђеловдан, Ђурђиц, Митровдан, Св. Атанасије и Св. Петка. Славе су из велике старине. Међутим, било је понегде и мењање славе. Становници Тошморишта код Струге раније сви су служили Арханђеловдан. Међутим, да би могли о слави посећивати једни друге, половина села по договору променила је стару славу и почела да слави Митровдан. Слично је било и у охридском селу Велестову на планини Галичици. Мора да је такав случај постојао и у неким другим насељима.¹³⁶

3) Торбешко становништво

Торбешко становништво у Охридско-струшкој области је посебна етничка група. То су муслимани углавном словенског порекла, који су добро сачували свој језик. Захватају четири већа села лево од Црног Дрима у подгорини планине Јабланице. То је предео звани Струшки Дримкол. Села са торбешким становништвом су: Окиси, Подгорце, Лабуниште и Боровец. Она чине један комплекс насеља. У новије време из поменутог Лабуништа 7 торбеш-

¹³⁶ Посебан рад са насловом *Народни живот и обичаји у Охридско-струшкој области* објавићу на другом месту.

ких домаћинстава пресељено је у суседно Струшко поље — у село Мислешево. Врло мало Торбеша је и у селима Велгошту и Требеништу (свега 5 к.).

Струшко-дримколски Торбеша су јужни део једне веће торбешке зоне која се шири низводно од Црног Дрима са његове леве стране. Та зона захвата пределе Дебарски Дримкол и Голо Брдо, које је сада већим делом у Албанији. Укупан број свих тих Торбеша је знатан. Како сам установио 1977. г., Торбеша Охридско-струшке области свега имају 42 рода са око 1.126 домаћинстава. По селима су овако распоређени:

Село	Број родова	Број домова
1. Лабуниште	11	570
2. Окиси	11	253
3. Подгорце	9	188
4. Боровец	7	103
5. Мислешево	2	7
6. Велгоште	1	3
7. Требениште	1	2

Предања о пореклу Торбеша у Струшком Дримколу углавном су врло слаба. Сем тога, обично се крије порекло ако је предак био хришћанин. Чак неки нису хтели да ми кажу било шта о свом пореклу. Па ипак утврдио сам да је међу Торбешима струшко-дримколске зоне највише старинаца. Потичу од хришћанских Словена који су помухамедањени од средине XVIII века. Тада су примили ислам и други наши Торбеша, на пример, у долини Радике^{136а} и у Призренској Гори.^{136б} У мањој мери овде је било примање ислама и касније — током XIX века, на пример, род Дервишоски у селу Окису и др.

Током XIX века у торбешка села Струшког Дримкола појавили су се и малобројни муслиманско-словенски досељеници из суседног Голог Брда — из села Стеблево и Клење, затим из ближе околине Дебра и Пишкопеје. Под утицајем средине и услед мешања женидбама овдашњи Торбеша претопили су у себе и мали број досељених Албанаца. Тога је било у селима Лабуништу (род Љаповци) и Окиси (родови Дервишоски I и Османоски). Досељеници данас се ни по чему не разликују од старинаца Торбеша. Жене су сачувале веома чист језик. Тако је по Ј. Цвијићу било и у Призренској Гори.¹³⁷

Раније је Торбеша било и у неким другим струшко-охридским селима — Мешеишту, Пештану и Велгошту. Служао сам предање да је у поменутом селу Мешеишту било око 300 торбешких дома-

^{136а} Ј. Цвијић: *Балканско полуострво*, Београд 1966, стр. 493.

^{136б} Исто, стр. 493; М. Лутовац: *Гора и Ополе*, Насеља, књ. 35, Београд 1955, стр. 269.

¹³⁷ Ј. Цвијић: *Основе*, III, стр. 1098.

ћинстава и две џамије.¹³⁸ Касније из тих села Торбеша су нестали: неке су изгнали њихови хришћански рођаци. Сада у наведеним селима нема детаљнијих успомена на њих (в. описе тих села).

ТАБЕЛАРНИ ПРЕГЛЕД ПОРЕКЛА ТОРБЕШКОГ СТАНОВНИШТВА

I. Старинци

	Родова	Домова
1. Старинци	29	852

II. Досељеници

	Родова	Домова
1. Из Голог Брда		
село Стеблево	2	58
село Клење	4	31
Голо Брдо уопште	1	8
	7	97
2. Из околине Пишкопеје		
село Бурен	1	25
околина Пишкопеје уопште	1	30
	2	55
3. Из околине Дебра	1	52
4. Из северне Албаније уопште	3	65

Свега	13	249
Укупно	42	1.101

Нешто Торбеша из дримколских села насељено је у суседним градовима — Струги и Охриду. Међутим, број им се не зна: приликом пописа становништва они се углавном изјашњавају као „Турци“, као национално неопредељени и друго.

Прелаз на ислам код Торбеша старинаца једним делом био је нагао. То се посредно види из ове народне традиције очуване у Струшком крају. Једном приликом, како се наводи у предању, било је наређено да група од око 20 хришћанских свештеника крене у Цариград. Тамо су остали неко време, а затим се вратили у своја села као муслимани.

Поједини Торбеша имали су у истим селима рођаке хришћане.¹³⁹ Они су из више разлога са њима стајали у релативно добрим односима. Због тога у торбешким селима — Окису, Подгорцу, Лабуништу и Боровцу — све до данас остало је и нешто хришћана. Међутим, такав случај није био у околним данас муслиманско-албанским селима.

Какве су биле побуде преласка у ислам у Струшком крају није тешко на то одговорити. Турска власт и овде је настојала да један

¹³⁸ Предање наводи да су Торбеша у Мешеишту, због клетве сеоског хришћанског свештеника, од три стотине домаћинстава, брзо спали на три домаћинства. Становници последњих домаћинстава прешли су у Охрид.

¹³⁹ Видети А. Крстић: *Одабране приповетке*, Београд 1954, стр. 85 (приповетка: *Покојни Алија, лулар*).

део хришћана придобије за ислам путем давања земље у својину. На овај начин поисламљени су први родови у свима струшко-дримколским селима. Како је речено, било је случајева да су у томе попустиле и породице неких свештеника.

Међутим, понегде примање ислама било је постепено, на пример, у селу Боровцу. Тамо се прича да су једне поред других, а често и у истој кући, живели припадници једне и друге вере. Било је домова у којима су се налазила по два брата — један хришћанин, други муслиман. Када се ово узме (у обзир, онда није чудновато што и данас старије жене Торбеша одржавају хришћанске обичаје — о Божићу, Ђурђевдану и другим празницима).

Како су села са торбешким становништвом потпланинска, то у њима има услова за сточарство и земљорадњу. Осим тога, у новије време Торбеша се много помажу од зараде изван завичаја: познати су као добри грађевински радници. Економски су добро напредовали и куће су им пуне деце.

Торбеша у околини Струге већим делом спадају у најстарије становништво ове области. До краја турске владавине нису се иселјавали. Међу њима, како је изнето, ређи су досељеници из других крајева. Зато Торбеша говоре особито лепим и живописним језиком, у коме има карактеристичних старих речи. Лабуниште је постало главно средиште Торбеша у околини Струге.

Етничко испитивање овде је било теже него код становништва других група. Узроци тога могу се свести на ово: прво, неповерење појединаца да се иза овога не крије нешто неповољно за њих; и друго, стари људи који знају традицију избегавају да као муслимани говоре о ономе што их подсећа на хришћанску прошлост.

Торбешко становништво у Струшко-дримколском крају представљало је током турске владавине посебну етничку групу. Они су тако остали све до данас. Начином живота и осећањима одвајају се од суседа хришћана. И друштвени положај тих двеју група био је различит. Торбеша су до 1912. г. дали по неког истакнутог човека у турској државној управи. На пример, из села Лабуништа потицао је неки Мемет-паша и други.

Ислам је олабавио везе засноване на словенској крви. Али, ипак није могао уништити најглавније особине. Језик им се, како је речено, потпуно очувао, а очувале су се и успомене о словенском пореклу. Неки знају славу коју су имали док су били хришћани. У више случајева ти Торбеша за време турске владавине били су заштити својим сеоским хришћанима.

Удадбе и женидбе су се вршиле само у границама торбешких насеља. Имају брачне везе и са Торбешима из села Јабланице у суседном Дебарском Дримколу. Само су се по ретком изузетку женили и удавали са Албанцима из околних села. Невестинска опрема и женска ношња Торбеша нису одговарали потребама албанске групе. Затим друкчији живот и обичаји спречавали су егзогамију, утолико пре што су жене биле главни чувари обичаја.

Кућна задруга није била довољно развијена код Торбеша. Најпотпунија друштвена заједница у оквиру села увек је био род. Њега чине породице настањене у засебним кућама, које често образују посебне делове села, тзв. махале. Ти родови-махале су ве-

лики у свима торбешким селима. Има родова великих по 50 и више домаћинстава.

У сеоском друштву јасно су утврђени принципи владања и морала. Сваки зна своју дужност. Зна се шта се не сме урадити и како се у свакој прилици треба понашати. Све се одржава без писаних закона. Ниједан члан рода није могао избећи овим одредбама, осим да постане презрено створење.

Струшко-дримколски Торбеша и данас се добро држе скоро свих прописа ислама. Зато је природно што су чврсто усвојили мухамеданске обичаје и обреде. Њихова храна и начин живота друкчији су него код хришћанске браће. И кућа им је друкчија, нарочито распоред одељења и покућина у њима. Прираштај становништва код Торбеша је велики. Породице имају троје до осморо живе деце, све од једне мајке.

Национално осећање струшко-дримколских Торбеша до 1912. г. било је везано за веру, односно за Турску. Иза тога, нарочито после Другог светског рата, код нових нараштаја запажа се постепен преокрет: неки се сада изјашњавају за Македонце, а има и таквих који кажу да су Турци или Албанци.

Иначе, етнички отпорни у својим селима, Торбеша су брзо подлегали чим би се иселили и нашли у другој муслиманској средини — у Струги и Охриду. Тамо су лако постајали „Турци“. Вршено је и поалбанчавање: поалбанчени су торбешки родови у другим струшким селима — Калишту, Заграчану и Д. Белици.

4) Албанско становништво

Албанци у Охридско-струшкој области представљају *ново* становништво.¹⁴⁰ Њихова сеоска насеља образују два комплекса. *Први комплекс* лежи лево од Црног Дрима — захвата део подножја планине Јабланице. Овај комплекс по броју домаћинстава је већи и у њему су ова села (свега 8) са албанским становништвом: Франгово, Калиште, Радолиште, Шум, Заграчане, Д. Белица, Велеште и Дабовјане. У овом комплексу свега је 1.369 албанских домаћинстава.

Други комплекс лежи десно од Црног Дрима — захвата јужну падину планине Караормана, њену подгорину и део Струшког поља (десно од корита Сатеске). Овај комплекс по броју домаћинстава је нешто мањи и у њему су ова села (свега 13) са албанским становништвом: Г. Татеш, Д. Татеш, Тоски, Боговица, Мислодежда, Подхум, Делагожда, Жепин, Коропиште, Ливада, Н. Село, Бицево и Горенце. У овом комплексу свега има 963 албанска домаћинства.

У ужем охридском крају и у Дебарци нема Албанаца. Међутим, у Дебарци до око 1920. г. постојало је само једно албанско село — Песочане. Ти Албанци били су досељени у првој половини XIX века из околине Дебра (в. опис села Песочана у Посебном делу).

¹⁴⁰ Упоредити Ј. Цвијић: *Балканско полуострво*, стр. 504.

РАСПОРЕД АЛБАНСКОГ СТАНОВНИШТВА
ПО СЕЛИМА 1977—79. Г.

Ред. бр.	Села	Родова	Домова
1.	Франгово	10	153
2.	Калиште	5	100
3.	Радолиште	14	330
4.	Шум	6	60
5.	Заграчане	7	93
6.	Д. Белица	9	103
7.	Велеште	5	480
8.	Дабовјане	8	50
9.	Г. Татеш	10	100
10.	Д. Татеш	9	63
11.	Тоски	1	1
12.	Боговица	3	26
13.	Мислодежда	4	80
14.	Подхум	6	39
15.	Делогожда	10	246
16.	Жепин	6	34
17.	Корошиште	8	136
18.	Ливада	14	136
19.	Н. Село	11	30
20.	Видево	8	33
21.	Горенце	8	39
Укупно		162	2.332

Међу албанским становништвом у селима Охридско-струшке области има мало такозваних *старинаца* — свега 15 родова са 171 домом. За њих се у народу тврди да у овој области живе од почетка турске владавине. Међутим, њихово је порекло *словенско*: они су углавном у XVIII и XIX веку најпре из православља прешли у ислам и постали „Торбеши“. Затим, помоћу брачних веза са бројнијим Албанцима, они су се у појединим селима постепено поалбанчили. Таквих старих поалбанчених словенских родова има у овим струшким селима: Калишту (Мустафовци, Шкиналари), Д. Белици (Октишани), Заграчану (Октишани, Бајро, Тушо, Ђосе), Шуму (Ајредини, Даути, Рамадани), Делогожди (Аљасани, Цапри), Горенцу (Бургаз, Велију) и Новом Селу (Читаку).¹⁴¹

Остала огромна већина данашњег албанског становништва потиче од предака који су се доселили: дошли су углавном са територије данас у Албанији. Пошто се народно предање код Албанаца добро одржало, могла су се на терену сазнати места и области из којих су оснивачи данашњих родова досељени. О тачности народног казивања боље сам се уверио када сам потражио та места на карти, јер сам их већином нашао на специјалној карти на којој је представљена Албанија.

Резултати непосредног испитивања порекла скоро увек су сасвим поуздани: албанско становништво ништа толико не памти као порекло и генеалогичку родову. Већина сељака зна своје претке по три-четири и пет колена уназад. Има разборитих сељака који

¹⁴¹ Детаљније о поалбанченим словенским родовима видети у Посебном делу рада.

знају порекло и других сеоских родова. Али не само људи него и школска деца од свог учитеља науче пасове свих сеоских албанских родова. То сам видео и исписано на школској табли у селу Богојци 1977. г. Стога је врло редак случај да се само зна да су досељени, а не зна се одакле су. Даље се зна да су се при досељавању задруге разделиле и населиле у два и више села.

ТАБЕЛАРНИ ПРЕГЛЕД ОБЛАСТИ И МЕСТА ОДАКЛЕ
СУ ДОСЕЉЕНИ АЛБАНСКИ СТАНОВНИЦИ

I. Старинци

	Родова	Домова
1. Старинци ¹⁴²	15	171

II. Преглед области одакле су досељеници

	Родова	Домова
1. Из околине Пишкореје	17	565
2. Из Голог Брда	56	529
3. Из ј. Албаније уопште	29	467
4. Из с. Албаније уопште	18	202
5. Из околине Дебра	14	176
6. Из Мале Азије ¹⁴³	2	62
7. Из околине Корче	2	50
8. Из области Мат	2	32
9. Из области Черменике	2	28
10. Из Албаније уопште	2	23
11. Из области Колоње	1	20
12. Из области Љуме	1	15
13. Из околине Елбасана	1	12
14. Из околине Скадра	1	3
Свега	163	2.355

III. Преглед места из којих су досељеници

	Родова	Домова
1. Из околине Пишкореје		
село Велеште	8	488
„ Рочи	1	34
„ Бибај	1	10
околина Пишкореје уопште	7	33
Свега	17	565
2. Из Голог Брда		
село Слатина	20	152
„ Себинте	2	65
„ Лисичане	1	15
„ Мокра	1	13
„ Дарда Реч	1	13
„ Борова	1	12
Голо Брдо уопште	30	249
Свега	56	519

¹⁴² То су поисламљени и поалбанчени словенски родови — старинци из Охридско-струшке области.

¹⁴³ То су поалбанчени турски родови.

3. Из јужне Албаније		
село Велчане	2	8
Ј. Албанија уопште	27	459
Свега	29	467
4. Из северне Албаније	18	202
5. Из околине Дебра		
село Коџаџик	3	56
„ Којовец	1	13
„ Папрадник	2	5
околина Дебра уопште	8	102
Свега	14	176
6. Из околине Корче		
село Врче	2	50
7. Из области Мат	2	32
8. Из области Черменике		
село Фнарс	1	20
„ Прент	1	8
9. Из Мале Азије	2	62
Свега	2	28
10. Из Албаније уопште	2	23
11. Из области Колоње	1	20
12. Из области Љуме	1	15
13. Из околине Елбасана		
село Полиса	1	12
14. Из области Скадра	1	3

Албански досељеници углавном потичу из три области: из околине Пишкореје (17 р., 565 д.), Голог Брда (56 р., 529 д.) и околине Дебра (14 р., 176 д.). Околина Дебра једним делом лежи у Албанији, а другим делом у нашој земљи. Има и таквих досељеника који наводе да су пореклом уопште из северне Албаније и уопште из јужне Албаније, али не наводе место порекла. Неким родовима је шира Дебарска област била само етапа у њиховом пресељавању.

Албанци у околини Струге ширили су се западно и источно од Црног Дрима. Ипак више села захватили су источно од те реке. А што су се мање ширили западно од Црног Дрима биће узрок у томе што су тамо наишли на торбешко становништво, које није било исељено и дало им отпор. При наведеном насељавању једна црта у хидрографији имала је извесну улогу. То је корито Сатеске у Струшком пољу. Албанци нису прешли са десне на леву страну те реке.

У прво време по насељавању у околини Струге данашњи албански родови одржавали су везе са рођацима у областима порекла. Повремено су се тражили и посећивали. Тако је било до ратова 1912—18. од када постоји наша државна граница према Албанији. Карактеристично је и то да поједини досељеници имају родовска имена по местима или по области одакле су старином. Такви примери су ови: Љуманлар у селу Франгову; Черменика, Колоња и Врчар у селу Радолишту; Тоски у селу Д. Татешу; Прент у селу Заграчану; Полиси у селу Дабовјану; Рочи у селу Д. Белици итд.

У селу Боговици населиле су се три албанске рођачке куће. Дошле су из Голог Брда, сада у Албанији. Од њих потичу сва данашња сеоска домаћинства. Села Горњи и Доњи Татеш намножила су се само од две досељене албанске куће. Дошле су такође из Голог Брда. У селу Мислодежди најпре су живеле 4 албанске досељене породице, такође досељене из Голог Брда. Од њих потичу сви данашњи сеоски становници. У селу Дабовјану најпре су била такође само 4 албанска домаћинства досељена из разних области у Албанији — из Мата, из околине Дебра и из околине Елбасана. У селу Велешту најпре је дошло неколико албанских домаћинстава углавном из околине Пишкореје и Дебра. Од њих се намножио данашњи велики број становника итд.

Немогуће је утврдити да ли су сви данашњи досељени албански родови у областима где им је старина увек потицали од правих албанских предака. Ово се питање нарочито поставља за бројне досељенике из области Голог Брда и из ужер Дебарског краја. Та подручја била су махом словенска, а где и данас има очуваних Торбеша. — Интересантно је и то да у струшким селима: Калишту, Горенцу, Корошишту и Делагожди живи по један албански род турског порекла. Ти родови су: Шерифовци, Белиулови, Коџаџик и Коџаџику. Њихово је право порекло из Мале Азије. Овде су насељени током XIX века преко других насеља у нашој земљи (нпр. преко Коџаџика код Дебра) где су се извесно време задржавали. И о томе више података има у Посебном делу овог рада.

Економски узроци и крвна освета били су важни покретачи приликом досељавања Албанаца. Нарочито се добро памте досељавања због крвне освете. О томе се прича код више родова. Чак постоји казивање: да су се преци многих албанских родова у струшском делу области намножили од предака досељених бежећи од крвне освете итд. У селу Дабовјану крај Црног Дрима је албански род Мусали. Имали су право наплаћивања мостарине на мосту преко наведене реке и тако су се населили. Понегде се наводи да су неки родови у ову област дошли и на позив рођака који су се овде раније населили.

Албанске досељенике један пут је водио преко превоја који лежи између планине Јабланице и Модричке планине. Одатле су се спустили долином Лакавице, леве притоке Црног Дрима. Затим су прелазили ову реку код села Глобочице, пели се северном падином Караормана и распоређивали су се у села на јужној падини те планине. Други миграциони пут водио је досељенике преко превоја Тафа-сан и одатле се спуштали у најближа села у подножју Јабланице. То су биле две албанске миграцијске вратнице.

У селима у околини Струге данас нема албанских родова који би припадали тзв. фисовима, односно племенима. Да ли то значи да су то досељеници из крајева без племенске организације или су можда неки своју племенску организацију заборавили. Ових других свакако би требало тражити код Албанаца из групе Гега.

Прво, тј. најстарије време насељавања у Охридско-струшку област пада на крај XVIII века. Међутим, значајније је друго време насељавања Албанаца — из прве половине XIX и око средине тога

века. Досељеници наводе, како је већ речено, два главна узрока због којих су се њихови преци овде населили: један је избегавање крвне освете, а други веће могућности за сточарство и земљорадњу. Нарочито се доста Албанаца населило у времену Целадин-бега Охридског.

Насељавање је вршено на два начина. У прво време потискивањем хришћанско-словенског становништва, а нешто касније поселањем агаларског земљишта на појединим чифлицима. Првом начином насељавања претходиле су пљачкашке чете.¹⁴⁴ Иза тога је дошло поселање полуопустелих села. Колико је сукоб био јак види се по томе што сада у албанским селима нигде нема ниједне душе православних Македонаца. Ови други су до једног исељени. Међутим, такав случај није у торбешким селима у којима и сада има нешто хришћана.

Овде ваља нагласити да су досељени Албанци задржали стара имена села и још су задржали и поједина стара имена потеса на сеоским атарима. То показујемо овим примерима. У селу Корошишту: Жупа, Кутли, Манастирец, Градиште, Плитник, Голем камен. У селу Делогожди: Велкова краста, Корита, Кутлина, Зеленика, Краста, Плитница. У селу Мислодежди: Калуђерска чешма, Црква, Селиште, Бела краста, Лескоец, Црвеница. У селу Богоици: Трап, Рамниште, Браненица, Сушица. У селу Дабовјану: Суво поле, Блато, Стара баница, Црква итд.

Социолошки је интересантан факат да у околини Струге има неколико хомогених албанских села, насељених једним братством. Та су села Горњи Татеш, Доњи Татеш, Богоица.

Како је изложено, Албанци су населили две јасно ограничене географске целине — подгорину планине Јабланице и јужну падину са подгорином планине Караормана. Међутим, у току свог познијег напредовања људи из друге целине ширили су се по Струшком пољу. Између наведених целина је мочварна земља око Црног Дрима и његове притоке Сатеске. То је представљало препреку за Албанце да се шире на истоку и југу.

Албанско становништво исте географске целине имало је заједнички интерес да чува своје границе како становници из суседних предела не би прелазили са стадима и напасали их на њиховим пашњацима. Борбе које су из тога произилазиле још више су ојачале јединство овдашњих Албанаца.

Албански дошљаци са собом доносили су задружну традицију. Зато су се домаћинства брзо претварала у задруге. Задруге су биле потребне при примитивној и екстензивној привреди. Поједини родови, који су се оснажили, данас имају већи број породица. Неки такви родови броје по 50, 80 па и више породица. Таквих родова има скоро у свима селима, а нарочито у Велешту, Делогожди, Радолишту итд.

Чланови сваког рода су на првом месту везани међу собом крвним сродством. Знају и одржавају сродничке везе и предања о

¹⁴⁴ Ј. Цвијић: нав. дело, стр. 504; Р. Николић: *Ширење Арнаута у српске земље*, Гласник Српског географског друштва, св. 3/4, Београд 1914, стр. 111.

пореклу. Памте заједничког претка и целу генеалогiju до њега. Карактеристична су набрајања „колена“ којих неки родови имају до осам. Једно колено обухвата 25 до 30 година.

Већина данашњег становништва, које се овде почело насељавати пред крај XVIII и у првој половини XIX века, прво се настанивало у брдско-планинским селима, а касније се отуда спуштало у подгорину и у пољска села. Узрок овоме треба тражити у склоности Албанаца да се држе брда. Касније су се привикли и на нижа насеља.

Албанци су постали најбољи браниоци турске државне власти. Истицали су се на разним бојним пољима. Били су и окорели војници који су чинили сурова дела. Било је Албанаца који су знатно напредовали у турској војсци и управи. Тек у новије време неки су схватили да нису ишли за својом властитом судбином, нити су се борили за своје идеале. Због тога наши становници муслиманске Албанце називали су именом „Турци“. Слично је тако било и у другим нашим областима.¹⁴⁵

То се може објашњавати најпре тиме што су албански досељеници по својој природи врло енергичан елемент. Ови нови људи нису били везани према старом становништву. Због тога је у данашњим албанским селима сасвим нестао и последњи остатак хришћанских Словена. Албанци су у заузимању земљишта били безобзирни. Само неки од старих становника до данас су заостали по ивици своје етничке области живећи у доста бедним приликама (село Брчево).

Временом нешто су се Албанци изменили под утицајем географске средине и дејством новијих историјских прилика. Али су се њихове битне психичке особине очувале. Више воле живот по селима. Навикнути на занимање нове средине, албански досељеници преиначили су се у жељи да буду богати, да им је кућа добро уређена, да имају доста земље. У новије време труде се децу да школују. Има и задружних домаћинстава која су сјединила рад и знатне тековине.

Између албанских становника појединих села има извесних видних разлика: у говору, ношњи, психичким одликама. То нам је лако објаснити, кад знамо да овде живе Албанци из група Тоске и Геге. Становника прве групе има у овим селима: Франгову, Калишту, Радолишту, Шуму, Заграчану. Становници из група Тоска и Геге измешани су само у једном селу — Д. Белици. Становника из групе Геге има у осталим селима.

Услед природног множења становништва албанска села данас су постала тесна. Због тога долази до исељавања у друга суседна македонска и цинцарска насеља: Ливада, Ново Село, Бицево, Д. Белица. Оснивају се и поједина нова албанска села: Жепин и Шум. Исељеници из албанских села прелазе и у суседна градска насеља — Охрид и Стругу.

Албанци муслиманске вере у послератном периоду често се жене девојкама српскохрватског језика. Њих доводе из Босне (му-

¹⁴⁵ Насеља, VIII, Београд 1912, стр. 181.

слиманке) и Србије (православке). Године 1977. таквих жена само у једном албанском селу — Корошишту — било је око тридесет. По десетак таквих жена било је и у другим струшким селима — Делагожди, Мислодежди, Велешту итд.

У пределу Дебарци, како је и напред речено, било је само једно албанско село — Песочане. Током турске владавине ти Албанци били су јатаци качацама који су овде упадали са дебарске стране и из северне Албаније. Због јатаковања они су код околног македонског становништва стекли лош глас, тако да је Песочане иза турске владавине расељено.

Како су села са албанским становништвом врло подесна за гајење стоке, то је доскоро јако било развијено сточарство. Становници су се већином бавили њиме, особито села на висини. Међутим, од краја турске владавине сточарство постепено слаби на рачун земљорадње. А у новије време код албанског становништва развијен је и рад изван завичаја.

Живот у кућним задругама код Македонаца и Торбеша сада углавном не постоји, али код Албанаца он се добро одржава. Код њих нису ретке породичне задруге са по 10 до 15 чланова.

Јаче пресељавање Албанаца у Охрид и Стругу јавља се иза Другог светског рата. Било је и тога да су се досељени Албанци, тражећи боље услове за живот, исељавали у друге наше источније области. Род Прентовци у селу Заграчану има огранке у околини Гостивара. Родови у селу Велешту имају огранке у околини Титовог Велеса, Битоља итд.

*

Македонски исељеници из данашњих албанских села. Из данашњих албанских села зна се за већи број исељених македонско-хришћанских родова. Углавном живе у другим насељима Охридско-струшке области. Наводимо исељенике из ових села.

Из *Ливаде* иселили су се Трпковци (8 к.), Јанкуловци (7 к.), Трповци (4 к.) и Доневи (3 к.). Сада живе у селу Волину у Струшком пољу. Други исељеници из *Ливаде* су: Јаулевци (12 к.), Лајковци (7 к.) и Танковци. Такође живе у Струшком пољу — у селима Бицеву, Ложану и Драслајци.

Из *Мислодежде* иселили су се родови: Ђелешовци и Бирачовци или Јанковци (9 к.). Сада живе у селу Ржанову у Струшкој Малесији. Бирачовци знају да у Мислодежди постоји потес звани Бирачова њива. То је било њихово имање.

Из *Радолишта* македонских исељеника има у суседним насељима Вишњи и Струги. Последња два домаћинства напустила су Радолиште око 1900. г. Говори се и о последњем свештенику који је живео у Радолишту.

Из *Заграчана* македонских исељеника има у суседним насељима Вишњи и Струги. Исељеници у Струги зову се: Чакаровци, Кувенциовци, Коџомановци и Матовци.

Из *Дабовјана* зна се за исељен македонски род Симоновци (6 к.). Сада живе у селу Џепишту у Голом Брду код Дебра. — Из *Подхума* словенско-хришћанских исељеника има у Струшком пољу

(село Драслајца); затим у Кичевском крају и негде у Бугарској. — Из *Новог Села* иселили су се македонски родови Ставревци и Раџиовци. Сада живе у селу Бицову у Струшком пољу. Има и других исељеника у селу Ложану, такође у Струшком пољу.

Било је православних македонских исељеника и из осталих данашњих албанских села: *Франгова*, *Велешта*, *Г. Татеша*, *Д. Татеша*, *Богоице*, *Делагожде*, *Корошишта*, *Жетина*. О тим исељеницима сада се не могу сазнати имена родова, ни места где су се по исељењу настанили. Нарочито их је било у Струги и Охриду.

Из података о исељавању, који су детаљније изнети у Посебном делу рада, при опису насеља, види се да су православни Македонци из својих старих села одлазили када више у њима нису могли опстати. Неке је отерало то што су им земљу одузели муслимански досељеници, „од мука“, „од присила“ итд. Ова су казивања прилично тачна.

У данашњим албанским селима, како је напред изнето, очуван је значајан број словенских топонима за мање објекте. Значи да није било нагле смене становништва, него да је досељено албанско становништво затицало Македонце и од њих примало називе неких објеката, и задржало их.

Јаче је било потискивано оно наше становништво које је имало своју земљу него становништво у чифлицима. Њега су аге задржавали на својим имањима. Зато је мање расељено македонско становништво у Струшком пољу. Тамо су били бројни чифлици.

Треба поменути и следеће: то што се дешавало у Охридско-струшкој области само је део једног ширег збивања на већем простору у југозападном делу наше земље. Као последица миграција тамо је дошло до знатних промена у етничком распореду становништва.

5) Аромунци или Цинцари-Власи

Сада је мали број Аромуна који живе на тлу Охридско-струшке области: једни су у селима, други у градским насељима — Охриду и Струги.¹⁴⁶ Бројно опадање Аромуна има многоструке корене. Стога они у овом крају више нису економски и бројни чинилац.

До пре неколико година Аромуна је било у три струшка села — Г. Белици и Вишњи на планини Јабланици, и у потпланинском селу Д. Белици. Та села су у долини Беличке речице, леве притоке Црног Дрима. У долини наведене речице најпре су постојала словенска насеља баш на местима поменутих данашњих села. Међутим, према народном предању, она су једном под турском владином опустела. Затим су крајем XVIII века обновљена наведена млађа села.¹⁴⁷

¹⁴⁶ Ђ. Киселиновић наводи: да је око 100 цинцарских породица из Москопоља било насељено у Охриду (Гласник Географског друштва, XII, Београд 1928, стр. 93).

¹⁴⁷ Упоредити Т. Трајановски: *Влашки родови во Струшко*, Скопје 1979, стр. 18.

У јулу 1977. г. ја сам нашао мало Аромуна, и то једино у селу Д. Белици — свега 34 домаћинства.¹⁴⁸ Тамошњи аромунски родови су: *Томаноски* (5 к.), *Укоски* (4 к.), *Гучески* (4 к.), *Цантовски* (3 к.), *Филипоски* (3 к.), *Пипоски* (2 к.), *Мареноски* (2 к.), *Дарданоски* (2 к.), *Пржитоски* (2 к.), *Ђуфовски* (2 к.), *Попоски* (1 к.), *Неделковски* (1 к.), *Шаркоски* (1 к.), *Зоза* (1 к.) и *Трцовски* (1 к.). Порекло им је углавном из околине Москопоља у јужној Албанији. Одатле су избегли у другој половини XVIII века.¹⁴⁹ Године 1921. сва три струшка села — Г. Белице, Вишни и Д. Белица — свега су имала око 210 цинцарских домаћинства: Г. Белица око 100, Вишни 10 и Д. Белица око 100.

Цинцари из Д. Белице ускоро ће се иселити. На ово исељавање наводи их чињеница што су остали у малом броју па су се брачним везама ородили и не могу се више међу собом узимати. Стога ова домаћинства чекају купце за своја имања. То су Албанци из околних насеља.

У кући и између себе становници ове етничке групе до краја турске владавине говорили су цинцарски („влашки“), у цркви служили су се грчким, са народом Македонцима и Албанцима — говорили су македонски и албански, а са представницима власти до 1912. г. турски. Живели су без већих могућности културног живота.

Ова сеоска група нагло је почела нестајати иза Другог светског рата. Питање је дана кад ће се иселити и они из Д. Белице. Исељеници живе у Струги, Охриду, Београду и Панчеву.

Аромунци у селима Струшког краја имали су терен богат пашњацима погодан за сточарство. Овчарство је играло главну улогу, и то не само у исхрани већ и у одевању. Вуна је коришћена за израду делова народне ношње. Временом је на овом подручју створена посебна пасмина оваца. Међутим, географски положај између Јадранског мора на западу и унутрашњости на истоку, учинио је од аромунских сточара и кириџије. Каравани, који су ишли попречним путевима, унели су склоност за трговином. Имаоци коња нарочито су преносили со. Неки су постали главни трговци у појединим градовима данашње Албаније (Подградец, Елбасан, Тирана) — бакали и занатлије.

Док су живели у селима Г. Белици, Вишни и Д. Белици Аромунци су одржавали брачне везе само међу собом. Тако су у тим насељима добро чували своје старобалканске етничке одлике. Међутим, исељеници у Струги и Охриду брачне везе склапају са Македонцима и зато сада у кући говоре аромунски и македонски. Њихова деца у школи посећују наставу на македонском језику. Тако је коначно скоро нестало Цинцара у Охридско-струшкој области.

6) Роми

Роми (доскорашњи назив Цигани), сем у Охриду и Струги, живе и у неколико околних села. Ипак ретка је област у СР Ма-

¹⁴⁸ Године 1948. Д. Белица је имала 130 цинцарских и 21 албанско домаћинства.

¹⁴⁹ За Г. Белицу видети В. Радовањовић: *Горња и Доња Белица у Струшком Дримколу*, Гласник Географског друштва, XXII, Београд 1936.

кедонији у којој је број Рома толико незнатан као што је случај овде. Службени статистички подаци Рома уопште не бележе у овдашњим селима. Међутим, према грађи коју сам прикупио на терену, ја сам покоје ромско-муслиманско домаћинство нашао у овим селима: Лескоцу, Новом Селу и Мислешеву. Свега их је 4 рода са 11 домаћинстава.¹⁵⁰ Роми у Новом Селу знају да су досељени из околине Дебра. Међутим, остали Роми не знају о свом пореклу, а неки нису хтели да ми кажу о томе. Има података да је у прошлости било ковача Рома и у неким другим охридско-струшким селима, на пример, у Косељу, Белчишту, Песочану, Лабуништу, Вевчану итд.

7) Међусобни етнички односи

На основу наших истраживања можемо показати низ примера о етничком мешању становништва. Прво ћемо изнети примере о етничком мешању хришћанског словенско-македонског и влашко-цинцарског становништва.

У дримколском селу Подгорцу постоји македонски род *Кукунешовци*. Њихово је порекло цинцарско: доселили су се из неког села сада у Албанији. У роду Кукунешовци до пре око 30 година кућни језик био је цинцарски. — У струшком селу Враништу постоји такође данас македонски род *Беличани*. И они раније су били Цинцари и живели су у познатом струшком селу Г. Белици, које сада не постоји. — У селу Вевчану недалеко од Струге живи македонски род *Пупини*. И они потичу од предака Цинцара. Овде су досељени из села Нича, сада у Албанији (недалеко од манастира св. Наума). — У селу Велмеју у Дебарци живе два македонска рода — *Николовци* и *Голобовци*. И за њих се прича да потичу од ранијих Цинцара. Дошли су из села Баракова у суседном Демир-хисару. — У селу Коњском на планини Галичици је већи македонски род *Тодоровци*. И за њих се наводи да потичу од Цинцара досељених из Тиквеша у Повардарју. Бројност Влаха је у овој области била мала те није могла утицати на етнобиолошке процесе.¹⁵¹

Два македонска рода — *Сулевци* и *Зенговци* — живе у струшком селу Ташморуништа крај Црног Дрима. Међутим, како се прича у народу, они потичу од муслиманских Рома. Оснивачи родова дошли су у наведено село однекуда; узели су за жене две сестре и примили хришћанство.

¹⁵⁰ Нешто је већи број Рома у градским насељима — Охриду и Струги. Године 1971. службени попис наводи у Струги 12, а у Охриду 6 Рома. Међутим, стварни број је већи.

¹⁵¹ Знатније је претапање Аромуна-Цинцара у Македонце у градским насељима — Струги и Охриду.

Следећи примери показују како су поједини хришћанско-македонски родови постали муслимански Торбеши. Велики род *Сулејмановци* у селу Подгорцу потичу од хришћана старинаца тога села који су примили ислам. Њихови хришћански рођаци у том селу зову се *Маринци*. — Два већа торбешка рода — *Алијоски* и *Модурци* — у селу Боровцу, такође потичу од ранијих хришћана. Њихови хришћански рођаци у истом селу данас су *Шуменковци*. — Мањи род *Дервишоски* у селу Октису сада су Торбеши. Потичу од претка хришћанина који се звао Санде. Он се у наведено село доселио у XIX веку из суседног Вевчана. Њихови хришћански рођаци у селу Вевчану зову се *Алуловци* итд.

У понеким селима има муслиманско-албанских родова који су раније били Торбеши (говорили су македонски). Припадници рода *Вургаз* у селу Горенцу сада су Албанци. Међутим, они потичу од Торбеша досељених из охридског села Велестова. — У селу Д. Белици живи род *Октишани*, сада поалбанчен. И они потичу од Торбеша, ту досељени из суседног села Октиси. Старији становници у кући још говоре македонски, али њихова деца у школи имају наставу на албанском језику. — У селу Заграчану такође живи род *Октишани*, сада поалбанчени. Досељени су из наведеног торбешког села Октиси. — Велики албански род *Прент* у селу Заграчану има словенско порекло. Досељени су из Прента у области Черменики у Албанији. Одатле у првој половини прошлог века иселила су се три рођачка домаћинства: једно је насељено у Заграчану, друго у Мислешеву у Струшком пољу, треће у околини Гостивара. Исељеници у поменутом Мислешеву данас су хришћански Македонци. — Данашњи муслиманско-албански род *Мустафовци* у селу Калишту прана су хришћанско-македонског рода Танасковци. Потичу од претка који је у XIX веку прешао у ислам и затим се поалбанчио. — У Новом Селу у Струшком пољу живи албански род *Читаку*. Раније су били Словени, досељени из суседног насеља Делатоже. — Има поалбанчених Торбеша и у другим струшким селима — Калишту (род *Шкиналари*), Корошишту итд. Родови у Корошишту досељени су из области Голо Брдо.

На крају наводимо и следеће занимљиве примере. Велики род *Шерифови* у селу Калишту има турско порекло. Међутим, они су у наведеном насељу поалбанчени. — У селу Корошишту су родови *Коџацику* и *Абдулај* — сада Албанци. Иначе и њихово порекло је турско: дошли су из познатог турског села Коџацика код Дебра. — У селу Бицеву постоји род *Абази* — сада албански. Потичу од предака Рома досељених однекуда.

Има и супротних примера, али мало: да су од Албанаца постали Торбеши. На пример, већи род *Дервишоски* у струшком селу Октиси сада су Торбеши. Међутим, они потичу од предака који су били Ал-

банци. — У селу Подгорцу постоје два торбешка рода — *Дервишовци* и *Торбеши* — чије је даље порекло албанско. Они сами кажу: „Ми смо Гепи.“

Изнети примери међусобних етничких односа дају нам могућност за објашњавање сличних процеса који су се одиграли и на широј територији око Охридско-струшке области у прошлости, чак и у средњем веку. То за науку може бити од знатног интереса.

8) О ранијим Черкезима

Од страног становништва о коме се зна да је било у другој половини XIX века, помињу се и Черкези. Били су насељени у селу Петрчану у горњем делу Дебарце. Наведено Петрчане, недалеко од данашњег села Врбјана, раније је било словенско-хришћанско село. Међутим, ту су око 1863—64. г. на пустом селишту. Било је око 40 домаћинства.

Како је познато: приликом освајања Кавказа од стране Русије 1863. и наредне 1864. г. један део Черкеза иселио се у Турску. Њих је турска власт добрим делом колонизовала на Балканском полуострву.¹⁵² Од њих су били и ови Черкези у околини Охрида.

После насељавања ти досељеници показали су се као лоши суседи: нису дозвољавали кретање другим становницима у близини Петрчана; имали су опасне псе који су нападали на пролазнике; убили су једног мушкарца из села Годивја; убили су и опљачкали једну жену на путу Охрид—Кичево итд.

Због тога су се противу ових Черкеза ујединили Македонци из околних села — Врбјана, Сливови и Годивја. Они су их напали, неке су убили, док су се други преко планине Стогова повукли у Дебар. То је било око 1890. г. Земљу Петрчана поделили су становници поменутих околних села.

О свом животу у Дебарци Черкези нису оставили нарочитог трага; осим успомена на бедан живот, а и чињеница да су истицали да им је и тај тако тежак живот био бољи од онога што су га имали на Кавказу. На основу тога може се закључити да Черкези у овом пределу нису имали значајну улогу. Томе иде у прилог и чињеница да их нико од истраживача у овој области не помиње као посебну етничку групу.

VII ГЛАВНЕ ЕТНО-ПСИХИЧКЕ ОСОВИНЕ

Становници сеоских насеља у Охридско-струшкој области дугим и напорним радом доста су изменили географску средину у којој живе. Али је и она становницима утиснула неке особине. Те особине лакше запажа човек који дође из другог краја.

¹⁵² В. Чубриловић: *Политички узроци сеобе на Балкану*, Гласник Географског друштва, XXI, Београд 1935, стр. 30.

I

Код македонског становништва запажа се знатно укрштање душевних особина. А то је и разумљиво: подела рељефа на издвојене целине утицала је на извесну подвојеност људи. Осим старинаца, ова је област примила и досељенике. Стога постоји разноврсност ношње, неких обичаја и психичких одлика. Поменуте разлике уочавају се у ове три географске целине: у Струшком крају на западу, у Охридском крају на истоку, и у жупи Дебарци на североистоку.

Услед разноврсности земљишних облика и зато што ова област нема једне средишне удолине, па ни једног саобраћајно-привредног средишта, македонско становништво, како је речено, није у свима пределима уједначених особина. Одлике становништва Дебарце показују сличност са особинама Кичевске котлине (њен предео Копачка). Становници у околини Струге имају сличности са становницима Дебарског Дримкола и Малесије (Струшке). У сваком случају становништво Охридско-струшке области је доста очувало старе словенске обичаје. Затим језик и ношње су врло архаични.¹⁵³

Ипак, ја ћу овде изнети нешто о одликама македонског становништва посматраног као целина. Најпре истичемо ово. Досељеници, који су дошли у Охридско-струшку област, данас се видно скоро не разликују у ничему од старинаца — ни по језику, ни по ношњи, ни по обичајима, нити по икаквим другим особинама. Досељавање је вршено појединачно, те су се дошљаци лако утапали у старо становништво. И због тога што су досељеници махом из области у којима живи врло сличан елеменат. Изједначавања су много помогле лаке женидбене везе. Из села Охридско-струшке области било је и повремених исељавања, али је у њима увек остајало доста старијег становништва. Оно је одржавало континуитет и чувало традицију. Живот се продужавао на истим основама.

Македонска група становништва, како је речено, има упадљиво архаичне одлике. То се види по народним песмама, ношњи, обичајима. Архаичност се запажа више код жена но код мушкараца: оне су и данас очувале стару ношњу са старим украсима. Постоје архаичне црте у језику и менталитету.

У пољским селима дуго су постојала два друштвена слоја — муслимански великопоседници и чифчије хришћани. Турска владавина, уз поменуту економску зависност, имала је и следећи утицај: утиснула је нашем становништву одлике „раје“. Те одлике у извесној мери очуване су и данас. Због конкубината, наше становништво у чифлицима примило је нешто албанско-турске крви. Аге и пољаци муслимани ишли су по селима и тамо проводили се са хришћанкама.¹⁵⁴

Међутим, остали становници који нису били чифчије имају друкчије особине. На пример, Дримколци и становници жупе Дебарце су скромни, али духовити. Код њих је изражен омисао за шалу, хумор и песму. Има мушкараца који знају по неколико старијих народних песама. Радо причају приче и легенде. Лирске песме су им

¹⁵³ Ј. Цвијић: нав. рад, стр. 471.

¹⁵⁴ А. Крстић: *Одабране приповетке*, стр. 40, 41.

изразитије и болатије него у суседним крајевима. Примају савремене тековине и прилагођавају се новим условима. За кратко време показали су напредак у разним правцима живота.

Иако су хришћански становници били притиснути муслиманима, ипак су се јављали и енергични људи, слободни типови, нарочито међу сељацима Дримколцима, па онима у Дебарци и код планинског становништва у ближем Охридском крају. За време притисака они су чували прикривену али упорну опозицију. Главну реч под Турцима у понеким селима водили су свештеници и сеоске старешине — коџобашије или кметови. Иако недовољно писмени, били су сеоске вође и упуштали су се у акције већих размера. Такав је био један свештеник из села Велмеја у Дебарци, па овештенички родови у дримколским селима Боровцу, Подгорицу, Вевчану. Међу сеоским коџобашијама познати су били појединци у селима Велестову на планини Галичици, затим у Мраморцу, Вевчану итд. Међутим, такве свештенике и коџобашије кад-тад хватали су Турци и Албанци и убијали.

Утицајем школе и књиге у новије време поједине старе народне навике и обичаји се напуштају, као строги постови, празноверице и друго. Запажа се чита тежња за општим културним напредовањем. Када су у пољу, сељаци радо ступају с човеком у разговор и хоће да учине какву услугу. Међутим, на скупу у селу или пазарног дана у граду теже ступају у разговор и још теже се поверавају страном човеку.

Површина земље за обрађивање и количина привредних производа су ограничени. Зато су људи постали суревњиви и завидљиви. Ова ускост осећања била би још већа да не постоји одлажење на зараду изван области. То доприноси проширење хоризонта. Последњих тридесетак година печалба је почела увелико да осваја, и сада нема македонског села из којих мушкарци не иду на рад изван села. По угледу на Аромуне најпре су почели ићи у печалбу села око Струге, па се то ширило по целој Охридско-струшкој области. Печалба, чак и новија, доста је променила људе.

Треба нагласити да су становници у пределу Дебарци етничка група која је сачувала највише старих особина. Дебарца је као целина сасвим хомогена. За ово може се захвалити географском положају и приликама које су томе ишле на руку. Допринеле су још братственичка и задружна организација.

У широј Охридско-струшкој области сада нема јасног трага од племена и братстава, од њихове организације. Међутим, у Дебарци има извесног племенског осећања. Има и задруга које су се понегде одржале. Све сеоске махале махом су постале дељењем задруга. Како је речено: у затвореном пределу Дебарци, у горњем сливу Сатеске, код брсјачког становништва још и данас задржао се стари, патријархални начин живота. То се огледа како у материјалној тако и у духовној култури. Привредни и домаћи живот планинаца води у далеку прошлост (села: Турје, Мраморец, Брежане, Црвена Вода и др.).

У Струшком крају су се зауставиле бројније словенске избеглице из предела на западу, сада у Албанији. Све су ове избеглице биле љутите и незадовољне. Отуда се овде развио борбенији тип, наро-

чито код народа у подножју планине Јабланице. Слично је било и у појединим селима Дебарце (села: Врбјане, Годивје, Лактиње, Слиново и др.).

Међутим, становници Дебарце познати су у суседним пределима као заостали. Зато на њихов рачун, нарочито Мијаци из слива Радике, праве шале са мотивима као за старе грчке Абдерићане.

Македонци у целој Охридско-струшкој области доста су одани материјалном животу. Стога се исељавају из села ове области: одлазе у Аустралију, Канаду и САД. Ово одлажење много отуђује и врло мало враћа. Неки исељеници повратници, нарочито из Аустралије, донели су новац којим су зидали куће у Охриду и Струги, ређе у селима. Они би за кућу утрошили све што су напором зарадили, па би се поново враћали у Аустралију.

Истичемо и то: неке посебне психичке особине постоје и код појединих родова. У више села има таквих примера. Овде помињемо случај са породицама рода Ђаковци у селу Годивју у Дебарци. Затим са породицама рода Шуменковци у селу Боровцу и рода Крстића у Подгорцу, тачније у Струшком Дримколу. Слично је и са породицама рода Јасмовци у селу Велестову на планини Галичици. Из ових и њима сличних родова изишле су личности знатне моралне вредности.

II

Више него у другим етничким групама код Торбеша преовлађује стариначко становништво. Затим распострањење Торбеша поклада се са најздравијим и најбогатијим делом области званим Дримкол. То је источна подгорина планине Јабланице, обилна водом и зеленилом. Крај је особито повољан за сточарство, шумарство, лов и земљорадњу.

Везе унутар торбешког становништва повећане су близином њихових великих села и јаком густином насељености: велика насеља — Боровец, Лабуниште, Подгорце, Окиси — збијена су на малом простору. На ову групу настављају се и Торбеши у суседном Дебарском Дримколу и у пределу Голг Брда (сада већим делом у Албанији). Међу људима су врло тесне везе: сви се добро познају и знају шта могу једни од других очекивати. Зато су се Торбеши Струшког Дримкола могли до данас одржати и развити. На другој страни малобројни Торбеши у неким издвојеним охридским селима (Пештану, Велешту, Мешеишту) данас више не постоје.

Дримколски Торбеши су истог расног типа. Средњег су раста. Кожа им је умерено тамна. Чешћи су појединци са отвореносмеђом косом, са плавим очима. Жене су лепше од мушкараца. Стара словенско-хришћанска култура код Торбеша била је свакако једнолика. Класије — од краја XVII века — ово становништво је захваћено културом која се ширила помоћу ислама. Дешавају се измене и иза турске владавине 1912. г. Због свега тога становништво торбешке групе добило је нарочито етно-психичко обележје.

Торбешко становништво се ретко селило. Живело је у миру, те су им лична и материјална безбедност готово увек биле ван опасности. Појединци су имали више сталности у начину живота, више уједна-

чености него остали. Ова етничка група није хтела да се орођава са муслиманским албанским суседима. Као разлоге за то наводили су ми: различит језик и ношња. Зато најчистији говор очувале су торбешке жене, јер оне никада нису ишле даље од својих села.

У понашању Торбеша имају више пристojности и топлине. Исто је и у разговору. У њиховом карактеру има нечег трезвеног. Иначе су вредни, мирни, уравнотежени. Воле повлачење у себе. И више воле да сачувају свој интерес вештим поступцима него отвореном борбом.

Што се тиче првобитне националне свести, она је утрнула са примањем ислама. Код старије генерације преко ислама очувала се извесна носталгија за турским временима. То се преносило и на млађе људе. Иначе, торбешке породице спадају у врло плодне; од сваке породице остаје просечно по четири до пет живих потомака. Стога је несумњиво да би се у данашњим приликама становништво брзо удвојило. Међутим, то се не дешава, јер се део млађег света исељава у Стругу, неки и у Турску. Ова велика плодност може се објаснити добрим здрављем, чврстим породичним моралом и уздржљивошћу од алкохолних пића.

У току последњих двадесетак година настао је знатан економски полет и код дримколских Торбеша. Иницијатива долази од радника грађевинара који се враћају поглавито из 3. Немачке, Хрватске и Словеније, а исто тако и од нараштаја који су се школовали. И једни и други саградили су велике, лепе куће. Куће су и добро опремљене. Међутим, земљу за обрађивање Торбеша не повећавају куповином од других становника. Просвета се све више шири у целој тој групи. До краја Другог светског рата Торбеша нису имали ниједног школованог младића који је положио гимназијску матуру.

Данас су торбешка села по својим спољним обележјима уопште добила изглед модернијих насеља. Међутим, питање је да ли се унутрашњи породични живот променио у складу са архитектуром куће. Како се зна: човек се лакше прилагоди новијој кући, новом начину привређивања, а далеко теже мења неке своје навике, обичаје и веровања, која су укоренења у менталитету.

III

У Охридско-струшкој области у селима Аромуна или Цинцара доскоро је било само у три суседна струшка насеља: Горњој Белици и Вицини на планини Јабланице, и у потпланинском селу Доњој Белици. Данас су они као мала група очувани само у последњем селу, а у невеликом броју има их још у градским насељима — Струги и Охриду.

Аромунци у селима Струшког краја имали су терен богат пашњацима и погодан за *полуномадско* сточарење. Овчарство је играло главну улогу, и то не само у исхрани већ и у одевању. Вуна је коришћена за израду делова народне ношње. Временом је на овом подручју створена и посебна пашмина оваца.

Међутим, географски положај између Јадранског мора на западу и унутрашњости копна на истоку, учинио је од аромунских сточара

још *кириџије* и *печалбаре*.¹⁵⁵ Људи ове трупе били су познати због вредноће, предузимљивости и имућности. Показали су знатне способности за тековину и штедњу.

Становници из поменутих села женили су се и удавали само међусобно. Не зна се у ниједном селу, а данас и у селу Д. Белици, за брак са Македонцима, који су у њиховом суседству. Њих сматрају за људе простије од себе.

Исељени Аромунџи скоро сви воле завичај. Чак и код оних који су се одселили и годинама живе ван Охридско-струшке области остала је љубав за селом и планином Јабланицом. Воле планински ваздух и осећају лепе стране ранијег пастирског живота. Сада су неки у расељеном селу Г. Белици саградили мале куће за летовање.

Било сам изненађен 1977. г. када сам наишао на доскоро мешовито македонско-аромунско село Вишни на планини Јабланица где су куће потпуно једнаке са аромунским. И то је насеље у теже приступачном планинском делу, на висини око 1.000 m. Људи не живе од производа околиног земљишта, већ се издржавају од печалбе. Менталитет Македонаца у том селу готово је чисто аромунски.

И у варошици Струги данас се јако осећа комбинација аромунских особина са словенским. Тамо је сада чешћих мешовитих бракова. Колико сам могао да видим, струшки Цинцари пуни су комбинација, хитрине и увек су промућурни.

IV

На основи проматрања до којих сам дошао код Албанаца о њима у најкраћим цртама може се рећи ово. Веома су одани прецима: нико у овој области толико не зна за своје претке, каткада и по више колена, као Албанци. Очувана су и стара родовска презимена и надимци, кроз више поколења. Данашњи потомци знају места порекла, узроке исељавања из крајева у Албанији и др. Лепа је и народна особина у албанским селима да се јако пази на родбинске везе. Услед тога многе породице знају за удаљене рођаке и воде о њима рачуна. Поједини досељеници су дошли из области са племенским начином уређења. Међутим, овде нису могли продужити тај начин живота.

Албанци у селима деле се на родове. Има родова врло великих. У појединим селима родови су скупине са по 50 до 100 кућа. Највећа таква скупина је род Положан. Њих има у три суседна села: Делогожди (100 к.), Бицеву (15 к.) и Ливади (10 к.). Велике скупине су још родови Ортокол (130 к.), Каба (130 к.) и Насуфи (120 к.) у селу Велешту, Шерифовци (60 к.) у селу Калишту итд.

И друге одлике патријархалног живота су код Албанаца добро очуване. Домаћи живот карактеришу кућне задруге. Раније је било више задруга, али и сада постоје. Није ретка кућа са 10 до 15 челади. Код Албанаца било је случајева да се људи заваде па да један другог убије. Иза тога настајала је освета. Ипак, ово код Албанаца из групе Тоска је ретко.

¹⁵⁵ Упоредити Ј. Цвијић: *Балканско полуострво*, стр. 457.

Код Албанаца у свима селима знатан је наталитет. Не само раније већ и данас редовне су породице са више деце. Мени су у више села наводили породице са седморо и осморо живе деце. Зато основне школе у албанским селима имају много ученика.

До 1912. г. поједини Албанци су крали стоку од хришћана — Влаха и Македонаца. Свакако то су остаци схватања из времена када се крађа сматрала као врстом јуначког привређивања. — Албанска села Велеште и Дабовјане леже у близини торбешких села Октиса, Подгорца и Лабунџита. Па ипак између ових Албанаца и Торбешана није било брачних веза све до данас.

Сточарство је данас, сразмерно броју албанских кућа, мање развијено него до Другог светског рата. Ипак, Албанци сада су већи сточари од осталих неалбанских становника. Они су и добри земљорадници. Међутим, иза последњег рата главне приходе добијају и од привременог рада у иностранству. Тамо раде као грађевински радници.

Албанци су изоштрених чула за природне појаве. Добро су им развијени вид, слух, способност пшачења и по лошем терену. У кући живе једноставно, али не без патријархалне удобности. Куће су им велике, чисте. Около су споредне зграде. Исхрана им се одликује нарочитим јелима спремљеним вешто, нарочито са млеком, маслом, сиром. Главнија јела су им са овчијим месом (раније и са козјим месом).

Албанци су према непознатом човеку неповерљиви. Али када им се приђе ближе, иду у другу крајност: постају отворени и срдаци. Одликују се и необичном вредноћом. Било на свом имању, било као слуге на туђем (раније), они подједнако добро раде. Затим Албанци су скромни људи, умерени у јелу и пићу. Међутим, у кући су врло гостољубиви. Уопште, старо гостољубље је на тласу. Сматра се као част примити госта у свој дом и угостити оним што има. Страни гост прима се са поштовањем, у шта сам се и ја уверио у неколико албанских села — Подхуму, Дабовјану, Корошишту, Радолишту и Заграчану.

Узајамно помагање је добро. Ако некоме изгори кућа, селаци први притекну у помоћ. Доносе храну, посуђе, дају на поклон живу стоку. Мобе се одржавају и сада. Радо се помаже удовица са децом. Међусобни односи међу селанима су добри и скоро никада нема већих изгреда.

Родитељи ређе дају децу на даље школовање. Она остају селаци, али су им имања добро обрађена и домаћа економија уређена. Интересује их шта се дешава не само у њиховом селу него и у целој држави, па и у другим земљама. Као муслимани теже примају новине, али ипак усвајају материјалне тековине које олакшавају живот и доносе користи.

До краја турске владавине 1912. г. код Албанаца Охридско-струшке области постојала су два друштвена слоја — један су били чифлик-сахибије, док су други били сиромашнији селаци — сточари и земљорадници. Представници богатства добили су неке дружбе одлике. Њихове породице показивале су већу тежњу за достојанством, господарством. Стога утицај јаким личности из појединих

села — Велешта, Подхума, Корошишта, Радолишта — осећа се и данас.

Како је и напред речено, постоје и две етничке групе Албанаца: једна је на левој страни Црног Дрима, а друга је на његовој десној страни. Прва је већином из групе *Тоска*, пореклом из јужне Албаније; док је друга сва из групе *Гега*, пореклом из северне Албаније. Не само наречје¹⁵⁰ него и психичке особине, игре, мелодије и ношња су им друкчије. Раније преко корита Црног Дрима није било ни мостова подесних за саобраћај. Зато међу поменутим Албанцима влада извесна подвојеност. Редак је био човек из групе *Тоска* да се ожени девојком из групе *Гега*. И политичка опредељења понекад су им различита.

Међу Албанцима има нешто родова словенско-торбешког порекла. Углавном су из села у Голом Брду и из околине Пишкопеје. Они су се тек у данашњим селима поалбанчили. Постоји и понеки поалбанчен род турског порекла. Ова мешавина изменила је у извесној мери типичне албанске одлике у неким струшким селима (нпр. село Заграчане и др.).

У средовечним годинама Албанци су у раду врло активни. Сва активност траје до око шездесете године старости. Затим се мушкарци повлаче у миран живот, иако после дуже живе. — Албанци су осетљиви на увреде и зле речи. То дуго памте.

Ново време и код Албанаца донело је ново занимање: одлазак на рад у иностранство. Ово занимање ствара посебан тип људи. Међутим, они том свом „послу“ желе да виде крај, па са зарађеним новцем зидају куће, купују земљу у својим и у околним селима (Д. Белица, Бицово, Вевчане, Мешеишта итд.). Откупљују земљу и од варошана у Струги и Охриду. Албанци много боље улажу зарађени новац него Македонци и Торбешци.

Напомена. О привредним приликама Охридско-струшке области овде неће бити речи: о томе је писао П. Кировски у књизи „Охридско-струшка област, економско-географска испитивања“, Скопље 1959. г.

¹⁵⁰ Тоске имају јужноалбанско, а Геле северноалбанско наречје.

ПОСЕБНИ ДЕО

(описи сваког села)¹

I СЕЛА У ОХРИДСКОМ ДЕЛУ ОБЛАСТИ

1) Орман²

Положај. — Мало село у близини Охрида: лежи северозападно од града, на даљини око 3 km. Насеље је везано за додир сувог земљишта са запада и влажне алувијалне равни Косељске реке са истока. Најближе сеоско насеље Орману је Д. Лакочереј са северне стране. Становници се служе водом из бунара.

Поједини крајеви атара око села носе ове називе: Маалски рид, Превлаче, Чекоштина, Долна и Горна ограда, Точкојца, Далолче, Сулејман, Локва и Гробишта.³ — У целини село има збијени тип. Сеоски крајеви су: Стојановци, Ристевци, Николовци. Укупно има 30 домова (1978. г.).

Старине и прошлост. — Орман је старо село. Међутим, у њему током прошлости родови су се често смењивали. Сада је најстарији род Тодороски, насељен око 1880. г. Старији родови нису очувани: они су се смењивали и нестајали откако је земља постала чифлик-сахибијска.

Народно предање наводи да је Орман најпре било вакуфско село: припадало је манастиру св. Науму, који се налази крај Охридског језера на југословенско-албанској граници. Међутим, током турске владавине ту манастирску земљу присвојили су неки охридски муслимани.

¹ У Посебном делу штампаће се описи свих села, на основу којих је израђен Општи део. Те описе изнећемо по областима. — Само у неколико охридских села нисам био у могућности да прикупим податке колико сам желео и колико је било потребно.

² За израду Посебног дела морао сам уложити велики физички напор. На терену сваке године пратиле су ме посебне групе студената географије из Скопља. Свима њима и овом приликом захваљујем на помоћи приликом сакупљања грађе.

³ Топографске називе наводим онако како их становници употребљавају.

Пред крај турске владавине овде је било пет власника чифлика. То су: Мустафа-бег, Али-ага, Усеин-ага и Пашо-ага⁴ и Веим-оца. Поменути Мустафа имао је највише земље. У сваком чифлику живела је по једна хришћанско-македонска породица. Ти становници код чифлик-сахибија најпре су били момци, а затим су постали исполције.⁵

Занимљиво је изнети да су власници чифлика сваке године слали понешто на поклон (обично зејтин) манастиру св. Науму. То су чинили стога јер су знали да је земља у Орману раније била манастирска.

Од 1920. г. власници чифлика земљу су постепено продавали чифчијама. Један део непродате земље уз помоћ аграрне реформе подељен је становницима 1946. г. Власницима чифлика тада је остављено само по 3 ха земље. Касније и та земља је продата. У Орману очуване су три чифлик-сахибијске куле — Мустафе-бега, Али-аге и Пашо-аге.

Западно од Ормана, на падини брега, налази се сеоско гробље. Године 1970. тамо је саграђена мања црква. Посвећена је св. Науму, зато што је и село некада припадало том манастиру. Становници кажу: откако је саграђена црква „селото го слави св. Наум“. — Број домова и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	6 д.	23 ст.
1948. г.	12 д.	88 ст.
1961. г.	26 д.	139 ст.
1971. г.	32 д.	160 ст.

Становништво. — У Орману живи македонско становништво. Родови⁶ насељени пре 1912. г.: *Тодороски* (2 к., Св. Никола), досељени из села Оровника у струшком делу области. Како је речено, они су најстарији сеоски род. Знају следећу генеалогичку: Никола (жив, 67 година) — Димо—Тодор, оснивач рода који се доселио. То је било око 1880. г. — *Стојаноски* (10 к., Св. Никола), дошли су из охридског села Косеља. — *Ђорђиоски* (2 к., „Св. Ђорђија зимен“), досељени су из охридског села Завоја. — *Трајкоски* (1 к., Св. Петка), досељени су из охридског села Куратице. — *Балазоски* (1 к., „Св. Ђорђија зимен“), досељени су из села Велмеја у Дебарци.

Родови досељени између два светска рата: *Николоски* (3 к., Св. Никола), дошли су 1933. г. из охридског села Косеља. — *Ристески* (3 к., Св. Никола), дошли су 1934. г. из охридског села Речице. — *Трајчески* (3 к., Св. Мартинија), дошли су из охридског села Коњског.

Родови досељени иза Другог светског рата: *Младеноски* (2 к.) и *Ничевски* (1 к.), слава им је Св. Мартинија. Дошли су из охридског села Коњског. — *Неделкоски* (1 к., Пречиста), дошли су из охрид-

⁴ Али-ага и Пашо-ага били су браћа.

⁵ Момци су се погађали да раде на једну годину, док су исполције у чифлику остајали по више година.

⁶ Под појмом род подразумеваће се породице истог презимена, али које имају свест о заједничком пореклу.

ског села Куратице. — *Мицкоски* (1 к., „Св. Ђорђија зимни“), дошли су из охридског села Свињишта.

Привредне прилике. — Земљорадњом се баве сви становници. Са источне и јужне стране Ормана су њиве, баште и воћњаци. У знатним количинама, које претичу за продају, производе се кукуруз, поврће и воће (јабуке). Земљорадња је у тесној вези са сточарством. Од стоке се поглавито држе краве и свиње. — Мушкарци из Ормана у новије време помажу се и радовима изван свог села.

Исељеници. — Род *Орманчани* (2 к.) живи у суседном селу Подмољу. Тамо су дошли из Ормана. — Неки становници из Ормана у новије време иселили су се са породицама у Охрид (2 к.) и Аустралију (4 к.).

2) Долни Лакочереј

Положај и тип. — Село лежи у западном делу Охридског краја, на додиру котлинског оквира и котлинског дна. Крај села са источне стране протиче Косељска река, овде звана Крива река. Околна насеља су: Г. Лакочереј са СИ и Орман са ЈЗ. Становници се снабдевају изворском и бунарском водом.

Називи потеса на атару су: *Предикалница*, *Баник* или *Честоец*, *Средорек*, *Четири ореи*, *Грло*, *Дуигас*, *Габавци*, *Трнско поле* (карсна увала), *Черешна*, *Дрење*, *Блато*, *Солиште*, *Стара недеља*, *Чука* (934 m — в. карту). — Д. Лакочереј има збијени тип. Постоје махале зване: *Иловска*, *Прдуловска*, *Сметановска*, *Сирулска* и др. Насеље укупно има око 170 домова (1978. г.).

Старине и прошлост. — Села Доњи и Горњи Лакочереј, иако леже у непосредној близини и имају иста имена, увек су била посебна насеља. Одвојени су им и атари: на граници једног и другог атара је место звано Лаг.

У Д. Лакочереју је црква Стара недеља. Била је мала и трошна, па је стога на њеном месту 1973. г. саграђена данашња већа црква. Тамо је и сеоско гробље. Црквена и сеоска слава — „од време“ — је на дан 20. јула.

На месту *Предикалница* било је остатака од неког старог храма. Камени остаци са тог места „кренати“ су код данашње цркве, а неки однети у скопски музеј. На једном камену био је натпис. — Остатака од старина има и на месту *Дуигас*.

На потесу *Честоец* избија извор *Баник*. Тамо има остатака некадашњих кућних зидова. Ископава се и покоји стари гроб. Ти остаци припадају насељу старијем од данашњег. Код поменутог извора *Баник* налазио се хан на старом путу у правцу Дебар—Охрид.

У Д. Лакочереју најстарија су два рода — *Иловци* и *Прдуловци*, досељени око средине XIX века. Остали родови су млађи: једни су досељени до краја турске владавине 1912. г., други су досељени између два светска рата, док су трећи досељени у послератном периоду.

У Д. Лакочереју пред крај турске владавине затечено је неколико чифлика. Њихови власници, Турци из Охрида, звали су се: Јусуф-бег, Суљче, Јакуп, Бејто и др. Највише земље, око 70 ha, имао је поменути Јусуф-бег. Он је имао и други много већи чифлик — од 300 ha — у струшком селу Ложану крај Црног Дрима. Тамо је имао и 3 воденице. Његов син Петрич Јусуфов сада живи као лекар у Охриду.⁷

До 1912. г. сва обрађена земља на атару била је у власништву чифлик-сахибије. Једино је сеоска црква имала у поседу 5—6 ha земље. Иза поменуте године сељаци су земљу већином купили од власника чифлика. Само нешто земље 1936. г. добили су помоћу аграрне реформе. Доста земље у Д. Лакочереју купили су грађани из Охрида. — Број домова и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	43 д.	279 ст.
1948. г.	100 д.	601 ст.
1961. г.	136 д.	747 ст.
1971. г.	177 д.	827 ст.

Становништво. — Родови досељени до краја турске владавине и између два светска рата су: *Иљовци* (око 20 к., Митровдан), један од најстаријих сеоских родова. Дошли су из Подградеца крај Охридског језера у Албанији. — *Прдуловци* (око 20 к., „Св. Ђорђија зимен“), досељени су када и предњи род. Порекло им је из охридског села Велгошта. — *Пидановци* (13 к., Св. Никола), имају исто порекло као и род Прдуловци. — *Илијовци* (16 к., Св. Никола), досељени су из села Лактиња у пределу Дебарци. У овом роду зна се следећа генеалогичка: Ставре (жив, 71 година) — Јанаћи — Илија, оснивач рода који се доселио. Поменути Илија имао је браћу Паунка и Стојана; они су насељени у селу Оровнику у струшком делу области (род Паунковци). — *Милевци* (13 к., Св. Никола), дошли су из неког села у струшком делу области. — *Матевци* (10 к., Св. Никола), досељени су из неког села у Дебарци. — *Крчевци* (5 к., „Св. Ђорђија зимни“) и *Речковци* (6 к., Св. Никола), дошли су из охридског села Речице. — *Трајковци* (8 к., Св. Арханђео), дошли су из охридског села Велгошта. — *Сметеновци* (12 к., „Св. Ђорђија зимен“), дошли су из охридског села Плаћа. Старо родовско име је Јовановци. — *Мутлаковци* (6 к.), *Устијановци* (7 к., „Св. Ђорђија“), *Ликовци* (5 к., Св. Никола) и *Јовчевци* (5 к., „Пречиста“), за њихово место порекла нисам дознао.

Иза Другог светског рата доселили су се *Сирулци* (око 30 к.), дошли су пре око двадесет година из охридског села Сируле. Славе су им различите — Св. Никола и „Св. Ђорђија зимни“.

Привредне прилике. — До самих кућа и око њих су густе воћњаци, тако да куће изгледају као утонуте у зеленилу. А даље од

⁷ Петрич Јусуфов име је добио по томе што је рођен истог месеца када и Петар, син краља Александра. Кажу: да су Јусуф-бег и Александар били „како побратими“.

њих шири се појас башта и њива. Стога старији становници Д. Лакочереја баве се земљорадњом и сточарством. За продају претичу знатне количине жита, поврћа и јабука.^{7а} Међутим, село је добро повезано аутобуским саобраћајем са Охридом, па стога млађи свет ради и у поменутом граду. И већ су се у Охрид иселила 6 домаћинстава.

3) Горни Лакочереј

Положај и тип. — Горни и Доњи Лакочереј су два суседна села: леже десно од Косељске реке, која се овде зове Крива река. Ова два села имају исте и веома повољне привредне прилике — налазе се на додиру плодне низије са истока и вишег земљишта, подесног за сточарство, са западне стране. Вода за пиће добија се из бунара и пумпи.

Називи потеса на вишем земљишту западно од села су: Тројани, Ђорђеј млади, Прчи капа, Бела вода, Кутли, Падиње, Лаз, Ђерија, Штрбоец, Дуигас. — Називи потеса на плодном земљишту источно од села су: Карађулица, Ушкојца, Бел камен, Вапилица, Пеливр, Плитник, Крувче, Четири ореј, Злинка и Вочкарица. — Г. Лакочереј има збијен тип. Постоје махале зване: Јасмовци, Дировци, Тодоровци, Шетковци и др. Насеље укупно има око 130 домова (1978. г.).

Старине и прошлост. — Г. Лакочереј је старо село. Најпре се налазило на селишту сада званом Пеливр. Оно је лево од корита Косељске реке. Међутим, тамо је село страдало од поплава, па због тога од 1945. г. скоро сва сеоска домаћинства (сем три) изградила су нове куће на данашњем положају десно од реке. На селишту је црквица св. Атанасија.

Пред крај турске владавине 1912. г. у Г. Лакочереју затечена су четири турска чифлика. Њихови власници били су: Исмаил-бег, Јусуф-ага и др. Живели су у Охриду док су овде имали куле. Хришћански становници овог села били су чифчије.

Сви родови у Г. Лакочереју потичу од досељеника. Најстарији сеоски род су Јасмовци, досељени из Велестова на планини Галичици. Овде живе од око средине XIX века. После њих насељавани су остали родови: једни до краја турске владавине, други између два светска рата, трећи иза последњег рата.

Иза ратова 1912—18. г. већи део земље сељаци су купили. Само мањи део земље подељен је помоћу аграрне реформе. То је било 1936. г. — Према народној традицији Горњи и Доњи Лакочереј добили су име по томе што су лежали у лугу (лаг) крај Косељске реке. Године 1921. Г. Лакочереј је имао 27 кућа.

На брду западно од села, далеко 2 km, налази се место Манастир. Тамо је храм св. Спаса. Каже се да је овај манастир некада био у селу, али је због Турака морао променити положај. Зидови храма саграђени су од стене — „бигор“. Сваке године о Спасовдану тамо је велики сабор.

^{7а} Од 1948. г. воћарство је раширено на штету гајења кукуруза.

У селу је црква св. Николе. Тамо је и сеоско гробље. Црква и гробље такође су једном променили положај: до 1966. г. били су крај Косељске реке. На дан црквене славе — „Св. Никола летен“ — такође је сеоска слава. Тога дана раније је ношена литија („носе крсти“).

Суседна села: Орман, Долни и Горни Лакочереј имају заједничку школу. Прва два села чине једну месну заједницу, док треће село чини другу месну заједницу. — До 1964. г. Косељска река била је бујичав ток. Тада је каналисано њено корито. На Косељској реци су две воденице које и сада служе. — Број домова и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	27 д.	146 ст.
1948. г.	56 д.	389 ст.
1961. г.	102 д.	595 ст.
1971. г.	143 д.	664 ст.

Становништво. — У Г. Лакочереју живе становници бројних македонских родова. Родови досељени до краја турске владавине су: *Јасмовци* (око 70 к., Св. Никола), како је речено, то су најстарији сеоски род. Досељени су из охридског села Велестова. Род је основао предак Јасмо, досељен са три сина — Јованча, Сарафина и Симона.⁸ Поменути Јованча имао је седам синова. — *Дировци* (20 к., „Пречиста“), досељени су из охридског села Вапице. Тамо су припадали роду Шандановци чије је даље порекло из околине Пишкореје у Албанији. Чуо сам да су становници овог рода били „лоши људи“, па стога остали становници нису са њима склапали брачне везе. — *Тодоровци* (10 к., „Св. Ђорђија зимен“), досељени су из охридског села Свињишта. — *Шетковци* (10 к., Св. Никола), за њихово место порекла нисам дознао.

Родови досељени између два светска рата су: *Стевовци* (5 к., „Св. Ђорђија“ — Ђурђиц), досељени су из охридског села Вапице. Тамо су припадали роду Милевци, досељеном из струшког села Враништа. — *Нечковци* (5 к., Св. Никола), досељени су из охридског села Сируле. — *Ангеловци* (3 к., „Пречиста“), досељени су из охридског села Велестова. Дед данашњег Кире (стар 64 године) у Велестову био је 20 година „кодобашија“. Имао је и доста стоке: око 500 оваца, говеда и коња.

Родови досељени иза Другог светског рата су: *Славевци* (4 к., Св. Арханђео), досељени су из охридског села Речице. — *Целевци* (2 к.), досељени су из охридског села Опенице. — *Расинци* (1 к.), досељени су из охридског села Расине.

Привредне прилике. — Г. Лакочереј је веома богато земљорадничко сточарско село. У њему се производе у већој количини: кукуруз, пшеница, поврће и воће. Велика је производња јабука. Воћарство се брзо раширило од 1938—40. г. Развитку земљорадње много доприноси вештачко наводњавање водом из Косељске реке. Па

⁸ У селу Велестову постоји место звано Јасмово гумно.

ипак, и у овом охридском селу има старачких домаћинстава. Код њих обрада земље спала је на немоћне руке. У томе смо се и лично уверили на терену.

4) Вапила

Положај и тип. — Куће овог малог села леже у долини речице Вапице, десне притоке Косељске реке. Околна су насеља: Расино, Ливоиште и Косељ. Становници се служе водом из бунара чија дубина износи 9 до 10 м.

Обрађени крајеви атара западно од села носе ове називе: Ђерамидница, Вапилица, Мутно-орев, Скаранец и Ливађе. Планински крајеви атара источно од села су: Кошариште, Бенов-лаз, Чавдарица, Широка-арем, Манастириште, Рукоец, Мамачов рид, Тројани. Ови потеси углавном су под храстовом и лесковом шумом.

Село је разбијеног типа. Разликују се следеће махале: Горна, Долна, Ливадска, Смоленичка и Крувче. Најбољи положај имају две махале Ливадска и Крувче. Укупно насеље има 50 домова (1979. г.).

Старине и прошлост. — Опште је предање да је старо село Вапила током турске владавине једном због нечега пропало. Ко је уништио старо насеље не зна се. Међутим, од тог насеља остале су поједине старине.

Један већи потес источно од села зове се Манастириште. Како се прича: тамо има остатака од старог храма — „од манастир Св. Спас“. После пропасти старог вапилског манастира, како се казује у народу, саграђен је други манастир у суседном селу Г. Лакочереју (храм св. Спаса). О Манастиришту видети и опис села Сируле.

Друге старине су у самом селу на местима званим Гробишта и Црква. Та места леже у међусобној близини. Тамо има остатака од старих хришћанских гробова и од цркве. Код тих гробова су табуисани храстови које нико не сече.⁹ Из незнања чији су ти гробови неки данашњи становници називају их „турским“.

По садашњем становништву данашња Вапила је млађе насеље: постало је у првој половини XIX века (око 1830 г.). Основали су га три словенско-хришћанска домаћинства. Од њих потичу данашњи сеоски родови.

Наведена домаћинства досељена су на три турска чифлика. Становници су радили у тим чифлицима све до 1912. г. Последњи власници чифлика, који су стално живели у Охриду, звали су се Ариф, Назиф, док је име трећег власника земље заборављено. Они су у Вапили имали чифлик-сахибијске куле. Од поменуте године становници земљу су купили.

У Вапили постоји црква саграђена 1945. г. Црква је посвећена Св. недељи. Код те цркве је сеоско гробље. У прошлости становници Вапице о празницима посећивали су манастир св. Спаса код села Г. Ливоишта.

⁹ Ранијих година, приликом литија („одеље сократи“), становници су посећивали ово гробље и табуисане храстове.

До око 1945. г. све сеоске куће биле су збијене, јер се насеље налазило у тесном долинском делу. Међутим, отада, услед поплава речице Вапилице, село је добило разбијен тип. Становници су изградили куће тамо где су имали њиве.

У Вапили су две сеоске славе: прва недеља пре Ускрса и „стара недеља“, која је 20. јула. Прва слава је стара, док је друга уведена пре око двадесет година. — Ипак, највеће весеље становници имају на Богојављење, мада тада овде не долазе гости. — Број домова и становника у Вапили кретао се на следећи начин:

1921. г.	21 д.	142 ст.
1948. г.	47 д.	268 ст.
1961. г.	55 д.	314 ст.
1971. г.	64 д.	285 ст.

Порекло становништва. — Становници Вапиле деле се у родове који се зову: *Николовци* или *Шандаковци* (22 к., „Пречиста“), порекло им је из некога села у околини Пишкопеје, сада у Албанији. У роду се зна следећа генеалогичка: Неде (стар 82 године) — Риста-Никола-Цветан, оснивач рода који се доселио око 1830. г. Данашње име рода је по Николи, сину Цветановом. — *Климовци* (23 к., „Мартинија“), досељени су када и предњи род. Порекло им је из охридског села Велестова, које лежи на планини Галичици. — *Милевци* или *Шмаговци* (5 к., „Св. Ђорђија есенски“), досељени су када и предњи родови. Дошли су из села Враништа код Струге. — Карактеристична је и ова појава: становници Вапиле не знају за постојање племенског имена *Брсјак*, које се иначе приписује становницима суседног предела Дебарце.

Привредне прилике. — Становници Вапиле кажу: „Наше село има поле и планина“ па зато су се до краја Другог светског рата занимали сточарством и земљорадњом. Највише су гајили козе и говеда, а мање овце и коње. Међутим, у новије време сточарство је нагло опало упоредо са кретањем млађих људи према граду, школи и индустрији. И садашња земљорадња није развијена као у прошлости. На атару око села виде се напуштене њиве јер у селу има доста старачких домаћинстава.

Исељеници. — Ранијих исељеника из Вапиле, гране данашњих родова, нашао сам у следећим охридским селима: у суседни Косељ иселили су се *Кросновци* (20 к.) и *Вапилци* (10 к.). — Такође у суседни Г. Лакочереј иселили су се *Дировци* (20 к.) и *Стевовци* (5 к.). — У суседно село Ливоиште иселили су се родови *Танковци* (10 к.) и *Анђелоски* (7 к.). — У село Шодмоље иселили су се *Димовци* (1 к.). — Старијих исељеника из Вапиле има и у селу Ржанову у Струшкој Малесији. То су *Ђечовци* (8 к.). Тамо су побегли „од крв“.^{9а}

Иза Другог светског рата, како је и напред речено, становништво Вапиле нашло се у периоду када утичу развој индустрије и

школе. Зато једни млађи исељеници повлаче друге. Углавном живе у Охриду (око 35 к.) и Скопљу (5 к.). У Вапили поглавито су остали старији становници. Због тога село је 1979. г., од свега 50 кућа, имало само 4 ученика у четвороразредној школи.

5) Ливоиште

Положај и тип. — Ливоиште лежи на старом путу у правцу Дебар — Требениште — Битољ. Поменути пут овде је долазио преко суседног Требеништа. У данашње време он је напуштен, али у народу постоји жива традиција о њему. Околна села Ливоишту су: Вапила, Г. Лакочереј, Сирула итд.

Ливоиште захвата линију која одваја две површине различне по привредној вредности: планинска страна је под пашом и шумом, док је раван око села под културама. Тако становници имају просторе за разна занимања. — Цело село се дели на махале по родовима. Главније махале су: Танкоски, Трифуноска, Гиноска, Анђелеска, и др. Свега Ливоиште има 68 домова (1979. г.).

Потеси на сеоском атару носе следећа имена: Алистрата, Рилкоец, Утица, Попов дол, Стајков дол, Старо село, Горни ливади, Мериз, Брод,¹⁰ Мерсимица, Гунчо чешма, Вис и Под бавчи. Извора на атару нема. Вода за пиће добија се из бунара дубоких 4 до 8 м.

Старине и прошлост. — Ливоиште спада у стара охридска села. Међутим, нема историјских података о томе када је оно основано. Изгледа да се у њему становништво више пута смењивало. Зато овде нема стариначких родова.

Остатака од старина има на местима Старо село и Црквиште. Леже северозападно од данашњег села. Сељак Тодор Анђелковски на Старом селу у њивама откопао је неколико гробова. — Других старина било је на потесу Алистрата. Тамо је постојала беговска кула. У прошлости на Алистрати побили су се „василичари“ из суседних села — Ливоишта и Требеништа. Због тога тамо је било гробова (места: Гроб и Бароец).

И на потесу Попов дол у њивама ископавани су темељи некадашњих кућа. То је северно од села. Сељак Тане Танкоски тамо је откопао земљани ћуп у коме је могло стати 50 kg жита.

Становници Ливоишта причају и о саобраћају на ранијем путу у правцу Дебар — Битољ. То је било до 1938. г. Кириџије у групама са по 10 коња из Битоља носиле су рогоже од шевара („за седење по кућите“), гвоздене сачеве и др. А из Дебра за Битољ нарочито су преносили кестење. За потребе кириџија у Ливоишту налазио се хан. Власник хана до 1912. г. био је један од чифлик-сахибџија, међутим, у хану је радио неки Цинцарин. Кириџије су поглавито били дебарски Торбеши.

Приликом ослобођења од Турака у Ливоишту затечени су чифлици — свега 7. Њихови власници били су охридски Турци: Метмет-ага, Шабан-ага, Фамил-ага, Рашић-ага, два брата Грунцовци и Тефик Бари. Македонско становништво Ливоишта радило је у чиф-

^{9а} В. Русић: *Малесија*, Годишен зборник — Филозофски факултет, кн. 6, Скопје 1953, стр. 45.

¹⁰ На потесу Брод састају се две речице — Ливоишка и Сирулска.

лицима — „повеће како момци, а некој како исполци“. Власници чифлика често су мењали своје чифчије. Од краја турске владавине земљу поменутих Турака селаци су једном половином купили, а другом половином добили су је помоћу аграрне реформе.

У средини Ливоишта постоје црква и гробље. Црква је посвећена св. Науму, саграђена је 1923. г., а затим изнова зидана 1973. г., али није довршена. Од поменуте 1923. г. сеоски сабор је на дан Св. Наума.

У Другом светском рату граница бугарских и албанских окупатора водила је између села Ливоишта и Вапиле, па између Сируле и Куратице. Тада су становници Ливоишта два-три пута бежали из свог села, за краће време склањајући се у Вапили. Од 1941. г. становници Мешеништа у Ливоишту силом су присвојили потес Старо село. — Број домова и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	13 д.	98 ст.
1948. г.	35 д.	231 ст.
1961. г.	47 д.	299 ст.
1971. г.	70 д.	283 ст.

Становништво. — У Ливоишту живи само македонско становништво. Сви сеоски родови потичу од досељеника. Једни су досељени до краја турске владавине (сада 53 к.), док су други досељени у периоду иза тога (сада 15 к.).

За време турске владавине досељени су ови родови: *Танковци* и *Симоноски* (сви имају 10 к.), слава им је „Мартинија“. Досељени су из суседне Вапиле. Тамо су били познати под заједничким именом Климовци. Симоноски најпре су били у Ливоишту, затим су отерани у Г.Лакочереј, потом су прешли у Требениште и опет дошли у данашње село. До 1912. г. они су се на чифлицима погађали да раде „од Митровден до Митровден“. — *Трифуноски* (8 к., Св. Никола), њихово порекло је из села Лин сада у Албанији. Из места старине најпре су дошли у суседно село Оровник, а затим у данашње насеље. У роду знају следећу генеалогiju: Крсте (жив, 52 године) — Живко—Трајан—Трифун, оснивач рода. Он је дошао у Оровник, а затим у Ливоиште. Њихови рођаци у Оровнику зову се Вамбаловци Таневци. — *Гиноски* (8 к., Св. Никола), досељени су „како момци“ из суседног планинског села Сируле. — *Анђелески* I (7 к., „Пречиста“), досељени су из суседне Вапиле. Тамо имају рођака званих Шандаковци. Даље порекло им је из околине Пишкопеје у Албанији. — *Анђелески* II (5 к., Св. Никола), досељени „како момци“ из суседног планинског села Куратице. — *Крстаноски* (8 к., Ђурђиц), имају исто порекло као и поменути род Гиноски. — *Лазарески* (5 к., Св. Никола), место старине не знају.

Родови досељени иза Првог и Другог светског рата су: *Ристевци* (7 к.), дошли су из охридског планинског села Плаћа. Дobili су земљу помоћу аграрне реформе. — *Трпевци* и *Гиноски* (8 к.), дошли су из суседног планинског села Сируле. И они су добили земљу помоћу аграрне реформе.

Занимања и исељеници. — Ливоиште има обрађену земљу по десну за суве културе. Највише успевају пшеница и винова лоза.

Стоچارство је веома опало јер се утрина око села пошумљава. Зато селаци кажу: „За стока сме затворени од сите страни поради Шумарството.“

Ранијих исељеника из Ливоишта има у охридском селу Волину и у струшком селу Делагожди. У прво село иселио се македонски род *Ливоштајнци* (5 к.). У друго село иселили су се муслиманско-албански родови *Аљасани* (15 к.) и *Цапри* (7 к.). Можда су они у Ливоишту били власници чифлика. — Из Ливоишта има и млађих исељеника: око 18 к. у Охриду и 3 к. у Скопљу.

6) Расино

Положај и прошлост. — То је најмање село у околини Охрида. Лежи у горњем делу речице Вапилице. Околна али прилично удаљена насеља су: Вапила, Опеница, Сирула и Завој. Становници се служе водом из извора и бунара.

Поједини крајеви атара око села носе ове називе: Краста, Требишки рид, Дебранка, Мамачов рид, Селиште. У целини село има средњу збијеност и на махале се не дели. Око кућа су мањи простори који су обрађени. Свега Расино има 10 домаћинстава (1979. г.).

Крај Расина са северне стране једно место носи име Селиште. Према народном предању тамо је било неко старо насеље. Међутим, под Турцима оно је сравњено са земљом. Видних старина на селишту нема.

Прво што човек опази у овом селу су мртвило и запуштеност. У старим трошним зградама данас живи мали број људи. То су углавном старији становници, јер су се млади већим делом одселили. Број домова и становника у Расину кретао се на следећи начин:

1921. г.	2 д.	20 ст.
1948. г.	8 д.	64 ст.
1961. г.	9 д.	74 ст.
1971. г.	11 д.	56 ст.

Становништво и привреда. — Становници Расина су Македонци. Деле се на два рода, а сваки род има по 5 домаћинстава. Ти родови овде су досељеници са непознатим пореклом. Свакако они су старинци из ове области.

У годинама између два светска рата из Расина било је незнатног исељавања. Тада се у охридско село Г.Лакочереј иселио род *Расинци* (1 к.).

Продуктивног земљишта је мало и оно лежи око корита речице Вапилице. Као неупотребљено земљиште могу се сматрати стрме стране долине узводно од Расине. Има услова и за екстензивно сточарство, поглавито за козарство.

7) Сирула

Положај. — Сирула је планинско село у околини Охрида, на граници са суседним пределом Дебарцом. Лежи на висини око 1.000 m, а између следећих околних села: Куратице, Расина, Вапи-

ла и Ливоишта. Око Сируле постоје извори са одличном пијаћом водом. Ти извори су: Зенгоа чешма, Благуње и Св. Петка.¹¹

Називи потеса на атару су: Ливађе, Св. Петка, Мартиној ливађе, Езерце, Митра-арен, Блажо нивче, Широка-арен, Топли дол, Сирулска река, Благуње, Велкоска чешма, Манко село, Длаги рид (на граници са Куратицом), Турски рид, Кутел или Кале и др. — Свега село има око 15 домова (1979. г.).

Прошлост и старине. — И Сирула је старо село. У историјским изворима записана је 1582. г. Тада је насеље имало 41 хришћанско дервенџиско домаћинство. Лежало је на путу у правцу Охрид — Демир-хисар.^{11а} Данашњи становници чувају традицију о том старом путу. Наводе како је за безбедност саобраћаја овде постојала специјална стража. Налазила се на узвишењу Висока чука. Она је ударањем „во тапан“ оглашавала када је пут слободан за путнике. Друга стража била је на месту званом Страине.

Међутим, старо село Сирула лежало је на вишем положају, код извора Зенгоа чешма. Тамо је пусто селиште Горно село. Промена положаја извршена је око 1820. г. Становници су се спустили на данашњи нижи положај где су искрчили плодније њиве. Код селишта Горно село једно место носи име Кутел или Кале (тврђава).

Прича се да су са селишта Горно село у данашње насеље прешла три домаћинства. Од њих су се намножили сви сеоски становници. Сирула је највећа била 1961. г. — имала је 112 домаћинстава са 631 становником. У Сирули постоји црква посвећена Св. Николи Летњем. На дан сеоске славе је сабор. Код цркве је сеоско гробље.

Ниже села Сируле на граници атара са Вапилом (место Манастириште), како се говори, некада је био познат манастир. Имао је око 6.000 коза и више калуђера. Јарци тога манастира продавани су у Кичеву. — Други манастир био је на месту сада званом Св. Петка. Како се верује, касније је тај манастир пренет у село Велгоште, крај Охрида.¹²

У Илинденском устанку 1903. г. све куће у Сирули биле су запаљене (в. опис села Куратице). — У Сирули прва школа отворена је 1945. г. Међутим, услед исељења становника, она је сада затворена. — Број домова и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	58 д.	880 ст.
1948. г.	84 д.	502 ст.
1961. г.	112 д.	631 ст.
1971. г.	80 д.	363 ст.

¹¹ Један сељак рекао ми је да планинска села Сирула и Турје (у Дебарци) имају најбољу изворску воду у Охридском крају. У Сирули нарочито је добра вода са извора Зенгоа чешма.

^{11а} А. Стојановски: *Дервенџиството во Македонија*, Скопје 1974, стр. 270.

¹² Становници Сируле сено са ливада код Св. Петке сваке године преносили су у манастир код села Велгоште.

Садашње становништво. — Сада у Сирули постоје само три стариначка рода, који свега имају око 15 кућа. Ти родови су: *Јанчевци* (5 к.), *Марковци* (5 к.) и *Ивановци* (5 к.).^{12а} Слава првог рода је „Пречиста“, док је слава осталих родова Св. Никола. У роду Јанчевци зна се следећа генеалогичка: Џељко (жив, 87 година) — Ристо-Јован-Јанче, оснивач рода. Поменути Јанче, прешао је са селишта Горно село у данашњу Сирулу. То је било око 1820. г.^{12б}

Занимања. — До краја Другог светског рата становници Сируле поглавито су се бавили сточарством и земљорадњом. Гајили су се: бројне козе, овце, волови и коњи. Један сељак рекао ми је: „Од Сирула побогато село со стока немаше.“ На планини лети је било око 10 бачила. Налазила су се на местима: Зенгоа чешма, Манко село и Суво дабчиште. Зими је стока држана у кошарама „под село“. Само једно домаћинство у роду Марковци чувало је око 300 коза итд. Међутим, најновија исељавања из Сируле унела су огромне приредне промене.

Исељеници. — Старијих исељеника из Сируле има у нижим селима Охридско-струшке области. Та села су: Ливоиште, Г. Лако-череј, Д. Лакочереј и Мислешево. У прво село иселили су се *Трпевци* (8 к.), *Крстаноски* (8 к.) и *Гиноски* (8 к.). У друго село иселио се род *Нечковци* (5 к.). У треће село иселио се род *Сирулци* (30 к.). У четврто село иселио се род *Крстаноски* (6 к.). — Затим старијих исељеника има у Охриду — *Василевци*, *Наневци* и *Грозданоски*.¹³ — Иза последњег рата, поглавито од 1961. и 1971. г., Сирула је дала велики број исељеника — око 100 домаћинстава. Налазе се у Охриду и у два села која су непосредно крај Охрида — Велгошту и Лескоецу (15 к.).

8) Куратица (или Курајца)

Положај и тип. — И то је изразито планинско село: лежи у северном делу Охридског краја, на јужној падини гребена Вишеслојец (1.383 m). Тамо је извориште Куратичке речице, десне притоке Косељске реке. Околна насеља су: Сирула са 3, Расино са 13 и Речица са 11. Становници воду пију са неколико чесама.

На пространом атару око Куратице су ови потеси: Мазатар, Ванатино, Долги рид, Влашка вода,^{13а} Мечкин дол, Св. Димитрија, Вранешница, Требишки рид, Калипадине, Мала река итд. — Куратица има збијени тип. Поједине махале зову се по родовима: Крушароска, Трпеноска, Гиноска, Божиноска, Шутеска и др. Свега село има око 80 домова.

^{12а} У роду Марковци раније је било задруга од 30 чланова. Друге задруге имале су по 15 до 20 чланова. Године 1921. једно домаћинство просечно је имало по 15 чланова, а 1971. г. по 4 члана.

^{12б} Становници Сируле не знају за племенско име Брџаци.

¹³ А. Уроше вић: *Охрид*, Скопје 1957, стр. 12, 13.

^{13а} Назив Влашка вода је заостао од романских Влах (Цинцара) који су у прошлости овде лети сточарили.

Прошлост. — Постоји предање да је Куратица старо село, као и суседна Сирула. Међутим, о Куратици нема поузданих историјских извора. А Сирула, како је напред наведено, помиње се као дрвенцијско село још 1582. г. По причању, током турске владавине Куратица је једном била расељена.

Данашње село обновили су преостали становници из старе Куратице. Како се казује, било је седам-осам домаћинстава, па од њих потичу сви данашњи становници. У Куратици је црква посвећена В. Госпођи. На дан црквене славе је сеоски сабор.

Јужно од Куратице („под Курајца“) у дубокој долини је потес звани Вранешница. Тамо има неколико пећина званих Маркови кући. У Илинденском устанку 1903. г. тамо су се крили становници из суседне Сируле.¹³⁶ Међутим, њих је Турцима издао неки Велјан из суседног села Речице. Иза тога „турски аскер“ тамо је убио око 30 становника.¹⁴

Ранијих исељеника из Куратице има у више села Охридско-струшке области. Та села су: Ново Село у Дебарци — *Божиноски* (1 к.), Г. Средоречје такође у Дебарци — *Настоски* (2 к.), Горенцу — *Чолевци* (11 к.), Клименту — *Крушароски* (4 к.), Орману — *Трајкоски* (1 к.) и Ливошт — *Трепези* и *Гиноски* (8 к.).

Године 1971. Куратица је достигла највећи број домова — око 200. Иза тога настала су велика исељавања. Ти најновији исељеници отишли су у Охрид, а понеки у Ресан и у земље изван Југославије. У близини Куратице налази се мањи рудник, па ће вероватно он помоћи да се село сасвим не расели. Сада је у изградњи аутомобилски пут до села и до рудника. — Број домова и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	85 д.	590 ст.
1948. г.	138 д.	939 ст.
1961. г.	175 д.	979 ст.
1971. г.	201 д.	896 ст.

Данашње становништво. — У Куратици има свега осам родова, и то су: *Крушаровци*, *Чолевци*, *Гиноски*, *Трепези* и др. Они данас имају око 80 домова. Просечно један род има по око 10 кућа. Народна традиција наводи да су сви сеоски родови стариначки. — Главно занимање у Куратици увек је било сточарство. И данас има домаћинства са по око 100 оваца.

Исељеници. — Старијих исељеника из Куратице има у околним охридским селима: Завоју, Свињишту и Ливошту. У прво село иселио се род *Шутевци* (2 к.). У друго село иселили су се родови *Тановци* (10 к.) и *Огеновци* (7 к.). У треће село иселио се род *Анђелоски* (5 к.).

¹³⁶ Ови становници организовали су заједничку исхрану. На једном већем простору запалили би велику ватру, а затим су у врућем пепелу пекали хлебове, „пешници“.

¹⁴ Становници кажу да је 1903. г. „комитлокот бил јак“ поглавито у селу Сирули. Те године „во комитлокот“ били су главни: Риста Јованоски из Сируле, Бурчин из Слатине (Дебарца) и Стојан из Злести (такође у Дебарци).

9) Речица

Положај и тип. — Речица је изразито планинско село. Лежи у изворишном делу Косељске реке, испод планинског врха високог 1.247 м. Околна насеља су: Свињиште са југа и Плаће са истока. Становници се служе водом из извора. Земљиште је пребогато изворима. Насеље је здраво и врло пријатно.

Поједина места око Речице носе ове називе: Маркои кули, Ветница, Мала река, Рашанец, Стогово, Мокреш, Кали падина, Осој, Мазатар и др. Село је збијеног типа. Махале су групе породица које припадају истом роду. Речица има свега 6 домаћинстава (1979. г.).

Прошлост. — Село је одувек било на месту на коме је и данас. Међутим, не зна се када је основано. Постоји предање да је Речица увек била једно од најмањих села у северном делу Охридског краја. Године 1921. оно је имало свега 17 домаћинстава.

Приликом Илинденског устанка 1903. г. на терену код села Речице повукао се знатан број становника из неких околних насеља. Међутим, њих је Турцима издао неки Велјан Славески из Речице.^{14а} Они су побијени на потесу званом Рашанец. О том догађају раније се певала народна песма. — У Речици је црква св. Ђорђа.

У послератном периоду Речица је захваћена знатним исељавањем млађих становника. Због тога у селу сада се осећају запуштеност и мртвило. У старим, трошним зградама живи мали број људи — углавном старији мушкарци и жене.^{14б} — Број домова и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	17 д.	151 ст.
1948. г.	42 д.	273 ст.
1961. г.	45 д.	281 ст.
1971. г.	31 д.	166 ст.

Данашње становништво и исељеници. — У Речици сада живе ови родови: *Славевци*, *Ристески* и *Крчевци*. Сваки род има по 2 домаћинства. Потичу од предака који су досељени. Људи су се прикупљали да би овде на теже приступачном месту лакше живели и да би се бранили од насиља. Крсне славе родова су различите. Славевци славе Св. Арханђела, Ристески славе Св. Николу, Крчевци славе „Св. Ђорђију“ (Ђурђиц).

У годинама између два светска рата било је незнатног исељавања из Речице. Међутим, иза последњег рата број исељеника је већи. Исељеници се налазе у нижим охридским селима — Орману, Г. Лакочереју и Д. Лакочереју. Има исељеника и у Охриду.

У поменутом селу Орману иселио се род *Ристески* (3 к.). У село Г. Лакочереј иселио се род *Славевци* (4 к.). У село Д. Лакочереј

^{14а} Поменутом Велјану устаници су узели три козе, које су заклали за исхрану. Због тога је он извршио наведену издају.

^{14б} Ученици из Речице посећивали су школу у суседном Свињишту. Међутим, сада Речица нема ниједног ученика.

иселила су се два рода — *Крчевци* (5 к.) и *Речковци* (6 к.). У село Велгоште иселио се род *Речковци* (5 к.).

Занимања. — Становници Речице занимају се поглавито земљорадњом и сточарством. Сеју се разне врсте усева, а како земљиште није најбоље, то се појединци одсељавају у нижа села и у Охрид. Сточарство је у новије време брзо опало упоредо са исељавањем млађег света у друга насеља. Два-три мушкарца се налазе на привременом раду у иностранству.

10) Плаће

Положај и тип. — И Плаће спада у изразито планинска села. Лежи у крајњем североисточном делу Охридског краја на заравни високој око 1.000 м. То је изворишни део Косељске реке. Са југозападне стране леже суседна насеља Речица и Свињиште. Становници се служе водом из извора.

Плаће има веома простран атар, нарочито са северне и источне стране села. Поједини крајеви атара носе ове називе: Широка рудина, Стари кући, Горни и Долни злидол, Врабца, Голи врв итд. У целини, село има збијени тип. Сеоски крајеви зову се по родовима. Укупно Плаће има 18 домова (1979. г.).

Старине и прошлост. — Према ономе што сам видео и чуо, изгледа да у Плаћу и његовој околини има остатака из разних културних епоха. Све те старине заслужују засебна испитивања. Ја ћу овде изнети само неколико података о њима.

За потес Стари кући, који лежи северно од Плаћа, наводи се да су тамо живели становници још у раније доба. Прича се да су постојале куће и црква и на месту званом Старци источно од Плаћа.

По садашњем становништву Плаће није много старо насеље. Њега су основале три-четири македонске породице досељене из села у ближој околини. Иза тога Плаће је страдало од чуме и становници су бежали у планинску шуму. У селу је црква св. Петке.

Од 1961. г. Плаће је захваћено великим исељавањем становништва. Стога што прво запази човек и у овом селу су мртвило и запустелост. У старим и дотрајалим кућама живи веома мали број људи — углавном остарели родитељи. Млађи свет исељава се у друга места, поглавито у Охрид. — Број домова и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	36 д.	228 ст.
1948. г.	60 д.	381 ст.
1961. г.	60 д.	391 ст.
1971. г.	28 д.	163 ст.

Данашње становништво и исељеници. — Данашње становништво Плаћа потиче од предака који су досељени. Родови су: *Сметеновци* или *Јовановци*, *Трајановци* и *Милошевици*. Кућне славе су им различите — Митровдан и Ђурђиц. Сви имају 18 кућа. — Иза Другог светског рата Плаће је дало доста исељеника. Године 1948. и 1961. г.

село је имало по 60 кућа са око 400 становника, док је сада спало на 18 домаћинстава са особито малим бројем становника. Исељеници углавном живе у Охриду.

Има исељеника и у неким селима. У струшком селу Бицову живи род *Плаћенковци* (6 к.). У охридском селу Д. Лакочереју живи род *Сметеновци* (12 к.). У такође охридско село Ливоишту иселио се род *Ристевци* (7 к.). Економски моменти нису увек били пресудни за исељавање. Утичу на то и социолошко-психички мотиви. Сада у Плаћу има само 3 ученика: посећују школу у селу Свињишту.

Занимања. — У Плаћу су увек била развијена само два занимања: земљорадња и сточарство. Главни земљораднички производи су планинска жита — раж и јечам. Земљорадња је у тесној вези са сточарством, јер само на нађубреним просторима могу бити добре њиве. Међутим, од 1961. г. сточарство брзо опада упоредо са исељавањем становника. Због тога нагло је ослабила и земљорадња.

11) Свињиште

Положај и тип. — Свињиште је лево од Косељске реке у њеном изворишном делу. Река га одваја од суседног села Речице, које је на њеној десној страни. Две планинске стране, осојна и присојна, повољне су за планинску пољопривреду: присојна страна је родна када је лето кишовито, а осојна када је нешто сувље. Важнији извори су: Дувло (карстно врело), Бразда, Сопот и Исток. У селу има и бунара.

На атару су потеси: Полце, Милошев рид, Буково, Голи врв, Длабока падина, Средњи рид, Соп, Св. Недела, Сопирачиште и др. — Цело село се дели на махале по родовима: *Смилевци*, *Чавдаровци*, *Муренковци* итд. Свега Свињиште има 87 домова (1979. г.).

Прошлост села. — Народно предање наводи: „Некогаш овде немало село“, већ су на околним планинским пашњацима лети боравили Власи са црним овцама. Неки кажу да су то били „крушевски Власи“. Осим тога на земљишту Свињишта било је „место со млаки“ у којима су се задржавале дивље свиње.

Као село Свињиште потиче од око 1820. г. Основали су га словенски досељеници који су дошли из познатог Смилева у Демир-хисару. Они су тамо пре тога досељени из Мијачког краја.

У Свињишту је црква св. Николе „летњег“. Саграђена је крајем XIX века, али је касније — 1934. г. — из темеља обновљена. На дан црквене славе је и слава свих сељака. Тада село прима бројне госте из околних насеља. Гробље је код сеоске цркве.

На атару Свињишта један простран потес са пашњацима и чесмом зове се Полце. Некадашњи Власи тамо су имали сточарске станове — „бачила со мандри“. Прича се да је тамо некада избијао јак извор. Касније његова вода, услед карстног процеса, спустила се ниже. Сада избија код извора Дувло.

За љубитеље планина, за страсне фото-аматере, тешко да где има оваквих видика као у селу Свињишту. За оне који желе да уживају и одмарају се, препоручујемо ово планинско охридско село.

Свињште има четвороразредну школу. У њој је раније било око 200 ученика, док сада, иако село има око 87 домова, школу посећују само 10 ученика. То је зато што у кућама углавном живе само старији становници без деце. — Број домова и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	82 д.	516 ст.
1948. г.	119 д.	744 ст.
1961. г.	80 д.	833 ст.
1971. г.	149 д.	701 ст.

Становништво. — Становништво Свињшта припада овим родовима: *Смилевци* (око 30 к.), досељени из села Смилева у Демир-хисару. Даље порекло им је из Мијачког краја. У овом роду знају следећу генеологију: Ђорђе (жив, 68 година) — Смиле — Петре — Смиле, доселио се његов отац. То је било пре око 160 година — тачније око 1820. г. — *Чавдаровци* (око 20 к.), и ови су дошли из поменутог Смилева. Даље порекло им је из Мијачког краја. — *Муреновци* (10 к.), и за њих се мисли да су дошли из Смилева. Тамо данас имају кумове. Даље порекло им је мијачко. — *Ациовци* (10 к.), дошли су из села Опенице у суседној клисури. — *Таневци* (10 к.) и *Огненовци* (7 к.), досељени су из суседног села Куратице. Огненовци потичу од домазета.

Крсна слава свих родова је „Св. Ђорђија зимен“ (9. XII). Једино род Таневци има посебну славу: то је Св. Никола. — Становници Свињшта, иако су већином из поменутог Смилева, нису склапали брачне везе са становницима тога села, јер је Смилево прилично далеко. Брачне везе склапају са околним охридским и ресанским селима.

Исељеници. — Старијих исељеника из Свињшта има у овим нижим струшким селима: у Вицеву — *Чавдарци* (2 к.), у Орману — *Мицкоски* (1 к.) и Г. Лакочереју — *Тодоровци* (10 к.). — Како је и напред наведено: 1971. г. Свињште је имало око 150, док је 1979. г. спало на око 80 кућа. Исељеници су масовно отишли у Охрид, у село Лескоец крај Охрида, у Ресан и у село Јанковац крај Ресна.

12) Завој

Положај и тип. — Куће овог села налазе се на заравни високој око 1.000 м. То је у источном делу Охридског краја, а у близини суседне Преспанске котлине. Околна су насеља: Опеница, Скребатно, Свињште и др. Становници се служе водом из извора и бунара.

Поједини крајеви атара носе ове називе: Крушио, Бачинов рид, Стари Завој, Локва, Арбанајца, Шатица, Стара ливада, Степанов рид, Крстон, Лакарица, Рамни рид, Дуње, Ђуро глава,¹⁵ Прентов мост и Крива река. Последња два потеса су ниже Завоја, крај пута Охрид—Ресан.

¹⁵ На месту Ђуро глава — Турци или Албанци одсекли су главу једном сељаку из Завоја.

У целини, село има збијени тип. Сеоски крајеви зову се по главнијим родовима. То су: Цветановци, Тасевци, Крстановци и др. Укупно Завој има 45 домова (1979. г.).

Прошлост. — Прва писана вест о Завоју потиче из 1582. г. Село је тада имало 69 хришћанских домаћинстава. Тада су становници Завоја вршили дервенцијску службу.^{15а}

И народна традиција наводи да Завој спада у стара села Охридског краја. Насеље је под Турцима до око 1860. г. било на селишту званом Стари Завој. Лежи 3 км источније од данашњег села, крај познатог планинског превоја Букова (1.180 м). Међутим, код тог превоја, у првој половини XIX века као чувари насељени су муслимански Албанци (овде звани „Турци“). Они су, помоћу зулума, брзо раселили хришћанско насеље на Старом Завоју.^{15б}

Три домаћинства из Старог Завоја основала су село Завој на данашњем положају. Они су пре тога на том месту имали сточарске зграде „кошаре“. Од тих пресељеника потичу скоро сви становници Завоја.

Стари пут у правцу Охрид—Ресан у прошлости имао је следећи правац: Охрид — село Велгоште — село Скребатно — село Стари Завој — Буково—Ресан. На том путу коњи су преносили зејтин из Елбасана у Битољ, док су у обрнутом правцу преносили пиринач, шећер и друго. Једна имућнија кућа у Старом Завоју, како се прича, морала је за пролазнике софру са храном постављати дневно по 12 пута итд.

У Завоју је црква посвећена В. Госпођи. На дан црквене славе је већи сеоски сабор. Црква је саграђена тек 1935. г. Пре тога становници Завоја „на ордија“ посећивали су црквицу „Богоројца“ на селишту званом Стари Завој. Она и сада постоји. Гробље у Завоју налази се ниже села, даље од цркве. — На селишту Стари Завој сада су ливаде. Њих користе становници из Завоја. — Број домова и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	57 д.	414 ст.
1948. г.	85 д.	532 ст.
1961. г.	97 д.	611 ст.
1971. г.	106 д.	531 ст.

Становништво. — Како је и напред наведено, оснивачи данашњег Завоја су преци следећих данашњих родова: *Цветановци* (9 к., Митровдан), *Крстановци* (8 к., Св. Никола) и *Тасевци* (6 к., Митровдан). Дошли су са селишта Стари Завој. То је било пре око 120 година или тачније око 1860. г. У роду Цветановци зна се следећа генеологија: Горјан (жив, 60 година)¹⁶ — Ефтим-Велјан-Цветан, насељен у данашњем Завоју. Цветановци у Завоју имали су око 20 домаћинстава.

^{15а} А. Стојановски: нав. рад, стр. 195.

^{15б} Албанци су чували доста стоке и бројне псе. Са псима они су нападали на становнике села Старог Завоја.

¹⁶ Родитељи, којима се деца нису држала, имали су обичај да дају таква имена каквих у селу није било. Тако је постало лично име Горјан.

Остали сеоски родови су: *Трајчевци* (4 к.), *Јаневци* (2 к.), *Деспотовци* (2 к.), *Секуловци* (2 к.), *Климовци* (1 к.), *Петровци* (1 к.) и *Размовци* (1 к.), гране напред наведеног рода *Крстановци*. — *Маричовци* (4 к.), *Анђеловци* (2 к.) и *Шабановци* (1 к.),^{16а} гране напред наведеног рода *Цветановци*. — *Шутевци* (2 к.), потичу од домазета досељеног из охридског планинског села Куратице. Њихова је слава „Пречиста“. Оснивач рода звао се Шуте. Један његов син, по имену Митре, пред крај турске владавине („кога се биел комитлокот во Рашанец“ — крај пута у клисури) иселио се у Бугарску. Он је имао сина Димитра, који је иза последњег рата живео у Скопљу: постао је професор универзитета, књижевник, ректор универзитета и академик.

Занимања. — До краја Другог светског рата становници Завоја живели су од сточарства и земљорадње. Гајили су доста коза, оваца и волова. Секли су шуму на сеоском атару, па дрва за огрев продавали у Охриду. Обрађивана су и брда која су сада под шумом. Сада прилике су се измениле. У селу су остали старији мушкарци и жене који су многе њиве претворили у утрине. Опало је и сточарство.

Исељеници. — У годинама између два светска рата било је незнатног исељавања из Завоја. Зна се само за исељенике који сада живе у нижим охридским селима: у Орману (*Ђорђиоски* 2 к.) и Подмолу (*Тодороски* 2 к., *Завојчани* 4 к.). — Међутим, иза последњег рата, поглавито од 1961. и 1971. г. становништво Завоја много се иселило. Ти исељеници углавном живе у Лескоецу крај Охрида (60 до 80 к.), а мање их је у банатском селу Јабуци (8 к.) и Скопљу. Од 1977. г. престала је да ради основна школа у Завоју јер у њој није било ученика.^{16б} Сада Завој има свега 45 кућа, али у њима су само старији становници. Има и сасвим исељених родова, на пример, *Иловци*, *Марковци* и др.

Расељено село Буковик. — Крај познатог планинског превоја Букова, преко кога води пут правцем Охрид—Ресан, пред крај турске владавине постојало је истоимено муслиманско-албанско село. Имало је око 40 кућа. Буково је запаљено од стране бугарске војске у рату крајем 1915. г. Његови становници преселили су се у Ресан. Пусто селиште Буково означено је на нашој топографској карти. Тамо се познају остаци од кућа, једне цамије и од муслиманског гробља. Атар села Букова сада припада Шумског газдинству са седиштем у Ресну.

13) Скробатно

Положај и тип. — Село лежи на источном котлинском Оквиру. То је изразито планинско насеље на северозападној падини Петринске планине, у изворишном делу Скробатинске речице, притоке Ко-

^{16а} У роду Шабановци био је имућан један предак, који је добио муслиманско име Шабан.

^{16б} Између два светска рата у Завоју није било школе.

сељске реке. У непосредној близини Скробатна нема других села. Становници се служе водом из извора озиданих у неколико чесама. Насеље је здраво и врло пријатно за живот.

Скробатно има веома простран атар, који се нарочито шири према истоку и југу. Поједини крајеви атара носе ове називе: Завој, Шаренец, Долга краста, Виришта, Самарница, Бигла (1.228 m), Два гроба, Присој и др. — У целини село има збијени тип. Сродничке куће су једна другој ближе и више груписане, па стога сеоски крајеви (махале) зову се по родовима. Укупно Скробатно има око 40 домова (1979. г.).

Старине и прошлост. — На атару Скробатна има остатака старих насеља. То су гробови и остаци од кућа. Налазе се на локалитетима Старо гумно, Два гроба, Шаренац и другим. Како су уништена та стара насеља не зна се. О томе нисам добио потпунија обавештења.

Предање наводи да је некада Скробатно имало само 7—8 кућа. Људи су се прикупљали са разних страна да би се на планини заштитили од турских насиља. Стога овде нема родова који се сматрају старинцима. Село је одувек било на месту на коме је и данас.

Године 1921. Скробатно је имало највећи број становника: у 68 домаћинстава било је 616 душа. Тада је на једно домаћинство просечно долазило по 9 чланова. Међутим, 1971. г. село је имало 52 домаћинства са свега 271 становником. Просечно на једно домаћинство долазило је по 5 чланова.

Данас је број становника у Скробатну још мањи. Због тога и ово село на посматрача оставља утисак мртвила и запуштености. У старим, трошним зградама живе старији људи, јер су се млади иселили у друга места. Економски моменти нису увек били пресудни за исељавање.

Прича се да је и ово село једном страдало од чуме и да су тада становници бежали у планинску шуму. — Број домова и становника у Скробатну кретао се на следећи начин:

1921. г.	68 д.	616 ст.
1948. г.	109 д.	601 ст.
1961. г.	85 д.	549 ст.
1971. г.	52 д.	271 ст.

Данашње становништво и исељеници. — Становници Скробатна су Македонци. Свега је у селу 7 родова са око 40 породица. Ти родови су досељенички, али за њихово место порекла нисам дознао. Досељавање је извршено на почетку XIX века. Отада село је расло помоћу природног прираштаја.

У годинама између два светска рата било је незнатног исељавања из Скробатна. Род звани *Жилевци* иселио се у Охрид. Међутим, иза последњег рата број исељеника је велики. Налазе се у селу Лескоецу крај Охрида (око 80 к.), у Охриду и у другим нижим охридским селима. У селу Косељу живи род *Скробатничани* (6 к.) итд. Једни исељеници повлачили су друге, махом рођаке.

Занимања. — Скробатно је на доста високом земљишту, па стога око села не успевају кукуруз и пшеница, већ само планинска

жита (раж, јечам, овас) и кромпир. Становници овог села били су и добри сточари, поглавито одгајивачи коза, оваца и говеда. Свака кућа имала је доста стоке. За потребе сточарства даље од села грађени су сточарски станови звани „кошаре“.

14) Опеница

Положај и тип. — Опеница је у долини Косељске реке, углавном у горњем клисурастом делу. Око села су њиве, шуме и утрине. Извора нема, па се пије вода из бунара. Земљиште је повољно за жита, кукуруз и воће. Међутим, Опеница има мали атар. На њему десно од реке су потеси: Баба, Краста, Маркоец и Марково долче; лево од реке су потеси: Неолица, Кулица, Бигла и Осој. — Село се дели на махале по родовима: Атовци, Ристевци, Лавчевци, Николовци и др. Опеница има свега 43 домаћинства (1979. г.).

Старине и прошлост. — Опеница је, због повољног положаја, земље, воде, испаша и саобраћајних веза, увек била подесна за насеље. Старије насеље било је на потесу Горно село. Становници кажу: „Тоа је на ридот“ источно од данашњег села. У близини селишта је брдо Кулица. Да је Опеница старо насеље сведочи и сеоско гробље у коме се виде типови гробова од средњег века до данас.

Остатака од старина има и на месту Црвејнца. Лежи крај сеоске реке. Тамо су ископани стари гробови. Друго место са старинама зове се Филипец.

На Горњем селу лежало је мало насеље. Његови становници касније су се спустили на данашњи нижи положај. У то доба долином Косељске реке крај Опенице није био коловозни пут. Из Опенице водила су два попречна пута за товарни саобраћај: један на западу ка суседном селу Вапили, други ка истоку за село Завој на селишту званом Стари Завој и Букову.

У Илинденском устанку 1903. г. Турци су Опеницу запалили. Тада су се становници сакривали на месту званом Марково долче, према планинском селу Куратици. Иза тога становници су се вратили у Опеницу и у њој за становање саградили колибе.

У вези са поменутом 1903. г. запамћено је и следеће казивање у Опеници. Тада је сељак Велјан Славев из суседног планинског села Речице показао Турцима где се налазе места Марково долче и Рацанец са избеглицама. Они су тамо побили већи број становника.¹⁷

По други пут Опеница је запаљена 12. X 1944. г. Запалили су је немачки војници који су се повлачили из Ресна према Охриду. Међу њима је било и албанских „балиста“. Они су посебно пљачкали покућнину. Становници Опенице зиму 1944/45. г. провели су уз помоћ хране коју су „питали“ у пољским селима око Охрида.

¹⁷ Поменути Велјан издају је извршио због тога јер су му избеглице узеле стоку да се прехране. Касније из освете Велјана су убиле комите.

На селишту Горно село постојала је црква св. Ђорђа. То је и сеоска слава. Међутим, једном када је село имало 10 кућа, давило се дете у сеоској реци; ипак је оно спасено. Због тога отац детета у Опеници организовао је зидање данашње цркве св. Николе. То је било пред крај турске владавине. На тај начин овде се слави и друга слава — Св. Никола зимњи. — Број домова и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	102 д.	555 ст.
1948. г.	117 д.	636 ст.
1961. г.	125 д.	681 ст.
1971. г.	110 д.	509 ст.

Становништво. — У народу се каже: „Овде не се случило да народот дошол од друго место.“ Ипак, сматра се да су најстарији родови они чија је крсна слава „Св. Ђорђе посен“ — Ђурђици. Ти родови су: Ристевци (8 к.), Калевци (4 к.), и Амуровци (3 к.). — Касније су насељени родови чија је крсна слава Св. Никола. Ти родови су: Атовци (10 к.), Лавчевци (6 к.), Николовци (6 к.), Синдовци (3 к.) и Нејчевци (3 к.).

Занимања. — Долинска раван поред сеоске реке и лева блага страна повољне су за земљорадњу и сточарство. Стога су становници били земљорадници, али су гајили и стоку. Имало је овчара и козара који су лети са стоком боравили у бачилима, док су зими стоку држали у кошарама (место Кулица). Млађи становници махом су се иселили, или су на привременом раду у иностранству. Сада стоке има мало и земља се не обрађује, осим њива на долинском дну.

Исељеници. — Старијих исељеника из Опенице има у Охриду (Радичовци) и у појединим охридским селима: Свињашту, Косељу и Г. Лакочереју. У прво село иселио се род Ациовци (10 к.). У друго село иселио се род Опеничани (10 к.). У треће село иселио се род Целевци (2 к.). Током бугарске окупације у Другом светском рату неколико породица колонизовано је у куће српских исељеника по селима Битољског поља. Ипак највише исељеника Опеница је дала у поратном периоду. Само у селу Лескоецу крај Охрида има око 25 породица досељених из Опенице. По неког исељеника има у Скопљу, Београду и Загребу. Сада у Опеници ради четвороразредна школа са 12 ученика. У кућама махом живе старији људи, по један, два до три члана.

15) Косељ

Положај и тип. — Горњим делом свога тока Косељска река протиче кроз тесне планинске гудуре, а само код села Косеља њена се долина нагло отвара на обе стране реке. Од тог места почиње жупни и плитом простор који се шири до ушћа ове реке у Охридско језеро.

Косељ је познато село у ближој околини Охрида: лежи северо-источно од града.

(Даљина 7 km) око пута Охрид—Ресан—Битољ. Насеље има и другу географску повољност: налази се на додиру планинског земљишта са СИ и котлинске низије на ЈЗ. Околна су села: Опеница, Вапила, Г. Лакочереј и др. Становници се служе водом из извора и бунара. У новије време место бунара у употреби су пумпе. Од 1965. г. у Косељу постоји водовод са извора Ливадица на атару села Скребатна.

Крајеви атара око села носе називе: Градиште, Плевниште, Голацица, Турска бранејнца,¹⁸ Јасика, Мотрума, Св. Илија, Вилеста, Кисела вода,^{18a} Бел камен, Ледине, Вапилица, Муратица, Рвеник, Гроб, Гавела, Бучало, Крувче, Злинка, Вирот, Амбарчица, Костенот.

Косељ у целини има збијен тип. Због главног пута насеље је издужено у правцу СИ—ЈЗ. Разликују се махале назване по главним родовима. То су: Раповци, Спировци, Кросновци, Масовци и др. Укупно село има 176 домова (1978. г.).

Старине и прошлост. — Повољни услови за земљорадњу у пољу око Косељске реке и пашњаци на планинским падинама пружали су могућност за сталан живот људи у Косељу. Зато трагови живота виде се по остацима једне тврђаве, по старим гробовима, топонимима и др. Потес Градиште је узвишење десно од пута Охрид—Ресан. Прича се да је тамо некада била тврђава из које је штићен саобраћај на поменутом путу. Остаци тврђаве на површини земље сада су слабо очувани.

У прошлости насеље код Косеља имало је и знатну улогу у саобраћају. Ту су се стицали путеви: из Охрида на југу и из Требеништа на западу. Они су из Косеља продужавали за Ресан на истоку.

У Косељу су две цркве, посвећене св. Николи. Старија и мања црква стављена је под закон о заштити старина. Стално је затворена јер је склона паду. Већа црква саграђена је 1971. г. крај поменутог старог храма. — На даљини од 1 km је капела св. Илије. Нека жена по имену Илинка овој капели у прошлости поклонила је земљу. Стога сваке године код капеле приређује се служба и даје ручак сеоским становницима и гостима из других села.¹⁹

Код Косеља, до самих кућа, постоје мале вулканске купе, високе 10 до 15 m. Ту је позната Косељска солфатара, коју сељаци зову Коселиште,^{19a} а неки кажу Дувало. То је рупа широка око 25 cm, из које са jakim пиштањем избија млаз гасне ескалације сумпор-водоника и угљен-диоксида,^{19b} који се стално осећа у ваздуху. Задах сумпора се осећа 2—3 km далеко од Косеља (косел на турском значи сумпор).²⁰

¹⁸ На потесу Турска бранејнца и сада је шума.

^{18a} Кисела вода показује присуство раседне линије.

¹⁹ Од пре десет година овај обичај се напушта: гостима дају ручак сељаци у својим кућама.

^{19a} Село је добило име по солфатари у народу званој Коселиште.

^{19b} Народна енциклопедија, књ. II, стр. 386; Ј. Марковић: *Географске области Југославије*, Београд 1967, стр. 358.

²⁰ Ј. Цвијић: *Основе за географију и геологију Македоније и Старе Србије*, књ. III, Београд 1911, стр. 717.

Поменута солфатара је важно култно место у Охридском крају. Ради лечења кожних болести („мајасил“ и др.) овде повремено долазе становници (поглавито муслимани) из других чак и удаљенијих насеља. Они се по телу мажу влажном белом земљом. Затим код солфатаре остављају мараме и главице црног лука. То сам видео 11. јула 1979. г. Старији становници Косеља наводе да је захваљујући поменутом сумпор-водонику у прошлости њихово село било поштеђено од маларичних комараца и маларије. Иначе маларија је била редовна појава у другим охридским и струшким пољским селима.^{20a}

Пред крај турске владавине у Косељу је било неколико чифлика. Њихови власници били су Турци из Охрида. Они су на чифлицима имали хришћане чифчије, углавном досељенике из других села. Иза ратова 1912—18. г. земљу свих чифлик-сахибија или ага купили су сеоски становници.

У прошлости село Косељ састојало се из два дела — из Горњег и Доњег Косеља. Године 1921. у Г. Косељу је било 50 кућа са 279 становника, а у Д. Косељу 4 куће са 26 становника. Иза те године Д. Косељ је нарастао на око 10 кућа. Међутим, сада Д. Косељ углавном не постоји (сем 2 куће), јер су његови становници прешли у главни део насеља звани Г. Косељ.

Године 1921. село је затечено са око 60 домаћинстава. Иза тога настало је брзо повећавање помоћу природног прираштаја као и досељавања становника из околних планинских села — Вапиле, Опенице и Скребатна. — Број домова и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	60 д.	305 ст.
1948. г.	103 д.	615 ст.
1961. г.	150 д.	794 ст.
1971. г.	179 д.	798 ст.

Становништво. — У Косељу живи македонско становништво. Родови затечени приликом ослобођења од турске власти су: *Раповци* (око 60 к., Св. Петка), најстарији род у Косељу. Можда су старинци: једино су они имали своју земљу под турском владавином, док су становници осталих родова радили код власника чифлика. — *Спировци* (око 25 к., „Пречиста“), досељени однекуда. Овде живе од прве половине прошлог века. — *Кросновци* (око 20 к., „Мартинија“), досељени из суседног села Вапиле. Тамо су припадали роду Климовци, досељених из охридског села Велестова. — *Масовци* (15 к., Св. Никола), *Митковци* (10 к., Св. Петка), *Дулчевци* (10 к., Св. Никола) и *Боклевци* (10 к., Турђиц), досељени су, али за њихово место старине нисам дознао.

Родови досељени иза Првог и иза Другог светског рата су: *Вапилици* (10 к.), досељени из суседног села Вапиле. И тамо су били досељеници. — *Опеничани* (10 к.), досељени из суседног села Опенице. Кућне славе су им различите — Св. Никола и Турђиц. —

^{20a} Код ове солфатаре некада је добијан сумпор потребан за израду барута. — Често на овом месту угине по неко залутало говече или псето. И једна особа угушила се од тровања гасовима.

Скребатничани (6 к.), досељени из суседног планинског села Скребатна. Кућна слава им је „Пречиста“.

Привредне прилике. — Плодна низија, па вода из Косељске реке и планинске падине са утрином су главно богатство становника Косеља. Стога се они баве земљорадњом и сточарством. Међутим, село је добро повезано аутобуским саобраћајем са Охридом и појединци тамо раде у разним привредним установама. Неки су тамо пресељени (10 к.), али одржавају имања и у Косељу.

Исељеници. — Исељеника из Косеља има и у околним селима. У село Орман исељенили су се родови: *Стојаноски* (10 к.) и *Николоски* (3 к.). — У село Горенце исељенио се род *Петревски* (1 к.).

16) Лескоец

Положај и тип. — Насеље лежи северно од Охрида, крај пута који води за Ресан и Битољ. Оно је у зони поменутог града, па је због тога изгубило пољопривредну функцију. То је изазвало одлив сеоске радне снаге у охридску индустрију и друге градске службе.

Промене у типу насеља најбоље се могу уочити у типу кућа: старинске куће данас се могу видети још само у напуштеном старом делу Лескоеца. Тај део лежи источније од данашњег новог дела насеља. Упадљиво је и ишчезавање главнијих облика народне културе и обичаја код млађих становника, делимично и код старијих генерација. Лескоец има свега око 300 домаћинстава (1979. г.).²¹

На планинској падини источно од насеља налазе се ови потеси: Ливадица, Прлица, Кадрица, Василица, Белио, Вршек, Бело орли, Црна нива. У пољу западно од насеља су ови потеси: Леше, Горица, Сува чешма, Злинка, Гала и Корабица. Познатији извори зову се: Ливадица, Велешница и Пиец.

Прошлост. — Народно предање наводи да је Лескоец особито старо село. Најпре је било сабијено насеље на обронцима стрмог брда,^{21а} на селишту сада званом *Белио*. Тамо је постојала и црква. Међутим, на поменутом селишту становници нису могли живети „од рамија“, па због тога су саградили нове куће „додолу“. Тако су били у близини поља, где су обрађивали земљу у турским чифлицима.

До краја Другог светског рата Лескоец је био мало село са око 70 домова. Лежало је на благој падини (високо око 800 m) источније од данашњег насеља. Положај тог насеља означен је на топографској карти (в. карту).

Међутим, од 1955. г. Лескоец је почео да прима бројне досељенике из суседних планинских села — Скребатна, Завоја, Опенице, Сируле. Они су саградили куће у пољу западније од старог дела

²¹ Због величине насеља, приликом боравка у њему, нисам могао добити тачан број домаћинстава.

^{21а} Упоредити В. Нушић: *Крај обала Охридског језера*, Београд 1894, стр. 154.

Лескоеца (висина 710 m). То је поред пута Охрид—Ресан. Тамо су прешли и становници из старог дела насеља: први пресељеници били су Наумче Цуклеси, Ламбе Смичевски и Јонче Коталески.

У новијем делу Лескоеца још се врши досељавање из других насеља. Лескоец има осмогодишњу школу са око 400 ученика. Има 4 трговачке радње, модеран водовод и добре саобраћајнице.

У старом делу Лескоеца сада су напуштене куће, црква и пробље око ње.^{21б} Црква св. Спаса је једна од старијих и бољих у Охридском крају. Прича се да је ову цркву, вероватно, у XVIII веку, саградио један турски паша, који је потицао од потурчењака из овог села. Запамћен је под именом *Потур Петко*.

О поменутом потурчењаку чуо сам још следеће предање. Њега су, као дечка између десете и петнаесте године, „Турци“ кириџије повели у Цариград. Тамо је прешао у ислам, школовао се и постепено постао паша. Тек тада он је дошао у родни крај, где је нашао живу мајку у Лескоцу и по једну њену сестру у суседним селима Косељу и Велгошту. Стога је он наредио да се у његовом трошку у свим тим селима сагради по једна црква. Црква у Лескоцу је најбоља.

Црквена и сеоска слава у Лескоцу је Спасовдан. Прославља се веома свечано. Тога дана становници са гостима неко време најпре су код цркве у напуштеном делу насеља, а затим је народно весеље у новом делу села.

Обрађена земља у пољу Лескоеца до 1912. г. припадала је појединим турским агама. Звали су се: Усеин и Ђемаил Ђутура и Иса Пасација. Њихову земљу сељаци су добили помоћу аграрне реформе тек иза 1918. г. До 1912. г. становници Лескоеца били су веома сиромашни. Тада су имали земљу на планини. Коришћење планинске падине сада је напуштено.

Број домова и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	39 д.	274 ст.
1948. г.	76 д.	379 ст.
1961. г.	134 д.	659 ст.
1971. г.	303 д.	1.341 ст.

Становништво. — а. Македонци. Стариначки родови у Лескоцу су они чија је слава „Св. Ђорђија“ (Ђурђиц). Ти родови су: *Марковци* (8 к.), *Ставревци* (8 к.), *Љушевци* (9 к.), *Бакревци* (8 к.) и *Пулевци* (9 к.).

Родови досељени пред крај турске владавине су: *Спасевци* (17 к.) и *Смичевци* (14 к.), славе Св. Николу и потичу од истог претка. Место старине не знају. — *Цуклевци* (14 к., Варвара), порекло им је „од Дебарско“. — *Лукановци* (1 к., Митровдан), и њихово је порекло „од Дебарско“. Потичу од досељеника. — *Чифлигарои* (4 к.) и *Џамбазовци* (1 к.), славе Св. Петку. Дошли су из села Лешана у Дебарци. — *Тодоровци* (8 к.), слава им је „Меркурија“. Место старине не знају.

Иза Другог светског рата досељени су: *Скребатничани* (око 80 к.), дошли су из планинског села Скребатна. — *Завојчани* (око 60 к.),

^{21б} У овом гробљу и сада се сахрањују сви становници овог насеља.

дошли из планинског села Завоја. — *Опеничани* (око 25 к.), дошли су из села Опенице. — *Сирулци* (15 к.), дошли су из планинског села Сируле. — *Песочанци* (8 к.), дошли су из села Песочана у Дебарци. — *Крушјанци* (8 к.), дошли су из села Крушја у околини Ресна.

б. *Роми. Вупци* (6 к.), досељени су из охридског села Ливошита.

Занимања. — До краја Другог светског рата становници Лескоеца живели су од земљорадње и сточарства. Највише су гајене суве културе јер у пољу овог села нема воде за наводњавање. Обрађивана су и брда источно од села.²² Иза поменутог рата прилике су се измениле. Млађи становници упошљавају се „во државни работи“ у Охриду. У Лескоецу развила се велика производња креча. У око 30 кречана испеку се велике количине креча који се продаје у Охриду, Ресну и Битољу. Новчани приходи од креча су знатни.^{22а} Дрва за печење креча доносе се са планине Караормана. Један сељак рекао ми је: „Лозјата ги тратисавме“ (напустили) јер нема радника.

17) Велгоште

Положај. — Са својих 500 домаћинстава Велгоште је данас највеће село у Охридском крају. Лежи у непосредној близини Охрида са његове североисточне стране. До краја Другог светског рата све куће Велгошта биле су згомилане и без реда у подножју стрмог, стеновитог одсека. Међутим, у новије време насеље је примило досељенике и изграђено је на равном земљишту крај пута Охрид—Ресан. Тако је Велгоште данас друмско насеље низног типа. Има веома модерне куће.

Због тога ово насеље сада лежи у припадској зони Охрида. Изгубило је своје пољопривредне функције јер су нагло умањене обрадиве површине у сеоском атару. То је изазвало одлив радне снаге у градску индустрију. Упадљиво је ишчезавање главнијих облика народне културе и обичаја код млађих становника, а делимично и код старијих генерација.

Новоградње које смо видели махом су на спрат, нешто су увучене од улице, са засађеним цвећњаком и нижом оградом. Те куће мештани граде према одобрењу месних власти, а на основу планова Завода за урбанизам из Охрида.

Старине и прошлост. — Први подаци о Велгошту објављени су у књизи Б. Нушића 1894. г. Наводи се да је тада село имало око 200 кућа, а од њих 20 кућа биле су турске. Затим се наводе стара црква св. Пантелејмона и два манастира. Више села је манастир св. Илије, док је на нижем положају крај села манастир св. Петке. Храм овог другог манастира зидан је на камену. Његове димензије

²² За наводњавање малим делом користи се вода Скребатске речице, десне притоке Косељске реке.

^{22а} Печење креча становници Лескоеца научили су од становника у суседном селу Велгошту. У Лескоецу кречњак је квалитетнији за добијање креча.

су: дужина 8 m, ширина 3 m, висина 6 m. Манастирска слава је, уз присуство бројних гостију, на дан Св. Петке.²³ — За турско становништво Велгошта Ј. Х. Васиљевић наводи да је било „потурчењачко“.^{23а}

Тачније, у Велгошту и око њега сада има седам храмова различитих по значају и величини. Данашња главна црква посвећена је св. Клименту. То слави и цело село. Код цркве је сеоско гробље.

Наведени манастир св. Петке саграђен је пред крај турске владавине. У народу још су запамћена имена оних мајстора који су га градили. Овај манастир имао је доста земље и стоке (коза, оваца, крава). О њему се бринуо неки Насто из села Лешана у Дебарци, затим игуман манастира Анастас. Сада о овом манастиру брине се један свештеник из Охрида. Становници посећују манастир сваког петка и у недељи.

И манастир св. Илије је из новијег доба — саграђен је пред крај турске владавине. Њега становници посећују два пута у години — на дан Св. Илије и на Ђурђевдан. Пре подизања овог манастира на његовом месту постојао је један стари табуисани храст.

Турско становништво Велгошта, како наводи Б. Нушић, 1894. г. имало је 20 домаћинстава. За његове потребе постојали су џамија и гробље. Од 1903. до 1912. г. Турци су се иселили у Охрид. На месту џамије сада су њиве. Раније у Велгошту постојала је и једна турска воденица.

До краја турске владавине становници Велгошта највише су живели од тога што су користили планинску падину источно од села. Тамо су секли дрва и њих продавали у Охриду. Затим су са овцама и козама правили бачила на планинским местима: Габреш, Прикоско осоје, Огражденик, Патерец и Петрино. Неки су ишли на печалбу „во Стамбол, Влашко и Бугарија“. Тамо су радили као бангтовани.

Поменуте 1903. г. у Илинденском устанку Велгоште је било запаљено. — Прича се како је некадашњи пут „со коњи“ водио у правцу Охрид—Велгоште—село Петрино—Ресан.

У послератном периоду и занимања су се сасвим изменила. Има радника у Охриду (једна половина), као и радника на привременом раду у Аустралији, Америци и З. Немачкој (друга половина). Суседна планина сада се не користи,^{23б} док је земља у пољу од 1970. г. захваћена изградњом кућа. На земљи овог села изграђена је још једна охридска фабрика и налази се ново охридско гробље. — Број домова и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	188 д.	1.154 ст.
1948. г.	249 д.	1.284 ст.
1961. г.	353 д.	1.553 ст.
1971. г.	391 д.	1.674 ст.

²³ Б. Нушић: нав. рад, стр. 154. и 155.

^{23а} Ј. Х. Васиљевић: *Муслиманите наше крви у Јужној Србији*, Београд 1924, стр. 13.

^{23б} Становници Велгошта своју планину називају Петринском. Они кажу да је граница између Галичице и Петринске планине једна долина која се спушта код села Рамна.

Становништво. — а. Македонци. Старије сеоско становништво данас има око 300 домаћинстава. Та домаћинства су распоређена у следећим махалама: *Давидовци* (најстарија), *Баракоа*, *Горна*, *Средна* и *Долна*. Свака махала просечно има по око 60 кућа. Родови ових старијих становника имају различите кроне славе: једни Св. Николу, други „Св. Ђорђија“, трећи „Василицу“. Ово становништво углавном је стариначко. Имена појединих родова су: *Буцаковци*, *Чинговци*,²⁴ *Настевци*, *Калчевци*, *Панцаковци*, *Шапкаревци*,^{24а} *Крлевци*, *Ристевци*, *Љатковци* и др.

Досељеници из времена турске владавине су: *Белевци*, *Речковци*, *Шубаковци*, *Шиковци* и *Шукаревци*. Сви имају око 25 кућа (просечно један род по 5 кућа). Речковци су из охридског села Речице. Белевци су из охридског села Велестова. Остали родови су из села Велмеја у Дебарци.

Досељеници из времена иза Другог светског рата имају око 175 кућа. Та домаћинства потичу из села у Дебарском Дримколу (око 60 к.), из села у Струшкој Малесији (око 60 к.), из села у Дебарци (око 30 к.), из села у околини Кичева (око 15 к.) и из села у околини Битоља (око 7 к.).

б. Торбешци. У Велгошту има и *Торбеша* (3 к.). Досељени су из околине Струге.

Исељеници. — Старијих исељеника из Велгошта има у охридском селу Д. Лакочереју. То су: *Трајковци* (8 к.), *Пидановци* (13 к.) и *Прдуловци* (20 к.).

18) Рамне

Положај. — Село је сада пред потпуним расељавањем. Лежи на кречњачкој заравни, високој око 1.000 m, па је по томе добило име — Рамне. У селу и у његовој близини избијају карстни извори звани: *Летница* или *Стара вода*, *Поник*, *Ливадиште* и *Горни* и *Долни* бунари.²⁵ Први извор је најглавнији. Вода из свих извора сачињава речницу која се улива у Охридско језеро. Уз ту речницу до наведеног главног извора из језера пристиже риба летница, па је по тој риби постало и име извора.

Око Рамна шири се простран атар на падини планине Галичице. Поједини делови атара носе следећа имена: *Поник*, *Пађе*, *Прчибаба*, *Лом*, *Габер*, *Дрење*, *Биглиште*, *Макла*, *Широка полена*, *Туша варница*, *Рамна нива*, *Ливадиште*, *Рамниште*, *Гумниште* и др.

Врело *Летница* лежи на нижем положају и оно има воде током целе године. Остали извори су на вишем положају и они понекад остају без воде. На сеоској речници, у којој се прикупља вода из неколико извора, изграђена је мања електрична централа. Потиче

²⁴ За род Чинговци каже се да су били најстарији мајстори за печење креча у Велгошту. Од њих потиче Живко Чинго, књижевник у Скопљу.

^{24а} Од рода Шапкаревци потиче Јонче Шапкарев, проф. унив. у Скопљу (биолог).

²⁵ Горни и Долни бунари су мањи карстни извори. У првом извору има воде до око првог маја, док у другом извору има воде до средине јула („до Петровден“).

из периода предратне Југославије. Поменута речница коришћена је и за воденице, којих је било 14. Сада раде само 2—3 воденице.

Прошлост села. — Рамне спада у стара села Охридског краја. Вероватно је основано у средњем веку. Стога је у том селу било стариначких родова. Године 1921. село је имало 35, а 1948. г. 57 домова. Од 1918. г. становници Рамна купили су нешто плодне земље на котлинском дну крај Охрида.

У селу је црква св. Илије. На дан црквене славе одржава се сеоски сабор. Код цркве је гробље. До рата 1941—44. г. становници Рамна секли су шуму на планини и дрва за огрев продавали у Охриду. Затим су у Охриду радили као надничари приликом окопавања винограда и у баштама. Били су радници и на изградњи путева.

„Во старо време“ на планини око Рамна грађене су кречане и креч је разношен на коњима и продаван у Охриду и Ресну. Сада се виде напуштене кречане. — Број домова и станозника кретао се на следећи начин:

1921. г.	35 д.	243 ст.
1948. г.	57 д.	326 ст.
1961. г.	77 д.	407 ст.
1971. г.	54 д.	279 ст.

Становништво. — Услед исељавања сада је Рамне спало свега на 7 кућа. Домаћини тих кућа зову се: *Томе*, *Марко*, *Ставре* и др. Углавном припадају једном стариначком роду. Они су доста сиромашни и зато нису исељени. Међутим, имају намеру да се кад-тад иселе из села. Исељеници су прешли у Охрид и тамо изградили куће на месту званом *Видовиште*.

19) Шипокно

Куће овог малог села леже на падини планине Галичице, на висини око 1.000 m. То је недалеко од познатог охридског туристичког места Св. Стеван. Околна су села: Велестово са истока и Коњско са југа. Вода за пиће добија се са једне чесме. Крајеви око Шипокна носе ове називе: *Св. Стеван*, *Краста*, *Елен*, *Висок камен*, *Дол* и др.

Данашње село није много старо насеље. Основано је на истоименом селишту током турске владавине. Оснивачи су била три домаћинства, од којих потичу данашњи сеоски родови. Шипокно има свега 21 дом. Сваки род има по 7 домаћинстава.

До пред 1912. г. Шипокно је било чифлик Јаја-аге из Охрида. Међутим, он је тада протеран од сељака и земља одузета. О томе постоји народна песма. Помиње се Стојан из Шипокна. Он је узео пушку Јаја-аги и отишао у комите.

Шипокно и Велестово су веома блиска насеља. Стога су ова села имала заједнички атар на планини Галичици. Нарочито су им заједничке простране паше. Атар Шипокна веома је смањен.

са западне стране крај Охридског језера. Тамо су у послератном периоду саграђени објекти који служе за потребе туризма. — Број домова и становника у Шипокну кретао се на следећи начин:

1921. г.	7 д.	32 ст.
1948. г.	10 д.	80 ст.
1961. г.	15 д.	80 ст.
1971. г.	28 д.	109 ст.

Око Шипокна са источне стране су простране планинске паше. Стога је сточарство опште занимање. Доста су гајене козе, овце и говеда. Друго занимање сељака је печалба. Иза рата становништво Шипокна нашло се у периоду када утичу развој индустрије и школа. Зато је село дало око 10 исељеничких домаћинстава. Она сада живе у Охриду.

Данашња пољопривреда има екстензиван карактер. Простране површине служе као испаше. Од поврћа нема готово ништа. Земља је врло слабе родности. Многи домаћини су сасвим без стоке.

20) Велестово

Положај и тип. — Западна падина планине Галичице, на кречњачким заравнима различите висине има четири села. То су: Рамне, Елшане, Коњско и Велестово. Наведено четврто село је најближе Охриду и високо око 1.000 м. Становници воду пију са извора озиданих у чесме. Главнији извори су: Корита, Селиште и Горни студенец. Сада село има водовод са извора Студенец.

На пространом атару око Велестова леже потеси са следећим именима: Елен врв (1.222 м), Стара Рача, Глогон, Селиште, Горни студенец, Корита, Калишта, Вар, Долни вар, Кабре, Сливана (1.625 м), Високи врв, Красје, Баљак, Синадоец и Црско.

Велестово има два дела. Горно или Старо Велестово лежи на висини око 1.000 м и Долно или Ново Велестово лежи у низини — у долини званој Рача. Ново Велестово основано је иза Другог светског рата са пресељеницима из Старог Велестова. Тамо су раније били сеоски виногради. Растојање између наведених делова насеља износи око 2 km. Село има свега око 230 домаћинстава (1979. г.).

Старине и прошлост. — Велестово спада у стара охридска села. Свакако потиче из средњег века. Име села је словенско. Једно село са именом Велестово налази се и у Црној Гори.

Велестово обилује старицама. Један већи потес зове се Долна Рача и лежи у планинској подгорини ниже данашњег села. Тамо има и 2—3 извора. Постоји предање да је некада тамо било село Велестово. Од старог села остали су гробови. Међутим, како се прича, „тамо не могло да се живи од Турците“, па је Велестово променило положај: прешло је високо на планинску падину, на потес данас звани Селиште. То је изнад данашњег села. Тамо постоји мањи карстни извор.

И на селишту Велестово није дуго остало. Народно предање каже: „Тамо имало ламја (аждаја) која ти јадело љуђето.“ Зато је Велестово по други пут променило положај. Прешло је на нешто нижи положај, тамо где је сада део села Горно Велестово. На Селишту постојала је црква посвећена В. Госпођи.

У Велестову (горњи део села) постоји црква саграђена у другој половини XIX века. И она је посвећена В. Госпођи. На дан црквене и сеоске славе одржава се велики сабор уз присуство бројних гостију. До краја Другог светског рата једино на дан В. Госпође одржаване су све сеоске свадбе.²⁶ Код поменуте цркве је гробље. Тамо се сахрањују и умрли становници из нижег дела насеља.

Ниже Велестова је мања црква. Њу становници посећују на дан Благовести. Тада овде гости не долазе. — Становници Велестова веома много славе и Богојављење. Казује се како раније, током два богојављенска дана, у ово село није смео ући ниједан Турчин. — Око Горњег Велестова, са северне и јужне стране, налазе се плевне са сточном храном. Издвојене су због опасности од пожара. — Број домова и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	72 д.	643 ст.
1948. г.	139 д.	823 ст.
1961. г.	181 д.	1.020 ст.
1971. г.	238 д.	1.126 ст.

Становништво. — Постоји предање да је у ближој прошлости — друга половина XIX века — Велестово имало око 30 кућа. Од њих су намножена сва сеоска домаћинства. Родови су: Пазаркоски, Климоски, Шароски или Гавраноски, Анђелоски, Шаптевици, Пупунцоски, Тупановци, Шиникоски, Богданоски, Цајкоски, Маљукоски, Башевци, Јолевци, Мулазимовци, Балески, Трифуновци, Цоцевци, Белески, Милески, Таневци, Дулески, Мишоски и Упарчевски. Сви родови имају око 230 домаћинстава, или просечно сваки род има по око 10 кућа. Наведени родови сматрају се старинцима.

Како је и напред речено: око 100 кућа су у сеоском делу званом Старо Велестово, док је око 130 кућа у сеоском делу званом Ново Велестово.^{26а} Кућне славе сеоских родова су различите — једна половина слави Св. Николу, док друга половина слави „Пречисту“. Када су сви становници били у Г. Велестову, тада су тамо постојале само две махале одвојене главном улицом. Становници Г. махале славили су Св. Николу, док су становници Д. махале славили Пречисту.

Занимања. — Становници Велестова током дуге прошлости бавили су се сточарством. Највише су гајили козе и овце. Стоку су напасали на планини Галичици, на местима Цафа (на карти: Ђафа) и Асан Цура (на карти: Асан Дура). Око 1940. г. тамо је

²⁶ На питање када се одржавају свадбе у новије време, један сељак рекао ми је: „Сега свадбите се држат на кој како ће му текнет.“

^{26а} Приликом боравка у Велестову нисам био у могућности да утврдим тачан број домаћинстава за сваки сеоски род.

било 7.000 глава ситне стоке. Било је још говеда и коња. Друго занимање у Велестову било је аргатовање: радили су на туђој земљи у Охриду, или су били косци и жетеоци у Битољском пољу.^{26б} Неки су радили на путевима (туцали су камен).

Међутим, у послератном периоду стара занимања су сасвим измењена. Сада сви сељаци имају око 2.500 оваца, 50 крава и нешто коња. Скоро из сваке куће Велестова по један члан запослен је у охридској индустрији. Неки се налазе на привременом раду у Западној Немачкој.

Исељеници. — Старијих исељеника из Велестова има у Охриду: Масниовци, Талевци, Ристевци, Богдановци²⁷ и у овим нижим охридским селима: Велгошту (Белевци 5 к.), Г. Лакочереју (Ангеловци 3 к. и Јасмовци 70 к.), Вапили (Климовци 25 к.), Подмолу (Велестовци 6 к.) и Горенцу (Бургаз).

Иза последњег рата број исељеника је већи: иселио се знатан број становника у Охрид.

21) Коњско

Положај и тип. — Старији део села лежи на планини Галичици, на кречњачкој заравни високој око 950 m, док млађи део Коњског лежи крај Охридског језера у подножју поменуте планине. У старијем делу села постоји чесма звана Клаенец, док у новијем делу постоји водовод.

Поједини крајеви атара око села носе ове називе: Старо село, Гумниште, Чоља, Горно воје, Киселица, Гоедарица, Трнов арен, Стар извор, Готманово, Горно и Долно студено, Бојазон, Широка присојница, Елен врв, Лелуга, Мачелишта, Високи врв, Трлишта, Длага јама, Лески, Подушје, Мачука, Скала, Обори-бог, Чапскине, Мртви ливађе, Бозје, Црквана,²⁸ Св. Петка,^{28а} Јамана, Гаранчео, Високо церје, Папрађе, Јасичиња, Куруглаеш, Красје, Горна ледина, Турски нивје (тамо су: „добри ниви“), Јоној нивишта, Св. Никола,^{28б} Башконо, Марконо, Ормансоно, Пот, Гургуљ, Чобансконо, Синол дол, Дувалица, Крастине.

У целини, село има разбијен тип. Како је наведено: сада у Коњском постоје два дела насеља — Старо Коњско са око 60 к. и Ново Коњско са око 70 к. Поменути делови међусобно су прилично удаљени. Село има око 130 к. (1979. г.).

Старине и прошлост. — Стари део Коњског лежи на кречњачкој заравни, испод гребена Пруглаш (1.263 m). Ту, са северне стра-

^{26б} Од своје земље током целе године жито су имала само 20 домаћинстава.

²⁷ А. Урошевић: нав. рад, стр. 12, 13.

²⁸ На месту званом Црквана постоји „природно делкани (обрађени) камени“.

^{28а} На потесу Св. Петка старина нема. Раније су тамо постојали култни храстови звани „панађии“.

^{28б} И на потесу Св. Никола постојало је култно дрвеће — стари брестови, сада осушени. Тамо постоји и „лековита вода“.

не, налази се простран потес сада са њивама. Зове се Старо село. Постоји предање да је некада насеље било на том потесу.^{28в} Међутим, његови становници на месту Старог Коњског у ливадама напасали су коње. То се место звало Коњско. Верује се да је тако постало данашње име села.

До 1970. г. насеље у делу званом Старо Коњско нарасло је на око 140 кућа. Међутим, од наведене године становници су почели да граде нове куће у планинском подножју, крај Охридског језера. То земљиште је носило име Гумниште. Тамо су сељаци раније имали винограде и трла у којима су зими чували стоку.

Источно од Коњског издиже се масив Галичице. Тамо је веома пространа травна површина звана Шербојца. Пред крај турске владавине ову пашу присвојио је „турчин“ (Албанац) Асан Џура и зато је она данас познатија под његовим именом. Тамо је одлична планинска паша. Има локву „влашку“ и цистерне саграђене од бетона.²⁹

Раније на Асан Џури паша је издавана под закуп влашким сточарима. Касније ту пашу присвојили су сточари из Коњског. Они су тамо напасали око 6.000 оваца и косили су траву.^{29а} Имали су летње сточарске станове („бачила“). Међутим, зимски сточарски станови („трла“) налазили су се ниже села крај Охридског језера. Сада Коњско има свега око 2.000 оваца. Један сељак рекао ми је: „Пуста остана планината како и селото (његов горњи део) што остана пусто.“

У старом делу Коњског су црква и гробље око ње. Храм цркве је „св. Мартинија“. На дан црквене славе је сеоски сабор. Иза 1918. т. ова црква била је „распадната“, па је зато обновљена из темеља.

Како је речено, Коњско сада има два дела: старији или горњи и новији или доњи део. Растојање између њих износи један час хода. Становници горњег дела имају намеру да се преселе у доњи део села. За ученике Г. Коњског још постоји четвороразредна школа, док ученици из Д. Коњског посеђују осмогодишњу школу у суседном насељу Пенштану.

Занимљива је следећа хидрографска појава. У суседном селу Велестову постоји речица Рача, која је некада извијала на атару села Коњског од карстног врела званог Стари извор. Сада тог извора нема. Постоји предање да су једном код тог извора стригли овце два брата. Они су се међу собом посвађали и један другог „издупиле со ножици“. Због тога је њихова мајка вуном зачепила извор. Данас вода тога извора избија на нижем положају — код доњег дела села Велестова (зове се Рача).

^{28в} Када је насеље било на Старом селу, како се прича, „тогаш планина Галичица имала многу јелени“. По њима остало је топографско име Елен врв.

²⁹ Током Другог светског рата ову планинску пашу настојали су да присвоје рођаци Асан Џуре, насељени негде у Албанији.

^{29а} Сељаци кажу: „Еден дел од планината се пасеше, а другиот дел го косевме.“

Пред крај турске владавине обрађена земља на атару Коњског припадала је једном охридском бегу. Пре 1912. г. и иза тога он је земљу продавао становницима из Охрида и суседног села Пештана. Охридски власници звали су се Топаловци (3 брата), док се власник из Пештана звао Спира Зиман. У периоду између два светска рата сељаци Коњског су земљу добили помоћу аграрне реформе.

Коњско има бољу обрађену земљу него што је земља суседног Велестова. Међутим, земља Коњског сада се обрађује само на једној четвртини. Стока пасе по напуштеним њивама, па зато ретко ко са стоком борави на планини Галичици. Раније су обрађиване њиве и на наведеној планини. Гађени су: кромпир, раж, јечам и овас.

За воденице становници су раније ишли на мељаву у друга охридска села — Елшане и Рамне. — Број домова и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	70 д.	426 ст.
1948. г.	65 д.	441 ст.
1961. г.	105 д.	660 ст.
1971. г.	146 д.	706 ст.

Становништво. — Сви становници Коњског намножили су се од некадашњих шест домаћинстава. Свако домаћинство развило се у посебан род. Ти родови су: *Ничевци* (око 40 к.), *Иљовци* (око 30 к.), *Димовци* (око 20 к.), *Ристевци* (10 к.), *Степановци* (8 к.) и *Крстановци* (7 к.). Ово су старинци. Код свих је кућна слава Ђурђевдан.

Досељеници су *Тодоровци* (15 к.), потичу од претка Цинцарина. Он је лети са стоком долазио на планину Галичицу (место Асан Цура). Затим се населио у Коњском. Њихова је кућна слава Св. Харалампије. Као место старине Тодоровци наводе село Утово у долини Вардара (Тиквеш).

Занимања. — Наведено је како су раније становници Коњског поглавито били сточари. Осим тога, мушкарци, „како здрави планинци“, одлазили су на рад у село Отешево код Ресна. Тамо је током целе године било више радника из Коњског него што је износио број становника Отешева. Осим тога, мушкарци, жене и девојке радили су „како аргати“ у Охриду.

У новије време и у овом погледу све се изменило. Више од половине укупног броја домаћинстава извор (прихода има у делатностима ван пољопривреде. Затим има доста домаћинстава која имају мешовите изворе прихода. Изван села запослено је око 140 мушкараца. Једна њихова половина има главне приходе „од државни работи“ у Охриду, а друга половина ради у Западној Немачкој и Аустралији.

Исељеници. — Старијих исељеника из Коњског има у Охриду (*Апостоловци*) и у нижем охридском селу Орману — *Трајчески* (3 к.), *Младеноски* (2 к.) и *Ничевски* (1 к.). У најновијем периоду нешто млађих становника из Коњског прешло је у Охрид (8 к.), Скопље (8 к.) и Аустралију.

22) Елшане

Положај и тип. — На падини кречњачке планине Галичице, у њеном јужном делу, диже се зараван висока око 900 m. На њој је село Елшане, чисто, здраво и врло пријатно насеље. Околна села су: Пештане са јужне и Коњско са северне стране. Становници се служе водом са извора озиданих у чесме (извор Клаенец), а од 1974. г. село има и водовод. Вода је са извора Вршек, који избија крај села.

Око Елшана је пространи атар, нарочито на планини Галичици. Делови атара носе ове називе: Голем врв, Чашкини, Трно слива, Локма (то је природна локва), Влашко бачило, Зелејно, Диво-јами, Студено (тамо су две локве), Двана камена, Орешки, Равен, Вла-сејца, Црвена шума, Орелци (тамо је извор), Јамлишта, Арблок, Кава-леска, Долга лозина, Дукојца, Леска, Вели камен (велики камен), Кејвана, Колибичиња, Календерица, Круша, Св. Мартинија.

Село је збијеног типа. Разликују се Горња, Средња и Доња махала. У појединим махалама су само куће једног рода. На пример, куће рода Шоповци груписане су у Д. махали. Укупно село има око 120 домаћинстава (1979. г.).

Прошлост. — Данашње Елшане није старо село: према времену када су досељени старији родови оно је основано око 1840. г. Оснивачи села су три данашња рода — Шоповци, Стојовци и Јузмевци. Каже се: „тога овде немало „беговина“ — власника чифлика.“

Међутим, у другој половини XIX века Елшане је претворио у чифлик Јашар-бег из Гостивара. То се десило на следећи начин. Јашар-бег једном је боравио као гост код свог зета Салије у Охриду. Возећи се у чамцу по Охридском језеру, њему се издалека Елшане учинило веома лепим селом. Било је време када су трешње цветале. Знају се и детаљи. Дувао је јак ветар и ломио се са хуком од планине Галичице, повијајући расцветало дрвеће бројних трешња. Та лепота цвећа била је разлог да се бег одлучи да почифличи село, да га присвоји. Томе су се одупрли сељаци Аврам, Рубан и Таул. Зато је Јашар-бег организовао њихова убиства. Остали становници пристали су да постану чифчије.

О Јашар-беговом чифлику, јер је власник живео у Гостивару, бринуо се његов поменути охридски зет. Тако је било до краја турске владавине 1912. г.³⁰ Осим производа од земљорадње, сељаци су бегу давали и десети део од живе стоке и од сточарских производа. Иза наведене године једну половину земље сељаци су купили, док су другу половину добили помоћу аграрне реформе 1936. г.

У Елшану је црква св. Илије, саграђена пред крај прошлог века. На дан црквене славе одржава се сабор са бројним гостима из суседних насеља. Код цркве је гробље.

Елшане располаже пространом пашом на планини Галичици. Она се граничи са планинском пашом преспанских села — Отешева и

³⁰ Неке жене из Елшана биле су кућне слушкиње Јашар-бегу у Гостивару (на пример, нека Јованица и друге).

Лескоеца. На поменутој планини има потеса са буковом и храстовом шумом. Стога су се овдашњи становници много бавили сточарством. Сви сељаци имали су 9 бачила у којима је било више коза, а мање оваца, и то на местима: Вирчиња, Равен, Долга и Волково лозје. Свако бачило бројало је од 250 до 500 музница. Само домаћинство Ђорђа Стојевског имало је око 700 коза и 250 оваца. Та стока је национализована 1947. г.

Планина Галичица источно од Елшана до око 1928. г. била је веома привлачна и за сточаре зване *Качауне*, грчког говора. Они су зиму проводили у Грчкој. Овде су лети напасали око 80.000 оваца. Водили су прави номадски живот. Пашњаци на Галичици сада су већом половином лети неискоришћени.

Ниже села Елшана, крај обале Охридског језера, налази се потес са извором. Зове се Елешец. У новије време 12 сеоских породица изградило је тамо куће. Тај део насеља зове се Долно Елшане. Тамо имају куће за леговање и поједини Скопљанци, на пример, Лазар Колишевски и др. — Број домова и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	45 д.	305 ст.
1948. г.	65 д.	441 ст.
1961. г.	69 д.	501 ст.
1971. г.	156 д.	619 ст.

Становништво. — Становници Елшана су Македонци. Према мојим испитивањима 1979. г. Елшане је имало 12 родова са око 107 породица. Оснивачи села су преци ових данашњих родова: *Шоповци* (око 25 к., Митровдан), знају следећу генеалогiju: Димко (жив, 75 година) — Коле-Тасе-Шопче, оснивач рода који се доселио. Досељени су пре око 140 година из села Сопотско у околини Ресна. По месту старине добили су родовско име. — *Стојовци* или *Ђорговци* (око 30 к.), *Робановци* (7 к.) и *Трајановци* (3 к.), славе Св. Николу. Потичу од истог претка. За њих сам слушао да су досељени „од Црна Гора“. Дошли су одмах после рода Шоповци.^{30a} Неки су ми рекли да су дошли негде „од Албанија“. — *Јузиевци* (10 к., Св. Никола), досељени су негде „од Албанија“.

Други млађи досељеници су: *Кордовци* (11 к.) и *Кочовци* (11 к.), славе Св. Варвару. Потичу од истих предака досељених из места „Кордо во Албанија“. Да су истог порекла види се и по распореду њихових гробова у сеоском гробљу. — *Стевовци* (8 к.), *Павлевци* (8 к.) и *Матлиовци* (3 к.), слава им је „Св. Ђорђе посен“. Потичу од истих предака. Место старине не знају. — *Мишевци* (4 к.), досељени су однекуда. За њих се каже: „Лошо правеле и затоа не се множат.“ — *Маџаровци* или *Тауновци* (9 к., Св. Никола), за њих се каже да су досељени „од Маџарско“ (данашња Мађарска).

Занимања. — Како је и напред речено, у овом селу раније је било доста развијено сточарство са стоком која је лети напасана

^{30a} У Охриду постоји македонски род Плевнеш (3 к.). Пре тога живели су у Струми. Њихово је порекло из Пљеваља у Црној Гори. Одатле су избегли због куге (казивање Виктора Плевнеша, музејског радника).

на планини Галичици. Ова планина давала је и сено за зимску исхрану стоке. Друго занимање заснивало се на сечи шуме: у Охриду продавано је дрво за огрев и за грађевине („платице“). Превоз је вршен чамцима.^{30b} Осим тога сељаци су се бавили риболовом на језеру: ловили су рибу од своје обале на истоку до обале у селу Радожди на западу.

Иза последњег рата настају велике измене у занимањима становника Елшана. Мушкарци масовно су упошљавани на изградњи шумских путева на планинама Галичици, Бистри, Кожуфу, Пљаковици. Иза тога скоро су сви постали грађевински радници.

Занимљиво је изнети да из Елшана нема иселеника не само старијих (до последњег рата) већ и из новијег доба. И понеко ко се иселио вратио се назад. Зато у селу постоји четвороразредна школа са око 50 ученика. Старији ученици посећују осмогодишњу школу у суседном Пештану.

23) Пештане

Положај и развитак. — Пештане, које је добило име по пећинама у околини, средишно је насеље у западној подгорини планине Галичице. Лежи крај обале Охридског језера дуж које води пут у правцу С—Ј. Зато је у овом насељу до 1912. г. било и нешто турског становништва.³¹

До краја Другог светског рата Пештане је имало тип сеоског насеља. Куће су биле згомиране и без реда у подножју стрмог стеновитог одсека. Међутим, после 1945. г. Пештане је постало у правом смислу речи средиште за подгорину Галичице јужно од Охрида. Насеље је изграђено дуж обале језера и дугачко је око 1.000 m. Тако је Пештане данас друмско насеље низног типа. Има веома модерне куће.

Сем тога у Пештану су: Месна канцеларија, осмогодишња школа, амбуланта, продавнице и један хотел. Насеље је везано аутобуским путем са Охридом. Укратко речено, Пештане се формира у малу варошицу претежно туристичког и рибарског типа. Крај Пештана су два туристичка кампа — „Градиште“ са југа и „Елешец“ са севера. Пештане се, нарочито у протеклој декади, интензивно развија и у комуналном смислу.

Иако је традиционална женска ношња делимично очувана, упадљиво је ишчезавање главнијих облика народне културе и обичаја код млађих становника, а делимично и код старијих генерација.

На атару око Пештана су ови потеси: Анђелец, Горно село, Попоа нива, Ђоноо, Добра, Марејнца, Скала, Градиште, Краста, Болетирен, Плоча, Поле, Глаишоо и Велена. Постоји традиција да је некада Пештане било на потесу Горно село. Оно је далеко око 1.000 m западно од данашњег насеља. Тамо постоји извор, док остатака од старина нема. На Горњем селу било је раније сеоско гробље.

^{30b} Каже се: „Све куће у охридском делу званом Сарај грађене су дрветом из села Елшана.“

³¹ Становници су пили воду из Охридског језера. Од 1970. г. насеље има водовод.

Узвишење Градиште или Богоројца лежи 2 km јужно од Пештана. Тамо се виде камене плоче од некадашње тврђаве. У пећини са источне стране језерске обале налази се пећинска црквица Св. Богородица Пештанска. Њен живопис на стени је још за време Турака прилично упропашћен и вероватно датира из XIV века. Веома је тешко доћи са копна до ове црквице. Њу становници посећују „на Велигден“.

Б. Нушић за Пештане 1894. г. објавио је следеће податке. У селу постоји један чифлик који припада Мухамед-бегу.^{31a} Село има свега 80 кућа, од којих су 60 хришћанских и 20 муслиманских. У њему су цамија и црква. Црква је стара око сто година.^{31b} За муслимане Пештана Ј. Х. Васиљевић наводи да су били „потурчењаци“.^{31a} Ја сам слушао да су ти муслимани говорили турски, да су имали најплоднију земљу и једино су се бавили земљорадњом. Имали су посебну махалу. Од 1913. г. они су прешли у Охрид. — Број домова и становника у Пештану кретао се на следећи начин:

1921. г.	132 д.	672 ст.
1948. г.	167 д.	913 ст.
1961. г.	231 д.	1.149 ст.
1971. г.	295 д.	1.224 ст.

Становништво. — У Пештану има око 200 стално насељених домаћинстава. Потичу од старинаца (92 к.) и од досељеника (108 к.).³² — Стариначки родови су: *Азевци* (20 к.), *Паљевци* (15 к.), *Ћићевски* (10 к.), *Макачовци* (12 к.), *Симоновци* (12 к.) и *Бакуљески* (8 к.). Крсна слава ових родова је Св. Никола.

Досељени родови су: *Башовци* (15 к.), досељени из села Црвене Воде у Дебарци. Слава су им Духови. — *Толевци* (20 к.), имају исто порекло као и Башовци. И њихова су слава Духови. — *Зимовци* (24 к.), место старине не знају. Слава им је Св. Петка. — *Блажевци* (10 к.), место старине не знају. Слава им је Св. Петка. — *Гуговци* (13 к.), место старине не знају. Слава им је Св. Петка. — *Пецовци* (13 к.), место старине не знају. Слава им је Св. Петка. — *Душмановци* (12 к.), место старине не знају. Слава им је Св. Петка. — *Драгиша* (1 к.), досељен је из села Мрчајевца у околини Чачка. Насељен је као граничар-домазет 1941. г.

У Пештану саградили су куће и поједини становници из Скопља. Неке од тих кућа су стално насељене. Такво досељавање траје и данас.

Привредне прилике. — Привреда Пештана до краја Другог светског рата заснована је на риболову,^{32a} продаји дрва у Охриду и на

^{31a} Иза 1913. г. земља тога чифлика подељена је сељацима.

^{31b} Б. Нушић: нав. рад, стр. 93.

^{31a} Ј. Х. Васиљевић: нав. рад, стр. 13.

³² Приликом проучавања у Пештану нисам могао утврдити тачан број домаћинстава.

^{32a} Пештане спада у главна рибарска средишта крај Охридског језера. Ту је најбоље место за лов на пастрмке. Раније из сваке куће било је рибара. Они су се груписали у дружине, свака са по 10 душа. Свака група имала је своје место

козарству. О туристичкој привреди тада се не може говорити јер ње није било. Међутим, у послератном периоду настају велике промене у структури привреде. Стално се повећава значај туризма, а смањује се учешће шумарства, сточарства и риболова.^{32b} Изграђен је туристички хотел „Десарет“ и два кампа за туристе. Затим утиче развој индустрије у Охриду, где се свакодневно одлази на рад.

Највећи број туриста посећује Пештане у летњим месецима. У структури гостију доминирају становници из наше земље. — Важна је и зарада становника од привременог рада у иностранству — 3. Немачкој, Аустралији и С. Америци.

Исељеници. — У новије време из Пештана исељено је свега 5—6 породица. Оне живе у Охриду.

24) Трпејца

Положај и тип. — Село лежи у подножју планине Галичице, крај обале Охридског језера. Суседна насеља су: Лубаниште са југа и Пештане са севера. Становници воду су пили из језера, док је од 1972. г. по кућама спроведена вода помоћу водовода (и та вода је из језера).

Потеси на планини су: Осој, Мали осој, Галичица (све до Охрида), Дабова ливада, Баба, Зли дол, Корита,³³ Црни камен. Потеси у нижим деловима атара су: Црот, Орев, Јадара, Баралица, Дервен („во Мали осој“), Заум („до езерото“), Св. Никола и Св. Петар.^{33a}

Цело село се дели на махале по родовима: Короновци, Параловци, Филовци и др. Свега село има 70 домова (1979. г.).

Старине и прошлост. — Трпејца је старо насеље, што сведоче остаци из прошлости. У народу се каже да име села потиче од трпеца које су се у време светковина постављале крај некадашње тврђаве. Тврђава је била на узвишењу Осој (1.006 m), које лежи јужно од насеља. Тај део Осоја носи име Градиште. Има остатака од зидова у којима сада се гнезде дивљи голубови.

Под именом *Трпезица* село се помиње 1582. г. Имало је 50 хришћанских дервенцијских домаћинстава. Село је дервенцијско било и у XVII веку на путу Охрид-Корча.^{33b}

За поменуто Градиште прича се ово. Када су освајачи напали на тврђаву, њу нису могли лако освојити. Стога је њих посаветовала једна баба. Рекла им је да прекину дотицање воде земљаним цевима. Место са водоводом нападачи су открили помоћу жедне мазге. Водовод је прекинут на месту званом Дервен.

за риболов по договореном распореду. Државној власти тада се плаћало 25% од укупне зараде. Рибари кажу: „Вањавме многу риба“ (пастрмка и шаран), али потрошња је била мала. Зато се риба солила (свака кућа по 500 до 1.000 kg) и ова се продавала у децембру за празник Св. Николу.

^{32b} Сада из Пештана има око 20 рибара.

³³ На потесу Корита је једна чесма.

^{33a} Места Св. Никола и Св. Петар су стеновити блокови крај обале језера

^{33b} А. Стојановски: нав. рад, стр. 287, 288.

Свакако је најинтересантнији манастир св. Богородице Захумске („свети Заум“) на самој обали језера између села Трпејце и Лубаништа на путу за Св. Наум,³⁴ у подножју поменутог високог и теже приступачног брда. Подигнут је 1361. г. као задужбина српског ћесара Гргура, брата Вука Бранковића.

Постоји ово народно причање у вези са Градиштем. Управник тврђаве имао је кћерку ћелаву. Међутим, њу је излечио Наум, ученик Тирила и Методија. Зато му је одобрено да подигне задужбину код суседног Лубаништа. Било му је дато да захвати толику површину земље колико је могао захватити „со една кожа од биол“.

На Галичици постоји место Ваба. О имену места прича се ово: у прошлости, у месецу марту, тамо је боравила старица са козама и овцама. Пред крај месеца толико је захладило да је од зиме стока угинула и баба се смрзла.

Становници села Лубаништа и Трпејце пред крај турске владавине обрађивали су земљу манастира св. Наума. А пре тога земља села Трпејце припадала је неком бегу из Колоње у Албанији. Старешина манастира постигао је погодбу с тим бегом: уступио му је манастирски чифлик у селу Појану код Корче, па је за манастир добио земљу у Трпејци. Једино кућне зграде у Трпејци и виногради били су у власништву сељака.

Западно од Трпејце, „под место Корито“, налази се црквица св. Спаса. Зато је Спасовдан и слава целог села. — У том планинском делу становници су имали сточарске станове.

У Првом светском рату Трпејца је лежала крај линије дуж које су се водиле трогодишње борбе. Становници су били евакуисани у Охрид и у нека околна села. У Трпејци је црква св. Николе. Поручена је у Првом светском рату, па обновљена иза рата. — Број домова и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	36 д.	195 ст.
1948. г.	53 д.	314 ст.
1961. г.	82 д.	415 ст.
1971. г.	89 д.	393 ст.

Данашње становништво и исељеници. — У Трпејци има свега пет македонских родова. Ти родови су: *Короновци* (22 к.), *Филовци* (18 к.), *Параловци* (17 к.), *Ширевци* (10 к.) и *Ђеровци* (4 к.). Сви су старинци. У роду Короновци зна се следећа генеалогичка линија: Јонче (жив, 80 година) — Санде — Јоан — Ђоре, даље претке не знају. Крсна слава свих домаћинстава је Св. Никола.

У послератном периоду око 30 домаћинстава Трпејце пресељено је у Охрид. Има неколико породица у Нишу (3 к.), Америци (4 к.) и Бугарској. Како се говори: исељавања сада су престала.

Занимања. — Становници суседних села Пештана и Трпејце веома су се бавили риболовом. Осим тога гајили су стоку и секли шуму на Галичици, па дрва продавали у Охриду. Становници су веома користили специјалне чунове. Изузев у риболову, чунови су слу-

³⁴ Упоредити А. Урошевић: нав. рад, стр. 11.

жили и за преношење терета. С. Станковић је навео да Трпејчани преносе дрва са Галичице у Охрид. Рибари из села на обали преносе посебне ствари из вароши до села чамцима.^{34а}

Раније из сваке куће Трпејце било је рибара. Они су рибу продавали охридским трговцима. Сада из овог села има 13 рибара. То су радници рибарског газдинства из Охрида. Сада се лови знатно мање рибе. Каже се: лети су становници били сточари и секли шуму, док су зими били риболовци. Село је имало 5 бачила, у сваком од 300 до 500 глава ситне стоке.

25) Лубаниште

Положај. — Лубаниште је најјужније село у Охридском крају: лежи у близини познатог манастира св. Наума крај југословенско-албанске границе. Ту је ушће речице Чераве, која дотиче са албанске територије, и која се улива у Охридско језеро.

На атару око Лубаништа су потеси: Војтина, Пропас, Канца, Присој, Корија, Рајца, Оскоруша и Лагот. — Цело село се дели на махале по родовима: Булески, Аврамоски, Наумоски, Спировски итд. Свега Лубаниште има 50 домова (1979. г.).

На планинској падини јужно од села избија мањи Чочков извор. Вода са тог извора 1975. г. спроведена је водоводом у сва домаћинства. — Врло је значајно познато јако врело крај манастира св. Наума. Становници Лубаништа то врело називају Дрим. Вода из овог врела користи се за наводњавање култура.

Старине и прошлост. — Лубаниште је старо насеље што сведочи сеоско гробље у коме се виде типови гробова из средњег века до данас. Осим тога, у овом селу очувани су и стариначки словенски родови. Прва писана вест о Лубаништу потиче из 1582. г. Тада је оно имало 70 хришћанских дервенцијских домаћинстава. Било је дервенцијско село и у наредном XVII веку.³⁵

Најинтересантнију старину код села Лубаништа представља поменути манастир св. Наума. Налази се 1 km јужно од села крај јужне обале Охридског језера. Представља задужбину Наума, познатог ученика Тирила и Методија. Потиче са почетка X века (из 905. г.). Наум је умро 910. г. и сахрањен је у овом манастиру.^{35а} У близини манастира на територији Албаније (околина Подградеца) очувана су и друга хришћанско-словенска села (в. даље).

Постоји предање да је Лубаниште најпре било чифлик познатог Целадин-бега са седиштем у Охриду. Поменути бег касније је ово село покљонио манастиру св. Науму.^{35б} Сељаци су обрађивали манастирску земљу „како исполци“. Не само обрађена земља („све што се орало“), већ и пространа шума на Галичици припадала је мана-

^{34а} С. Станковић: *Типови рибарских чамаца*, Гласник Етнографског музеја, IV, Београд 1929, стр. 86.

³⁵ А. Стојановски: нав. рад, стр. 238, 239.

^{35а} *Историја на македонскиот народ*, кн. I, Скопје 1969, стр. 102.

^{35б} В. Нушић: нав. рад, стр. 104.

стиру. По ослобођењу од Турака државна власт обраћену земљу десно од реке Чераве доделила је становницима Лубаништа, док је земља лево од поменуте реке и даље остала у поседу манастира.

Од краја последњег рата одузета је сва манастирска земља и на њој је 1953. г. основано пољопривредно добро „Горица“ са седиштем у Охриду. Ово добро успешно гаји јабуке и винову лозу. — Становници Лубаништа и сада имају понешто своје земље.

У Лубаништу цркве нема. За верске потребе становници су користили суседни манастир Св. Наум. Међутим, иза последњег рата верска служба у манастиру врши се само на дан 3. VII, када је велики народни сабор. — Крај југословенско-албанске границе јужно од села раније је била капела св. Илије, али она сада не постоји.

Сви становници Лубаништа у новије време саградили су нове модерне куће („све је подновено“). Међутим, у овом селу у новије време саграђено је и око 100 вила за леговање. Граде их становници из Скопља, Прилепа, Кичева. На потесу Рајца, крај језера, од 1979. г. налази се камп за летњи боравак туриста. Пре тога тамо је била утрина. — Број домова и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	60 д.	342 ст.
1948. г.	74 д.	700 ст.
1961. г.	97 д.	454 ст.
1971. г.	82 д.	348 ст.

Становништво. — Најстарији родови у Лубаништу су: *Аврамовци* (4 к., Св. Петка), *Доневци* (3 к., „Св. Ђорђија посен“) и *Јаневци* (2 к., „Св. Ђорђија и Св. Атанас“). Како се мисли, ови родови су стариначки. — Од наведених старинаца потичу и ове њихове родовске гране: *Булески* (9 к.), *Спировци* (6 к.), *Пероски* (5 к.), *Наумоски* (5 к.), *Пуљчевци* (4 к.), *Ристески I* (4 к.), *Траески* (3 к.), *Марковци* (2 к.), *Климовци* (2 к.) и *Ристески II* (1 к.).³⁶

Занимања. — Становници кажују: „Ово село живело је од сточарства и земљорадње.“ Иако је Лубаниште крај језера, његови становници нису се бавили риболовом. Међутим, сада, како се прича, „со стоката го решивме проблемот“. Само једна кућа има 40 оваца, док остала домаћинства чувају по једну до две краве. И земља се слабо обрађује. Главни приходи породица су од привременог рада у иностранству.

Исељеници. — Старијих исељеника из Лубаништа има у другим селима Охридско-струшке области. Та села су: *Мешениште* и *Морониште*. У прво село иселили су се *Аврамовци* (12 к.). У друго село иселили су се *Иљовци* (30 к.). — Иза последњег рата из Лубаништа око 20 породица исељено је у Охрид.

Два суседна села у Албанији. — Лубаништу су најближа два села у суседној Албанији. Та села су: *Пискупија* и *Тушемиште*. По становништву то су словенско-хришћанска насеља.

³⁶ Чуо сам да су честа мушка имена у овом селу Наум и Крстан.

Пискупија лежи јужно од Лубаништа, а десно од речице Чераве. Како се казује, то село до 1925. г. било је у нашој држави. Тада је граница водила „по јужно“, код албанског села Чарнеје. Међутим, те године Пискупија је додељена Албанији јер је тада, како се прича, Југославија добила нешто албанске територије у близини Дебра.

Пискупија некада је имала 300 кућа и ту је било седиште епископа („владика“), па је по томе добила име. До 1941. г. остала је као словенско-хришћанско село. Имала је око 70 кућа. У Лубаништу има и живих жена које су као девојке доведене из Пискупије. Како је данашње етничко стање у том селу не зна се. Старијих исељеника из Пискупије има у Охриду. То су: *Ташулевци*, *Бендеви* и *Димитровци*.³⁷

Тушемиште лежи југозападно од Лубаништа, тачније у непосредној близини манастира св. Наума. И то село до 1941. г. било је словенско-хришћанско насеље. Тада је имало 40 до 50 кућа. У Тушемишту избија јако карстно врело, чија се вода улива у Охридско језеро. Кажу да је по јачини скоро равно познатом врелу Дрим код манастира св. Наума.

Интересантно је поменути да јужно и југозападно од југословенско-албанске границе код св. Наума леже и друга села са карактеристичним словенским именима а можда и са нешто словенским становништвом: *Загоричане*, *Блаца*, *Братомир*, *Халарупа*, *Подгорија*, *Грабовица*, *Лешница*, *Зерваска* итд. Та села сада гравитирају албанској варошници Подградецу.

II СЕЛА У СТРУШКОМ ДЕЛУ ОБЛАСТИ

26) Радожда

Положај и тип. — Радожда је на западној обали Охридског језера, крај југословенско-албанске границе. Иако нема одговарајућих природних услова, то је насеље данас налик на варошко.

Крајеви атара око Радожде носе ове називе: *Тафа-сан*, *Завој*, *Лаз*, *Пресдол*, *Истоци*, *Босештина*, *Нојница*, *Млака*, *Кошјо*, *Дуко-рид*, *Мали лаз*, *Љогумно*, *Локов*, *Локоска краста*, *Кајмакчалан*,³⁸ *Евли*, *Горна* и *Долна Поповница*, *Лештев*, *Брегој*, *Тумба*, *Тудерен*, *Осој*, *Јабланос*, *Пештев*, *Аралиџа*, *Селиште*, *Богоројца*, *Краста*, *Пескојна*, *Горно* и *Долно ливадиште*, *Еленско* или *Еленски камен*.

До краја Другог светског рата Радожда је имала тип малог сеоског насеља. Куће су биле згомилане и без реда у подножју стрмог кречњачког одсека. Међутим, у новије време насеље је изграђено дуж обале Охридског језера и у правцу С—Ј дугачко је око 1.000 m. Тако је Радожда насеље низног типа са веома модерним кућама. Свега има око 165 домова (1979. г.).

³⁷ А. Урошевић: нав. рад, стр. 16.

³⁸ Потес Кајмакчалан је крај југословенско-албанске границе. Тамо је граничарска караула.

Прошлост. — Радожда је старо насеље, и поуздано се зна да је постојало још у средњем веку: њега је, под именом *Радобужда*, краљ Душан 1342—1345. г. приложио св. Богородици Перивлелти у Охриду.³⁹

Западно од Радожде издиже се површ Селиште. Тамо су остаци старог храма св. Богородице. Крај тог црквишта 1975. г. саграђен је мањи храм, такође посвећен св. Богородици. Народно предање наводи како је најстарије село лежало на том Селишту. А касније становници тога села спустили су се на данашњи положај крај језера.

У Радожди, и то у средишњем делу насеља, постоје две цркве — св. Николе и св. Петке. Прва је главна црква, вероватно из XIX века. Крај ње је сеоско гробље. Црква св. Петке је мањи и млађи храм. — Има и других мањих храмова у близини Радожде — са северне стране је храм св. недеље, са јужне стране је храм св. Илије, док је са запада у високој пећини храм св. Арханђела. То је средњовековни храм са фрескама доста добро очуваним.

Становници кажу: најстарији је средњовековни храм св. Арханђела, затим по старости је храм св. Николе из прошлог века. Остали храмови су мали, млађи и мање значајни. — Сеоски сабор, од гостују доста посећен, одржава се на дан Велике Госпође. То је слава старе цркве која је била на Селишту. — На дан празника св. Петке одржавана је тзв. „ортија“ — „сега баталена“. Тога дана свако домаћинство пекло је јагње па се то јело на заједничком ручку свих сељака код поменуте црквице св. Петке. — И прослава св. Јована у јануару, раније велика, „сега опаднала“ јер су поједина домаћинства („кумови“) излагана великим трошковима.

Током албанско-италијанске окупације у Другом светском рату становници Радожде у неколико махова су опљачкани. То су вршили Албанци звани „балисти“ из села Чезме, које је на суседној планини Мокрој у Албанији. Њих је пут ка Струги водио преко Радожде. Они су у овом селу убили 4 мушкарца, отерали сву живу стоку, однели покућнину, накит, новац итд.

Радожда је добила повећан значај тек иза Другог светског рата. Сада је туристичко, рибарско и занатлијско-трговачко насеље. Старије привредне гране — сточарство и земљорадња — сасвим су напуштене. Крај Радожде су два велика туристичка камп-насеља — „Ливадиште“ са севера и „Треска“ са југа. Тако је Радожда лети веома живо и пријатно туристичко средиште.

Године 1972. Радожда је добила водовод са водом из карстног врела Истоци. Та вода је спроведена и у туристичко насеље „Треска“. Пре наведене године становници су пили воду са чесама Млака и Клаенци, а понекад се пила вода из Охридског језера.

У близини Радожде са јужне и западне стране води државна граница. Од Радожде она одваја два суседна насеља сада у Албанији: *Лин* на југу и *Рајца* на западу. Наведена граница са атара Радожде издвојила је три потеса — Врбилакој, Учерешна и Лаз. Те потесе сада користе становници Лина.

³⁹ М. Пурковић: *Попис села у средњовековној Србији*, Годишњак Скопског филозофског факултета, IV, Скопље 1940, стр. 134.

До краја Првог светског рата 1918. г. становници Радожде и Лина одржавали су тесне привредне и друштвене везе.⁴⁰ Међу њима честе су биле и брачне везе: има живих жена у Радожди које су рођене у Лину и обратно. Међутим, државна граница учинила је своје. Данас је Лин муслиманско-албанско и хришћанско-словенско село („пола на пола“) — свака група има по 50 кућа.⁴¹ Међутим, наше становништво принуђено је да похађа школу са наставом на албанском језику. Оно данас и у кућама говори тим језиком.⁴²

Приликом боравка у Радожди ја сам забележио и следеће занимљиве податке. У прошлости кречњачко земљиште западно од насеља на више места имало је карстне изворе. Међутим, та вода касније се губила. Верује се да она сада избија код суседног села Лина у Албанији. Та вода тамо покреће неколико воденица.

Очувано је предање да су у прошлости силом преведени у ислам православни Словени у суседном селу Рајца, сада такође у Албанији.⁴³ Тада је покушавано да се ислам прошири и у Радожди. Међутим, то није успело. Неке жене убијане су скакањем са високог каменог одсека западно од села — „само да се не потурчат“.

Док није постојала југословенско-албанска граница, поисламљени становници села Рајце и хришћани села Радожде веома су се славали. Међусобно су склапали тзв. *пишана кумства*, измењивали су производе и др. — На суседној планини Мокра је село *Плешиста* у коме и сада има хришћанских Словена. — Број домаћинстава у Радожди кретао се на следећи начин:

1921. г.	124 д.	659 ст.
1948. г.	143 д.	809 ст.
1961. г.	148 д.	866 ст.
1971. г.	159 д.	778 ст.

Становништво. — Према мојим испитивањима 1979. г. у Радожди је било стално насељених 18 македонских родова са око 105 породица. Ти родови су старинци и досељеници.

Старинци су: *Пејовци* (око 23 к.), *Скрчески* (око 18 к.), *Славковци* (17 к.), *Несторовци* (18 к.), *Шећеровци* (10 к.), *Кутаноски* (10 к.), *Бакрачески* (10 к.), *Шопоски* (9 к.), *Мангоски* (9 к.), *Јулоски* (9 к.), *Солакоски* (7 к.), *Кумбароски* (4 к.), *Бушевски* (4 к.), *Пуроски* (3 к.), и *Волканоски* (1 к.).

Досељеници су: *Степаноски* (2 к.), место порекла не знају. — *Љакоски* (6 к.), кажу да је њихово порекло „од Црна Гора“. — *Шајноски* (10 к.), место порекла не знају. Једино овај род слави св. Петку. Они су до скоро имали и посебно гробље крај црквице св. Петке.

Наведени сеоски родови имају различите кућне славе. Речено је да Шајноски једини славе св. Петку. Славе других родова су:

⁴⁰ Државном границом од 1912/13. г. Лин је био на територији наше државе.

⁴¹ Упоредити Ј. Цвијић: *Распоред балканских народа*, Гласник Српског географског друштва, св. II, Београд 1912, стр. 241.

⁴² Становници Лина рођацима у Радожди шаљу писма на албанском језику.

⁴³ Упоредити С. Томић: *Елбасан*, Гласник Географског друштва, XXII, Београд 1936, стр. 46.

Св. Арханђео, Св. Никола, „Мартинија“, „Пречиста“ и „Св. Ђорђе посен“.

Привредне прилике. — Становници Радожде раније су имали три привредне гране — сточарство, земљорадњу и риболов. Сточарство је било најглавније. Домаћинства су имала „булуци и булуци со кози, овци, говеда и коњи“. Помоћу стоке гнојила се обрађена земља која је добро рађала. Осим тога, 14 домаћинстава углавном су се бавила риболовом.

Међутим, од краја последњег рата све је измењено. Када сам посетио Радожду 1979. г., у њој сточарство и земљорадња сасвим су ишчезли. Опао је и риболов јер се тиме баве само 5 мушкараца. Масовно се појавило ново занимање: мушкарци су постали грађевински радници и од тог занимања, као и од пензија, сада домаћинства купују у продавницама хлеб, млеко и друге намирнице. Помажу се и од туризма.

Исељеници. — Старијих исељеника из Радожде нашао сам у селу Мислешеву у Струшком пољу. То су *Радождани*, сада са 7 кућа. Других старијих исељеника има у Струги: *Несторовци*.⁴⁴ У послератном периоду Радожда је дала млађих исељеника за ова градска насеља: Стругу, Охрид, Битољ, Прилеп, Скопље, Београд и Славонску Пожегу. Има нешто исељеника и изван Југославије — у Француској (8 к.), С. Америци (8 к.) и Аустралији (4 к.). Сви послератни исељеници, како се цени, имају око 50 домаћинстава.

27) Мали Влај

Положај и тип. — Село је у крајњем југозападном делу Струшког краја: лежи на падини планине Јабланице, на висини око 1.000 м. У близини села, са западне стране налази се југословенско-албанска граница. Ниже Малог Влаја у долини води важна комуникација правцем Драч—Елбасан—Охрид. Околна насеља су: Радожда, Франгово и Калиште. Становници овог села воду за пиће раније су добијали са извора озидааних у чесме. Сада и ово село има водовод (од 1972. г.). Вода је са извора Букина вода.⁴⁵

На пространом атару око села налазе се потеси: Градиште, Горно селиште, Долно селиште, Млака, Слоништа, Слонишки пив, Рујан, Тафа-сан (1.023 м), Слива, Габрон, Љацио, Господски нивје, Дорљонивште, Благун, Бозина вода, Бисака-краста, Манчео, Ливађе, Пресека, Капеш, Николиште, Василев дол, Зад-крст, Под-пеш, Керкло, Калин присој.

Природа је обдарила ово планинско насеље: место је здраво и пријатно. Мали Влај је збијеног типа. Поједини делови села зову се по родовима, на пример, Вранишкоски, Наумоски и др. Мали Влај има свега 54 домаћинства (1979. г.).

⁴⁴ Г. Милески: *Струга*, Годишен зборник — Филозофски факултет, кн. 8, Скопје 1955, стр. 127.

⁴⁵ За наводњавање башта користи се вода са извора Долна чешма.

Старине и прошлост. — Као што је био обичај у средњем веку, дуж важнијих путева подизана су утврђења. Тако је било и на путу Охрид—Елбасан код данашњег села Мали Влај. У прво време овде је постојала тврђава са подграђем. Тврђава је била на узвишењу данас званом Градиште (1.136 м),⁴⁶ док је подграђе било на месту Горно селиште. Остаци од старина и данас постоје. Ко је и када уништио то старо средњовековно насеље не зна се. Звало се такође Мали Влај.⁴⁷

Данашње насеље Мали Влај потиче од око 1810. г. Основала су га пет словенских домаћинстава досељених из села *Ермаса* на Мокрој планини у Албанији (околина Подградеца). До 1912. г. у турској администрацији Мали Влај је записиван под именом Чучук Влај. Међутим, суседни Албанци из села Франгова и Калишта Мали Влај су звали именом Ермози, по старини одакле су становници досељени.

Током Другог светског рата, када у близини Малог Влаја није постојала граница, неколико сељака отишло је на планину Мокра и тамо посетили пусто селиште Ермас. Видели су остатке од некадашњих кућа и рушевине од цркве. Предање наводи како су ранији хришћанско-словенски становници Ермаса живели од сточарства. Поједини већи сточари са овцама зими су боравили „во Музекија“ крај Јадранског мора, док су други сточари са козама повремено боравили на планини данашњег Малог Влаја.

Међутим, око 1810. г. у селу Ермасу завладали су зулуми које су вршили поједини муслимански Албанци. Они су то село раселили. Неки хришћани тада су се „потурчили“. Пет рођачких домаћинстава са козама дошла су у Мали Влај и ту основали данашње село. Неки кажу да су старешине тих домаћинстава били браћа. На планини око Малог Влаја постоје одлични услови за козарство.

Мали Влај има две цркве. У самом селу била је стара црква св. Николе. Ту је и сеоско гробље. Међутим, она је срушена у земљотресу 1911. г., па на њеним темељима саграђена је данашња црква. То је било 1923. г. Стара црква св. Николе, како се сматра, заостала је од становника старијег насеља.⁴⁸ — Друга спореднија сеоска црква је св. Атанасија. Налази се даље од села. Тамо је најпре постојала капелица, па на њеном месту иза последњег рата подигнута је данашња црква.⁴⁹

Код цркве св. Атанасија становници су одржавали занимљив обичај звани „ордија“. То је било на дан црквене славе. Свако домаћинство пекло је јагње, па се то јело на заједничком сеоском ручку код поменуте цркве. Међутим, тамо су понекад долазили и муслимански Албанци („Турци“) из суседног Франгова. Са њима су избијали сукоби. Отада се наведени ручак даје по кућама. Тако је и сада.

Становници Малог Влаја брачне везе у прошлости склапали су са становницима околних села: Вишни, Радожде, Враништа и Лина

⁴⁶ Видети специјалну карту Југославије, размер 1:50.000.

⁴⁷ В. Радовановић: *Охрид*, Народна енциклопедија, III, стр. 247.

⁴⁸ Сачуване су иконе од старије цркве, без натписа.

⁴⁹ Код прве и друге цркве налажени су гробови од становника старијег насеља. Старих гробова има и на месту званом Крстон.

(сада у Албанији).⁵⁰ Садашње брачне везе махом се склапају унутар самог села.⁵¹

На планини Јабланице леже два млађа македонска села — Мали Влај на југу и Вишни на северу. Она су истоветна по положају, постанку и занимању становништва. До 1912. г. и између два светска рата мушкарци из тих села радили су као печалбари у Београду. У Малом Влају и данас има старијих мушкараца са личним именом Србин.⁵²

У близини Малог Влаја са западне стране („зад ридот“) налази се село Рајца, сада у Албанији. Становници Рајце сада су муслимански Албанци, међутим, према општем предању, они потичу од хришћанских Словена. Током XIX века они су због насиља примили ислам,⁵³ а иза тога и албански језик. Иначе, очувана су стара родовска имена, на пример: Васковци, Богдановци, Стојановци, Божовци и др.

Рајца је имала и две цркве, сада порушене. Цркве су биле посвећене св. Николи и св. Богородици. Муслиманске жене и данас су очувале стару словенску ношњу „со клашеници“. Иста је као и ношња наших становника у селима Дебарског Дримкола — Лукова, Нереза и других.⁵⁴

Код становника Малог Влаја забележио сам и следеће занимљиве податке. У близини наведеног села Рајце у Албанији лежи насеље *Прељеси* (негде кажу: Пренс и Прент). Крај села је зараван Домуз поле (Свињско поље). Становници поменутог села сада су такође муслимански Албанци. Према предању и они потичу од некадашњих хришћанских Словена. Једно место носи име Богданов камен. Словенских исељеника из тог села данас има у Струшком пољу у селу Мислешеву. Стара женска ношња у селу Прељеси је као и у селу Рајци, односно као у нашем Дебарском Дримколу.

Током последњег рата мајстори-грађевинари из Малог Влаја радили су у Рајци, код домаћина Шаин Богдани. Он им је казивао како су његови преци ноћу доводили свештеника из варошице Подградеца да им у кући обавља верске обреде. — Број домова и становника у Малом Влају кретао се на следећи начин:

1921. г.	30 д.	191 ст.
1948. г.	44 д.	288 ст.
1961. г.	64 д.	421 ст.
1971. г.	69 д.	312 ст.

Порекло становништва. — Становници села су Македонци. Поједини родови зову се: *Бранишкоски* (20 к.), у овом роду зна се следећа генеалогичка: Коле (жив, 60 година) — Србин—Јован—Анђеле—Коле—Ниче, оснивач рода. Родовско име добили су по жени која

⁵⁰ У Малом Влају има живих жена рођених у поменутом Лину.

⁵¹ Међу рођацима брачне везе раније нису склапане до седмог појаса, а сада само до трећег појаса.

⁵² До 1912. г. ови становници нису припадали тзв. егзархијској цркви, већ су били „патријаршисти“.

⁵³ Упоредити С. Томић: нав. рад, стр. 46.

⁵⁴ Видети М. Филиповић: *Дебарски Дримкол*, Скопје 1939, стр. 68—87.

је била овде удата из села Враништа у Струшком пољу. — *Наумоски* (17 к.), у овом роду зна се следећа генеалогичка: Србин (жив, 72 године) — Ванђел—Трифун—Коте—Наум, оснивач рода по коме су добили име. — *Трајкоски* (6 к.), у овом роду зна се следећа генеалогичка: Србин (жив, 68 година) — Анђеле—Јане—Богдан—Трајко, оснивач рода који се доселио. — *Матески* (7 к.), у овом роду зна се следећа генеалогичка: Милан (жив, 71 година) — Мате—Петруш—Ристе—Мате, оснивач рода. — *Лошкоски* (3 к.), оснивач рода звао се Лошко. То име добио је да би се заштитио од болести. У сличном случају давало се и име Волче.

Сви напред наведени родови потичу од пет домаћинстава, досељених из села Ермаса на планини Мокрој у Албанији. То село, како је речено, сада тамо не постоји. Насељавање тих домаћинстава било је око 1810. г. како је и напред речено, они су основали данашње село Мали Влај. Сви сеоски родови имају исте кућне славе. — Св. Никола и Св. Атанасије.

Посебан род су *Марковци* (1 к.). Потичу од Марка Германа, који је пре 1912. г. овде дошао као слуга у роду Лошкоски. Ту се оженио и постао домазет. Пореклом је из села Пројте Сиперме код варошице Љушње у Албанији.

Занимања. — Обрађеног земљишта је мало и оно више лежи северно и источно од села. Мали Влај има повољније услове за сточарство, поглавито за козарство. Укупно пољопривредна производња задовољавала је потребе у основним намирницама. Међутим, у новије време стара занимања су у брзом опадању упоредо са кретањем људи према школи и граду. Мушкарци из Малог Влаја познати су као грађевински радници.

Исељеници. — Пре Другог светског рата ово село није давало исељенике. Међутим, отада привлачна снага градова јако вуче на своју страну, па су се стога иселили бројни млађи становници. Они који су одлазили свој део имања препуштали су браћи или су га продавали ближе роду. Исељеници су у следећим градовима: Струги (20 к.), Битољу (15 к.), Београду (10 к.), Охриду (7 к.) и Скопљу (6 к.). Године 1974. у четвороразредној основној школи било је 40 ученика, док је сада тај број спао на 14.

28) Франгово

Положај и тип. — Франгово је познато село на нижој падини планине Јабланице (на топографској карти записано: Френгово). Недалеко од њега води врло значајан пут између наше земље и Албаније. То је пут правца Струга—Елбасан. Околна насеља су: Радолиште, Калиште и Мали Влај.

Земљиште око Франгова је богатије водом од свих осталих делова планине Јабланице. Тамо има око десет извора, од којих су познатији: Добра вода, Рујан, Троњи, Крује-маљ, Дељура и др. Са

последњег извора, помоћу водовода пре десет година, спроведена је вода у све сеоске махале.⁵⁵

Франгово има пространи атар на планинској падини и у њеној подгорини. Потеси на планини су: Цунга (1.078 m), Грмаде, Маша, Гропа, Урда, Бота, Исра, Те-крала. Потеси у планинској подгорини су: Каменица, Лопата, Варса, Зае, Фазлица, Аргунга.

Франгово се састоји из главног сеоског дела на ЈЗ са око 138 домаћинстава и има издвојену махалу Фиериште на СИ са око 15 домаћинстава. Ова махала удаљена је два километра од главног дела села. Становници предвиђају да ће се та махала ускоро прогласити посебним селом. Свега Франгово има око 153 домаћинстава (1979. г.).

Прошлост села. — И Франгово спада у стара села Струшког краја. Помиње се под именом *Фругови* 1342—45. г. Њега је краљ Душан приложио цркви св. Богородици — Перивлепти у Охриду.⁵⁶

Франгово је данас муслиманско-албанско село. Међутим, називи појединих потеса — Добра вода, Каменица, Лопата, Рујен, Грамаде и други — у вези су са некадашњим словенским живљем. Свакако неки од ових топонима воде у средњи век. — Доктор *Милер*, који је 1837—38. г. пропутовао и кроз Струшки крај, наводи да је тада Франгово имало мешовито словенско и албанско становништво.⁵⁷

Данашњи албански родови Франгова потичу од предака који су досељени. Досељавање је извршено углавном у периоду 1825—1860. г. Долазили су из појединих села која сада леже у јужном и северном делу Албаније.

Албанци Франгова имају особито велики наталитет. Иако село броји око 150 домаћинстава, они имају шестогодишњу основну школу са 7 учитеља и наставника. Наредне 1980. г. планира се отварање посебне осмогодишње школе.

У средишњем делу Франгова је цамија саграђена око 1925. г. Пре тога ту је била старија трошна цамијска зграда. — Сеоско гробље је ниже села на потесу Каменица. — Број домова и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	80 д.	448 ст.
1948. г.	108 д.	656 ст.
1961. г.	116 д.	844 ст.
1971. г.	158 д.	1088 ст.

Становништво. — Како је поменуто, сада у Франгову живи муслиманско-албанско становништво. Родови су: *Даутлар* (20 к.), *Шахиралар* (10 к.), *Мерколар* (5 к.), *Асолар* (10 к.) и *Маљеље* (6 к.). Ови родови потичу од петорице браће, синова Османових. Осман је најстарији албански становник овог села, досељен око 1825. г. Знају следећу генеалогiju: Амди (жив, 64 године) — Ашим—Синан—

⁵⁵ Пре тога у Франгову постојале су четири чесме.

⁵⁶ М. Пурковић: нав. рад, стр. 152.

⁵⁷ П. Кировски: *Охридско-струшка област, економско-географска испитивања*, Скопје 1959, стр. 45.

Шахир—Осман. Порекло им је од Албанаца групе Тоска. Досељен је из неког села у јужном делу Албаније. — *Љазилар* (око 20 к.), знају следећу генеалогiju: Зија (жив, 46 година) — Изет—Јусуф—Илјаз—Максут, оснивач рода који је досељен око 1840. г. Име рода је по Илјазу, сину Максutowом. И они су албанске групе Тоска. — *Вишколар* (око 30 к.), *Голелер* (око 30 к.) и *Амзолар* (7 к.), досељени су негде из ј. Албаније. Дошли су када и род Љазилар. — *Љуманлар* (15 к.), најмлађи сеоски род. Припада групи Гега и досељен је из Љуме у с. Албанији. Становници овог рода имају куће у махали Фиериште. Тамо су прешли из главног сеоског дела пре 15 година.

Привредне прилике. — Раније су се становници Франгова веома бавили сточарством. Гајили су бројну стоку: козе, овце, говеда и коње. Међутим, од краја последњег рата, у шта смо се и лично уверили на терену, овде се отишло у другу крајност: село нема ни једну трећину оне стоке која је чувана раније. Сада су становници Франгова више посвећени земљорадњи и одласку на привремени рад у иностранство (као грађевински радници). Истичемо и то да Франгово и суседно село Радолиште имају велике комплексе питомог кестена на падини планине Јабланице.

Исељеници. — Од данашњег рода *Мерколар* неколико породица исељено је у Турску и у суседну Стругу. — Род *Френговци* (1 к.) иселио се у струшко село Мислешево. — Иначе, како се цени, из Франгова после Првог и Другог светског рата укупно је исељено око 50 домаћинстава. Отишли су у Стругу, Охрид, Битољ и Турску.

29) Калиште

Положај и тип. — Куће овог села леже југозападно од Струге, крај обале Охридског језера. Ту је додир између низија (висока око 700 m) на северу и високог земљишта на југу. Околна су села Радолиште, Франгово и др. Становници се служе водом са извора и из бунара.

Крајеви атара у пољу носе ове називе: Блато, Љумче, Загонче, Бузелица, Бунар, Варса, Фјериште. — Крајеви атара на вишем земљишту јужно од села су: Манастир Св. Богородица, Краста, Гумниште или Љама спаиут, Леског, Чакалица, Чумулица, Гештенка, Вари Рамаданит (Гроб Рамаданов), Гури зи, Чешма Костас, Гури дрв-вит (Јеленски камен) и Плоча.

У целини, село има збијени тип. Сеоски су крајеви: Танасковци, Мустафовци, Шерифовци, Шабановци итд. Укупно насеље има око 110 домова (1979. г.).

Старине и прошлост. — Са јужне стране Калишта налази се познати средњовековни манастир св. Богородице смештен у пећини изнад језера. Највероватније је из XV века. Данас, поред ове старе, постоји и нова црква подигнута крај самог језера. Манастир је привлачно туристичко место. На дан М. Госпође овде се одржава велики народни сабор. О овом манастиру увек су се бринуле вредне калу-

ђерице. Сада их је две. Државна власт присвојила је манастирски потес Краста. Тамо су болница и хотел крај језера.

Калиште спада у стара села Струшког краја. Народна традиција наводи да је оно најпре било словенско-хришћанско насеље. Тако је било и 1837—38. г.⁵⁸ За време владавине Али-паше Јањинског (овде кажу Али-паша Тепелини) село је имало само 16 кућа. Међутим, тада су настали велики зулуми и „потурчивање“, због чега су се сеоска домаћинства, сем два, некуда иселила. О Али-паши овде се певала и народна песма.

Услед природних лепота језера и села, како се верује, некада је овде повремено боравила нека краљица по имену Калина. Стога сељаци кажу да је њихово насеље добило име по поменутој краљици. Њена кућа звана „кула“ налазила се крај средњовековног манастира.

Око средине XIX века и касније у Калишту су насељени и други родови — турски и албански. Због тога становници Калишта до 1912. г. и између два светска рата говорили су на три језика: македонски, турски и албански. Међутим, од албанске окупације 1941. г. овде је турски језик почео да нестаје. Становници са раније турским језиком сада говоре албански.

У Калишту постоји нова црква посвећена Св. Николи летњем. Ту је и сеоско гробље. Прича се да је на њеном месту некада постојала стара црква, порушена у првој половини XIX века. Данашња лепа црква саграђена је 1972. г. поглавито заузимањем енергичног сељака Васида Танасковског (стар 79 година).

У средини Калишта је цамија. Приликом њеног подизања, како се прича, мајстори су ископали добро очувану икону. — Муслиманско гробље је даље од села, на тромеђи суседних насеља — Калишта, Радолишта и Франгова. — Број домова и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	31 д.	282 ст.
1948. г.	85 д.	477 ст.
1961. г.	101 д.	667 ст.
1971. г.	114 д.	785 ст.

Становништво. — У Калишту живи двојако становништво: хришћански Македонци (10 к.) и муслимански Албанци (98 к.). а. Македонци. Род Танасковци (10 к.), слава им је Св. Никола. То су старинци: остали су од некадашњих бројнијих хришћана овог села. У роду зна се следећа генеалогичка линија: Васо (жив, 79 година) — Павле — Коста — Танас — Кочо. Родовско име добили су по Кочовом сину Танасу. За претка Косту каже се да је био веома познат риболовац. Једном је продао део обрађене земље да би могао да плати годишњи закуп за језерски риболов.

б. Албанци. Родови су: Мустафовци (15 к.), они су грана напред наведеног хришћанског рода Танасковци. У првој половини XIX века Калиште је, због зулума Али-паше Јањинског, било расељено. У селу су остала само два брата — синови неког Коче. Један од браће (Та-

⁵⁸ Видети П. Кировски: нав. рад, стр. 45.

наско) остао је у хришћанству и од њега су поменути Танасковци, док је други брат примио ислам и од њега су Мустафовци.⁵⁹ — Шерифовци (око 60 к.), досељени су око средине XIX века као две-три куће. Њихово је порекло турско: дошли су са источне стране, негде из околине Ђевђелије. Вероватно су Турци-Јуруци. — Шабановци (10 к.) и Алиу (6 к.), њихово је порекло албанско (из ј. Албаније). Дошли су после рода Шерифовци. — Шкиналари (9 к.), порекло им је можда словенско. На то указује име рода.

Привредне прилике. — Око Калишта постоје добри услови за развитак разних занимања — земљорадње, сточарства и риболова. Земљорадњом и сточарством поглавито се бави албанско становништво, док је риболов старо занимање Македонаца. Језеро крај села је посебно богатство Калишта. Због тога у новије време овде се развио центар значајне туристичке привреде.

Исељеници. — Албански род Калиштани (1 к.) иселио се у струшко село Бицево.

30) Радолиште

Положај и тип. — Село лежи у источној подгорини Јабланице, десно од пута Струга—Елбасан—Драч. Куће су на благим странама и на котлинском дну. Околна су насеља: Франгово, Калиште, Шум и др.

На планинској падини западно од села има неколико извора. То су: Извор, Врба, Зуламова воденица и Чешма Гулит. Од воде поменутих извора постаје сеоска речица. Њена вода покретала је неколико воденица и лети је служила за наводњавање кукуруза и поврћа. Али, у новије време, вода са извора Врби и Зуламова воденица користи се за водовод у Струги, док се вода са врела Извор од 1970. г. користи за сеоски водовод. Док нису имали водовод, становници су пили воду из речице. Она сада има особито мало воде.

Називи потеса на планинској падини су: Љугу Франгут, Пуза Алију, Мечкина вода,⁶⁰ Гропа љамес, Регае портес, Гропе Браимит, Корита Тоне, Корија Рајца, Џафер Џура, Аре Френговарит, Гропа Клења, Чесма волинчес, Сенка радолишка, Рујен, Гропе масовит, Краста.⁶¹ — Називи потеса на котлинском дну су: Шкрка,⁶² Фие-риште, Ливада френговас, Блатат, Врештат (виногради), Кућерлина, Ограде, Ђерамитица.

Село је збијеног типа. Постоји већи број махала које се углавном зову по родовима. Такве махале су: Оџалари, Даутлари, Черменика, Врчар, Ускалар итд. Село има свега око 350 домаћинстава (1979. г.).

⁵⁹ Становници родова Танасковци и Мустафовци по телесним одликама су доста слични.

⁶⁰ Тамо су медведи пили воду.

⁶¹ На местима Рујен, Гропе масовит и Краста налазе се планински паш-наци.

⁶² Шкрка означава „лоше место“.

Старине и прошлост. — И Радолиште спада у стара села Струшког краја. У њему је откривена једна римска или старовизантијска базилика.⁶³ Касније у овом селу налазила се црква св. Богородице, коју је 1342—45. г. краљ Душан приложио св. Богородици Перивлепти у Охриду.⁶⁴ Ово село било је средиште и једне православне епархије.

По становништву у Радолишту је у прошлости било словенско-хришћанско насеље. Међутим, од почетка XIX века ту су насељавани Албанци. Они су, као муслимани, били повлашћенији, па су се старији родови из Радолишта постепено иселили. Последња два хришћанска домаћинства напустила су село око 1900. г. Говори се и о последњем свештенику који је живео у Радолишту. Једно место крај села носи име Гури Мартиница (по жени хришћанки) итд. Г. Милески дознао је да тих иселеника има у суседним насељима — Вишњи и Струги.⁶⁵

У самом селу и на атару око њега има остатака старина. Потичу од некадашњих хришћанских гробова и од 3—4 цркве. На једној од њих био је средњовековни храм св. Богородице.

Становници Радолишта имају предање и о познатом Целадин-бегу охридском. Наводе да је он, помоћу кулука, дограђивао стару охридску тврђаву. Кулучари су на рукама преносили камен из охридског села Косеља, док је креч за лепљење камена справљан у охридском селу Велгошту.

У средишњем делу Радолишта постоји џамија. Служи за верске потребе свих становника. Само неколико мушкараца (3) повремено посећују текију у Струги. — Стално муслиманско гробље, углавном доста запуштено, лежи источно од села, крај пута за Стругу. Тај потес носи име Ливаде Тољо.

Југословенско-албанска граница од 1912. г. раздвојила је атаре села Радолишта у Југославији и Рајце у Албанији. Један потес (Корита Рајца) са кестеновом шумом села Рајце граница је оставила на страни Радолишта. — На месту Цафер Цује на Јабланици било је бачило Албанца Цафера из села Цује, сада у Албанији итд.

Ниже села, на месту Вакчаре, сахрањено је око сто душа из Радолишта. То су жртве фашистичког терора. Њих су стрељали немачки војници 28. X 1944. г., када су се из Струге повлачили ка Албанији. Међу стрељанима било је неколико жена. На том месту постављен је споменик. — Број домаћинстава и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	170 д.	873 ст.
1948. г.	242 д.	1214 ст.
1961. г.	273 д.	1617 ст.
1971. г.	299 д.	2099 ст.

Становништво. — Старији албански родови су: *Очалари, Лена, Мамутлар, Даутлар и Ајрула*. Сви имају око 150 домова. Просечно

⁶³ Струга и Струшко, Струга 1970, стр. 328, 327.

⁶⁴ М. Пурковић: нав. рад, стр. 134.

⁶⁵ Г. Милески: *Населби во Струшкиот крај*, Географски разгледи, Скопје 1972, стр. 64.

сваки род има по око 30 домова. Преци рода *Лена* досељени су из села *Врче*: налази се у околини *Корче* у Албанији. Род *Очалари* познат је по томе што су од њега стално потицали сеоске хоће. Сада постоје две хоће.

Млађи албански родови су: *Черменика, Колоња, Врчар, Зуљалар, Шемолар, Волинче, Мерколлар, Ускалар и Белица*. Сви имају око 200 домова. Просечно сваки род има око 20 домова. — Род *Врчар* досељен је из поменутог села *Врче* код *Корче*. — Род *Черменика* досељен је из села *Фнарс* у суседној области *Черменики* (лежи у Албанији). У том роду зна се следећа генеалогичка: *Рецо* (жив, 70 година) — *Љуман* — *Раман*, оснивач рода који се доселио. Род *Черменика* у Радолишту сада има две гране — *Лука* и *Балија*. — Род *Белица* досељен је у новије време из суседног села *Д. Белице*. — Род *Колоња* досељен је из *Колоње* у Албанији.

Привредне прилике. — Природни услови око Радолишта повољни су за различите привредне гране — сточарство, шумарство, воћарство и земљорадњу. Осим тога, становници су развили и печалбарство. Као грађевинари раније су радили у *Метохији, Румунији* и *Албанији* (*Јин* и *околина*). Сада су на привременом раду у *З. Немачкој, САД* итд.

За сточарство повољни су пашњаци на планини *Јабланици* — места: *Рујен, Гропе Масовит* и *Краста*. Током лета 1979. г. тамо су била три „бачила“ (сточарска стана), у сваком по око 500 оваца. Бачила трају од почетка маја до почетка новембра. Добро је развијено и краварство.

До око 1960. г. на атару Радолишта било је развијено гајење кукуруза. Њиве су наводњаване водом из сеоске речице. Сада у тој речици, како је речено, нема довољно воде, па селаци гаје само пшеницу и детелину. Радолиште има велико богатство у питомом кестену, највећем у околини *Струге*.

Исељеници. — У раније доба Радолиште је давало словенско-хришћанске исељенике. Тако је било до краја турске владавине. Иза тога појавило се извесно исељавање Албанаца. Иза Првог светског рата нешто их је отишло у Албанију и Турску. А иза последњег рата нови исељеници отишли су у Стругу (10 к.), Охрид (8 к.) и Битољ (7 к.). Има исељеника и у суседним селима — *Заграчану* (Леш, 2 к.) и *Д. Белици* (Радолиштани, 2 к.). Сада су исељавања углавном стала. — Неки печалбари остали су у *Америци (САД)*.⁶⁶

31) Шум

Положај. — Свака граница између две врсте земљишних облика је повољна за положај насеља. Шум лежи на граници између нижег земљишта (700 m) на истоку и падине планине *Јабланице* на западу. То земљиште намењено је за различиту привредну експлоатацију — земљорадњу и сточарство.

⁶⁶ Чуо сам да су у Америци остали углавном они појединци који привредно нису успели.

Посебна важност географског положаја насеља је та што у његовом средишњем делу избија јако карстно врело Шум. По врелу оно је добило име. Куће села Шума шире се у непосредној близини суседног и старијег села Заграчана. Вода за пиће добија се из поменутог врела.

Атари села Шума и Заграчана чине једну целину — како са обрађеном земљом, тако и са утрином. У целини, Шум има збијен тип. Сеоски су крајеви: Даутовци, Рамадановци, Асановци и др. Укупно село има око 60 домаћинстава (1979. г.).

Постанак. — Као посебно село у администрацији Шум се води од 1964. г. До поменуте године ово насеље било је део суседног старијег села Заграчана. Иначе на месту данашњег Шума око 1900. г. постојале су само две куће: по једна од албанских родова Исмаили и Мена.

Домаћинство поменутог рода Исмаили досељено је из села Г. Белице на планини Јабланици. Домаћинство рода Мена било је досељено из села Мислодежде на планини Караорману. Од поменутих Мена сада нема становника. Каже се: да су се „бавили со убиства“ и зато су се сатрли.

Становници села Шума и Заграчана имају заједничко гробље. До пре десет година они су имали и заједничку цамију. Сада је у Шуму саграђена посебна цамија.

Карстно врело Шум је посебно богатство овог села. На већем простору одасвуда извире бистра вода. Код врела су рибњак и мрестилиште за пастрмке. Вода се користи за водовод и наводњавање обрађених површина. Вода овог врела раније се уливала у мочваре са леве стране Црног Дрима. — Статистика из 1971. г. наводи да је Шум тада имао 90 домова са 671 становником. Међутим, приликом испитивања 1979. г. мени су избројали само око 60 кућа.

Становништво. — Шум се састоји од становника који су сада муслимански Албанци. Њихови родови су: *Даути* (15 к.), *Рамадани* (12 к.), *Асани* (5 к.) и *Ајредини* (4 к.), скоро досељени из суседног Заграчана. — *Исмаили* (око 20 к.), досељени су из Г. Белице на планини Јабланици. То село сада не постоји. — *Татешани* (4 к.), дошли су из села Д. Татеша у подножју планине Караормана. — Родови досељени из суседног Заграчана су албанизирани Торбешци.⁶⁷

Занимања. — Становници Шума занимају се поглавито земљорадњом и печалбом. Земља, која се наводњава, даје доста рода. Због тога становници се не исељавају из свог села. — Међу сељацима има и грађевинских радника на привременом раду у иностранству.

32) Заграчане

Положај и тип. — Куће овог села леже у подножју планине Јабланице. Околна су насеља: Шум са ЈИ, Вишни са З, Д. Белица са С и Враниште са СИ. Ово село нема велики атар према планини Јабланици: тамо је суседно село Вишни.

⁶⁷ Видети опис села Заграчана.

Становници Заграчана раније су пили воду из сеоске речице. Сада постоји водовод са водом из карстног врела у суседном селу Шуму. Крајеви атара око села носе ове називе: Спас,⁶⁸ Бабуш, Ламбушки, Дудулица, Климојца, Матејца и др. На месту Бабуш је долина у којој повремено тече поток, притока Беличке реке.

У целини, село има збијен тип. Ипак, сродничке куће су једна другој ближе и више груписане. Заграчане има укупно око 60 домова (1979. г.).

Старине и прошлост. — Село обилује старинама. Са северне стране издиже се истакнуто узвишење Спас, високо 874 m (в. карту). На поменутом узвишењу некада је била тврђавица — град. Како село лежи у долини јужно од тврђавице па је по томе добило име Зад-грачане, односно Заграчани. Према томе, ово је старо насеље, свакако средњовековно.⁶⁹

На поменутом брду-тврђави налазио се и храм св. Спаса, касније порушен. По том храму остало је име наведеном узвишењу. На њему данас има слабих остатака од зидова. Тамо су раније копали археолози из Скопља.

Код куће Бануша Бафтијара у дворишту пронађени су остаци једног мозаика. — Слушао сам од становника да су појединци из других држава долазили ноћу у Заграчане и тајно вршили ископавања. Слично је било и у неким другим струшким селима — на пример, у Дабовјану и Боровцу.

Данашње село потиче од 4 муслиманска домаћинства — торбешка и албанска. Од њих су родови: Ћосе, Бајро, Тушо и Прент. То су досељеници из прве половине XIX века. Пре тога у овом селу живели су православни Словени.

Г. Милески дознао је да тих исељеника има у суседним насељима — Вишни и Струги.⁷⁰ Исти аутор је утврдио да македонски родови у Струги — Чакаровци, Кувенциовци, Коцомановци и Матовци потичу од предака који су раније живели у селу Заграчану.⁷¹

Становници Заграчана потичу од Торбеша (исламизованих Словена) и од правих Албанаца. Међутим, у новије време, нарочито од 1941. г., Торбешци су поалбанчени. Македонски језик сада је у њиховим кућама напуштен.

Око 1912. г. село Заграчане имало је 32 куће. Налазиле су се у тесној долини правца З—И. Међутим, у новије време село се шири на котлинском дну у правцу С—Ј. То ширење је према суседним селима Шуму и Д. Белици.

До око 1912. г. земља на котлинском дну између Заграчана и Струге припадала је појединим струшким агама. Иза Првог светског рата ту земљу су купили хришћански грађани из Струге. Међутим, иза Другог светског рата ова земља, помоћу куповине, прешла је у

⁶⁸ Узвишење Спас на нашој топографској карти погрешно је записано као Бабица.

⁶⁹ По једном предању: Заграчане је добило име зато што лежи западно од данашњег села Враништа, иначе некадашњег градског насеља.

⁷⁰ Г. Милески: нав. рад, стр. 65.

⁷¹ Г. Милески: *Струга*, стр. 126, 127.

власништво данашњих муслиманских Албанаца из села Заграчана и Шума. Ти потеси по струшким власницима зову се: Климејца, Тасејца, Матејца итд.

Села Заграчана и Шум су веома блиска. Стога су до 1964. г. чинили једно село. Становници ових села и сада имају заједнички атар раширен углавном на котлинском дну. Тај део атара сада захвата око 500 ха. Он је увећан у новије доба када су становници Заграчана и Шума купили доста земље од становника Струге. Број домова и становника у Заграчану кретао се на следећи начин:

1921. г.	46 д.	282 ст.
1948. г.	103 д.	525 ст.
1961. г.	122 д.	788 ст.
1971. г.	63 д.	450 ст.

Данашње становништво. — Становници Заграчана данас углавном имају кућни језик албански. Старији сеоски родови су: Ћосе или Асани (око 30 к.), Бајро (око 20 к.), Тушо (8 к.) и Прендовци или Прент (8 к.). Оснивач рода Ћосе био је Зеңдел Пржо. За род Прендовци наводи се да је досељен из области Черменике, која је западно од планине Јабланице. Тамо су живели у селу Прент. Њихово је порекло словенско. Из Прента иселили су се у првој половини XIX века као три куће: једна се населила у Заграчану, друга у Мислешеву у Струшком пољу, трећа у околини Гостивара. Они у Мислешеву данас су хришћански Македонци.⁷³

Млађи сеоски родови су: Дида (10 к.), Октишани (око 15 к.) и Леши (2 к.). Овде живе из периода између два светска рата. Дошли су из околних села. Први су из Г. Белице, други су из Октиса, трећи су из Радолишта. Досељеници из Октиса потичу од Торбеша. Наведени досељеници из Г. Белице (Дида) знају да им је даље порекло из области Мат у Албанији.

За Албанце села Заграчана сада се говори да су углавном из групе Тоска.

Привредне прилике. — Око Заграчана са источне стране су њиве. Стога земљорадњом се баве сви становници. У знатним количинама, које претичу и за продају, производе се кукуруз, пшеница и поврће. Земљорадња је у тесној вези са сточарством. Ипак гајење стоке у послератном периоду је јако опало.⁷⁴

У Заграчану увек је било веома развијено и једно друго занимање — печалба. Као грађевински радници мушкарци су радили у Румунији, на Косову, у Метохији, понеки и у Америци. То занимање одржава се и данас: од око 1960. г. доста радника ради у З. Немачкој, Швајцарској и Словенији.

⁷³ Од 1961. до 1971. г. настало је опадање броја домова и становника стога што је у том периоду од једног дела Заграчана основано посебно село Шум.

⁷⁴ Становници наведених родови у селима Заграчану и Мислешеву раније су се пазили као рођаци.

⁷⁵ Становници Заграчана у мочварама лево од Црног Дрима раније су напасали и биволе.

Од последњег рата млађи свет радо се школује и исељава у градове. Године 1979. било је око 20 студената и око 50 ученика разних средњих школа. Школују се у Приштини и Скопљу.

Исељеници. — Родови: Даути (15 к.), Рамадани (12 к.), Асани (5 к.) и Ајредини (4 к.) иселили су се у суседно село Шум.⁷⁵ — Иза Другог светског рата становништво и овог села нашло се у периоду када утичу развој индустрије и школа. Зато једни млађи исељеници повлаче друге. Углавном живе у Струги. Нешто је исељеника у Босни и С. Америци.

33) Вишни

Положај и тип. — Овим именом назива се село на падини планине Јабланице (на карти: Вишне). Лежи на висоравни, високој 1.200 m. Околна насеља су: Г. Белица (сада не постоји), Д. Белица, Заграчана и др. Иако је на кречњачкој површи, Вишни није без воде. На атару истичу извори: Студенец, Извор, Чешма и др. Вода у сеоским чесмама је са Извора који избија више села, у подножју једног гребена.

На Јабланици, западно од села, потеси носе ова имена: Изгорејнци, Папрадиште, Костов кутел,⁷⁶ Мечкина дупка, Јаорје, Загончиња,⁷⁷ Гара,⁷⁸ Чешма, Дупки, Мартинов кутел, Пожарје, Дубурлој нивје, Беличка река, Село Влас, Бабуш, Св. Никола, Сушица (река), Св. Врача, Св. Климент, Св. Петка, Св. Недела, Ровиње (пашњак), Варвалец, Градиште. — Називи за потесе ниже села су: Падина (виногради), Клепуш, Крајница, Маркова страна, Душман,⁷⁹ Самарница, Чекуље, Студенец, Леска, Стари кући, Меризиште, Извор, Коритничина, Орашец, Св. Спас, Виништа, Гулабарница.

Вишни има збијени тип. Поједини делови села зову се по родовима, на пример, Митревци, Јанковци, Волчевци, Ђорговци и др. Насеље има свега 32 домаћинства (1977. г.).

Старине и прошлост. — У селу Вишни и на атару око њега има остатака разних старина. Најпре помињемо узвишење Градиште. Лежи северно од села. То место „обиколано је со две реки“ — Сушицом и Белом реком.

Око села леже локалитети звани света места. Њихова су имена: Св. Спас, Св. Петка, Св. Климент, Св. Никола и Св. Врача. Први локалитет је северно од села — „во долина на Сушица“. Тамо је пећина, унутра украшена фрескама. Сада је под заштитом државе. Тамо сељаци иду на Спасовдан и том приликом свако домаћинство носи печено јагње. Постоји простор за ручавање са седиштима означеним за свако домаћинство.

Локалитет Св. Петка лежи западно од села. Тамо постоје камени крст и стари табуисани храстови. Неке храстове раније су посекли

⁷⁵ Видети опис села Шум.

⁷⁶ Називом „кутели“ овде се зову вртаче.

⁷⁷ Називом „загон — загонче“ овде се зову поједине њиве.

⁷⁸ Потес Гара је „тречно место“ окружено шумом.

⁷⁹ Потес Душман је „високо, каменливо место“.

војници. — Св. Климент такође је са западне стране. Тамо се виде „зидинки“, један камени крст и табуисано дрвеће. Код овог места 9. августа иду сељаци и поједини гости. Свака кућа „Оди со ручек“.

Локалитет Св. Врача од села удаљен је око 500 m са западне стране. Тамо има „зидини и крст“. Становници села Вишни тамо се скупљају на дан поменутог празника. На овом локалитету такође има табуисаног дрвећа — „дабје од 500 години“. — Локалитет Св. Никола је северно од села. Тамо постоји камени крст. Обичај је да се овај крст посећује другог дана Ускрса.

Данашње село Вишни потиче са краја XVIII века. Како се прича, њега су основали малобројни словенски и цинцарски становници. Дошли су са подручја које сада лежи у суседној Албанији. Од оснивања до краја Другог светског рата село је имало мешовито становништво. Поменути Цинцари тада су имали око 10 домаћинстава. За цело време никада у овом насељу није било мешовитих бракова.

Потес Село Влас је северозападно од Вишни идући путем за Г. Белицу. Тамо су сада њиве, а остатака од старина на површини земље нема. — Потес Стари кући је „над село“ (са западне стране). Тамо су локалитети Св. Климент и Св. Петка. Мисли се да су тамо биле прве куће данашњег села.

У Вишни је црква св. Атанаса. Кажу да је то „старовремска“ црква, саграђена под турском владавином, свакако у XIX веку. Код цркве је сеоско гробље. Ранија црквена и сеоска слава била је на дан зимњег Св. Атанаса. Из жеље да би имали више гостију, касније се почео славити „летен Св. Атанас“. Садашња посета и на дан ове славе је мала јер се становници исељавају.

Крајем Другог светског рата, како је поменуто, у селу Вишни затечено је око 10 цинцарских домаћинстава. Старешине тих домаћинстава звале су се Мише, Велчо и др. Живели су искључиво од сточарства. Лети су имали бачила на местима Чума, Крстец и Бачило. Тамо су, поред своје стоке, напасали и овце сељака Македонаца из Вишни. — Број домова и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	117 д.	649 ст.
1948. г.	131 д.	755 ст.
1961. г.	118 д.	574 ст.
1971. г.	59 д.	169 ст.

Становништво. — У Вишни живи македонско становништво. Народно предање наводи да су они досељени као 5—6 домаћинстава са западне територије која сада лежи у суседној Албанији. Крсна слава свих становника је Св. Петка. Стога неки сељаци помишљају да они потичу од предака досељених из истог места. Један старац у роду Митревци рекао ми је да је њихово место порекла — „село Кокрево во Албанија“ (област Черменика).

Родови су: Јанковци (4 к.), Митревци (3 к.), Ђорговци (3 к.), Волчевци (3 к.), Трајкоски (2 к.), Шапевци (2 к.), Кумаровци (2 к.), Прлески (2 к.), Јанковци (2 к.), Караушовци (2 к.), Таштановци (2 к.), Петковци (1 к.), Брковци (1 к.), Николовци (1 к.), Тодоровци (1 к.) и Лечевци (1 к.). О наведеним родовима сазнао сам ове податке. Волчевци и Трајковци потичу од истог претка. Старо име рода Кара-

ушовци је Симеуној. У том роду зна се следећа генеалогичка: Танајл (жив, 68 година) — Божин—Цветко—Ристо. Даљи предци не знају се. У роду Трајкоски зна се следећа генеалогичка: Никола (жив, 68 година) — Сандре—Никола I—Никола II. У роду Петковци постоји само једна жена. У роду Ђорговци пре шест година умро је старац Трпо Ђорговски, веома познат по томе што је успешно лечио трелом костију људи и стоке.

Занимање. — Опште је мишљење да је стока (овце, козе, говеда, коњи) некада далеко више узгајана него данас. Томе су поговарали природни услови. Међутим, услови за развој земљорадње овде су увек били слаби. У новије време — иза Првог и Другог светског рата — становници из овог села масовно су се одали печалби — раде као грађевинари, поглавито у Београду. То је био и главни разлог њиховом исељавању. Тамо где су на атару биле поједине њиве сада се шири шума.⁸⁰ Бујна трава на планини Јабланици остаје неискоришћена.

Исељеници. — Иза Другог светског рата село Вишни било је захваћено снажним исељавањем становника. Тако је оно од 1948. г. до 1971. г. спало са 755 на 169 становника. Међутим, сада је број становника спао само на око 60 душа — сви старци и старице. Исељеници живе у Београду (у Раковици око 70 к.), Струги, Охриду и Битољу. Има и сасвим исељених родова. Њихова су имена: Трповци, Лазаровци, Линкиновци, Таневци, Марковци итд. Према садашњем стању изгледа да ће Вишни ускоро престати да постоји као село.⁸¹

34) Долна Белица

Положај и тип. — Д. Белица (цинцарски: „Беала ди Ђос“) познато је струшко село, лежи северозападно од Струге, а у подножју планине Јабланице. Крај Д. Белице протиче Беличка река. Околна насеља су: Враниште, Заграчане, Велешта, Окиси и др. Становници се служе водом из бунара, а понекад се пије вода из наведене реке.

Поједини крајеви атара око села носе ове називе: Подпиле, Зад-река, Кодру, Кала Маре, Џамија, Димарзено, Краста. — У целини, Д. Белица има збијен тип. Разликују се поједине махале које се зову по родовима, на пример: Томаноска, Укоска, Рочи, Шабаноска итд. Село има укупно око 94 домаћинства (1977. г.).

Прошlost села. — Раширено је предање које наводи да су Горњу Белицу на планини Јабланици и Доњу Белицу у планинском подножју основали Цинцари (Власи), који су као номадски сточари боравили на територији данашње Албаније. Они су тамо са својом

⁸⁰ Један сељак рекао ми је: „Понапред нивјето је бркаа шумата — сега шумата се шири во нивите.“

⁸¹ Сеоска школа престала је да одржава наставу 1970. г. До 1948. овде су у школи била три учитеља.

стоком наносили штету у многим селима. Због тога је турска власт одредила да се ти Цинцари населе у поменутим струшким селима.

То је било у XVIII веку. Цинцари су дошли из предела Змолник у области Черменики, западно од планине Јабланице. Затим су долазили Цинцари и из других крајева Албаније и северне Грчке.⁸²

Традиција истиче и ово. Цинцари су прво основали Г. Белицу (висина 1.350 m) на планини Јабланице. Тамо су искључиво живели од сточарства — гајили су овце, коње и говеда. А кошаре, у којима је зими боравила стока, налазиле су се на месту данашње Д. Белице (висина 730 m). Касније неки Цинцари на месту кошара подигли су куће, па је тако постала Д. Белица. Ти становници имали су нешто земље за обрађивање.

Д. Белица још од оснивања, осим Цинцара, имала је нешто муслиманских Албанаца (од данашњег рода Рочи и др.). Они су радили као слуге код појединих богатијих Цинцара. Тако је Д. Белица као цинцарско-албанско село постепено расло. Године 1948. имало је 151 домаћинство: од тога 130 цинцарских и 21 албанско.

Етничка структура Д. Белице нагло се изменила у послератном периоду. Њено цинцарско становништво брзо и јефтино продало је имања и иселило се. На њихова места насељавају се Албанци из других насеља Струшког краја. Када сам посетио Белицу 1977. г., она је имало само 34 цинцарске, а око 60 албанских кућа. Како изгледа, за кратко наредно време сви Цинцари напустиће Д. Белицу.

У Д. Белици постоји црква саграђена 1896. г. и цамија, такође саграђена у том периоду. Црква је посвећена св. Богородици и код ње је цинцарско гробље. Муслиманско гробље је крај пута који води за суседно село Окиси.

Становници Д. Белице баве се земљорадњом, сточарством и печалбом. Гаје разне врсте усева иако се атар села не наводњава. — У четвороразредној школи настава је на македонском и албанском језику. Настава на македонском језику је за цинцарску децу. Број домова и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	135 д.	608 ст.
1948. г.	151 д.	692 ст.
1961. г.	153 д.	659 ст.
1971. г.	140 д.	687 ст.

Порекло становништва. — Како је речено, Д. Белица има двојако становништво: цинцарско (34 к.) и албанско (60 к.). а. Цинцарски родови су: *Томаноски* (5 к.), *Укоски* (4 к.), *Гучески* (4 к.), *Цантоски* (3 к.), *Филипоски* (3 к.), *Пиповски* (2 к.), *Мареноски* (2 к.), *Дардански* (2 к.), *Пржитоски* (2 к.), *Ћуфовски* (2 к.), *Попоски* (1 к.), *Неделкоски* (1 к.), *Шкаркоски* (1 к.), *Зоза* (1 к.) и *Трцовски* (1 к.). Поменути цинцарски родови крсне славе немају. У роду Укоски зна се следећа генеалогичка линија: *Симон* (жив, 72 године) — *Јаков* — *Јане* — *Ђорђи*, даље претке не знају. Слично је и код осталих цинцарских родова.

⁸² В. Радовановић: *Горња и Доња Белица у Струшком Дримколу*, Гласник Географског друштва, XXII, Београд 1936, стр. 23, 24.

б. Албанци. Старији родови су: *Рочи* (34 к.), први албански досељеници у Д. Белици. Порекло им је из околине Пишкопеје — из села Рочи. Потичу од предака који су били слуге код сеоских Цинцара. У овом роду зна се следећа генеалогичка линија: *Беџет* (жив, 67 година) — *Малић* — *Зенел* — *Осман* — *Селим* — *Бајрам* — *Бриџи* — *Таир*, оснивач рода који се доселио. То је било око средине XVIII века. У поменутој старини била су три брата. Одатле су избегли „од крв“. Један брат дошао је у Д. Белицу, други у суседно село Велешта, трећи у Битољ. — *Шабаноски* (15 к.), најпре су живели у суседној Г. Белици, па су се одатле спустили у данашње село. За њихово даље порекло нисам дознао. — *Салиевски* (8 к.), дошли су после предњих родова. И за њихово место порекла нисам дознао.

Млађи албански досељеници су: *Велештани* (20 к.), *Окитшани* (8 к.), *Радолиштани* (2 к.), *Татешани* (2 к.), *Дабовјанци* (2 к.) и *Делагождани* (2 к.), зову се по околним струшким селима из којих су досељени. Населили су се у послератном периоду када су купили имања одсељених Цинцара. Поменути Окитшани у свом ранијем селу били су Торбеши.

Исељавање. — Поменуто је велико исељавање Цинцара из Д. Белице у послератном периоду. Како се цени, иселило се око сто цинцарских домаћинстава. Сада живе у Струги, Охриду (мањи број), Београду и Панчеву. Има и неколико сасвим одсељених родова. На пример, сасвим је исељен род *Цирка*, од кога води порекло бивши министар Југославије — *Александар Цинцар-Марковић*. — Цинцарски род *Беличани* (2 к.), живи у суседном струшком селу Враништу. — Има и исељених Албанаца: род *Белица* иселио се у суседно село Радолиште.

Селиште Горна Белица. — Напред је поменуто како је постало и село Г. Белица (цинцарски: „Беала ди Супр“) на планини Јабланице. Ово изразито сточарско село углавном са цинцарским, а нешто мало и албанским становништвом, највећи број домова достигло је 1921. г. када је имало 117 кућа са 846 становника. Затим је започело брзо опадање: 1948. г. имало је 46 кућа са 277 ст., а 1961. г. оно је спало на 12 кућа са 27 становника.

Г. Белица сматрала се богатим селом. Зато се у народу говорило: „Струга да изгори Г. Белица ће ја платит.“ Толико је било богато то насеље сточара, кириџија и печалбара.

Од 1967. г. Г. Белица више не постоји као село. Тамо је сада пусто селиште са порушеним кућама. Очуване су једино црква св. Петке и зграда основне школе. Школска зграда служи за потребе наших граничара. Цинцарски исељеници из Г. Белице већином живе у Струги, Охриду, Београду и Панчеву. У Струги живе горњобелички родови: *Хјохјо*, *Шута*, *Мазнећи*, *Белчу*, *Спау*, *Вешу*, *Топал*, *Србу*, *Панту*.⁸³ — Дознао сам и за исељене албанске родове из Г. Белице. То су: *Рочи* (34 к.) и *Шабаноски* (15 к.). Иселили су се у село Д. Белицу. — *Дида* (10 к.) иселили су се у струшко село Заграчане. — *Исмаили* (20 к.) иселили су се у струшко село Шум.

⁸³ Г. Милески: *Струга*, стр. 128.

На пространим пашњацима око селишта Г. Белице сада лети борави стока појединих Албанаца из нижих струшких насеља — Д. Белице, Велешта и Заграчана. Стога је могућно да се касније Г. Белица обнови као албанско село.

35) Враниште

Положај и тип. — То је изразито пољско село: лежи крај корита Црног Дрима, са његове леве стране, а око важног пута Струга — Дебар. Околна су насеља: Д. Белица, Велешта, Лажани и др. Раније становници воду су пили из бунара, док је сада у сваком кућном дворишту постављена пумпа.

Крајеви атара око села носе ове називе: Горна црков, Св. Врачи, Крлеј загони, Калдрма, Горни и Долни лозја, Мустафов гроб, Арифов гроб, Коритнице, Орлово седело, Под-лаг, Пипва ливада, Ђерамидница, Дабче, Шумски ливади, Аранђел, Бошков кладенец, Брањејнца,⁸⁴ Под-бранејнца, Софтои загони, Таљо речиште, Кај-тополана, Јасенче, Танасија, Врчков трн, Дренче, Мали пат, Св. Петка, манастирски ореи, Кај-костенот, Горна тумба, Под-цаде, Црковни ливади, Мали Дрим,⁸⁵ Чулчеи загони, Бостаниште, Куџиница.

Село је збијеног типа. Разликују се махале које се зову по родовима, на пример, Зотуровска, Ђосевска, Ничевска, Делиовска итд. Укупно насеље има 178 домова (1977. г.).

Старине и прошлост. — За време Римљана, како наводи Г. Милески, у данашњем Струшком крају помиње се насеље Патрас, а идући даље на исток, била је на путу станица Понс Сервили. Исти аутор сматра да је Патрас био град на атару данашњег села Радолишта, док је наведена путничка станица била код данашњег Враништа.⁸⁶⁻⁸⁷

У споменицима средњег века насеље се спомиње као Струга Вранинска.

У народу постоји предање да је Враниште некада било веће насеље — „личело на град“. Његови становници сваке године приређивали су по 70 свадби. У њему је постојао и значајан манастир, а осим тога било је неколико цркава. Данашња Струга, која лежи јужно од Враништа, тада није била важно насеље, јер се састојала само од кућа налик на рибарске колибе. Међутим, касније под Турцима, Враниште је због нечега пропало. По једном предању становници тога насеља изумрли су „од уљера“ (од куге).

Данашње село основали су досељени македонски родови. Долазили су да обрађују земљу у чифлицима. Од родова најстарији су: Миновци, Маркоски, Ничевци и Мацевци. За њих се каже да су „први по старост во селово“. Њихово насељавање извршено је веро-

⁸⁴ На потесу Бранејнца раније је био „орман со врби и евли“. Сада тамо нема шуме.

⁸⁵ На потесу Мали Дрим било је старо корито Црног Дрима. Корито река је напустила између два светска рата.

⁸⁶⁻⁸⁷ Г. Милески: *Населби во Струшкиот крај*, Географски разглед, Скопје 1972, стр. 64.

ватно у XVIII веку. После њих насељавани су преци других данашњих сеоских родова.

У селу Враништу су остаци трију средњовековних храмова. Налазе се на местима: Горна црков, Св. Врачи и Св. Аранђел. На првом месту, које лежи крај села са СЗ (в. карту), налазе се остаци манастира. Његов храм, како се верује, био је посвећен „Пречисти“. То је Св. Богородица Вранишка. Дебели зидови овог храма грађени су од бигра и од цигала. Бигар је доношен са атара села Вишни на планини Јабланица. По тим остацима види се како је ово био велики и добро познати манастир. Садашње становништво ову знаменитост зове „кралска црква“. Становници Враништа тамо се скупљају на дан следећих празника: Духова, Крстовдана и Пречисте. Рушевине манастира сада су делимично прекривене кровом и тако спашене од уништавања. Око њих је сеоско гробље.

Црквиште Св. Врачи је североисточно од села. На том месту иза Првог светског рата саграђена је црквица, па пре неколико година обновљена. Црквицу обично посећују жене на дан њене славе. — Црквиште Св. Арханђела лежи западно од села. И тамо је црквица са неколико икона.

Постоје још два карактеристична локалитета — Св. Петка и Танасија. Први локалитет је код сеоске школе. Тамо је особито мала црквица саграђена иза последњег рата. Ту су сада и два сува бреста, које нико не сме да посече. На локалитету Танасија, југозападно од села, такође је црквица.

Земља око Враништа је доста плодна и зато су на њој до краја турске владавине постојали чифлици. Власник највећег чифлика крајем XIX и почетком XX века звао се Абдул Алим-паша. Живео је негде дубље у Турској (можда у Солуну). Њега су на чифлику заступале три ћаје — Албанци из околине Дебра. Тешке прилике за чифчије у Враништу верно је приказао А. Крстић у приповеци „Јове наполичар“. Тамо се наводи као Бећир-пашин чифлик.⁸⁸

Мањи чифлик у Враништу имали су браћа Саит и Бари Ђура, Албанци из суседног села Велешта. Пред крај турске владавине они су били насељени са породицама у Враништу. Куће су имали крај данашње сеоске цркве. Године 1912. они су се морали вратити у поменуто Велеште.

По ослобођењу од Турака чифлик-сахибијска земља постепено је прешла у руке сељака Македонаца. Мањим делом земљу су купили (чифлик Сайта и Бари Ђура), док су већи део добили помоћу аграрне реформе. Та реформа спроводила се до 1946. г.

У средини Враништа је црква Св. Никола „талалеј“. За њу је Ј. Х. Васиљевић објавио да је обновљена 1804. г.^{88а} Како се прича, грађење цркве новчано је помогао неки Абаз-паша. На дан црквене славе овде је сеоска слава — „ордија“. Тада долазе гости из околних насеља и из Струге. Домаћини гостима-рођацима дају ру-

⁸⁸ А. Крстић: *Одабране приповетке*, Београд 1954.

^{88а} Ј. Х. Васиљевић: *Просветне и политичке прилике у јужним српским областима*, Београд 1928, стр. 245, 246.

чак у својим кућама, док се за остале госте даје ручак код саме цркве. За ту потребу коље се теле.

На атару око Враништа два локалитета носе имена — Мустафов гроб и Арифов гроб. Традиција наводи да су тамо у турско доба сахрањени убијени Албанци из околних села. Убијани су у међусобној крвној освети. — Број домаћинстава и становника у Враништу кретао се на следећи начин:

1921. г.	72 д.	404 ст.
1948. г.	96 д.	545 ст.
1961. г.	107 д.	730 ст.
1971. г.	136 д.	803 ст.

Порекло становништва. — У Враништу живи македонско становништво. Сви родови су досељени. Једни родови овде живе из турског доба (151 к.), док су други нови досељеници (27 к.).

Родови затечени из турског доба. 1. Родови познатог порекла су: *Трпеноски* (6 к., Митровдан), досељени из села Рајце, које сада лежи у Албанији. То насеље је у суседном горњем делу слива Шкумбе. — *Зотуровци* (8 к., Св. Никола), досељени су из села Ложана у Струшком пољу (десно од Црног Дрима). У том селу једно место данас носи име Зотурово ћоше. Зотуровци из Враништа дали су исељенике у Струги (3 к.). — *Ничевци* (10 к., Св. Никола), досељени су из села Мислешева, такође у Струшком пољу. У том селу једно место данас носи име Ничевски тополи. — *Чолевци* (5 к.) и *Иљовци* (2 к.), славе Св. Николу. Досељени су из струшког села Бицова на планини Караорману. — *Боровчанци* (3 к., Св. Ђорђе „посен“), досељени из струшког села Боровца. — *Стеблевци* (2 к., Св. Петка), досељени из села Стеблева у Голом Брду. То село сада лежи у Албанији. — *Милевци* (11 к.) и *Танасковци* (2 к.), слава им је „Пречиста“. Досељени су из села Црвене Воде у Дебарци. Оснивач рода Миленко досељен је као домазет. — *Грчевци* (3 к., Св. Никола), оснивач рода звао се Коста. Досељен је „негде од Грција“ па су зато добили име Грчевци.

2. Родови непознатог порекла су: *Пасковци* (4 к.), *Трајчевци* (2 к.), *Ристовци* (2 к.), и *Тодоровци* (1 к.), славе Св. Николу. — *Ћирковци* (6 к.), *Ставревци* (6 к.), *Нелоски* (4 к.), *Маркоски* (3 к.), *Ђоревци* (2 к.) и *Гроздовци* (1 к.), слава им је „Пречиста“. — *Ђосевци* (9 к.), *Мацевци* (7 к.), *Јанчевци* (8 к.), *Кицевци* (3 к.) и *Бубалевци* (1 к.), слава им је Св. Петка. — *Грдановци* (3 к.), *Стојчевци* (3 к.), *Трповци* (1 к.), *Котевци* (4 к.), *Миновци* (2 к.), *Оплатовци* (2 к.), *Радевци* (4 к.), славе Митровдан. — *Џамбаркоски* (5 к.), слава им је Св. Мартина. — *Делиовци* (10 к.), слава им је „Св. Тодорица“. — *Поповци* (6 к.), слава им је Св. Ђорђе „посен“. Од овог рода потицала су два сеоска свештеника — Климе и Стеван. Били су отац и син. Гробови су им крај рушевина поменутог манастира. Стеван је умро 1933. г.

Новији досељеници из 1974—77. г. су: *Нережани* (8 к.), *Модричани* (5 к.), *Јабланичани* (4 к.), *Луковчани* (3 к.), *Пискупштинци* (2 к.), *Стружани* (2 к.), *Беличани* (2 к.) и *Бицовчани* (1 к.). Њихова су имена по насељима из којих су дошли. Та насеља су у суседном Дебарском Дримколу и у Струшком крају. Ова домаћинства

у Враништу имају нове куће са малом окућницом. Њихови мушкарци раде у Струги и Охриду. Беличани потичу од Цинцара из суседног села Д. Белице. — После прве посете 1977. г. Враниште сам посетио и по други пут. Тада је тамо био већи прилив досељеника из села Дебарског Дримкола — Лукова, Нереза и Пискупштине.

Занимања. — До краја турске владавине обрађена земља на атару Враништа припадала је чифлик-сахибијама. Тада се овде мање сејало, већ се живело још од сточарства и риболова. Појединци су држали доста говеда и неки по стотину оваца. Риболов је био развијен у Црном Дриму и у околним напуштеним речним рукавцима. Риба се продавала у околним подгорским селима.⁸⁹ — Временом, упоредо са множењем становништва, обрађена земља је издељена и настала је тескоба. Број стоке је смањен. Зато домаћинства и из овог струшког села сада доста живе од печалбе. Поглавито раде у Струги, Аустралији и Западној Немачкој.

Исељеници. — Људи из Враништа углавном нису се исељавали до краја Другог светског рата. Међутим, онда се појавило извесно исељавање млађег света. Исељеници потичу од појединих сеоских родова и углавном живе у Струги и Аустралији. Једни исељеници повлаче друге, махом рођаке. — Један раније исељен вранишки род *Шмаговци* (5 к.) налази се у охридском селу Вапили.

36) Октиси

Положај и тип. — Куће овог великог потпланинског села леже у близини Вевчана, са његове југоисточне стране. Ту је граница између разних врста земљишних облика, што је веома повољно за положај насеља. То земљиште намењено је за различиту привредну експлоатацију. Становници се служе водом са чесама и из бунара. Октиси има водовод од 1967. г. Познатији извор је Св. Јован.

Поједини крајеви атара источно од села носе ове називе: Горни ливађе, Песоци, Камејнци, Пашино, Долни ливади, Жабјак, Подредеш, Врани лозје, Лениште, Горна и Долна краста. Називи места на планини западно од насеља су: Долно и Горно градиште, Јазвиње, Порта, Присој, Сиње брдо, Јаблан, Осој, Вајтос, Тумба, Бела црвеника.

У целини, село има збијени тип. Издужено је у правцу З-И око један километар. Стога се дели на три краја: Горњи, Средњи и Доњи. У сваком крају су мале махале чија су имена по родовима. Октиси има укупно око 330 домова (1977. г.).

Старине и прошлост. — У народу се мисли да Струшки крај има два најстарија насеља — Октиси и Подхум. За ова остала села како се каже, може се дознати када су постала. Једино за Октиси

⁸⁹ Риболов је престао око 1960. г. када су извршени мелиорациони радови у Струшком пољу.

и Подхум то не може нико да зна. Сељаци наводе како је име њиховог насеља грчког порекла: „охто клиси“. То значи насеље са осам цркава (грчких). Предање наводи и то да је овде била варош.

Из римског доба морају се нарочито поменути остаци једне монументалне старохришћанске цркве с патосом од мозаика.⁹⁰ — У даљем разговору старији становници наводе све некадашње храмове: Св. Атанасије, Св. Никола, Св. Димитрије I, Св. Врачи, Св. Димитрије II, Св. недеља, Св. среда, и Св. Јован. Сада у селу постоје храмови — грађени у новије доба — само за прве три цркве. Други не постоје, али им се места знају. Најстарија је црква св. Атанасија из XIX века. Црква св. Николе саграђена је 1925. г., а св. Димитрија I 1928. г. Цркве су подигнуте на старим рушевинама.

У вези са поменутим црквама становници мисле да је Октиси некада било градско насеље („било како градче“). Тада је имало и две тврђаве — по једна на узвишењима Долно и Горно градиште. Долно градиште је у самом селу, док је Горно градиште на вишем земљишту, западније од данашњег насеља. То старо насеље касније је у неком рату пропало.

Северно од Октиса код сеоске школе постоји средњовековна словенска базилика, покривена земљом. Рачуна се у старије базилике ове области. Када је Ђорђе Кастриотић-Скендербег бежао из ове области, он је са собом повео народ и из околине Струге. Том приликом — око 1449. г. — опустело је насеље Октиси.⁹¹

Данашње насеље Октиси на рушевинама обновили су преци данашњих сеоских родова. Дошли су са потеса Врани лозје, који лежи у близини данашњег насеља, са источне стране. Ти становници у Октиси су се поделили: једни су остали у старој хришћанској вери, док су се други „потурчили“. Неки данашњи муслимански родови касније су досељени из других крајева.

У овом селу забележио сам и следеће предање. За време турске владавине једном је из Струшког краја позвано „во Стамбол“ око 50 хришћанских свештеника. Тамо су боравили неко време, а када су се вратили, 30 од њих дошли су као муслиманске хоџе. Они су променили веру, како се каже, „со пари“ и на друге начине.

Пашино је простран потес источно од села: пружа се све до корита Црног Дрима. Тамо су њиве, раније својина неког турског паше. Касније тај паша земљу је понудио на продају. Земљу су већином купили Албанци досељени из околине Пишкопеје („бегале од крв“). Тако су основали суседно данас велико албанско село Велеште.

Године 1888. село је имало 110 хришћанских кућа са 713 становника, а 95 кућа муслиманских са 598 становника. А око 1900. г. Октиси је имало свега 200 кућа, од тога хришћанских 120 и муслиманских 80. Бројни однос брзо се мењао у корист муслимана: сада село има око 80 хришћанских и око 250 (неки кажу 270) муслиман-

⁹⁰ М. Филиповић: *Дебарски Дримкол*, Скопље 1939, стр. 15; Струга и Струшко, стр. 326, 327.

⁹¹ М. Филиповић: *Срби Голобрђани у Италији*, Етнологија, I—3, Скопље 1940, стр. 131.

ских кућа. На ову измену деловали су иселјавања првих и велики природни прираштај других становника.

Сеоско-црквена слава је на дан Св. Атанасија. Међутим, овде постоји слава и на дан Св. Илије, јер је тога дана освећена главна сеоска црква. Хришћанско гробље је крај ове цркве. — За потребе муслимана служе две џамије и гробља на седам места. Џамије су једна, старија (око 1903. г.) у горњем, друга у доњем делу насеља (од 1968. г.). Горња џамија обновљена је 1973. г. Код џамија има по неколико гробова. — Број домова и становника у овом селу кретао се на следећи начин:

1921. г.	303 д.	1.621 ст.
1948. г.	277 д.	1.596 ст.
1961. г.	322 д.	1.965 ст.
1971. г.	377 д.	2.279 ст.

Порекло становништва. — У Октису живи двојако македонско становништво: хришћанско са око 80 и муслиманско са око 250 кућа.⁹² Хришћански родови су: *Дузлевци* (6 к.), *Шурбановци* (6 к.), *Ашталоски* (5 к.), *Јанчески* (5 к.), *Божинићевски* (4 к.) и *Томоски* (4 к.), славе Св. Петку. Некада су чинили један род. — *Качески* (6 к.), *Љумкароски* (5 к.) и *Дулески* (3 к.), славе Св. Николу. Некада су чинили један род. — *Дишлески* (5 к.), *Љончески* (5 к.) и *Мартиноски* (4 к.), славе Мартинију. Некада су чинили један род. У првом роду знају следећу генеалогiju: Наум (жив, 80 година) — Риста—Наум—Митре—Трпо. — *Куциноски* (6 к.), *Гулицоски* (6 к.) и *Прчаноски* (5 к.), славе Св. Алимпија Столника. Некада су чинили један род. — Довде изнети родови углавном су старинци. Досељеника има само од домазета. Од њих потичу родови: *Балалоски* (3 к.) и *Џепароски* (2 к.). У овим родовима због домазета славе се две славе — Св. Петка и „Пречиста“.

Муслимански родови су: *Оџоски* (25 к.), *Бајрамоски* (25 к.), *Џаноски* (25 к.), *Шаиноски* (25 к.), *Мустафоски* (25 к.), *Имероски* (25 к.), *Асан-Тодоски* (20 к.). Међу овим родовима неки су старинци. — *Османоски* (30 к.), потичу од два брата — Исмаила и Османа (њихов заједнички надимак је Доза). У роду зна се следећа генеалогija: Таир (жив, 60 година) — Рамуш—Таир—Раман—Мифтар—Исмаил, један од браће који се доселио. Њихово је порекло из области „Долни Дебар“ (околина Пишкопеје). Када су дошли око 1800. г., Октиси је имало свега 7 кућа хришћанских и муслиманских. — *Дервишоски* I (22 к.), становници овог рода брину се о једној текији која се налази код црквишта Св. Врачи. И род Дервишоски потиче од досељеника, вероватно Албанаца. Дошли су када и род Османоски. — *Одођоски* (25 к.), досељени су из неког села у околини Пишкопеје. Неки мисле да се то село звало Бурен. — *Дервишоски* II (3 к.), потичу од хришћанина званог Санде. Он се доселио из суседног села Бевчана и овде је примио ислам. Њихови хришћански рођаци у

⁹² Приликом прикупљања теренске грађе о становништву нисам могао дознати тачан број домаћинстава, нити сам прикупио довољно података о пореклу свих родова.

Вевчану зову се Алуловци или Алулој. У Вевчану слушао сам ово: Девојка Бојана Кацова за време Турака прешла је у ислам. Она се са братом преселила у Октиси. Таме је Санде примио име Осман. Његови синови су били: Абдула, Целадин и Јонуз.

Занимања. — Четири суседна села — Октиси, Вевчане, Г. Белица и Вишни — имају подељену пашу на планини Јабланици. Међутим, становници Октиса на тој планини немају пашу, па зато они су увек били слаби сточари. Главна занимања су земљорадња и печалба. Земља даје доста рода, па се због тога муслимани, који су главни власници, не исељавају из села. Осим тога, муслимани доста раде као грађевинари у Словенији и иностранству.

Исељеници. — И из овог села много је исељавано македонско становништво. Има исељеника у Струги, Охриду, Битољу, Београду, Панчеву, Титограду. Веће исељавање вршено је у послератном периоду. — Од Торбеша је мало исељеника — свега око 20 породица. Живе у Турској, Струги и Охриду. Сасвим се иселио у Турску торбешки род *Оцовци*. — Има исељеника и у суседним селима: Д. Белици (Октишани, 8 к.) и Заграчану (Октишани, 15 к.).

37) Вевчане

Положај и тип. — Вевчане лежи на граници котлинског дела на истоку и планинске падине Јабланице на западу. То земљиште намењено је за различиту привредну експлоатацију — за земљорадњу, сточарство и шумарство. Око Вевчана су следећа села: Октиси, Подгорце и Велешта.

Крајеви атара на нижем земљишту су: Суво поле, Пелвец, Петрушин ред, Врбиче, Попои костење, Буклеј костење, Садој, Црвени брегој, Нисторчиња, Велкова кошара, Каланова кошара, Ђушкова кошара, Марул, Буален, Средни пот, Дуракор, Тумбулка, Средорци, Илвја водејнца, Мали лог, Св. Петка, Св. Димитрија.

Крајеви земљишта на планинској падини су: Варвара, Ђонеп, Калајдина кошара, Мивко, Бранејнца, Св. Спас (манастирић), Смолејца, Голема ливада, Гропа-ђат, Попов кутел, Средни рид, Шкала вевчанска, Бачила вевчански, Голина, Црн камен, Чума, Извор вевчански, Ђорејца, Цветков костенар, Попадина, Лелеци, Пешински кутли, Старци, Градиште, Писаник, Равен, Митрина глава, Парталој кутли,⁹³ Сува чешма, Шурбановско, Лазаров мев, Кула, Дупни дол, Грданова чешма.

Вевчане је веће село налик на паланку, доста добро регулисану. Средином насеља пролази главна улица правца З-И. У њој су сконцентрисане радње — трговачке и занатске. Насеље има и неколико установа — Дом здравља са болницом, пошту, индустријско-текстилно предузеће и др. Године 1971. Вевчане је имало 502 домаћинства са 2.467 становника.

⁹³ Тамо „во рупи има костени“ (то су вртаче).

Прошлост. — Вевчане спада у стара насеља у околини Струге. Под именом *Вешчани* помиње се у XIV веку. Њега је краљ Душан 1342—1345. г. приложио св. Богородици Перивлепти у Охриду.⁹⁴

Вевчане има већи број храмова — један манастирић (Горни Св. Спас) и седам различитих цркава: Св. Богородица, Св. Никола, Св. Димитрија, Св. Петка, Варвара, Св. среда и Долни Св. Спас „бела плоча“. Од свих главне су прве две цркве. Црква св. Богородице је у Доњој махали. Не зна се када је саграђена. Црква св. Николе је у Горњој махали, саграђена 1876. г. Остали храмови су од мањег значаја и нису стари.

Храм Св. среда (кажу: „манастирче“) налази се крај села са горње стране. Тамо избија снажно вевчанско врело — Извор. Наведени храм зове се и Руса-среда. То је значајно култно место. Ради лечења њега посећују чак и околни муслимани — „Турци“. За храм Долни Св. Спас прича се да је некада био на потесу Пелвец крај великог муслиманског села Велешта.

Код данашње сеоске школе постојали су остаци једног старог храма. — Потес Бранејнца раније су становници посећивали када су око села носили литију.

Годишњи сабор у Вевчану је на дан Св. Преображења. То је слава и свих сеоских домаћинстава, сем рода Пупини који су цинцарског порекла. На дан Преображења освећена је црква св. Николе у Горњој махали. — До 1945. г. село је имало два гробља. — једно за Горњу и друго за Доњу махалу. Гробља су била крај храмова св. Богородице и св. Николе. Од поменуте године Вевчане има једно гробље код црквице св. Варваре.

У Вевчану чуо сам казивање о „војводи“ по имену Конде Пешин. Као дете остао је без оца и мајке (отац је умро, а мајка се преудала у суседно село Подгорце). Наведени дечак неко време ноћ је проводио у сеоској воденици сада звана Кондева водејнца, или у плевнама различитих домаћина. Тада је у Вевчану била једна турска „кула со заптии“. Старешина те куле дечка је упутио у битолску војну школу. По завршетку школе Конде је као „јузбаша“ службовао у београдској тврђави за време Карађорђевог устанка. Помоћу услуге коју је Конде пружио српским устаницима они су успели да освоје тврђаву.

Прича се и о другим раније истакнутим појединцима — сеоским старешинама и свештеницима Вевчана. Једног кмета, по имену Таса, Турци су терали да прими ислам. Он је то одбио и зато је обешен у Вевчану. Запамћен је и свештеник Попа Наум, иначе звани Мали Оца. Супротстављао се неком богатом становнику из села Г. Белице, који је хтео да присвоји вевчанске пашњаке на планини Јабланици. Знао се Гроздан-паша. Због тога је Попа Наум ишао и у Цариград.

У народу се наводи и ово казивање. Током XIX века и доцније до 1912. г. западно од линије повучене у правцу градова Воден—Тетово много су нападали и пљачкали словенске хришћане бројни албански качаци. Узимали су стоку, новац и заробљенике. На терену око Струге такви истакнути качаци звали су се: Ђор Иљаз, Браим

⁹⁴ М. Пурковић: нав. рад, стр. 72.

Белези, Алим Чота и др. Већином су били из околине Дебра и из Албаније.

Западно од Вевчана у планини постоји крст на месту званом Тумба Шури. Тамо је убијен син једног Цинцарина из Г. Белице. Он је био чобанин села Вевчана. — Место звано Митра глава, такође на планини, име је добило по жени Митри, која је тамо умрла. — Рамов гроб је источно од Вевчана. Тамо је Рамо, Албанац из Велешта, недозвољено узимао вевчанску воду и њу пуштао у своје село. Због тога њега су убили Вевчани.

Потес Суво поле лежи источно од села, крај пута Струга—Дебар. Тамо један локалитет у новије време добио је име Кореја. Кажу да је ту била вевчанска гостионица у којој су повремено избијале туче и убиства. Дешавале су се у времену тзв. Корејског рата у Азији. Тако је постало наведено име. — Број домова и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	424 д.	2.397 ст.
1948. г.	456 д.	2.416 ст.
1961. г.	488 д.	2.706 ст.
1971. г.	502 д.	2.467 ст.

Становништво. — Македонско становништво Вевчана делом припада стариначким родовима. Али има и досељеника: једни су из сада расељеног села Бигора у Дебарском Дримколу, други су из села Велчана и Нича у Албанији, трећи су из Србије итд.

Како је изнето, у Вевчану постоје два дела насеља. Зову се Горна и Долна махала. У Горњој махали су ови родови: *Поповци, Алулој, Куковци, Костојчини, Шекутој, Русеј, Бебекој, Велкој, Бубаној, Србаковци* — свега око 240 домаћинстава (просечно један род по 14 кућа).

У Доњој махали су ови сеоски родови: *Аврамој, Чочорој, Тирој или Даскалој, Парталој, Мукој, Пешинци, Дејкој, Шурбаној, Сургуној или Тузеј, Пљушкој, Попађини, Каланој, Лотеј и Пупини* — свега око 300 домаћинстава (просечно један род 21 домаћинство).

Крсне славе наведених родова су различите. Ваведене или „Пречисту“ славе три рода — Велкој, Бебекој и Бубаној. Преци наведених родова досељени су из села Велчана, које је у Албанији (код Подградеца). У роду Велкој зна се следећа генеалогичка линија: Рапо (жив, 72 године) — Косто—Крстан—Тане—Трифун. Трифун и Тане погинули су у Кримском рату 1856. г. као руски војници. Они су били зидари-печалбари у Крајови и тако постали учесници у поменутом рату. Предак Крстан погинуо је на планини Балкан 1878. г. у руско-турском рату. Био је печалбар у Румунији и тако је учествовао у рату.

Кућну славу Св. Николу имају родови: *Пљушкој, Каланој, Алулој, Попађини, Русини*. Ђурђић славе родови: *Попој, Даскалој, Дејкој, Чочорој, Парталој, Мукој*.

Друга група досељеника дошла је из села Бигор у Дебарском Дримколу. То село сада не постоји. Било је између данашњих дримколских села Пискупштине и Лукова. Исељеници из Бигора, под вођством претка Секуле, најпре су дошли на место Секулово ниже

Вевчана. Затим су прешли у Вевчане. Становници из Вевчана до 1915. г. ишли су да секу шуму на атару расељеног села Бигора.

Род Пупини има посебну славу — Св. Богородицу. Њихово је порекло, како се прича, цинцарско („било Власи“). Најпре су живели у селу Нича у Албанији, недалеко од манастира св. Наума крај Охридског језера. Тамо су им због нечега „Турци“ убили старешину домаћинства. Његова жена Пупа са четири сина и са стоком (око 500 оваца и 100 коза) доселила се у Вевчане. То је било на почетку XIX века. Њима је сеоски „кодобашија“ Тасе Србакоски уступио место за кућу сада званом Пупин камен. Два Пупина сина — Борђе и Никола — остали су у Вевчану. Трећи син, по имену Стојан, иселио се у Србију (област Топлица), док се четврти син, чије се име не зна, иселио у Банат. Како се казује у Вевчану, од њега потиче *Михаило Пупин*, рођен 1854. г. у селу Идвору код Панчева. Његови родитељи су, како се зна, отац Коста и мајка Олимпијада. Вероватно је Коста син исељеника из Вевчана, а *Михаило* је унук.⁹⁵

Родови Србаковци и Сургуној имају исту старину негде у Србији. За род Сургуној чуо сам следеће казивање. У роду била су два брата који нису били сложни. Због тога њих је турска власт из старог краја истерала „сургун“. Један је насељен у Вевчану, а други у Дебру. Оба рода имала су исто презиме — Сургуној.

Занимања. — Становници Вевчана имају различита занимања: већином су земљорадници, сточари и грађевинари. На обрађеној земљи гаје се кукуруз, пшеница, винова лоза, поврће и воће. Мале количине производа ових култура претичу за продају. Данашње сточарство је слабије према ранијем стању. Вевчане је имало око 3.000 оваца, доста коза и 300 пари волова. Овце и волови лети су борабили у неколико бачила на планини Јабланици, док је та стока зими чувана у кошарама ниже села. — За Вевчане велики значај, не само у прошлости већ и сада, има печалбарство: мушкарци раде као грађевински радници.

Исељеници. — Из предњег излагања види се како је из Вевчана било повременог исељавања становништва. Дознао сам за исељенике који живе у Струшком пољу, у селима: Бицову — Вевчанци 2 к. и Мислешеву — Вевчанци 1 к. Исељавања је било и по окончању турске владавине: зато је насеље 1921. и 1971. г. имало приближно исти број становника (око 2.400). Исељеници живе у многим ближним и удаљенијим градовима. — За време Турака породица Башевци или Вевчанци иселила се у Ресан. Од њих тамо има више кућа.⁹⁶ — Некада је у Вевчану постојао род *Боровкини*. Међутим, они су због нечега уништени. — Од данашњег рода Алулој једна грана као муслиманска живи у суседном селу Окиси, итд.

⁹⁵ У листу „Банатски гласник“ из 1934. г. у чланку о Пупину наводи се да су Пупинови преци дошли из Скопске Црне горе, што свакако није тачно.

⁹⁶ Ђ. Киселиновић: *Ресен*, Гласник Географског друштва, св. 12, Београд 1926, стр. 90.

38) Подгорце

Положај и тип. — Име села настало је у вези с његовим положајем: лежи у подгорини планине Јабланице. Суседна су насеља — Лабуниште са севера и Вевчане са југа. Становници се служе водом са извора и из бунара. На атару око села су ови познатији извори: Марул, Ђуров кладенец, Млаки и др. На планини изнад села је мање језеро у народу звано Локва.

Поједини крајеви атара на планини западно од Подгорца носе ове називе: Црни камен (2.257 m), Фурна, Ајдарова ливада, Долиште, Гогов даб, Кубур ливада, Пироски камен, Присој, Ледина, Лениште, Коприви, Млаки, Длабоки кутел, Мало кутле, Петрово сено, Петреска краста, Грчев кутел, Јадрин, Скала, Вишевац, Ђуров кладенец, Корен. Крајеви атара источно од Подгорца („дод село“) су: Долиште, Лазиште, Браненица, Марул, Голем камен, Селиште, Ранкостен, Шаркин орев, Маринска кула, Суво поле (в. карту).

Село је збијеног типа. Дели се на: Горњи, Средњи и Доњи крај. У сваком крају су мање махале са кућама једног рода. Такве махале су: Србакоска, Маринска, Сулејмановска, Дервишовска итд. Укупно има око 280 домова (1977. г.).

Прошлост села. — Потес Селиште лежи 1.000 m источније од данашњег насеља. Предање наводи да је тамо било првобитно Подгорце, па је због чуме оно прешло на данашњи положај. На Селишту остатака од старина нема, јер је земљиште преобработено у њиве.

И Подгорце спада у она струшка села која су очувала континуитет становања од средњег века до данас. То показује теренска грађа о пореклу становништва. Старо становништво током времена само једним делом су сменили досељеници са разних страна. Континуитет становништва види се и из сачуваних старих топонима.

По народном предању и Подгорце је најпре било мање словенско-хришћанско село. Касније оно је постало мешовито: хришћанско и муслиманско. Најстарији муслимански становници Подгорца су од данашњег великог рода Сулејмановци. Они су грана хришћанског сеоског рода Маринци. Како се прича, ти родови потичу од два брата. Њихове њиве и сада леже на истим потесима. Један од браће, због нечега, убио је турског „таксидара“. Када је дошла власт да се распита о убиству, убица је ставио на главу фес и изјавио је да је муслиман. Од овог рода потицали су и сеоске хоће. Становници родова Сулејмановци и Маринци дуго времена пазили су се као рођаци.

Значајне промене у структури становништва запажају се од почетка XIX века; број муслимана се повећавао, а број хришћана је опадао. Године 1888. хришћани и муслимани имали су по 62 куће (први 472, други 474 ст.). Број муслимана се нагло повећава услед природног прираштаја од 1941. г. Они се из овог насеља углавном не иселавају, док су хришћани од поменуте године услед иселавања и слабијег прираштаја бројем знатно опали.

Пред крај турске владавине у Подгорцу значајна личност био је свештеник Крстић из данашњег рода Поповци. Тада је у овом

селу неко време био учитељ и Анђело Крстић, књижевник, родом из суседног Лабуништа.

У Подгорцу постоје две цркве и једно хришћанско гробље. Главна црква, посвећена св. Николи, саграђена је 1836. г. Спореднија је црква св. Јована Владимира. Постојала је и трећа црква св. Богородице код данашње школе. Међутим, та је црква запаљена пред крај турске владавине. У Подгорцу постоје и две опште црквено-сеоске славе — на дан В. Госпође и Св. Николе „талалеја“.

За потребе муслимана служе једна џамија, једна текија и три гробља.⁹⁷ Џамија је саграђена 1860. г. Текија је недалеко од џамије и о њој се брину становници данашњег рода Дервишовци. У текији су три гроба — гробови Селмана Дервиша, Адема Дервиша и Демира Дервиша. — Број домова и становника у овом селу кретао се на следећи начин:

1921. г.	198 д.	917 ст.
1948. г.	208 д.	1.053 ст.
1961. г.	230 д.	1.240 ст.
1971. г.	248 д.	1.392 ст.

Порекло становништва. — Како је већ речено, Подгорце има двојако македонско становништво: хришћанско око 80 и муслиманско-торбешко око 200 к. Један део становништва потиче од старица, други део од досељеника. Досељеници углавном су дошли крајем XVIII и у првој половини XX века. Порекло им је из села у разним крајевима наше земље и суседне Албаније.

Хришћански родови су: *Маринци* (10 к.), славе Св. Ђорђа Алимпину. То су старинци. Једна њихова грана, како је наведено, крајем XVIII века примила је ислам. Од њих је сеоски род Сулејмановци (в. даље). — Остали родови су: *Чуруковци* или *Младеновци* (5 к., Св. Никола), *Стрезовци* (5 к., славу немају), *Вимбовци* (5 к., Св. Никола), *Бошњакровци* или *Бошњакровићи* (6 к., славу немају), *Кучкини* (3 к., Св. Петка) и *Торбичковци* (3 к.). Од ових родова неки су старинци, а други досељени.

За род Стрезовци *М. Филиповић* је објавио да су досељени из Булчизе у Албанији.⁹⁸ За Бошњакровце се прича да воде порекло из Босне и Херцеговине. Такве податке о њима објавио је и *Ј. Цвијић*.⁹⁹ *Србаковци* и *Пашовци* (око 20 к.) су један род. Пашовци славе Св. Петку, а Србаковци Митровдан. Неки су славу Митровдан напустили јер им се у кући уочи крсне славе десила несрећа. Порекло рода Србаковци је из Србије. Потичу од претка званог Сима Србак. У том роду зна се следећа генеалогичка линија: Душан (жив, 70 година) — Стојан—Анастас—Коста—Секула—Сима, оснивач рода који се доселио. Сима је досељен као младић заробљен у рату 1813. г. Њега су у Подгорце довели Торбешци данашњег рода Муслимовци. Они се међу собом и сада пазе као пријатељи. — *Поповци* или *Крстићи* (5 к.), *Шкуртов-*

⁹⁷ Код муслимана сваки мртвац укопава се у посебном гробу. Зато су њихова гробља пространија и бројнија.

⁹⁸ М. Филиповић: *Голо Брдо*, Скопје 1940, стр. 19.

⁹⁹ Ј. Цвијић: *Балканско полуострво и јужнословенске земље*, Београд 1966, стр. 505.

ци (5 к.) и Бојчевци (5 к.), раније су чинили један род. Слава им је Св. Алимпије Столпник. Неки причају да је њихово порекло из Црне Горе. За време Турака Поповци су били веома познат род. Тада су дали 23 свештеника, сви „со пушка“ убијени. Последњи свештеник овог рода био је Стојче, умро је у Подгорцу 1971. г. Сада ово село нема свештеника. — Стојановци или Ђорговци (5 к., славу немају), досељени су из села Зрћана или Здрчана у Албанији. М. Филиповић наводи да су из села Здрчана у Голом Брду. Одатле су се због крви иселили пре четири или пет колена.¹⁰⁰ — Кукунешовци (3 к., славу немају), порекло им је цинцарско. Дошли су негде из Албаније. До пре 30 година у кући су говорили цинцарски.

И сада се у народу овог предела чује карактеристична изрека: „Шумадија и три села више“. Мисли се на суседна струшка села — Подгорце, Лабуниште и Боровац.

Муслимански родови су: Сулејмановци (око 60 к.), Беговци (15 к.), Садиковци (15 к.), Мазниковци (15 к.), Имеровци (15 к.), за ове се каже да су стари сеоски родови, можда старинци. Напред је наведено да хришћански род Маринци и муслимански род Сулејмановци потичу од два брата: први је остао у хришћанству, док је други примио ислам. Сулејмановци су најстарији сеоски муслимани. — Исаковци (15 к.), Агушовци (12 к.) и Муслиовци (10 к.), досељени су из села Клења у Голом Брду. — Дервишовци (30 к.) и Муратовци (13 к.), некада су чинили један род. Њихово је порекло албанско: кажу ми смо Гегџи.

Занимања. — Становници Подгорца у прошлости мање су се бавили сточарством, већ су више били ратари и печалбари. Иако село лежи у подножју планине Јабланице, њени пашњаци нису припадали становницима Подгорца и Вевчана, већ су припадали цинцарском селу Г. Белици (сада не постоји). Због тога у Подгорцу чувало се мало стоке: она је напасана само у шумском региону. Хришћанско становништво Подгорца у печалби претежно се бавило држањем кафана и народних кухиња, док су муслимани радили као грађевинари. И сада печалба је важно занимање, нарочито за муслиманско становништво.

Исељеници. — Из Подгорца има много исељеног становништва. Од Македонаца исељено је око 160 домаћинстава, претежно у Београд, Скопље, Стругу и Румунију. Има и сасвим одсељених родова. Један такав род звао се Гоговци. Торбеши углавном нису исељавани. Зна се само за око 20 домаћинстава која су у новије време прешла у Охрид (10 к.) и Стругу (10 к.). У Турску је отишло 5 домаћинстава.

39) Лабуниште

Положај. — Када се на почетку Дримколске клисуре крене лево од пута Струга—Дебар, стиже се у познато насеље Лабуниште. После брижно обрађених њива, изненађује то велико долиноско насеље

¹⁰⁰ М. Филиповић: Голо Брдо, стр. 19.

у подножју планине Јабланице. Својим изгледом, трговачким и занатским радњама Лабуниште оставља утисак више градске него сеоске средине. Оно је по положају најлепше насеље у северном делу Струшког краја.

Тешко је овде утврдити шта су остаци села, а шта је последица новог времена. До јуче ово насеље било је типично потпланинско село. Међутим, од пре неколико година почела је интензивна изградња насеља по дужини (СЗ-ЈИ) и ширини. То је битно мењало изглед сеоског амбијента. У Лабуништу данас живи око 4.000 становника. Са запада, севера и југа насеље уоквирује више земљиште. Једино је долином сеоске речице оно отворено према истоку.

Планина Јабланица са запада имала је велики значај за развитак Лабуништа. Крајеви атара под шумом и паном на тој страни носе ове називе: Заврток, Чељов камен, Гола краста, Лениште, Инђол, Мала и Голема скала, Тафов извор, Сушица, Стрижак, Мислим кутел, Невестин гроб, Милев гроб, Ђеримов гроб, Мефајлов гроб, Фератов пот (пут), Белески ласој, Слива, Танев лаз, Плоча, Док. Источно од Лабуништа лежи ниже земљиште, које се шири до Црног Дрима. Поједини крајеви тога атара носе називе: Голем извор, Широка равн, Стари лозја, Каравански пот, Пешкојца, Кутел, Зејгозец, Шерифова ливада, Подгоречко, Лазишта, Богданоо, Златарец, Костен, Каменица, Широка равн.

Наведено пространо земљиште око Лабуништа богато је изворима и текућом водом. На планини Јабланици управо се ређа извор за извором. Познатији извори су: Кормаковски извор,¹⁰¹ Шеипов извор, Бунарчето, Тафов извор, Петарчео (тамо је и чесма), Мошка (мушка) вода, Стрижак. На Јабланици су два језерца звана Локви. Лабунишка река истиче из њих.

Насеље је у целини јако збијеног типа и издужено у правцу СЗ-ЈИ. Дели се у три главна краја: Горњи, Средњи и Доњи крај. У тим крајевима има више мањих махала које носе имена по родовима. Укупно Лабуниште има око 620 домаћинстава (1977. г.).

Прошлост насеља. — Између два светска рата у Лабуништу месни учитељи открили су гробове који су из римског доба. Грбови су били зидани од опека, а унутар су нађени остаци накита: фибуле, стаклена зрна и др.¹⁰²

Ретка су насеља у околини Струге која су очувала континуитет становништва од средњег века до данас као што је случај у Лабуништу. Старо становништво током времена само једним делом су смењивали досељеници, углавном из Дебарске области и Голог Брда који леже на северу. Континуитет становништва види се и из сачуваних старих топонима.

По народном предању Лабуниште је некада било словенско-хришћанско насеље. Лежало је у данашњем Горњем крају који је ближе планини Јабланици. Касније то село по становништву постало

¹⁰¹ Са водом из Кормаковског извора 1967. г. изграђен је водовод. Сада свака кућа има чесму. До поменуте године пила се вода са чесама и из бунара.

¹⁰² М. Филиповић: Дебарски Дримкол, стр. 15.

је мешовито: хришћанско и муслиманско. Муслимански становници углавном захватају средњи и доњи крај насеља. Муслимани су се обогатили купујући земљу од хришћана.

По народном предању данашње муслиманско становништво Лабуништа потиче од Словена старинаца који су овде примили ислам и од досељеника из Голом Брда и Дебарске области. Неки су дошли као Торбеша, други као Албанци. Словена-Торбеша било је више и зато је преовладао њихов језик. Лабуниште је постало главно средиште потурчењака у Струшком Дримколу.

Значајне промене у структури становништва запажају се од почетка XIX века: број муслимана се повећава, а број хришћана опада. Године 1921. насеље је имало 317 домова са 1.558 становника. На крају међуратног периода (око 1940. г.) хришћана је било око 100, а муслимана око 250 домова. Међутим, отада број муслимана нагло је повећан услед великог природног прираштаја. Они се из овог насеља не исељавају. Године 1977. муслимани су имали око 570 домаћинстава. У послератном периоду хришћани су нагло спали на 50 кућа. У оваквим друштвено-економским приликама они ће савим нестати.

Око средине XIX века Лабуниште је дало једног турског пашу. То је био Мемет-паша од данашњег торбешког рода Оцовци. Поменути паша од турске власти — „од царот турски“ — добио је про- стране планинске сувати („голина“) на Јабланици. Простирале су се од врха Крстеца изнад села Октиса до врха Стрижак изнад Лабуништа. Од 1912. г. ова планинска паша постала је сеоска. Мемет-пашу сви су познавали по имену и угледу као човека од чврсте руке.

У Лабуништу су 3 цркве и 2 хришћанска гробља. Цркве су: св. Илије, св. Николе и „Пречиста“. Хришћанска гробља су код цркве св. Илије и св. Николе. Постоје и две џамије које се зову Оцоска и Саљоска: имена су према махалама у којима се налазе. Саљоска џамија од 1912. до 1941. г. служила је као сеоска школа. Постоје и два муслиманска гробља; једно је сада напуштено. — Број домова и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	317 д.	1.558 ст.
1948. г.	429 д.	2.272 ст.
1961. г.	475 д.	2.729 ст.
1971. г.	580 д.	3.616 ст.

Становништво. — Како је већ речено, Лабуниште има двојако македонско становништво: хришћанско (око 50 к.) и муслиманско или торбешко (око 570 к.). Мањи део потиче од старинаца, док већи део потиче од досељеника. Досељеници углавном су дошли крајем XVIII и у првој половини XIX века. Њихово је порекло већином из села која леже у пределу Голом Брду и у околини Дебра.

а. Хришћански родови су: Илковци или Крстићи или Петревци, Ковачевци (8 к.), Пајковци, Шарковци, Цветковци, Марковци и Борговци. Данас сви имају око 48 кућа (један род просечно има по 7 кућа).

Од првог рода — Илковци или Крстићи — потиче познати књижевник Анђелко Крстић (1871—1952. г.). Родио се, живео је и умро

у Лабуништу. За његов род *Ј. Цвијић* је објавио да води порекло из околине Скадра. Одатле су они дошли у област Мат, а затим у Лабуниште.¹⁰³

За род Ковачевце 1894. г. *Б. Нушић* је објавио следеће податке: Они су тада имали око 30 кућа. Делили су се на: Ковачевце, Крстановце, Марковце и Цветковце. Сами су казивали да су досељени пре око 200 година са Косова — из тамошњег села Ковачевце. Имају две славе — Ваведење и Св. Илију.¹⁰⁴

За род Пајковци прича се да се доселио „од крв“ из села Клења у Голом Брду. Највећи број породица у Лабуништу слави Св. Николу.

Цинцари. Власи (2 к.), досељени су пре 1912. г. из села Г. Белице на планини Јабланици. У кући говоре цинцарски. Брачне везе склапају са Цинцарима из Д. Белице.

б. Муслимански родови су: Караалиовци, Оцовци, Алкоски, Шерифовци, Салковци, Љаповци, Мустафовци, Пилчаровци, Тафиљовци, Максудовци, Ђазимовци. Сви имају око 570 кућа: просечно један род има по 52 куће.

Род Аљковци дели се на Селмановци (33 к.), Демишовци (10 к.) и Суловци (4 к.). Њихово је порекло из села Клења у Голом Брду. Доселили су се због крвне освете око 1800. г. Знају следећу генеалогiju: Селман (жив, 54 године) — Истреш—Селман—Шериф—Суљо—Аљко, који се доселио.

За род Љаповце прича се да се доселио из околине Дебра. — Од поменутог рода Оцовци потицао је напред наведени Мемет-паша. У том роду зна се следећа генеалогija: Имер (жив, 50 година) — Илјаз — Имер—Демиш—Мемет; он је наведени Мемет-паша. Порекло Оцоваца је из села Стеблева у Голом Брду.¹⁰⁵

У етничком погледу муслимани македонског говора у Лабуништу немају развијену свест о припадности македонском народу. Међу Торбешима има и кућних задруга са 16 до 18 чланова. Задруга Беџира Максудовског има 20 чланова. Брачне везе Торбеша са 90% склапају се унутар истог села. Анкетирао сам једног Торбеша, који има 4 ожењена сина. Његова жена и жене синова све су из Лабуништа. — У Лабуништу чују се извесне разлике у говору: хришћани и једна муслиманска махала имају говор као и околна струшка села, док други бројнији Торбеша имају говор као у Голом Брду — одакле су досељени.

Привредне прилике. — Свака морфолошка граница између две врсте земљишта је повољна за положај насеља. То земљиште намењено је за различиту експлоатацију. Планина Јабланица на западу служи за сточарство и шумарство, док ниже земљиште на истоку намењено је за ратарство. На поменутој планини развијао се интензивни сточарски живот. Постојали су бројни сточарски станови. Године 1977. тамо је било 4 бачила (свега осам сточара), у сваком

¹⁰³ Ј. Цвијић: *Балканско полуострво*..., стр. 505.

¹⁰⁴ Б. Нушић: *Крај обале Охридског језера*, Београд 1894, стр. 161, 162.

¹⁰⁵ Испитивања у Лабуништу вршио сам у преподневном задржавању у јулу 1977. г. Тада нисам био у могућности да прикупим више података о пореклу становништва.

по око 500 оваца. Живот у бачилима почиње око 1. јуна и завршава се око 8. новембра.¹⁰⁶

Ниже земљиште источно од Лабуништа истиче се по родности њива, винограда и по ливадама чије знатне количине сена служе зимској исхрани стоке. То обрађено земљиште захвата око 1.300 „рала земја“ (1 рало: 1.000 m²). У новије време становници Лабуништа купују земљу од Македонаца суседних села — Подгорца и Вевчана. За последњих десет година већ су откупили око 60 рала земље.

Осим пољопривредних занимања, становници Лабуништа, веома су запослени у грађевинарству. Раде у нашој земљи, већином у Словенији и у другим земљама. Од прихода у грађевинарству појединци су се доста обогатили: саградили су модерне куће, купили земљу и др. Лабуниште је и важан трговачко-занатски центар. Таквих радњи има око 50. Једном недељно — петком — овде је пијачни дан. Тада се продају разни производи донети из других насеља.

Исељавање. — Људи из Лабуништа, и то само хришћани, стално су се исељавали. Исељавање је започело од почетка XIX века и оно траје све до данас. Ипак, од Другог светског рата исељавање су била знатнија. Исељеници потичу од свих родова наведене етничке групе. Они углавном живе у Струги, Охриду, Скопљу и Београду. Једни исељеници повлачили су друге, махом рођаке. Наводимо и ово: данашњи председник општине у Врбасу у Војводини — Алек-сандар Петровић, лекар — потиче из Лабуништа (од рода Илковци или Петревци).

Из Лабуништа има и исељених Торбеша. То су *Лабуништани* (7 к.), живе у пољском селу Мислешеву код Струге. Године 1957—58. тридесет и три торбешке породице иселиле су се у Турску.

40) Боровец

Положај и тип. — Боровец је најсеверније село у Струшком Дримколу. Лежи на додиру карстне заравни, која се шири са истока и падине планине Јабланице са запада. Најближа суседна насеља су Лабуниште, Ташморуниште и Јабланица (Дебарски Дримкол).

На нижем делу атара, источно од села, налазе се ови потеси: Паркатица, Војским,¹⁰⁷ Градиште, Бигор, Виришта, Стара нива, Танасков трап,¹⁰⁸ Воденички трап, Лојзиште, Белкица, Присој, Црковница, Манастириште, Лекоита вода (два извора), Лажец, Радев клаец, Рамништа, Милоски дол, Квачица, Русквец и Станец.

На планинском делу атара, западно од села, налазе се ови потеси: Мартини села, Горни крај, Бошков рид, Пиштејца, Чуки, Љореша, Бели песоци, Грагор, Илин камен, Длабоки дол, Лакој лозја,

¹⁰⁶ Упоредити Ј. Трифуноски: *Сточарство на планини Јабланица*, Балканика, X, Београд 1979, стр. 163—175.

¹⁰⁷ Потес Војским сада је под водом вештачког језера у клисури Црног Дрима.

¹⁰⁸ Израз „трап“ означава долину, јаз.

Вељак, Петров камен, Грмађе, Кунеј ливађе, Чрника, Голема равен, Петреч, Кошон, Слива, Мислим кутел, Ђеримов гроб,¹⁰⁹ Стрижак (2.134 m).

Боровец има збијени тип. Разликују се два дела: Горња и Доња махала. У свакој махали куће су груписане по родовима. Већи родови су: Даговци, Крстановци, Мачовци, Алијевци и др. Свега село има 137 домова (1979. г.).

Старине и прошлост. — И Боровец спада у стара села Струшког краја. Село је најпре лежало на нижем положају: у самој клисури Црног Дрима на селишту сада званом Стари Боровец. То је крај поменуте реке са десне стране. Међутим, становници тога села давно су се раселили због Турака: они који су били имућнији отишли су негде далеко, док су се сиромашнији померили навише да се склоне од пута. Они су основали Боровец на вишем положају, лево од Црног Дрима. Селиште Стари Боровец сада припада Ташморуништу.

У историјским изворима Боровец први пут се помиње као дервенџиско село 1582. г. Тада је имало само 30 хришћанских домаћинства.¹¹⁰

У овом селу постоје две цркве: старија св. Богородице и млађа св. Атанасија. Прва је у Горњој, а друга у Доњој махали. Код прве цркве је сеоско гробље. Ову цркву сељаци посећују када су сахране и крштења. Цркву св. Атанасија становници посећују када су венчавања. Код једне и друге цркве виде се стари табуисани хрстови. Постоје и две опште славе: главнија на дан В. Госпојине и спореднија на дан св. Атанасија. Тада долазе гости из других села.

Црква св. Атанасија саграђена је 1898. г. Чини импресиван утисак: долази у ред знаменитих споменика архитектуре. Ова црква јасно говори о значају хришћана овог села пред крај турске владавине. Ти становници били су релативно имућни, њихово насеље угледно и напредно. Код цркве св. Атанасија налазе се само два гроба. У једном је сахрањен Атанас Божиновић, свештеник из Дебра. Њега су пре 1912. г. убиле бугарске комите на брду Расину код охридског села Вапила. Други гроб је из 1939. г. У њему је сахрањен познати прота Матеја Шуменковић, ранији учитељ и народни посланик.

Становници Боровца до око 1750. г. били су хришћани. Међутим, тада неки сељак, по имену Илија (кажу од рода Шуменковци), прешао је у ислам и добио име Алија. Он је имао браћу који су остали у хришћанству. Од Алије намножио се данашњи највећи сеоски род Алијевци са око 60 кућа. У наведеном роду зна се следећа генеалогичка линија: Абас (жив, 75 година) — Демир — Бајрам — Абас — Исмаил, његов дед звао се Алија. Према томе, примање ислама извршено је пре око 225 година или средином XVIII века.

Занимљиву појаву у Боровцу представљају црква св. Богородице и цамија. Налазе се једна поред друге у Горњој махали на узвишењу Бигор. Код ове цркве 1966. г. саграђена је звонара. Зи-

¹⁰⁹ На месту Ђеримов гроб убијен је и тамо сахрањен неки Ђерим из овог села.

¹¹⁰ А. Стојановски: *Дервенџиството во Македонија*, Скопје 1974, стр. 161.

дари су били сеоски муслимани. Кад је звонара завршена, ту су доносили поклоне (пешкире, кошуље) не само хришћани већ и сви муслимани.¹¹¹

О прелажењу на ислам слушао сам и ово казивање. Око средине XVIII века Боровец је имао мало кућа — свега седам. У кући рода Шуменковци била су четири брата. Тада је село било изложено нападима, па због тога, по договору, један брат, како је и напред речено, прешао је у ислам (Илија — Алија). Он је имао задатак да штити браћу хришћане од напада. Браћа хришћани дозволили су брату муслиману да крај цркве св. Богородице сагради џамију. Касније и неки хришћанин Аврам или Иван у муслиманству примио је име Абаз. Од њега је потицао род Абазоски итд.

Жене Торбеша раније су на дан Бајрама посећивале сеоску цркву. Тамо су носиле колаче. И данас понекад Торбеша „за здравје“ пале свеће у цркви. До пре сто година женска ношња код муслимана и хришћана била је иста. Сада су побратими ови хришћани и муслимани: Петар и Јонуз, Ацко и Фавзи и др.

Током времена смењивао се бројни однос хришћана и муслимана. Број муслимана се повећавао, док је број хришћана, због исељавања, опадао. Слушао сам да је 1888. г. село имало: хришћана 45 к. са 287 ст., муслимана 30 к. са 199 ст. А 1913. г. у селу било је око 500 душа хришћана, а око 200 муслимана. Иза тога, услед исељавања и мањег наталитета, хришћани су брзо опали. Године 1979. хришћана је било 135, муслимана 643 душа. Није далеко дан када ће прва група нестати.

Прва школа у Боровцу датира од 1868. г. У тој школи било је неколико познатих учитеља. Неко време овде је био учитељ и књижевник Анђелко Крстић, родом из суседног Лабуништа. Боровец стално је имао свештеника. Сада није тако: овде повремено долази свештеник из суседног села Јабланице.

Муслиманско гробље Боровца је даље од села крај пута који води у село Јабланицу. То место зове се Червена. Има 5—6 гробова и код џамије. Хришћанско гробље је крај цркве св. Богородице. Тамо су издвојени делови гробља за Горњу и Доњу махалу.

Око Боровца на местима Станче, Бела вода, Минчец и Градиште, како се прича, има остатака од старина. Тамо „во карпите“ долазе ноћу појединци и врше ископавања. Последње ископавање било је 1976. г.

На месту Леоита вода су два извора — Св. Петка и Св. недеља. То су култни извори. У месецу мају тамо долазе болесни становници из околних села. Код извора умивају се и остављају „нишане“ (обојене конце). Сада поглавито долазе муслимански Албанци из струшког села Велешта.

И други односи између сеоских хришћана — Македонаца и муслимана — Торбеша су карактеристични. Свадбе проводе заједнички. О већим празницима — Бајраму, Божићу, Ускрсу — муслимани и хришћани посећују се по кућама. Међу муслиманима и

¹¹¹ Тада је муслиман — мајстор са звонаре извикивао имена муслимана који су дали поклон.

хришћанима, како се прича, постоји појава побратимства и сл. — Број домова и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	121 д.	528 ст.
1948. г.	138 д.	676 ст.
1961. г.	146 д.	721 ст.
1971. г.	135 д.	779 ст.

Становништво. — У Боровцу живи двојако становништво — хришћанско-македонско (34 к.) и муслиманско-торбешко (103 к.). То становништво потиче од старинаца и од досељеника. Године 1979. први су имали 135, а други 643 становника.¹¹²⁻¹¹³

Хришћанско-македонски родови су: *Шуменковци* или *Шуминовци* (2 к.), слава им је Св. Никола. Куће су им у Д. махали. То је познат дримколски род. Дао је многе исељенике. Наведени род 1941. г. у Боровцу имао је 11 домаћинстава. — *Даговци* (4 к.), *Русевци* (4 к.), *Крстановци* (4 к.), *Мачковци* (4 к.), *Поповци* (3 к.), *Зафировци* (3 к.), *Секуловци* (2 к.), *Иљовци* (2 к.), *Наумовци* (1 к.), *Благојевци* (1 к.) и *Стевановци* (1 к.), слава им је „Св. Ђорђе Алимпије“. Куће рода Мачковци удаљене су од Боровца око 500 м.

Исељеници су дали поједине истакнуте људе. Тако је Коста Шуменковић био познати београдски трговац. Он је 1875. г. у Београду прикупио око сто добровољаца-Македонаца за борбу противу Турака. Затим је био познат, такође у Београду, Илија Шуменковић, амбасадор и министар Југославије између два светска рата. Посебно је познат и прота Матеја Шуменковић, ранији учитељ и народни посланик. Умро је у Боровцу 1939. г. итд. — Од рода Мачковци је др Јонче Неделкоски, проф. Медицинског факултета у Скопљу итд.

Муслиманско-торбешки родови: *Алијоски* (око 60 к.) и *Медурци* (око 16 к.), старинци. — *Ибраимовци* (8 к.) и *Рамановци* (7 к.), такође су старинци. — *Нуровци* (6 к.), потичу од претка званог Цурко (био је Торбеш). Доселио се „од крв“ из села Стеблева у Голом Брду. — *Црневци* или *Кленковци* (2 к.), потичу од браће Синана и Бајре (били су Торбеша), досељених такође „од крв“, из села Клења у Голом Брду. — *Зуберовци* (4 к.), грана су од рода Црневци.

Привредне прилике. — Природне одлике Боровца током дугог времена пружале су одличне услове за сточарство, поглавито за гајење коза. Тако је било до краја Другог светског рата, када је држање коза забрањено. Шумски делови на планини Јабланица подесни су и за ловачку привреду. Има довољно дивљих свиња, вукова и медведа. У новије време велики ловац био је Ђипре Секулоски (1897—1977. г.). За њега се каже: „Био је бржи од зеца и јачи од медведа.“

Иначе услови за земљорадњу су скромни. Зато се у овом селу постепено развијала печалба: мушкарци одлазе на привремени рад далеко од свог села. Хришћани су се бавили гостионичарством (ређе као грађевинари), поглавито у Београду, док се муслимани сви баве као грађевински радници.

¹¹²⁻¹¹³ Хришћани на једно домаћинство просечно имају 4, а муслимани 6 душа.

Исељеници. — Боровец је дао велики број исељених хришћана. Њихов највећи број живи у Београду и Струги. Једни исељеници су старији, док су други из послератног периода. Род *Боровичанци* (3 к.) иселио се у струшко село Враниште. — Муслимани су дали исељенике у најновијем времену: има их у Охриду (15 к.), Струги (3 к.) и Турској (5 к.).

Расељено село Бигор.¹¹⁴ — Северно од Боровца, на граници атара са суседним селом Пискупштином (Дебарски Дримкол), налази се пространо подручје звано Бигор. Народна традиција наводи да је тамо у прошлости постојало посебно село. У њему је био храм звани Св. Јован Бигорски.

У историјским изворима Бигор се помиње 1582. г. као дрвенцијско село. Имало је 20 хришћанских домаћинстава. Ово село помиње се и 1633. г.¹¹⁵

Касније је то село због нечега расељено. Неки исељеници из Бигора прешли су у Вевчане код Струге. На селишту познају се остаци од старина. Добро се виде остаци цркве и гробова око ње. За цркву кажу: „Светецот је пресељен“ код манастира св. Јована Бигорског у долини Радике.

Чуо сам и ово. Последњи из Бигора иселио се становник Ђорго. За њега се у једној песми наводи: „Бегај Ђорго по дружина, скрши нога до ужина.“ Од њега потиче род Ђорговци у поменутом струшком селу Вевчану.

41) Велешта

Положај и тип. — Ово велико насеље лежи крај пута Струга—Дебар. Око Велешта је венац воћњака и њива пријатних за око. До самих кућа су густе воћњаци, тако да куће изгледају као утонуле у зеленилу. А после њих шири се појас њива изукрштаних међама. Околна села су: Враниште, Дабовјане, Вевчане и Д. Белица.

Атар Велешта захвата површину од око 2.000 ha. Крајеви атара носе ове називе: Пашина, Четрица, Калдрма, Дренки, Сополе, Каменица, Леска, Локвиште, Црвени брегови, Бодо нива, Зелинца, Вјере (Папрат), Краста, Огради и Лађа.¹¹⁶

Насеље је збијеног типа. Разликују се махале: Пиљавец, Шеовци, Ортокол (Сред-село), Насуфи и Каба. Најстарија је прва махала у горњем делу Велешта. Насеље има укупно око 480 домова (1979. г.).

Прошлост. — Македонци у суседном Вевчану казују ово предање о Велешту: На његовом земљишту најпре је постојао чифлик неких дебарског Албанца из тамошњег познатог рода Пустинца. Он је средином XIX века око себе на чифлику насељавао поједине своје сународнике. Тако је Велеште у новије време брзо постало албанско село.

¹¹⁴ Нешто података о овом пустом селишту објавио је и Б. Нушић 1894. г. Видети *Крај обала Охридског језера*, Београд, стр. 145.

¹¹⁵ А. Стојановски: нав. рад, стр. 157, 158.

¹¹⁶ Потес Лађа је крај Црног Дрима. Име је остало по томе што је тамо некада постојала скела за прелаз преко реке.

Од албанских родова најстарији је био род *Ајка*. Међутим, у том роду није било мушке деце и зато он сада у Велешту не постоји. Данашњи албански родови — свега их је 16 — насељени су у периоду 1840—60. г. Њихова су имена карактеристична: Пиља, Шеовци, Жутовци, Ортокол, Кица, Рочи, Каба, Хана итд.

Око албанског села Велешта налазе се друга словенско-македонска насеља. Тамо становници причају да су Албанци из Велешта током турске владавине, „како Турци“, били веома осигурани према хришћанима, односно раји. Ради пљачке стоке и новца они су нападали у другим селима. Продирали су и у сва села Дебарце (сем у село Годивје). По томе је село Велешта било слично са селом Зајасом код Кичева.

Б. Нушић 1894. г. о Велешту објавио је следеће податке: да је насеље имало 160 албанских кућа; њихово је порекло „из Дибре“, из села такође званог Велешта; да је село имало доста „разбојника“, а међу њима истакнутији је био Осман Кица.¹¹⁷ — Има писаца који су навели да је бежање од крвне освете био главни разлог прикупљању Албанаца у Велешту.¹¹⁸

У Велешту постоје текија, џамија и два гробља. Текија је у махали Шеовци — горњи крај насеља. Она је старија од џамије. Џамија се налази у доњем делу насеља. Занимљиво је изнети да становници рода Шеовци имају и посебно гробље. Налази се на потесу Бранејнца, крај пута за суседно Дабовјане. — Број домова и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	372 д.	1.326 ст.
1948. г.	341 д.	2.014 ст.
1961. г.	394 д.	2.730 ст.
1971. г.	423 д.	3.359 ст.

Становништво. — У Велешту живи муслиманско-албанско становништво. У махали *Пиљевац* има три рода са око 60 домаћинстава. — У махали *Шеовци* налазе се припадници једног рода са око 40 домаћинстава. — У махали *Ортокол* има пет родова (Ортокол, Шутовци и др.) са око 130 домаћинстава. — У махали *Насуфи* су три рода (Кица, Љуфи и Рочи) са око 120 домаћинстава. Род Рочи има истоимених рођака у суседној Д. Белици (34 к.). Даље порекло им је из околине Пишкопеје. Код њих слушао сам следеће предање: у поменутој старини била су три брата. Одатле они су избегли „од крв“. Један брат дошао је у Д. Белицу, други у Велеште, трећи у Битољ. — У махали *Каба* су четири рода (Каба, Хана, Истрефе и Винца) са око 130 домаћинстава.

Како је и напред изнето, сви наведени албански родови потичу од предака који су досељени. Углавном су дошли са северозападне стране из села у околини Пишкопеје и Дебра. На пример, Шеовци наводе да су из једног села код Пишкопеје. Одатле су исељена

¹¹⁷ Б. Нушић: нав. рад, стр. 145, 146.

¹¹⁸ П. Кироски: *Охридско-струшка област, економско-географска испитивања*, Скопје 1959, стр. 45.

три брата: два су дошла у Велеште, док се трећи брат населио у Прилепу. Шеовци знају следећу генеалогiju: Ајредин (жив, 70 година) — Даут—Цемаил—Имер, један од браће који се доселио око 1850. г.

Становништво Велешта има особито велики природни прираштај. То се види по броју ученика у осмогодишњој школи, који износи око 1.000. Затим по томе како се кретао укупан број становника: 1921. г. — 1.326, 1948. г. — 2.014, 1971. г. — 3.359. — Становници Велешта брачне везе са око 90% сада склапају унутар свог насеља, док је раније више било брачних веза са Албанцима у другим струшким селима. Иначе брачних веза између Албанаца и Торбеша у суседним селима нема.

Привредне прилике. — Становници Велешта имају земљиште погодно за земљорадњу и сточарство. То су привредне гране које се допуњују. Таква комплементарна земљишна основа чини једну географску целину око насеља. Од култура успевају: пшеница, кукуруз, јечам, дуван, винова лоза и детелина. Од стоке гаје се говеда, овце и понеки коњ. Током лета 1979. г. село је имало око 1.000 оваца. Налазиле су се у бацилима (два) на планини Јабланица изнад села Лабуништа. Многи мушкарци (око 300) из Велешта у новије време су на привременом раду у иностранству. Раде као грађевински радници.

Исељеници. — Становници Велешта нису се исељавали до краја Другог светског рата. Међутим, отада појавило се исељаване и исељеници потичу од свих данашњих родова. Углавном живе у Струги (20 к.), Охриду (7—8 к.), као и у околним селима — Д. Белици (око 20 к.), Дабовјану (6 к.), Ливади (1 к.), Новом Селу (2 к.) и Бицеву (5 к.). Једни исељеници повлачили су друге, махом рођаке.

42) Дабовјане

Положај и тип. — Куће овог пољског села леже крај Црног Дрима, са леве и десне стране реке. Околна су насеља: Велеште са ЈИ, Таш-Моруншта са СЗ, Г. Татеш са СИ и др. Становници се служе водом из бунара. Крајеви атара око села носе називе: Стара баница, Суво поле, Забел, Црква (Киша), Блато, Фуша татеша (тамо су ливаде),¹¹⁹ Лађа, Кодри, Ђура Мусаји, Рај, Внesh (Виногради), Ливади вевчанит.

У целини, село има збијен тип. Сеоски су крајеви: Муса, Туши, Полиси и Халку. Најстарији је први крај са кућама око моста на Црном Дриму (десно од речног корита). Једино је махала Халку (6 к.) десно од реке. Укупно Дабовјане има 50 домова (1977. г.).

Старине и прошлост. — До скоре прошлости, тачније до краја турске владавине, преко северног дела Струшко-охридске области водио је део старог пута правцем Скадар—Дебар—Битољ—Солун.

¹¹⁹ Око потеса Фуша татеша пре 20 година водио се судски спор између села Дабовјана и Г. Татеша.

Поменути пут није улазио у Стругу и Охрид, већ се држао низије која лежи северно од њих. У овом крају за поменути пут постоји назив *Скадарски* или *Дебарски*. Од тог пута и сада се познаје „калдрма“.

На том путу била су села Дабовјане, крај моста на Црном Дриму, затим Ново Село, Волино, Требениште, која леже источније. Становници Дабовјана и сада кажу: док је напредовао саобраћај у правцу Скадар—Битољ, дотле је напредовало и њихово насеље. До око 1935. г. главно снабдевање Дебра вршено је из Битоља.

У историјским изворима ово село као *Дибовјани* први пут се помиње 1582. г. Било је дрвенцијско насеље са 18 хришћанских домаћинстава. Становници су чували мост на Црном Дриму. Село се помиње и 1633. г.¹²⁰

Познато је да су се некада на мостовима правили капије да би господари, који су их градили, могли да наплаћују мостарину. Таква капија током XIX века постојала је и на мосту преко Црног Дрима код Дабовјана.

За потребе ранијег саобраћаја у Дабовјану су постојали ханови, занатске радње и 2—3 трговине. Ханова је било пет — два десно и три лево од реке. Власници ханова били су становници Дабовјана. На старом дрвеном мосту преко Црног Дрима један чувар наплаћивао је мостарину. Године 1963. на месту старог дрвеног моста саграђен је бетонски мост.

Старо село Дабовјане, како је и напред речено, имало је словенско-хришћанско становништво. Тако је било до око 1800. г. Међутим, тада је овде насељено једно муслиманско албанско домаћинство. Старешина тог домаћинства звао се Муса. Њега је турска власт одредила да наплаћује мостарину. Од Мусе потиче данашњи најстарији сеоски род Мусаи (12 к.). Иза тога следовало је насељавање других Албанаца.

Приликом досељавања Албанци су затекли Дабовјане као чифчијско насеље. Власник чифлика био је Рушид-бег. Прича се да је он поклатио „плац за кућу“ поменутом првом чувару моста — Муси. После тога чифлик Рушид-бега брзо се распао и стари словенски становници из Дабовјана некуда су исељени. Они су имали цркву на месту сада званом Киша: лежи крај корита Црног Дрима са леве стране. Ту су били и стари хришћански гробови.

Хришћански род *Симоновици* (6 к., Св. Арханђео) сада живи у селу Џеписшту у Голом Брду код Дебра. Тамо су дошли из Дабовјана код Струге.¹²¹

Десно од Дрима постоји гробље оних путника који су умирали у Дабовјану идући поменути старим путем. Таквих гробова је неколико десетина.¹²² То земљиште сада се не обрађује — чува се као табуисано. Крај тог гробља је место звано Плачи круша. Ту постоји и једна особито стара крушка, која повремено доноси плодове. Ово карактеристично име постало је на следећи начин. До моста у селу

¹²⁰ А. Стојановски: нав. рад, стр. 185.

¹²¹ М. Филиповић: *Голо Брдо*, стр. 29.

¹²² На месту ових гробова и сада појединци из других насеља ноћу врше ископавања са надом да ће пронаћи нешто вредно.

Дабовјану, односно до локалитета Плачи круша, родбина је сваког пролећа испраћала своје печалбаре. Печалбари су били из суседних села у Струшком и Дебарском Дримколу. Они су путовали у правцу Битоља и даље у друге балканске земље.

У Дабовјану постоје стара цамија и два муслиманска гробља. Крајем 1915. г. село је настрадало у судару српске и бугарске војске. Код Дабовјана постоје војни бункери изграђени уочи Другог светског рата. — Број домова и становника у насељу кретао се на следећи начин:

1921. г.	37 д.	186 ст.
1948. г.	36 д.	173 ст.
1961. г.	41 д.	261 ст.
1971. г.	41 д.	306 ст.

Порекло становништва. — Старији албански досељеници су: Мусаи (12 к.), пореклом из области Мат у северној Албанији. Како је речено, они су први албански досељеници. У роду Мусаи зна се следећа генеалогичка линија: Алија (жив, 54 године) — Шабан — Реџеп — Аљуш — Ајдар — Муса, оснивач рода који се доселио. То је било око 1800. г. — Туши (14 к.), пореклом из Дебарске области. Дошли су после предњег рода. — Полиси (12 к.), пореклом из села Полиса у околини Елбасана. Дошли су после рода Туши. — Халку (6 к.), и њихово је порекло из Дебарске области. Дошли су када и предњи родови.

Скорашњи албански родови су: Дешку (2 к.), Шеху (2 к.), Винца (1 к.) и Каца (1 к.), дошли су из суседног већег села Велешта. Становници рода Шеху у Велешту били су дервиши. И даље порекло ових родова је из Дебарске области.

Занимања. — Око Дабовјана са свих страна су њиве, али не на великој површини. Стога земљорадњом се баве сви становници. У знатним количинама, које претичу за продају, производе се кукуруз, поврће и воће. Међутим, земљорадња је у тесној вези са сточарством. Од стоке претежно држе говеда, овце и понеког коња. Поједина домаћинства у новије време помажу се радом изван села: неки мушкарци упуслени су у иностранству.

Исељеници. — Поменути су исељавања словенског становништва из Дабовјана у XIX веку. О обиму тих исељавања не може се донети тачан суд, јер се не памте исељенички родови. У периоду између два светска рата и у новије доба из Дабовјана исељавали су се и Албанци. Цени се да је исељено око 30 домаћинстава. Живе у Турској, Албанији, Струги, Охриду, Битољу. Понеког исељеника има и у струшким селима — Бицеву (Дабовјанци, 2 к.), Новом Селу (Туши, 5 к.) и Д. Белици (Дабовјанци, 2 к.).

43) Ташморуниште

Положај и тип. — У северном делу Струшког краја започиње дуга клисура Црног Дрима. На улазу у поменути клисуру, са десне стране, лежи село Ташморуниште (на карти: Мороништа). Куће овог

насеља су на додиру благе падине са југозапада и гребена Големи рид (1.332 m) са североистока. Околна су насеља Дабовјане, Лабуниште и др. Становници се служе водом са једне чесме. На атару око села познатији извори су: Стари Боровец, Љаљи-орешци, Брод (крај корита Дрима) и Св. Мартинија.

Крајеви атара око села носе све називе: Загони, Краста, Гнојишта, Горно и Долно поле, Извори, Млака, Главје, Млечник, Пенчео гумно, Церов дол, Бунар, Робови дупки, Горец (1.070 m), Ушине, Дукварен, Стари Боровец, Просиште, Умиште, Кеска, Брод, Св. Мартинија, Св. Димитрија, Св. Арханђел. — Село је збијеног типа. Разликују се мање махале које се зову по родовима — Уруми, Тоски, Вали Кадри и др. Укупно село има 34 домаћинства (1977. г.).

Старине и прошлост. — Опште је предање да је Ташморуниште старо село. Обилује и старинама. Са северозапада издиже се узвишење Градиште. Тамо је постојала тврђава из које се контролисао саобраћај на улазу у клисуру. Друге старине су у самом селу или крај њега. Налазе се на местима: Св. Арханђел, Св. Димитрија и Св. Мартинија.

Св. Арханђел је зараван ниже села. Тамо је сеоска црква и гробље са табуисаним старим храстовима. Црква потиче од 1860. г. Како се прича, у близини су налажене водоводне земљане цеви. — Св. Димитрија је манастирић крај сеоске школе. Саграђен је пре 7—8 година на остацима старог храма.

Св. Мартинија је манастир крај пута који води у суседно муслиманско село Дабовјане. Традиција наводи да је ту најпре постојао познати стари храм. Међутим, њега су једном „Турци“ до темеља порушили. Камен из зидова тог манастира користили су за своје куће муслимански Арбанаси из поменутог Дабовјана. Нови храм овде је саграђен 1923. г. Код тог манастира народ се скупља на дан Св. Мартинија (после Арханђеловдана) и трећег дана Ускрса. Раније су сељаци посећивали манастир и у дане сеоске литије.

Ташморуниште страдало је од разних епидемија. Од једне епидемије, како се верује, изумрли су сви становници. Иза тога сакупили су се са разних страна преци данашњих сеоских родова. Једни су дошли из околине Битоља, други из Црне Горе, трећи из Грчке, четврти из Албаније.

Потес Стари Боровец лежи 2 km северно од Ташморуништа. То је пусто селиште крај Црног Дрима са десне стране. Тамо је некада лежало хришћанско село Боровец. Једно време његови становници „не могле да живе од Турци, бозгунџи од Дебар“. Зато су ти становници на вишем земљишту лево од Дрима („на ридот“) основали данашње село Боровец. Селиште Стари Боровец данас је потопљено водом вештачког језера. Пре тога тамо је било „црквиче и гробови“. Око њих су биле њиве сељака из Ташморуништа. Постоји и карстно врело. Један локалитет код овог селишта носи име Аниште.

Далеко од Ташморуништа, према селу Глобочици, налази се место Дедено. Прича се да је тамо некада постојало истоимено словенско-хришћанско насеље. Код њега је било и једно „манастирче“.

Исељеника из Дедена, како се наводи, има у Струги и Битољу. На пример, род *Милевци* у Струги досељен је из поменутог Дедена.¹²³

У Ташморуништу очувана су сећања на устанак противу Турака 1903. г. У селу је постојала добра устаничка организација. Из самог села истицао се Риста Тасески и још неки други. Њих су помагали становници Струшког поља. Поменуте године овде је убијен „турски миљазим“, па је отпочела борба и село је запаљено (сем три куће и сеоска црква). За неко време сељаци су се повукли у суседни планински предео Малесију. У сукобу овде је убијено око 25 устаника и 7—8 душа других сељака. Иза тога Ташморуниште је обновљено.¹²⁴ Ово село дало је бројне жртве и током последњег рата — 13. Зато је у њему подигнут споменик жртвама палим 1903. и у народно-ослободилачком рату. Број домова и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	84 д.	462 ст.
1948. г.	82 д.	523 ст.
1961. г.	85 д.	588 ст.
1971. г.	69 д.	420 ст.

Порекло становништва. — Данашње македонско становништво овог села дели се у седам родова чији су оснивачи углавном досељени. Родови су: *Магаревчани* или *Крстановци* (10 к.), дошли су из Магарева код Битоља. Од овог рода потицао је Ставре Крстаноски, сеоски учитељ пред крај турске владавине. — *Великарди* (3 к.), порекло им је из Црне Горе. — *Тоски* (7 к.), досељени су из неког места у Албанији. — *Уруми* (5 к.), њихово је порекло са територије у данашњој Грчкој. — *Огњановци* (5 к.), досељени су, али место старине не знају. — *Сулевци* (2 к.), и *Зенговци* (2 к.), потичу од два домазета. Прича се како су се две сестре удале за два „Буптина“ (муслимански Роми). Они су овде прешли у православље.

Сви становници Ташморуништа имају крсну славу. Некада су славили једну славу — Св. Арханђела. Касније, „заради гости“, решили су: домаћинства са једне стране сеоске улице да славе Св. Арханђела, а домаћинства са друге стране улице Митровдан.

Занимања. — Главна занимања становништва до новијег доба била су земљорадња, сточарство и печалба (поглавито у Румунији). Село је имало око 90 домаћинстава. Међутим, од 1966. г. настала је велика промена. У долини Дрима изграђено је вештачко језеро које је поплавило око 80 ха најбоље земље овог села. Због тога јавило се велико исељавање. И сточарство је сасвим опало. Сада је Ташморуниште спало на 34 куће.

Исељеници. — Прва исељавања из Ташморуништа јавила су се 1947. г. Тада је неколико породица колонизовано у Јабуци код Пан-

¹²³ Г. Милески: *Струга*, стр. 126. У струшком роду Милевци знају следећу генеологију — Самоило (жив, 57 година) — поп Димко—Гуго—Трифун—Јонче—Миленко. Предак Миленко доселио се у Дедено — дошао је из Стеблева у Голом Брду. Иза тога он се из Дедена пре око 180 година преселио у Стругу.

¹²⁴ Постоји предање да је село три пута паљено и два пута плаћкано.

чева. Касније је исељено око 45 домаћинстава. Она живе у Београду, Струги, Охриду, Скопљу. Има исељеника (15 к.) и у струшком пољском селу Мислешеву. Стога у Ташморуништу сада се виде бројне куће које су празне. Кад би имали коме да продају своја имања, можда би и неки старији људи напустили село. Цени се да су сада најјаче исељеничке групе из Ташморуништа у Београду (око 70 к.) и у струшком пољском селу Мислешеву (око 22 к.). Има исељеника и у струшком селу Моришту (Ташморуништани, 4 к.).

44) Горни Татеш

Положај и тип. — Горни Татеш лежи око 800 m западније од суседног Долног Татеша. Сеоске куће су у планинској подгорини и делом на благим странама. Околна насеља су: Тоски, Ново Село и Дабовјане. Становници се служе водом из бунара. У самом селу и на атару око њега нигде нема извора.

Поједини крајеви атара носе ове називе: Каљаја, Краста, Болнец, Орница, Љопре Цанит, Прој-сапот, Уле мад и др. — У целини, село је збијеног типа. Ипак у њему се разликују махале које се зову по родовима: има онолико махала колико и родова (десет). Укупно Г. Татеш има око 100 домова (1977. г.).

Старине и прошлост. — Северно од Г. Татеша издиже се узвишење у народу звано Каљаја. Традиција наводи како је тамо некада постојало мало утврђење. Видни остаци старина данас се не могу видети на површини земље. Тамо има и старих гробова.

И село Г. Татеш спада у стара насеља Струшког краја. Најпре је и то село имало словенско-хришћанско становништво. Ти становници у првој половини XIX века радили су чифлик-сахибијску земљу. Власник чифлика звао се Јусуф-бег. Његов брат Емин-бег имао је посебан чифлик у суседном Д. Татешу.

Међутим, око 1830. г. у Г. Татеш досељена су два албанска домаћинства. Потичала су из села Слатине у Голом Брду. Старешине домаћинстава звале су се: Диша и Ала. Они су били браћа. Од њихових синова намножили су се сви данашњи сеоски родови — десет. Како се прича, ти досељени Албанци купили су земљу од поменутог Јусуф-бега (в. опис Д. Татеша). Због тога сеоски хришћани морали су се иселити.

Г. Татеш има цамију обновљену 1973. г. Село има и посебно гробље. Број домова и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	82 д.	404 ст.
1948. г.	96 д.	563 ст.
1961. г.	100 д.	633 ст.
1971. г.	95 д.	720 ст.

Порекло становништва. — У Г. Татешу су ови албанско-муслимански родови: *Тела*, *Ава*, *Таури*, *Целка*, *Мерсими*, *Шабани*, *Диша*, *Арслани*, *Брава* и *Селмани*. Сви имају око 100 домова. Просечно сваки род има по око 10 к. Ови родови намножили су се од два брата —

Диша и Але. Они су досељени око 1830. г. из села Слатине у Голом Брду. Трећи брат Азиз тада се населио у суседном Д. Татешу.

Занимања. — Главна занимања становништва су: земљорадња и сточарство. Међутим, земља није много родна јер се не наводњава. Стоке, нарочито ситније, има у приличном броју. Осим тога појединци одлазе на привремени рад у иностранство, поглавито у Западну Немачку, Аустрију и Швајцарску. Међу сељацима има и понеки занатлија.

Исељеници. — Из суседних села Горњег и Доњег Татеша има исељених родова у околним струшким селима. Ти исељеници су: у селу Ливади — *Татешани* (5 к.), у селу Бицову — *Татешани* (2 к.), у селу Д. Белици — *Татешани* (2 к.), у селу Шуму — *Татешани* (4 к.) и у Новом Селу — *Беџири* (1 к.).

45) Долни Татеш

Положај и тип. — У јужној подгорини планине Караормана леже два села са именом Татеш (на карти: Татеша). На истоку је Д. Татеш, а на западу Г. Татеш. Између њих лежи шира долина повремених потоцих званог Сушица. Поменути географски положај је погодан из економских разлога. Вода за пиће добија се из бунара. У самом селу и на атару извора нема.

Поједини крајеви атара носе ове називе: Сушице, Прој сапот, Уле маде, Кодра маде, Шулони мад, Арате бегут и др. — Село је збијеног типа. Разликују се махале које носе имена по родовима. Укупно Д. Татеш има 61 домаћинство (1977. г.).

Прошлост. — Постоји предање да је Д. Татеш старо насеље. Најпре је био насељен словенско-хришћанским становништвом. Ти становници у првој половини XIX века радили су чифлик-сахибијску земљу. Власник чифлика звао се Емин-бег.

Међутим, око 1830. г. у Д. Татеш досељено је једно албанско домаћинство. Старешина домаћинства звао се Азиз. Он је имао неколико синова од којих потичу сви данашњи сеоски родови (осам). Ти Албанци, како се прича, „купили“ су земљу од поменутог Емин-бега. Због тога сеоски хришћани морали су се иселити. Данас се не зна или не казује како су се старинци звали и где су исељени.

Долни и Горни Татеш сада су албанско-муслиманска села. Постоји предање да су Албанци пореклом из села Слатине у Голом Брду, које сада лежи у Албанији. Из наведене Слатине иселила су се три брата — Азиз, Диша и Ала. Први брат се населио у Д. Татеш, остала два брата населила су се у Г. Татеш. Њихово време досељења, како је речено, пада око 1830. г.

Када су се браћа досељавала, Долни и Горни Татеш били су чифлици дебарских бегова: Емин-бег имао је чифлик у Д. Татешу, а Јусуф-бег у Г. Татешу. Поменути бегови били су браћа и потицали су од рода Аголи (овде кажу: Огули). Неки кажу да су они водили порекло из села Дојчишта, сада у Албанији.

Постоји предање да су досељени Албанци купили земљу од поменутих бегова. Међутим, та куповина је била само симболична: цео атар села Г. Татеш купљен је само за једног овна и овцу. А толико су дали за земљу купљену и у селу Д. Татешу.

Преко атара Д. Татеша тече повремени поток Сушица. Сељаци тврде да је то најштетнији поток у целој Македонији. Скоро сваке године његова вода плави обрађено земљиште. Штета од потока је мања у суседном Г. Татешу.

Д. Татеш има џамију у средини села, обновљену 1973. г. Постоји посебно муслиманско гробље. — Број домова и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	42 д.	234 ст.
1948. г.	57 д.	316 ст.
1961. г.	65 д.	367 ст.
1971. г.	68 д.	434 ст.

Порекло становништва. — У Д. Татешу су ови албанско-муслимански родови: *Рамани*, *Дика*, *Беџири*, *Азизи*, *Ферати*, *Суља*, *Ризвани* и *Алими*. Сви родови, који сада имају 58 кућа (1 род просечно 7 к.), намножили су се од истог претка — Азиза. Како је речено, они су из села Слатине у Голом Брду. Тврде: да су прави Албанци, а не Торбеша. — *Тоски* (3 к.), скоро су досељени из суседног планинског истоименог села. Даље порекло им је из села Велчана у јужној Албанији.

Занимања и исељеници. — И ово насеље у новије време доста је упућено на привремени рад мушкараца у иностранство. Па ипак, највећи део његовог становништва још ради у пољопривреди и живи од ње. То су индивидуални пољопривредни произвођачи. Међу сељацима има и понеки занатлија.

Иза последњег рата 10 домаћинстава из Д. Татеша исељено је у Охрид и Стругу. Правило је да онај који оде из села, с тим да се више не врати, тај свој део непокретне имовине оставља онима који су остали.

46) Тоски

Особито мало насеље, лежи на планинској падини између суседних села Боговице на северу и Г. Татеша на југу. Становници су се служили водом са једне чесме и из бунара. Године 1977. насеље је имало само једно домаћинство. Крајеви атара око насеља носе називе: *Рамниште*, *Преслап*, *Забели*, *Тумба*, *Шулони-мад* и *Ћафа*.

Насеље су основали досељеници из јужне Албаније. То потврђује и његово име — *Тоски*. Оснивачи су била два домаћинства пореклом из села Велчана. Дошли су око 1870. г. Та два домаћинства основала су и два посебна рода. Они су 1971. г. имали 8 кућа са 69 становника.

Међутим, на месту поменутог муслиманско-албанског насеља Тоски некада је постојало друго село. Имало је словенско-хришћан-

ско становништво. То старо насеље било је познато под другим именом. Од старог становништва остали су поједини топографски називи (Преслап, Рамниште, итд.) и стари гробови. Они су на локалитету сада званом Тумба. У њиховој близини је и садашње муслиманско гробље.

Године 1971, када је насеље имало 8 домаћинстава, у њему су била свега два рода са по 4 домаћинства. Један род звао се *Реџепови*, док за име другог рода нисам дознао. Од рода *Реџепови* сада постоји једно домаћинство. Њихова три домаћинства прешла су у ниже насеље *Д. Татеш*. Домаћинства другог рода иселила су се у *Стругу* (2) и *Охрид* (2). У роду *Реџепови* зна се следећа генеалогичка линија: Целадин (жив, 45 година) — Исмаил—Алит—Реџеп, оснивач рода досељен из поменутог села *Велчана* у јужној Албанији.

47) Богојца (Боговица)

Положај и тип. — Мање планинско село у северном делу Струшког краја. Куће су на стрмој падини окренутој југоистоку. Западно од Боговице је планински преобит *Бришња*, подесан за сточарство, док су источно од насеља њиве. Околна насеља су: *Брчево* са *С. Тоски* са *Ј* и др. Становници су се доскоро водом снабдевали из једног бунара. Даље од села су извори *Шулон* и *Трапиње*. Сада становници воду добијају из водовода.

Граница сеоског атара води преко следећих места: *Мислодешки рид*, *Вакуф*, *Мала браненица*, *Деленски пат*, *Преслап*, *Барјак*, *Љома Авдијут*, *Рамништа*, *Крој татеш*, *Мулина Алију*, *Трап мусалешки*, *Калауз*. Потеси на атару носе ове називе: *Шкала*, *Ара плакут*, *Уремаде*, *Ефтошина*, *Болтезерови*, *Забели катунит*, *Љуме карабаши*, *Љугу дардаве*, *Кегр*, *Машна*, *Улеђат*, *Забели војд*, *Ара Сантес*, *Аремаде*, *Шулон*.

Боговица има збијени тип. Постоје три махале: *Белули*, *Селмани* и *Авдију*. У свакој махали су куће само једног рода. Насеље укупно има 26 домова (1977. г.).

Прошлост. — Предање наводи да је Боговица најпре била словенско-хришћанско насеље. Имало је цркву св. Богородице и по њој потиче име села. Црква и гробље око ње налазили су се на једној заравни у јужном делу села (в. топографску карту). Та зараван сада се зове *Кица*. На том месту од 1975. г. је школа.¹²⁵

Око 1850. г. у Боговицу досељена су три албанско-муслиманска домаћинства, пореклом из *Голог Брда* које је сада у Албанији. Када су та домаћинства дошла у Боговицу, њени стари становници су исељени. Данас у овом селу нико не казује колико је тих исељеника било и где се они сада налазе.

¹²⁵ Приликом подизања школе сељаци кажу да су булдожери ископали „многу гробови и коски“.

Муслиманско гробље лежи на месту *Гури-меџ*. То је источно од насеља. Број домова и становника у Боговици кретао се на следећи начин:

1921. г.	34 д.	189 ст.
1948. г.	41 д.	185 ст.
1961. г.	42 д.	202 ст.
1971. г.	34 д.	228 ст.

Порекло становништва. — Албанско становништво Боговице потиче од три досељена рода. Ти родови су: *Селмани* (9 к.), *Авдију* (5 к.) и *Белули* (12 к.). Како је речено, порекло им је из *Голог Брда*, сада у Албанији. Прва два рода потичу од браће *Селмана* и *Авдије*. Од њиховог рођака, по имену *Белула*, потиче трећи род. Преци наведених родова овде су дошли, како кажу, због крвне освете. То је било пре око 120 година — односно око 1850—60. г. За себе кажу: „Ми смо *Геги*.“ Браћа *Селман* и *Авдија* имали су оца *Ром Хаса*, који је сахрањен у Боговици.

Занимања. — Планинска земљорадња Боговице у доба развијеног сточарства била је ограничена на добро нађубрене њиве. Сејана су жита. Иза Другог светског рата изменили су се услови и у овом струшком селу: сада млађи мушкарци одлазе на привремени рад у друге земље, па су због тога сточарство и земљорадња у опадању. Нека домаћинства се исељавају у друга насеља. Зато су остали неискоришћени планински пашњаци врло повољни за сточарство.

Исељеници. — Боговица највише кућа имала је 1957. г. — свега 40. Отада је почело исељавање једног дела становништва. До сада је исељено око 30 домаћинстава. Једни исељеници живе у нижим струшким селима — *Татешу*, *Корошишту*, *Ливади*, *Новом Селу* и *Бицеву*. Други исељеници су у градовима — *Струги*, *Охриду* и *Битољу*. Откако су у Боговици саграђени школа, водовод и колски пут, исељавања су стала.

48) Брчево

Положај и тип. — Куће овог малог планинског села леже на граници Струшког краја према суседном пределу *Малесији* (слив *Збашке реке*). Околна су насеља — *Мислодежда* са *И* и Боговица са *Ј*. Становници се служе водом из извора, бунара и водовода. Постоје два мања извора — *Ћумка млака* и *Бреталник*.

Поједини крајеви атара села носе ове називе: *Укрста*, *Бегоиште*, *Џамија*, *Чума-падина*,¹²⁶ *Орешлики*, *Стражник*, *Селиште*, *Попов камен*, *Слонои*, *Брановски кошари*, *Попоа нива*, *Калауз*, *Зад-кошари*, *Балтајца*, *Ливађе*. — Село је збијеног типа. Не дели се на махале јер је мало и доста једноставно. Сродничке куће су једна другој

¹²⁶ Име је остало по томе што „некогаш биела уљерата“ („Господ знае како било“).

ближе и више груписане. Укупно Брчево има 32 домаћинства (1977. г.).

Прошлост. — У Брчеву постоји црква Св. арханђела Михаила. Прво је постојала стара, трошна црквица, па је она напуштена и крај ње је 1969. г. саграђена нова, већа црква (димензије 12 × 6 m). Око цркве је сеоско гробље. У новој цркви налазе се иконе пренете из старијег храма. На једној икони означена је 1860. г. и написано име и презиме дародавца. То је Стојан Маркович, један од предака данашњег сеоског рода Маркоски или Мечкароски. На дан црквене славе одржава се сеоски сабор.

Брчево је окружено албанским селима — Мислодежом и Боговицом. Наши становници у турско доба гледали су на суседе Албанце као на повлашћен елемент. Пошто су тада били непријатељски расположени једни према другима, то осећање отуђености није изгубљено ни данас код старијих генерација.

Брчево је окружено албанским селима — Мислодежом и Боговицом. Најближе македонско село Присојани (у Малесији) далеко је 13 km. Зато се брачне везе склапају унутар села. Становници нису бујни, већ спласнути. Овде постаје јасно како једно наше село заокружено муслиманским Албанцима само по себи ишчежава.

Алачковићи и Кајшовићи (2 к., Пречиста) један су род. Сада живе у селу Јабланица у суседном Дебарском Дримколу. Њихов предак као домазет дошао је из села Брчева у околини Струге.¹²⁷

На потесу Цамија¹²⁸ (даље од села) је капела св. Димитрија. Тамо се сељаци скупљају „спроти Митровден“. Године 1967. у селу је спроведен водовод са водом из извора Бретелник. Село има осмогодишњу школу са 4 учитеља и око 60 ученика (само из Брчева). Број домова и становника у Брчеву кретао се на следећи начин:

1921. г.	45 д.	252 ст.
1948. г.	53 д.	299 ст.
1961. г.	49 д.	355 ст.
1971. г.	48 д.	309 ст.

Порекло становништва. — У Брчеву живи македонско становништво које потиче од старинаца и досељеника. Сви родови имају исту крсну славу — Варвару. Стариначки родови су: Стрезовци (3 к.), Ристески (6 к.), Павлевици (5 к.), Цуцуловци (3 к.), Крстановци (3 к.), Балтовици (2 к.), Брановци (1 к.), Караџоски (1 к.) и Вељановци (1 к.).

Досељени родови су: Димовци (3 к.), пореклом из Дебарског краја. — Кленкоски или Милошевици (1 к.), досељени су из села Клења у Голом Брду. То село сада лежи у Албанији. Од овог рода има доста исељеника. — Маркоски или Мечкароски (3 к.), досељени су из села Глобочице у клисури Црног Дрима. У роду знају следећу генеалогiju: Дончо (жив, 67 година) — Софран — Коте — Некло — Марко, оснивач рода који се доселио. Поменути Марко, звани Меч-

¹²⁷ М. Филиповић: Дебарски Дримкол, стр. 135.

¹²⁸ Нико не зна како је постало то име.

кар, имао је 4 сина: два су остала у Глобочици, а са осталима Марко је дошао у данашње Брчево.

Занимања. — Село нема знатних природних погодаба за живот, јер је земљиште високо и веома сушно. Главна занимања становника су земљорадња и сточарство. Земља није много родна, па када су и најбоље године, она даје слабе плодове. Зато се један део хране купује. Поједини становници одају се раду изван села или се исељавају. На атару виде се поједини необрађени делови који су раније коришћени за пољопривреду.

Исељеници. — Брчево је стално давало исељенике. Има их у Струги, Битољу, Београду. Има их и у струшким пољским селима. Сељаци кажу да је Брчево дало више исељеника него што сада има становника у њему. Главно исељавање вршено је од 1965. г. Тада је село имало 53, док је сада спало на 32 куће. — О исељеницима у другим струшким селима износимо следеће одређеније податке: у Ложану су Савевци (1 к.), у Моришту су Брчевци (8 к.) и у Мислешеву су Брчевци (8 к.).

49) Мислодежда (Мислоежда)

Положај и тип. — У саобраћајно-стратегијском погледу Мислодежда има веома значајан положај: лежи на широком превоју у југозападном делу планине Караорман. Превој има висину око 1.000 m и ту је у прошлости водио краћи сточарско-пешачки пут из предела Глог Брда (сада у Албанији) на западу и из Струшке Малесије. Ова комуникација имала је пресудан значај за досељавања са те стране. Становници се снабдевају водом из извора и бунара.

Поједини крајеви атара око села носе ове називе: Голема краста, Бела краста, Калуђерска чешма, Караорман, Паничар (тамо је шума), Фурка, Лесковец, Селиште,¹²⁹ Калауз (и тамо је шума), Ара-бирачит, Шафаре, Дра-ливал, Фуша, Црвеница. — У целини, село има разређен тип. Разликују се четири махале, које се зову по родовима. То су: Мена и Иса у северном делу села ближе паши; Хоца и Мета у јужном делу села, ближе ораницама. Село има укупно 80 домова (1977. г.).

Старине и прошлост. — Име села Мислодежда је словенског порекла: спада у групу личних имена изведених од речи „мисл“.¹³⁰ Међутим, од једног старијег сељака у суседној Малесији чуо сам да се село Мислодежда некада звало Радојево.

Мислодежда спада у стара села Струшког краја. Стога у њој има различитих старина и карактеристичних топографских назива. Калуђерска чешма и Киша (Црква) су места која леже на падини

¹²⁹ Потес Селиште је на граници атара између Мислодежде и Глобочице (у долини Црног Дрима). Глобочица сада не постоји.

¹³⁰ Упоредити В. Скорић: О географској номенклатури Босне и Херцеговине, Гласник Географског друштва, XIII, Београд 1927, стр. 31.

узвишења Бела краста (в. карту). То је западно од горњег дела села. На месту Киша познају се делови зида некадашњег храма, а има и плоча од гробова. Око 300 m даље је локалитет Калуђерска чешма. По свему изгледа да је наведени храм био манастир. Тај храм био је посвећен св. Јовану (казивање забележено у суседном Брчеву).

По становништву Мислодежда најпре је била словенско село. То старо становништво у селу је живело до прве половине XIX века. Међутим, тада су овде досељени преци данашњих албанских родова, па због тога сви старинци су исељени. Одређеније сам чуо за род *Ћелешовци*, који се иселио у суседни предео Малесију. Успомена на њих сада се чува у Мислодежди у имену места Ара Ћелешит. — Родови *Бирачовци* са *Јанковцима* (9 к.), живе у селу Ржанову у поменутој Малесији. И они су пореклом из данашњег албанског села Мислодежде. Тамо сада има место Ара Бирач (Бирачова њива).¹³¹

У Мислодежди постојала је црква Св. тројице. Налазила се у северном делу села, на темену узвишења. Између два светска рата у Мислодежди постојала је жандармеријска станица (до 1941. г.). Имала је командира станице и око 15 жандарма. Око 1930. г. Јован Милошевић (из Црне Горе), командир те станице, покренуо је акцију да се обнови сеоска црква. То је и учињено.¹³² На дан Св. духа црква је била свечано освећена уз присуство охридског епископа Николаја. Иза тога сваке године на духове код ове цркве био је сабор. Нарочито су долазили становници из суседне Малесије. Међутим, у рату црква и жандармеријска станица су порушене. Сада је ту зграда сеоске школе. Виде се и стари табуисани храстови.

Овом селу у новије време посвећена је добра пажња: село има осмогодишњу школу, амбуланту, сталну аутобуску везу са Стругом, водовод (од 1970. г.) и продавницу. — Број домова и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	81 д.	417 ст.
1948. г.	98 д.	491 ст.
1961. г.	96 д.	520 ст.
1971. г.	88 д.	548 ст.

Порекло становништва. — Мислодежду су населила четири муслиманско-албанска рода, пореклом из предела Голот Брда, који сада лежи у Албанији. Досељавања су извршена, како је и напред речено, око 1820. г. Родови су: *Мена* (35 к.) и *Иса* (15 к.), први сеоски досељеници. У роду *Мена* зна се следећа генеалогичка линија: *Биза* (жив, 65 година) — *Адил*—*Кадри*—*Алит*—*Мена*, оснивач рода који се доселио. — *Хоџа* (15 к.), досељени су иза последњих родова. У роду *Хоџа* зна се следећа генеалогичка линија: *Ариз* (жив, 65 година) — *Јашар*—*Бафте*—*Јашар*—*Оџа*, оснивач рода који се доселио. — *Мета* (15 к.), досељени су када и род *Хоџа*. После рода *Мета* нико се више није доселио у Мислодежду. Отада је село расло само природним прираштајем.

¹³¹ В. Русић: *Малесија*, Годишњи зборник — Филозофски факултет, кн. 6, Скопје 1953, стр. 46.

¹³² Приликом обнове цркве пронађени су стари гробови и делови накита у њима.

Занимања. — До краја Другог светског рата становници Мислодежде живели су од земљорадње и сточарства. Највише су гајили планинска жита (раж, јечам) и стоку — козе, овце и говеда. Међутим, у новије време око 80% мушкараца запослено је у Западној Немачкој и Аустрији. Зато је сточарство нагло опало. Године 1977. цело село имало је свега 140 глава говеда, а само два домаћинства чувају по око 80 оваца.

Исељеници. — Поменуто је исељавање нашег становништва из Мислодежде. Међутим, у међуратном периоду и иза последњег рата исељавана су и поједина албанска домаћинства. Цени се да је исељено око 50 породица. Налазе се у Охриду, Струги, Битољу, као и у нижим пољским селима. Исељеници у тим селима су: *Мислодеждани* (6 к.) у селу Ливади, *Мислодеждани* (5 к.) у селу Бицеву, *Исе* (7 к.) у селу Горенцу и *Мена* (1 к.) у Новом Селу.

50) Поум (Подхум)

Положај и тип. — Село Подхум (на карти: Похум)¹³³ лежи на јужној падини планине Караорман. Ту је пространа зараван, висока око 1.100 m, док североисточно од села на поменутој заравни издиже се стрм, шумовит гребен Подхумска планина, висока 1.670 m. Околна су насеља: Мислодежда са СЗ, Боговица са З и Делогожда са ЈИ. Становници се служе водом са извора и из бунара. — Село са именом *Потхум* постоји и у Малесији код Скадарског језера.

Поједини крајеви атара око села носе ове називе: Поумска планина, Бунари поумит, Киоре Стафест, Меризи, Кумла, Мулеза, Црско, Ара Стојанит, Кошнел, Ремкодер, Прој Асанит, Гриковец, Сана и др. — Подхум има збијени тип. Постоје махале које се зову по родовима: Биболар, Исаclar, Шабанлар итд. Насеље има укупно 39 домова (1977. г.).

Прошлост. — Постоји раширено народно предање: да су два села у околини Струге најстарија — *Подхум* на планини Караорману и *Октиси* у подножју планине Јабланице. Како се даље прича, за сва остала струшка села углавном зна се када су постала.

Подхум је раније био словенско-хришћанско село. Имало је цркву на месту сада званом Киша. Међутим, од око 1800. г. овде је почело насељавање муслимана из села у Голот Брду, које сада лежи у Албанији. Услед наведених досељеника старинци из Подхума су се иселили. Отишли су на разне стране.

Оснивачи данашњих потхумских родова досељавали су се као сточари: имали су овце. Са том стоком најпре су се задржали у пољском селу Волину. Међутим, тамо није било погодно за стоку па зато су брзо прешли у данашње планинско село Подхум. Било је подесно још тиме што је имало добру воду за пиће и обилну шуму.

У Подхуму постоји локалитет Друни Докос. Име је остало по сеоском муслиманском роду који под именом Дока више не постоји.

¹³³ Села са именом Подхум има и у другим деловима наше земље.

Од њих је данашњи род Асанлар (3 к.). Народно предање наводи да је од тог рода потицао бивши краљ Фарук у Египту: из Подхума у Цариград иселио се његов дед или отац. Чак се тврди да је Фарук 1936. г. послао свог изасланика у Охрид како би се распитао о селу Подхуму и становницима предао новчани дар. Међутим, он је у Охриду у хотелу „Бристол“ наишао на власника хотела Зибер-ефендије (родом из струшког села Корошишта), познатог као преваранта.¹⁸⁴ Он је из неког разлога изасланика довео не у Подхум, већ у охридско село Подмол, казујући му да је то место порекла поменутог Фарука.

У Подхуму постоје цамија и четвороразредна школа. Има 2 учитеља и 39 ученика. За наставак школовања ученици посећују школу села Мислодежде. — Број домова и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	73 д.	369 ст.
1948. г.	84 д.	398 ст.
1961. г.	66 д.	394 ст.
1971. г.	42 д.	335 ст.

Порекло становништва. — Данашње становништво Подхума чине муслимански Албанци. Њихови родови потичу од предака досељених из села у Голом Брду, које се налази у Албанији. Нисам могао дознати да ли сви родови потичу од правих Албанаца или међу њима има и поисламљених па поалбанчених Словена. Како је познато, Голо Брдо било је изложено знатној исламизацији Словена.¹⁸⁵

Родови су: *Наџаклар* (3 к.), досељени из неког села у Голом Брду. Они су први сеоски досељеници: дошли су око 1800. г. — *Дервишлар* (4 к.), *Исаклар* (7 к.), *Јашарлар* (1 к.) и *Зеџиралар* (1 к.), потичу од четири брата: Дервиша, Исака, Јашара и Зеџира. Они су се са оцем Меметом доселили из места званог Дарда Реч, такође у Голом Брду. У роду Исаклар навели су ми следећу генеалогiju: Абедиџ (жив, 56 година) — Емин—Саит—Весел—Реџа—Исак, један од браће који се доселио. То је било око 1860. г. — *Виболар* (13 к.), досељени су из места званог Мокра у Голом Брду. Знају следећу генеалогiju: Аџиф (жив, 56 година) — Муарем—Асан—Муарем, даље претке не знају — *Лога* (3 к.), *Асанлар* (3 к.) и *Шабанлар* (4 к.), и они су досељени из неког села у Голом Брду.

Постоји предање да су се преци неких данашњих албанских родова прво населили у селу Волину у Струшком пољу. Међутим, они тамо дуго нису остали, већ су прешли у данашње село Подхум на планини Караорману.

Занимања. — До краја Другог светског рата становници Подхума живели су од сточарства. За ово занимање село је „прво“ у целом Струшком крају. Подхум има најпространији атар на планини Караорману. Селаци кажу: „За кози овде је милина.“ Затим су гајене

¹⁸⁴ Поменути Зибер: „Од Еврејин бил прв“. Када је Зибер умро у Охриду и био сахрањен, тада је у гробљу одмах иза сахране пао гром и његов гроб уништио.

¹⁸⁵ Упоредити М. Филиповић: *Голо Брдо*, Скопје 1940.

овце и говеда. Године 1948. село је имало 5.000 коза, 500 оваца и 200 говеда. За овце и говеда на планини — место Поумоки бунар — лети су постојали сточарски станови. Остали планински делови служили су за гајење коза. Козе сваке вечери враћане су у село или су ноћу крај села затваране у трлима на местима где су сада њиве. Жива стока и сточарски производи продавани су у Струги и Охриду. Селаци кажу: „Овде пооскудно било за хлеб, него за месо, сирење и млеко.“

Исељеници. — Подхум до око 1952. г. био је веће село: имало је око 90 кућа. Па тада, када је забрањено да се гаје козе, започела су снажна исељавања. Рачуна се да је у Охрид исељено 47 домаћинстава, у Стругу 30, затим има много исељеника у нижем пољском селу Ливади. Од рода Зеџиралар и Јашаралар има више исељених домаћинстава у Охриду и Струги. Други исељеници живе у нижим потпланинским селима. У село Ливаду из Подхума су дошли родови: Лога (15 к.), Наџаку (3 к.) и Поумци (11 к.). У Н. Село иселили су се родови Лога (8 к.) и Иљази (4 к.). У село Делогожду иселили су се родови Селџа (15 к.). У село Горенци иселили су се родови Биба (10 к.) и Дервише (3 к.).

Расељена села. — Село Подхум има пространи атар на коме су постојала још два посебна насеља — Црско и Кошнец, сада пуста селишта.

а. Црско је лежало на вишем земљишту источно од Подхума. Било је релативно веће и изразито планинско насеље. Имало је особито „голема планина“. Планински део данашњих нижих насеља Делогожде и Корошишта припадао је селу Црском. У њему су живели словенско-хришћански становници. Они су исељени током XIX века јер су у околним насељима — Подхуму, Делогожди и Корошишту — тада превладали досељени муслимански Албанци. Они су присвојили пашњаке и шуме села Црског. Стога његови становници напустили су село.

Исељеника сада има у нижем селу Климештину — *Белески*, са 15 кућа. Други исељеници отишли су у струшко село Драслајцу (род *Стојановци*, око 20 к., славе Св. Петку), Кичево и Битољ. Као село Црско се помиње у једној старој народној песми. Селиште са чесмом сада је на тремеџи атара села Подхума, Делогожде и Корошишта. Ипак оно више припада Подхуму. Како се прича, тамо има остатака кућних зидова и гробова. Доскоро су постојале оранице становника из Подхума. Једна њива носи име Ара Стојанит. У близини је локалитет Киша (Црква).

б. Кошнец, мање насеље, лежало је око 500 m ниже данашњег Подхума. Име насеља очувано је као име пустог селишта. Оно је данас обрађено. Становници Подхума причају да су приликом досељавања њихови преци затекли наведено насеље. Имало је словенско-хришћанско становништво. Иза тога ти су се становници раселили. Неки су отишли у струшко село Драслајцу (1 к.), други у Кичевски крај, трећи у Бугарску. Прича се да у једном бунару расељеног Кошнеча има доста златних драгоцености, али тај бунар не може нико да нађе.

51) Делогожда

Положај и тип. — Куће овог великог струшког села леже у јужној подгорини планине Караормана и на благим странама. Ту је додир нижег земљишта (720 m) са југа и планинске падине са севера. Тако је сеоски атар намењен за различиту привредну експлоатацију. Околина су насеља: Жепин, Подхум, Татеш и др. Становници се служе водом из извора и бунара. На падини више села познатије је карстно врело Извор, док су на самој планини извори Крчин и Корита.

Крајеви атара на планинској падини носе ове називе: Краста, Аља-нива, Ара Стојанит (Стојанова њива), Шоко-краста, Стани Влаит,¹³⁶ Једини, Корита, Мали лединки, Крчин, Равша-млиња, Краста-ђат, Гропа Рамонит, Бунари-поумит, Кодра медисме, Краста Велкут, Извор. Крајеви атара на котлинској равни носе ове називе: Врам, Астравица (велики потес),¹³⁷ Поле, Кутлина, Зеленике, Галичари, Гола нива, Трапчи-кеч, Шавариште, Сркнора, Дренка, Плитница, Бунари Јонузи, Заблаче, Ливада, Ара-маде, Ливадски пат, Подкраста.

У целини, Делогожда има збијен тип. Сеоски су крајеви: Горњи и Доњи. Ипак у тим крајевима издвајају се мањи делови — махале звани Положан, Жаку, Коцаџику, Шабанлар и др. Ти делови носе имена по родовима. Свега је у селу 10 родова са укупно 246 домова (1977. г.).

Старине и прошлост. — У Делогожди откривена је римска или рановизантијска базилика, вероватно порушена у VI веку.¹³⁸ — Име села Делогожда—Делогоште је словенског порекла: спада у групу личних имена изведених од имена некаквог *Делегоста*.¹³⁹

Оскудна су предања о постанку и ранијој прошлости Делогожде. Ипак, поједини подаци говоре да је село старог постанка. То потврђују веома подесан географски положај и добра снабдевеност пијаћом водом. Вода за пиће углавном се добија са карстног врела Извор. Избија у долини око 500 m северно од села. Одатле је спроведена вода и за сеоски водовод.¹⁴⁰

Делогожда је најпре била насељена словенско-хришћанским становништвом. То становништво овде је постојало до прве половине XIX века: прича се да је имало око 25 кућа. Међутим, у то доба Делогожда је примила досељено муслиманско становништво. Муслимани су много досађивали хришћанима, па су се стога они иселили. Данашњи Албанци не знају или не казују где све има старих исељеника из њиховог села. На то одсељено становништво подсећају

¹³⁶ Неки Влах-Цинцарин тамо је имао сточарски стан.

¹³⁷ На топографској карти записано је као Орсовица, 750 m.

¹³⁸ Струга и Струшко, Струга 1970, стр. 326, 327.

¹³⁹ Упоредити В. Скарлић: нав. рад, стр. 31.

¹⁴⁰ Врело Извор има воду која се колеба током године. Неких година из њега истиче довољно воде за три бразде и она се користи за наводњавање. А других година, када је мање воде, онда од Извора води само једна бразда.

име села и поједини топографски називи: Ара Стојанит, Краста Велкут и др. У источном делу села код данашње школе, постојала је црква и гробље око ње.

Први муслимански досељеници данашње Делогожде су од великог рода *Положан*. Они су дошли на почетку XIX века. Порекло им је из северне Албаније. Затим је следовало досељавање рода *Жаку* из Дебарске области итд. Како сам на терену обавештен, поменути досељеници овде су затекли чифлик неког бега и словенско-хришћане. Међутим, како је земља тога чифлика прешла у власништво досељеника то се сада не казује.

Муслимански родови досељени су као домаћинства са по неколико укућана. Редовно се досељавао отац са синовима или браћа са осталим члановима. Дошљаци су овде брзо створили кућне задруге и бројем се намножили. Зато су муслимани из Делогожде касније прелазили и у друга суседна села — нарочито у Ливаду и Жепин — као и у градове.

У Делогожди постоји џамија саграђена око 1900. г. Она је у средини села. Пре тога ту је постојала мања џамија. Муслиманска гробља налазе се на три места. — У селу је и осмогодишња школа са ученицима и из околних села. — Број домаћинстава и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	170 д.	928 ст.
1948. г.	203 д.	1.140 ст.
1961. г.	227 д.	1.453 ст.
1971. г.	231 д.	1.718 ст.

Порекло становништва. — Како је речено, сада у Делогожди живи муслиманско становништво, које говори албански. Међутим, етничко порекло тих родова је различито: албанско, торбешко и турско. Свега је у селу десет родова — кажу „фиса“. Ти родови су: *Положан* (око 100 к.), родовско име добили су по селу у северној Албанији одакле су дошли. Род се намножио од два брата — Цана и Суље. Дошли су на почетку XIX века. Зна се следећа генеалогичка линија: Рустем (жив, 77 година) — Первиз—Даут—?—Цан, један од браће који се доселио. Од претка Суље данас потичу оамо десетак домаћинстава, док су остала домаћинства од претка Цана. — *Жаку* (35 к.), порекло им је из Дебарске области. Одатле иселили су се услед крвне освете, зато су добили родовско име. У роду зна се следећа генеалогичка линија: Ибни (жив, 58 година) — Сали—Дестан—Мамут—Цафер, оснивач рода који се доселио. Имао је четири сина: Мамута, Селмана, Емина и Рустема. Предак Цафер, када се доселио у првој половини прошлог века, затекао је у Делогожди чифлик неког бега и словенско-хришћане. — *Села* (15 к.), досељени су из суседног планинског села Подхума. Даље порекло им је из околине Дебра. — *Кица* (10 к.) и *Мазари* (10 к.), такође досељени из околине Дебра. — *Шабанлар* (20 к.), досељени из Голуг Брда. То су поисламљени Словени. Када су дошли, говорили су словенски. — *Коцаџику* (30 к.), досељени из Коцаџика код Дебра. Њихови становници до пре око двадесет година говорили су турски. — *Аљасани* (15 к.) и *Цапри* (7 к.), досељени су из охридског села Ливошита. Можда су ови Торбешки. — *Домазет* (4 к.),

потичу од домазета. И овдашњи Албанци употребљавају наш термин „домазет“.

Занимања. — До краја Другог светског рата становници Делогожде живели су од земљорадње и сточарства. Највише су гајили жита и стоку. Имали су око 30 „буљука“ оваца и 4 буљука коза. Један буљук бројао је 50 до 100 глава. Међутим, иза рата прилике су се измениле: „излегле гурбет и школи“. Млађи мушки свет радо се запошљава у другим земљама. Године 1977. било је око 150 мушараца на раду у Западној Немачкој, Аустрији, Швајцарској, Аустралији. Ранијих година наведени број је био већи. Услед тога сада у овом селу опало је сточарство: цело село има само око 300 оваца. И земљорадња се изменила. Највише се гаје пшеница, јечам, кукуруз и паприка. Једна четвртина земље се наводњава.

Исељеници. — Поменуто је исељавање старих словенско-хришћанских становника из Делогожде. У новије време често је исељавање муслиманских домаћинстава. Једни исељеници прешли су у суседна села — Ливаду (сада 50 к.), Жепин (сада 28 к.), Бицево (15 к.), Д. Белицу (2 к.), Н. Село (2 к.). Има исељеника још у Охриду, Струги, Турској и Албанији (3 к.). Како кажу, највише је исељеника у селу Ливади, затим у Охриду и у селу Жепину.

52) Жепин

Положај и тип. — То је мало село крај великог карстног врела Жепин. Оно је по њему добило име (изговара се још Џепин и Джебип). Врело избија у јужној подгорини Караормана, испод кречњачког гробена Краста. У непосредној близини су два већа села — Корошиште са И и Делогожда са З. Ивичне куће Жепина веома су приближене поменутом првом селу. Становници се служе водом из поменутог врела и из бунара.

Жепин има мали атар. На планинској падини потеси носе ове називе: Под-краста, Краста, Каљаја (на граници са Корошиштем), Црско. На котлинској равни јужно од села су потеси: Заблаће, Плитник и Коцковица. Жепин је збијеног типа. Не дели се на махале јер је насеље мало и доста једноставно. Ипак ородничке куће су једна другој ближе и више груписане. Укупно има 34 дома (1977. г.).

Прошлост. — Некада је постојало старо насеље Жепин. Имало је словенско-хришћанско становништво. Куће тих становника биле су крај карстног врела са северне стране. Данашњи сељаци кажу: „Старо село било над патот“ који води између Корошишта и Делогожде. То место зове се Под-краста. Тамо се ископавају остаци кућних зидова и парчад старих ћерамида.

Наводи се да је тај првобитни Жепин био већи од данашњег. Међутим, једном за време Турака то село „се растурило од крв“. Данас нико не прича када је то могло бити и где су се ти становници иселили. По ономе што знамо за суседна села — Корошиште и Делогожду то је могло бити у другој половини XIX века. Тада су се

наши становници иселили због досељених Албанаца у околним селима. Стари Жепин имао је и цркву: налазила се на месту где је данас цамија (саграђена 1976. г.).

У суседном пољском селу Ливади постојало је седиште великог чифлика са кулом. Власник је био дебарски бег Пустинџа. Он је имао у поседу плодну низију све до планинске подгорине — тачније до Корошишта, Жепина и Делогожде. Поље данашњег Жепина тада је већим делом било мочварно — под ливадама. Данашњи Жепин потиче од 1910. г. Њега су обновили Албанци досељени из суседне Делогожде.

У Жепину веома је значајно снажно карстно врело. Вода у врелу повремено се колеба. Када има више воде, тада постаје јачи и један виши извор у селу Делогожди. Крај врела Жепин налазе се три воденице — две са по два и једна са три камена. Сада су ове воденице напуштене. Водом из врела лети наводњавају земљу и друга села — Корошиште, Делогожде, Ливада, Бицево, Ложањи, Татеш.

Жепин нема школу. Ученици посећују четвороразредну школу у Корошишту, а осмогодишњу у Делогожди. — Број домова и становника кретао се на следећи начин:

1948. г.	14 д.	67 ст.
1961. г.	23 д.	144 ст.
1971. г.	24 д.	189 ст.

Становништво. — Како је речено, у Жепину сада живи албанско становништво. Три рода су досељена пред крај турске владавине — око 1910. г. То су: Бафтијари (5 к.) и Камбери (3 к.), дошли су из суседне Делогожде. Они су први досељеници. — Велију (13 к.), досељени су такође из Делогожде одмах после предњих родова. Знају следећу генеологију: Верит (жив, 65 година) — Реџеп—Емин—Велију, оснивач рода. Њихово је даље порекло „од Дебарско“. Најпре су досељени у суседно више село Подхум, па су одатле прешли у Делогожду, затим у Жепин. Из Делогожде доселио се Реџеп, отац данашњег живог Верита. Реџеп се доселио са браћом — Сулејманом и Јусуфом.

Скорашњи досељеници су: Делогождани (7 к.), Корошиштаџи (4 к.) и Песочани (2 к.). Имена су добили по околним селима из којих су досељени у послератном периоду.

Занимања. — Јужно од Жепина су ливаде и њиве. Сва земља лети се наводњава водом са карстног врела. Стога земљорадњом се баве сви становници. Земљорадња је у тесној вези са сточарством. Од стоке се већином држе говеда. Поједини мушкарци (око 20) у новије време раде изван села — поглавито у З. Немачкој.

53) Корошиште

Положај и тип. — Село је на граници простране низије са југа (715 m) и падине планине Караормана са севера. На нижем земљишту су влажне културе, док су на вишем земљишту шума, паша, понегде

и културе жита. Околна су насеља: Климентане, Мешеште, Ливада и др. Становници се служе водом са карстног врела Главина (избија у самом селу) и из бунара. Од 1973. г. село има водовод.

Потеси на планини, северно од села су: Каљаја или Градиште, Манастирец, Прападиште, Црско, Шаркулецка, Голем камен, Чаршија (Трешња), Меризи, Слива, Корита, Крчин, Долни и Горни кутли, Караорман. — Потеси у пољу, јужно од села су: Расница, Жупа,¹⁴¹ Чифлик, Терамидница, Калдрма, Плитник.

Насеље је изразито збијеног типа. Дели се на старији или горњи крај, и на млађи или доњи крај. Куће сеоских родова образују групе-махале. Свега има 8 родова и исто толико је махала. Свака махала носи име рода — Калићи, Лешко, Којовец итд. Корошиште свега има око 140 домова (1977. г.).¹⁴²

Старине и прошлост. — У самом Корошишту и на падини северно од њега има разних остатака од старина. Најпре помињемо узвишење Каљаја или Градиште. Издиже се непосредно више села. На његовом земљишту има слабих остатака некадашње тврђаве. Како се и у народу прича, ту је боравио војни одред који се старао о безбедности у овом крају области.

На планини Караорман северно од Корошишта у прошлости постојала су и мања сеоска насеља — Црско и Прападиште. Недалеко од њих је потес Манастирец. Црско лежи на граници атара села Корошишта и Подхума. Подаци о њему изнети су у опису Подхума.

О времену када је основано данашње Корошиште нема историјских извора. Међутим, сви подаци говоре да је оно средњовековно насеље са словенско-хришћанским становништвом. То становништво у њему је живело до прве половине XIX века. Стари становници имали су цркву на истакнутој заравни крај карстног врела Главина. Тамо је сада школа.

Како смо на терену обавештени, у периоду 1840—50. г. Корошиште је примило прве албанско-муслиманске досељенике. Били су пореклом из разних села у околини Дебра. Ти досељеници нису се слагали са старинцима, који су се брзо иселили. Нико тачно не зна, или се можда не казује, где све има словенских исељеника из Корошишта. — У овом селу очувана је успомена и на један чифлик. Његов власник био је неки бег, који је имао други чифлик у селу Подмолу.

У Корошишту постоји џамија саграђена 1920. г. Пре тога ту је била зграда мање џамије из друге половине XIX века. Муслиманско гробље лежи крај пута који води у суседно село Климентане. — У Корошишту, крај основне школе, 1975. г. постављен је споменик палим борцима на Сремском фронту. Од поменутих године овде се прославља 29. јуни. Тада се код споменика најпре „прочита реферат“.

¹⁴¹ Потес Жупа некада је био мочваран; касније је исушен и обрађен.

¹⁴² Када сам питао становнике о укупном броју домаћинства, они су ми навели да он износи 180. Међутим, приликом пребројавања домова по родовима, свега су навели око 140.

затим настаје весеље и даје ручак у школској згради. — Број домова и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	101 д.	500 ст.
1948. г.	148 д.	877 ст.
1961. г.	157 д.	925 ст.
1971. г.	150 д.	1.079 ст.

Порекло становништва. — Данас у Корошишту живе ови албанско-муслимански родови: Калићи (30 к.), досељени из села Себишта у Голом Брду код Дебра. У роду зна се следећа генеалогичка линија: Абиб (жив, 40 година) — Шабан — Џемаил — Рустем, оснивач рода који се доселио. — Лешко (15 к.), досељени су из села Лисичана у Голом Брду. Знају следећу генеалогичку линију: Скендер (жив, 72 године) — Азис — Далип — Каплан. Доселио се поменути Далип. Он је живео око 120 година. Доскоро је у роду Лешко постојала задруга са 25 чланова. — Ала (35 к.), имају исто порекло као и род Калићи — село Себиште у Голом Брду. — Борова (12 к.), досељени из села Борова у Голом Брду. — Којовец (13 к.), досељени су из села Којовца у Дебарској области. — Дока (5 к.), старо презиме им је Нурелар. За њихово место порекла нисам дознао. Имају доста исељеника у Охриду. Од њих потиче Есад Дока, адвокат, одсељен у Турску. Род Дока у Охриду између два светска рата био је богат: Зибер-ефендија био је власник хотела „Европа“ и утицајан код тадашњих власти. — Абдулаји (15 к.) и Коцаџику (11 к.), досељени су из познатог села Коцаџика код Дебра. Њихово порекло је турско.

За наведене сеоске родове говори се да су се из места старине иселили услед тога што су тамо пали на крв (нпр. род Калићи) или зато што су били сиромашни („од сиромаштија“). Овде су насељавани као домаћинства са по неколико чланова: редовно је долазио отац са синовима, или браћа са осталим члановима. Дошљаци су брзо стварали велике задруге са по 20 до 30 чланова. Мањих задруга и сада има у Корошишту. На тај начин од 8 досељених домаћинстава око 1850. г. до данас намножио се велики број Албанаца.

Привредне прилике. — На атару Корошишта до Другог светског рата био је добро развијен сточарски живот. Поглавито су гајене козе, овце и говеда. Земљорадња је по значају била иза сточарства. На радове изван села мало се одлазило. И животне потребе сељака биле су минималне. Међутим, у поратном периоду наступиле су промене. Становници више се не баве сточарством као пре.¹⁴³ Скоро из сваког домаћинства по један члан је запослен изван села, поглавито у Западној Немачкој. Сви раде у фабрикама и на грађевинама. Они су купили прилично плодне земље од Македонаца околних села — Мешешта, Требеништа и Волина. На тај начин сада је земљорадња добила већи значај.

Исељеници. — Из Корошишта има исељених Албанаца у суседним селима: Ливади — Корошиштани (6 к.) и Жепину — Корошиш-

¹⁴³ Сада цело село има око 500 оваца. Једно домаћинство има 200 оваца које лети напаса на месту званом Кутли. Тамо има бачило.

тани (6 к.). — У међуратном периоду и иза последњег рата Корошиште је дало, како се цени, око 30 исељених домаћинстава. Исељеници поглавито живе у Охриду, а мањим делом у Струги. Исељеници у Охриду већином потичу од сеоског рода Дока. Сада је исељавање престало.

54) Климентане

Положај и тип. — Ово мало село лежи десно од корита реке Сатеске. Куће су на блатој падини. Ту је граница низије (720 m) са југа и гребена Голем камен (1.123 m) са севера. Поменути гребен је огранак планине Караормана (1.600 m). Околна су насеља: Мешеиште, Корошиште и др. Становници се служе водом из бунара. На атару извора нема сем једног, званог Дивја вода (далеко од села 2 km).

Поједини крајеви атара око села носе ове називе: Под-кроста, Ђерамидница, Престана, Сатеска, Браненица, Дивја вода, Голем камен, Стапко рид итд. — Село је збијеног типа. Разликују се махале које се зову по родовима. Те махале су: Белеска, Крушароска, Наумовска, Димитријеска, Крстаноска. Укупно село има 26 домова (1977. г.).

Прошлост. — Климентане је старо село, свакако средњовековно. Међутим, оно је под Турцима једном расељено. Као узрок томе наводи се чума. Иза тога Климентане су обновили три породице од којих потичу данашњи родови — Белески, Крушароски и Крстаноски. То је било око 1840. г.

Преци данашњих родова насељени су на чифлику Сулејман-бега. Бег је имао још два брата: један је имао чифлик у селу Волину (Струшко поље), док је други имао чифлик у неком селу у Дебарци. Сулејман-бег стално је живео у Дебру. Овде је долазио у сезони вршидбе. Жито се делило „на пола“ између чифчија и власника чифлика.

Приликом ослобођења од турске власти 1912. г. Корошиште је било чифлик — сахибијско насеље са око 15 домаћинстава. Иза наведене године земља је прешла у власништво сељака. То је учињено помоћу куповине и аграрне реформе.

Село има цркву св. Климента, саграђена иза Првог светског рата. То је лепо, солидно грађен храм. Пре тога на том месту „имало мало црквиче со една икона“. Код цркве је стари култни храст и сеоско гробље.¹⁴⁴ Гробље се дели на два посебна дела: у једном делу су гробови родова досељених из суседног села Мешеишта, док су у другом делу гробови осталих родова. Посебно је један „јабански гроб“. Ту је сахрањен човек који је случајно умро у овом селу. Код овог гроба пале свеће домаћинства која имају члана умрлог „во странство“.

Како се сматра, име села Климентане потиче од средњег века: тада је овде имала посед — метох позната црква св. Климента у Охриду. Она је из XIII века (1295. г.).¹⁴⁵ Други наводе да је име села

¹⁴⁴ Један култни храст је код цркве, док је други нешто даље од цркве. Њих нико не сече — каже се: „закушан даб“.

¹⁴⁵ То је ранија црква Св. Богородице Перивлепта.

по првом становнику званом Климент. Али постоји и трећа могућност: у селу је црква св. Климента, чијег свеца сељаци славе сваке године 9. августа. — Број домова и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	11 д.	86 ст.
1948. г.	28 д.	133 ст.
1961. г.	26 д.	156 ст.
1971. г.	30 д.	156 ст.

Порекло становништва. — Данашње македонско становништво Климентана потиче од предака који су досељени. Родови су: Белески (15 к.), Крушароски (4 к.) и Крстаноски (2 к.), имају две кућне славе — Св. Николу и Св. Климента. То су први досељеници, оснивачи данашњег Климентана. Насељени су пре око 130—140 година — тачније око 1840. г. Како се прича, први род је дошао из села Црско, које сада не постоји на планини Караорману; други род је из охридског села Куратице; трећи род је из струшког пољског села Волина. — Наумовци (3 к.) и Димитријеви (2 к.), славе Петровдан. Досељени су иза предњих родова из суседног Мешеишта. У роду Димитријески зна се следећа генеалогичка линија: Аргил (жив, 73 године) — Коста—Лаза—Димитрија, који се доселио. Димитријески у Мешеишту припадали су роду Попоски.

Занимања и исељеници. — Становници Климентана имају земљиште подесно за ратарство и сточарство. Ова занимања међу собом се допуњују. Таква комплементарна привреда условљена је географском целином која лежи око насеља. У знатним количинама, које претичу и за продају, производе се кукуруз, пшеница, дуван и грозђе. Од стоке држе се овце, говеда и понеки коњ. Поједини мушкарци у новије време помажу се радовима изван свог села.

Људи из овог села углавном нису се исељавали до краја Другог светског рата. Међутим, отада је почело знатно исељавање млађег света. Исељеници потичу од свих сеоских родова. Живе углавном у Охриду и Аустралији. Једни исељеници повлачили су друге, махом рођаке.

55) Ливада

Положај и тип. — Куће овог већег села леже на пространој низији, високој северно од насеља 715 m, а јужно од насеља 707 m. Положај је веома подесан из економских и саобраћајних разлога. Околна су насеља: Волино, Делагожда, Бицево, Ново Село и др. Становници се служе водом из бунара у којима су постављене пумпе.

На атару око Ливаде налазе се следећи велики потеси: Сува река, Дренка, Кајстор, Гроб (в. карту),¹⁴⁶ Бела губа, Слива, Дупка и Санџак. — Село у целини има средње збијен тип. Постоје три дела —

¹⁴⁶ На потесу гроб сахрањен је неки војник из времена турске владавине. Више се о томе не зна.

Горњи, Средњи и Доњи. У њима су махале које се зову по родовима. То су: Зиба, Лога, Дика, Села итд. Око кућа су мањи простори који су обрађени. Насеље има укупно 136 домова (1977. г.).

Прошлост села. — О времену када је основано село Ливада нема историјских извора. Међутим, подаци прикупљени на терену говоре да је и оно старо село у Струшком пољу. Како сам дознао, Ливада је до око 1890. г. било словенско-хришћанско село. Међутим, тада су ту насељени и први албанско-муслимански становници из суседних села — Делагожде и Поджума. Досељеници и старинци нису се слагали па то је био разлог што су наши становници напустили село. Група исељеника сада живи у суседном селу Волину. То су: Трпковци (8 к.), Јанкуловци (7 к.), Трповци (4 к.), Доневи (3 к.) и др. (в. опис Волина). Других исељеника има у суседном селу Драслајци (Љајковци, 7 к.), Ложану (Јаулевци, 12 к.) и Бицеву (Танковци 6 к.).

Током XIX века Ливада је постала чифлик једног дебарског бега. Звао се Сефедин или Рамадан Пустинџа. За време поменутог чифлик-сахибије у Ливади саграђена је црква св. Николе. Налазила се у јужном делу насеља. Око ње је било хришћанско гробље. По исељењу нашег становништва из Ливаде црква је постојала. Њу су посећивали исељеници који сада живе у суседном Волину и Драслајци. Нарочито су долазили на дан црквене славе („ордија“) Св. Николе пролетњег (9. маја). Међутим, у Другом светском рату и иза тога („во партизанско време“) црква је порушена. Сада је ту школа са пространим двориштем.

Земљу дебарског бега Пустинџе купили су сеоски Албанци и неки Македонци, који сада живе у околним насељима. Атар Ливаде укупно има око 500 ха. Део те земље припада и становницима других насеља — поглавито Делагожде. У Ливади су једна цамија и три муслиманска гробља: по једно гробље за Горњи, Средњи и Доњи крај села. — Број домова и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	27 д.	160 ст.
1948. г.	68 д.	378 ст.
1961. г.	90 д.	640 ст.
1971. г.	131 д.	909 ст.

Порекло становништва. — Албанско становништво Ливаде потиче од досељених предака. Једни су дошли пред крај турске владавине (89 к.), док су други досељени иза 1918. и 1945. г. (47 к.).

Родови насељени пред крај турске владавине су: Зиба или Раимовци (30 к.), име су добили по претку Зиберу. Имају истоимених рођака у суседном потпланинском селу Делагожди. У овом роду зна се следећа генеалогичка: Беадин (жив, 50 година) — Раим — Мустафа — Визат — Јонуз — Зибер. Њихова је старина у области Мат у северној Албанији. Најпре су дошли у Поджум на падини Карармана. Затим су се спустили у суседно потпланинско село Делагожду, а потом су прешли у данашње пољско село Ливаду. Прво се доселио поменути предак Мустафа. То је било око 1890. г. Данашњи род потиче од четири досељена домаћинства. — Остали родови су: Лога (15 к.), Дика (15 к.), Села (10 к.), Положан (10 к.), Оџа (6 к.) и

Наџаку (3 к.). И они су досељени пред крај турске владавине. Порекло им је из северне Албаније. Овде су дошли преко суседних села — Делагожде (Села, Положан), Поджума и Мислодежде.

Албански родови насељени у периоду између два рата и у послератном периоду су: Делагождани (17 к.), Поумци (11 к.), Корошиштани (6 к.), Татешани (5 к.), Мислодеждани (6 к.), Велештани (1 к.) и Бижевци (1 к.). Зову се по струшким селима из којих су досељени. — Наведени старији и млађи албански родови досељавали су се као домаћинства са по неколико укућана. Досељавали су се отац са синовима или браћа са осталим члановима. Дошљаци су брзо стварали кућне задруге и тако су се бројно намножили.

Занимања и исељеници. — У предратном периоду до новчаних средстава у овом селу долазило се углавном од продаје земљорадничких и сточарских производа, као и од продаје стоке. Међутим, у послератном периоду и овде су настале промене: скоро из сваког домаћинства по један или два члана су запослени изван села. Има их и на привременом раду у иностранству.

Напред су поменута исељавања нашег становништва из Ливаде. Ти становници сада живе у суседним селима: Волину, Драслајци, Бицеву, Ложану. — У послератном периоду исељена су и нека албанска домаћинства. Налазе се у суседним градовима — Струги (8 к.) и Охриду (6 к.).

56) Ново Село

Положај. — То је мало насеље: лежи на равном, али доста сувом земљишту, чија је средња висина око 715 m. Околна су села: Бицево са Ј, Делагожда са СИ, Д. Татеш са С и др. Становници се служе водом из бунара у којима су постављене пумпе. Њихова је дубина 6—7 m. Вода је одлична. Некада се пила вода из два извора — Бара и Чешма. Сада су ти извори „баталени“.

Поједини крајеви атара око села носе ове називе: Суви ливади, Лаз, Дрење, Бранејнца, Островица¹⁴⁷ и Мера. — Ново Село је збије-ног типа. Разликују се махале: Лога, Иљази и Туши. Насеље има свега 34 дома (1979. г.).

Старине и прошлост. — Ново Село лежи на старом путу правца Дебар—Битољ. Наведени пут овде је долазио са запада из села Дабовјана крај Црног Дрима. Из Новог Села до око 1935. г. пут је водио на исток преко села Ливада—Требениште итд. За потребе путника у Новом Селу постојао је хан.¹⁴⁸

Ново Село најпре је било мало хришћанско-словенско насеље. Имало је цркву и гробље на потесу Бранејнца. Надгробне плоче нису

¹⁴⁷ На топографској карти погрешно је написано — Орсовица. Тамо је и потес Бранејнца.

¹⁴⁸ На том путу, са западне стране, становници су носили „дебарски костени за Битољ“, док су из Битоља у Дебар носили жито и дуван.

очуване јер су их око 1925. г. употребили за изградњу кућа досељени муслимански Албанци.¹⁴⁹

До краја турске владавине 1912. г. у Новом Селу постојао је чифлик Шаин-бега Пустине из Дебра.¹⁵⁰ Шаин-бега наследио је син Абди-бег. Он је живео у Новом Селу и ту је као старац од 80 година умро 1975. г. Његова три сина живе у Струги.

Наведени Шаин-бег земљу у Новом Селу добио је на поклон од турске државне власти после рата 1878. г. То је веома пространа земља у виду квадрата. Дужина и ширина земље износила је око 5 km.

Земља око Новог Села је под њивама, ливадама, утрином и храстовом шумом. Шума се налази на потесу Бранејнца. Ту шуму посекали су Бугари у току Првог светског рата. Иза тога она је поново израсла.

Од 1920. г. започела је продаја чифлик-сахибијске земље. Земљу су куповали муслимански Албанци из других ближих и удаљенијих села. Због тога су се из Новог Села иселили старији македонски родови — свега пет-шест домаћинстава. Дознао сам да су родови Рациовци и Ставревци иселили у суседно село Бицово (в. опис тога села). Други су отишли у суседно село Ложане.

Од старог чифлика сада је остало само 3 ha обрадиве земље. Ту земљу користе Шаин-бегови унуци, који живе у Струги. Они су власници и једног дела шуме на потесу Бранејнца. — У Новом Селу постоје џамија и гробље. — Ученици из овог села посећују школу у суседном Бицеву. — Број домова и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	14 д.	63 ст.
1948. г.	17 д.	80 ст.
1961. г.	24 д.	143 ст.
1971. г.	22 д.	145 ст.

Становништво. — У Новом Селу живе муслимански Албанци, затим малобројни Роми и Македонци.

а. Албански родови досељени око 1925. г. су: Лога (8 к.), Изери (3 к.), Фејзула (2 к.), Фејза (2 к.) и Шаџири (1 к.). Лога су из села Подхума на планини Караорману. Изери и Фејзула су из Папрадника код Дебра. Фејза су из села Велешта у Струшком пољу. Шаџири су из села Песочана у Дебарци.

Албански родови досељени иза 1945. г. су: Иљази (4 к.), дошли су из поменутог села Подхума. — Читаку (2 к.), дошли су из суседног села Делажојде. — Туши (5 к.), из села Дабовјана у Струшком пољу. — Беџири (1 к.), из суседног села Д. Татеша. — Дема (1 к.) и Мена (1 к.), досељени су са планине Караормана — први из села Богојце, други из села Мислодежде.

¹⁴⁹ У томе су се истицала три брата — Шаџир, Каљош и Валија. Међутим, они су током једне године помрли („година не ги вати“). Зато се каже: „На вакаф треба да дајеш, а не да земеш.“

¹⁵⁰ Наведени Шаин-бег „имал братучед“ по имену Јусуф-бег. Његов велики чифлик био је у суседном селу Ложану.

б. Роми су: Џаку (4 к.). Свако домаћинство има од 8 до 13 чланова. Досељени су пре 1912. г. из села у околини Дебра. Радили су као слуге код чифлик-сахибије, док су у новије време добили земљу помоћу аграрне реформе. Баве се и свирањем.

в. Македонци су: Затараковци (1 к.), доселили су се 1938. г. из села Безова у Дебарском Дримколу. Овде су купили доста земље.

Привредне прилике. — Становници Новог Села баве се земљорадњом и сточарством. Али приходи од тих занимања нису довољни. Стога у новије време развило се печалбарство: људи одлазе на привремени рад далеко од свог села — у З. Немачку и С. Америку. — Земља на атару Н. Села сада једним делом припада Пољопривредном комбинату „Струшко поле“. Комбинат овде има винограде. Насеље је добро повезано аутобуским саобраћајем са Стругом, па зато појединци тамо раде у разним привредним установама.

57) Бицово

Положај и тип. — То је изразито пољско село: лежи на равном земљишту, високом приближно 695 m. Око Бицова су друга суседна насеља: Драслајца, Ново Село, Ложане и Ливада. Бицово је на економски веома повољном положају јер користи разнолике природне услове. Становници се служе водом из бунара.

Око Бицова је венац воћњака и њива, пријатних за око. До самих кућа и око њих су густе воћњаци, тако да куће изгледају као утонуте у зеленило. А после њих шири се појас њива изукрштаних међама.

Поједини крајеви атара носе ове називе: Новоселски лаг, Водејнца лнжанска, Краповница, Гола губа или Бела губа, Дрење, Цуцки, Кадри загони, Вировник, Бачилиште, Певци, Кајстор. — Село је збијеног типа. Разликују се делови који се зову по родовима, на пример, Пећинковци, Танковци, Луковчани, Положановци итд. Укупно Бицово има 71 домаћинство (1971. г.).

Старине и прошлост. — Бицово је старо село. Становници кажу да њихово насеље „на секаде има старини“, нарочито гробова. Међутим, током прошлости оно није било велико насеље. Преци данашњих македонских родова овде су насељени у трећој деценији XIX века. И пре њих имало је становника, али њихови потомци нису очувани.

Бицово је било изложено поплавама Црног Дрима. Вода је долазила до самих кућа. Тада је овде владала маларија. Један сељак каже: „Кога дојдовме овде пред 1941. г. маларијата не сотре.“ А други наводи: „Маларија имаше све до Бога.“ Од око 1960. г., услед регулација речних корита у Струшком пољу, поплава нема.

Земља око Бицова, пред ослобођење од Турака, затечена је у власништву Садик-паше из Тиране.¹⁵¹ Њега је на чифлику око 1895. г. наследио син Али-бег. Народна традиција наводи да је поменути паша ту земљу добио од државне власти око 1878. г. Поме-

¹⁵¹ Чифлик-сахибијска кула била је у средишњем делу села.

нуге године он се истакао у борби са српском војском негде код Брања. Можда је Садик-паша био мухацир из Србије.¹⁵² Власника чифлика у Бицову заступали су Албанци — пољак Нурче и хаја Таре Положан. Били су из струшког села Делагожде.

Земља Садик-паше у Бицову захватала је око 500 „кила“ или око 170 ха. Иза 1912. г. једноставно и без отпора распао се велики чифлик, као да његови власници нису били господари села. Земљу су купили малобројни сељаци и два трговца („сарафи“ — мењачи) из Охрида — Савиновци и Маневци. Они су овде купили око 30 ха земље, па касније ту земљу предали су Албанцима из других села (из Делагожде итд.).

Године 1912. Бицово је затечено као веома мало село. Имало је свега 7 хришћанско-македонских кућа. Свака кућа имала је по око 30 „кила“ чифлик-сахибијске земље. Једна половина те земље је сејана, док је друга половина остављана да буде „прелог“ (угар). Тако је и стока имала где да пасе.

У Бицову је црква св. Спаса. Традиција наводи како је место за цркву поконио („го аризил“) власник чифлика Садик-паша. Иза тога он је умро, па је његов син Али-бег спречио градњу цркве. Она је довршена 5—6 година касније — око 1900. г.

Црквена и сеоска слава је Спасовдан. Тога дана раније црква је гостима приређивала ручак. У три казана кувано је месо са пиринчем. Затим је број гостију опадао, па се сада поменути ручак више не даје. — Сеоско гробље је код цркве. Основано је „во прва Србија“ 1913. г. Пре тога умрли становници Бицова сахрањивани су у гробљу села Ложана.

За потребе Албанаца 1976. г. саграђена је џамија. Иначе ови становници немају заједничко гробље јер се умрли становници сахрањују тамо где су им њиве. — Број домова и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	13 д.	94 ст.
1948. г.	37 д.	249 ст.
1961. г.	55 д.	351 ст.
1971. г.	54 н.	410 ст.

Становништво. — Данашње становништво Бицова по етничком саставу је тројако: македонско (35 к.), албанско (34 к.) и ромско (2 к.).

а. Македонци. Старији родови затечени у турско доба су: Пећинковци (6 к., Митровдан), у овом роду зна се следећа генеалогичка: Роме (жив, 33 године) — Ђоше—Онуфија—Ристо—Трајан, који је био посињен. Из околине Пећи у Метохији овде су, због крвне освете, дошла два брата. Један од браће није имао децу па је посињено поменутог Трајана. Трајан је био из охридског села Свињишта. Пећинковци су досељени у првој половини XIX века. — Плаћановци (5 к., Св. Петка), порекло им је из села Плаћа у околини Охрида. У овом роду зна се следећа генеалогичка: Михајл (жив, 86 година)

¹⁵² Изгледа да су мухацири из Србије били власници чифлика и у суседним селима — Новом Селу и Ложану.

— Цветан, који се доселио са братом Димом. У селу Плаћу били су веома сиромашни. — Блажевци (2 к., Св. Никола), досељени су, али место старине не знају. — Чавдаровци (2 к., Митровдан), досељени су из села Свињишта код Охрида. — Танковци (6 к., Митровдан), досељени су из данашњег албанског села Ливаде у Струшком пољу. — Рачиовци (1 к., Св. Никола), досељени су из суседног, сада албанског насеља Новог Села.

Родови насељени из Првог светског рата су: Луковчани (7 к.), дошли су из села Лукова у Дебарском Дримколу. — Пискупштани (3 к.), досељени су из села Пискупштине, такође у Дебарском Дримколу. — Нерезани (1 к.) и Модричани (1 к.), и они су из Дебарског Дримкола — из села Нереза и Модрича. — Вевчанци (2 к.), досељени су из струшког села Вевчана.

б. Муслимански Албанци. Родови су: Положан (15 к.), дошли су из струшког села Делагожде. То је било пре почетка Другог светског рата. — Остали албански родови досељени су из Другог светског рата. То су: Велештани (5 к.), Мислодеждани (5 к.), Дабовјанци (2 к.), Татешани (2 к.), Богојчани (2 к.), Калиштани (1 к.), Поумци (1 к.), и Горенци (1 к.). Досељавали су се из следећих струшких села: Велешта, Мислодежде, Дабовјана, Д. Татеша, Богојце, Калишта, Подхума и Горенца. Досељавање Албанаца и даље траје.

в. Муслимански Роми. Абазии (2 к.), за даље место порекла не знају.

Привредне прилике. — У Струшком пољу је седам привредно добрих села. Та села су: Бицово, Ливада, Драслајца, Ложане, Моориште, Волино и Мислешево. У тим селима, како кажу становници, „што да посееш све се рађат“. Стога се становници Бицова у првом реду баве земљорадњом и сточарством. Међутим, село је добро повезано и аутобуским саобраћајем са Стругом и Охридом, па појединци тамо раде у разним предузећима и установама. Има нешто мушкараца и на привременом раду у иностранству, поглавито у Западној Немачкој, С. Америци и Аустралији.

Исељени и изумрли становници. — У суседном селу Драслајци исељили су се два рода: Пећиновци (5 к.) и Љанковци (6 к.). — У Враниште исељили су се: Чолевци (5 к.), Иљовци (2 к.) и Бицовчани (1 к.). — У Ложане исељили су се: Трајановци (1 к.) и Танковци (1 к.). — У Волино исељили су се: Скуртевци (4 к.). — У Моориште исељили су се: Павлевци (8 к.) и Араповци (3 к.). — Мештани кажу како је у периоду 1954—70. г. настао покрет за исељавање становника из Бицева. Одлазили су у Стругу и Скопље. Међутим, од поменуте 1970. г. исељавања нема. — Род Ставревици изумро је у овом селу. Били су досељени пре 1912. г. из суседног, сада албанског Новог Села.

58) Ложане

Положај и тип. — Ово изразито пољско село је крај корита Црног Дрима, са његове десне стране (висина 695 m). Околна су насеља: Враниште, Бицово, Драслајца и др. Становници се служе

водом из бројних артеских бунара (око 80), овде званих „чешми“. Њихова је дубина од 57 до 90 m. Кроз Ложане протиче мала Стара река, десна притока Црног Дрима. Истиче из карстног врела у селу Жепину, у подножју Караормана. До 1926. г. становници су пили воду из те реке. Наведене године у Ложану ископан је први артески бунар.¹⁵³

Крајеви атара око села носе ове називе: Шурдова ливада, Ог-рађе, Асанои, Одои, Вировник, Кушинов трг, Камење, Селска нива, Волништа, Табајца, Певци, Блата, Долни и Горни ливађе, Преку Малеш, Крај Малеш, Брод, Црквино, Вокуси, Лески, Трине, Требеша, Стара река.

Ложане је збијеног типа. Разликује се већи број махала чија су имена по родовима. Познатије махале су: Спасевска, Жупановска, Шумулуковска итд. Село има 142 домаћинства (1979. г.).

Прошлост. — Предање наводи да је Ложане старо село, основано око једног хана. Хан се налазио на путу у правцу ових данашњих насеља: Д. Белица—Враниште—Ложане—Бицово—Требениште. Код Враништа налазио се мост преко корита Црног Дрима (место Калдрма). Традиција наводи: овде код хана путницима се по времену дешавало „по нешто лошо“ (крађе, убиства), па се зато звао Лош-ан. По томе је постало име села основаног око тог хана.

Села Ложане и Враништа леже у суседству: одваја их корито Црног Дрима. Ова села са 6 воденица, 6 дућана, виноградима, ханом и рибним ловиштем 1491. г. Јусуф Челеби подарио је цамији званој Имарет у Охриду.¹⁵⁴

Род Ложанковци (2 к., Св. Никола) сада живи у селу Лукову у суседном Дебарском Дримколу. Они су тамо дошли из Ложана код Струге. Избегли су пре 80 година пошто су тамо убили свог бегла.¹⁵⁵

Око 1878. г. у Ложану основао је велики чифлик неки дебарски паша из тамошњег рода Аголи. Поменути паша земљу је добио на поклон од државне власти зато што се тада истакао у рату на страни Турака.¹⁵⁶ Око 1900. г. пашу су наследили његови синови — Јусуф-бег и Емин-бег.

Чифлик у Ложану имао је доста земље — захватао је три четвртине од укупног сеоског атара. Једна четвртина атара припадала је појединим сеоским македонским родовима. Иза 1912. г. Јусуф-бег је прешао у Албанију, док је Емин-бег, „како пијаница“, живео у Дебру. Становници Ложана земљу су купили од поменутих бегова до 1928. г. Каже се: „Све је платено со злато.“¹⁵⁷

У Ложану постоји црква — „св. Власија“ или Св. Ђорђе Кра-товац (24. II), саграђена 1890. г. На дан црквене славе овде је велики

¹⁵³ Око села избијају мањи извори: Брод, Краповница, Волниште, Вировник и др.

¹⁵⁴ Г. Милески: *Населбите во Струшкио крај*, Географски разгледи, Скопје 1972, стр. 64.

¹⁵⁵ М. Филиповић: *Дебарски Дримкол*, стр. 140.

¹⁵⁶ Вероватно је у овом селу постојао неки чифлик и пре 1878. г.

¹⁵⁷ Поменути Јусуф-бег био је сарадник познатог албанског Есад-паше. Они су неко време иза 1915. г. живели у Паризу.

сеоски сабор. Крај цркве је један потес, носи име На-црквено. Тамо је и гробље раније заједничко за два насеља — Ложане и суседно Бицово. Поменути сеоска црква реновирана је 1952. г.

У времену када је саграђена црква, село је имало око 25 македонских домаћинства. Припадала су родовима: Спасевци, Поповци, Иљовци, Шурдовци, Јаулевци, Дулевци, Танчевци. Последњи род сада не постоји у Ложану.

На месту званом Стара недеља избија слабији култни извор. Тамо се налази и једна култна „евла“. Поменути извор, због лечења, не само у прошлости већ и данас посећују поједини становници. Неки долазе чак из Скопља (они који су тамо одсељени).

Године 1903, у току Илинденског устанка Ложане је дало 21 жртву. Тада је из велике задруге у роду Поповци погинуло 7 муш-караца. — Село има четвороразредну школу са око 30 ученика. Старији ученици од петог до осмог разреда посећују школу у суседном селу Драслајци (свега око 40). — Број домаћинства и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	61 д.	353 ст.
1948. г.	83 д.	603 ст.
1961. г.	108 д.	748 ст.
1971. г.	130 д.	683 ст.

Становништво. — У Ложану су ови македонски родови: *Спасевци* (око 30 к.), *Шурдовци* (17 к.) и *Жупановци* (16 к.), њихова је слава Св. Никола. — *Шумулковци* (16 к.), *Перевци* (12 к.), *Јаулевци* (12 к.), *Иљовци* (12 к.), *Поповци* (10 к.) и *Танковци* (10 к.), њихова је слава Ђурђиц (16. XI). Род Поповци досељен је из села Рајце у области Черменике, сада у Албанији (недалеко од превоја Њафасан). Њихови рођаци у Рајци, који су сада муслимански Албанци, долазили су ради посете у Ложане у Другом светском рату. — Род Јаулевци досељен је из данашњег албанског села Ливаде у Струшком пољу. Овде је досељен предак Ђорђе, оснивач рода. Знају следећу генеалогiju: Танас (жив, 40 година) — Нестор—Аврам—Анђеле—Ђорђе. — *Дулевци* (4 к.), њихова је слава „Пречиста“ (Ваведење, 3. XII). — *Трајановци* (1 к.) и *Танковци* (1 к.), досељени из Првог светског рата из суседног села Бицова. — *Савевци* (1 к.), досељени су када и предњи родови из планинског села Брчева.

Поједини ложански родови до скоре прошлости имали су веће кућне задруге. У роду Поповци око 1903. г. подељена је задруга са 40 чланова. Родови Шуминковци и Перевци имали су задруге, свака са по 27 чланова. Ове задруге подељене су око 1948. г. („во колективот“). У роду Спасевци задруга са 24 члана подељена је 1960. г. Сада у Ложану најбројније је једно домаћинство у роду Шурдовци, које има 11 чланова (домаћинство Карета Шурдиновског).

Занимања. — Око Ложана са свих страна су њиве. Стога земљорадњом се баве сви становници. У знатним количинама, које претичу и за продају, производе се кукуруз, пшеница, поврће и воће. Земљорадња је у тесној вези са сточарством. Од стоке становници већином држе краве, свиње и по неког коња. Међутим, знатан број

мушкараца у новије време помаже се радовима изван села. Ложане има радника на привременом раду чак у Аустралији. — Сеоска за друга „Напредок“, једина у околини Струге, већим делом је трговачког типа.

Исељеници. — Род *Зотуровци* (8 к.) иселио се у суседно село Враниште. — Род *Милошевци* (17 к.) иселио се у суседно село Драслајцу. — Иза Другог светског рата, поглавито у периоду 1953—70. г., становништво и села Ложана нашло се под утицајем индустрије и школе. Зато су једни млађи исељеници повлачили друге. Они су већином у Скопљу, а у мањем броју има их још у Струги, Охриду и Београду. На те исељенике долази око 50 домаћинстава.

59) Драслајца

Положај и тип. — Куће овог великог села налазе се на влажној и плодној низији између корита реке Сатеске и корита Црног Дрима са запада. Средином насеља протиче Драслајски поток, десна притока Црног Дрима. Околна су насеља: Бицово, Ложане, Морониште, Ливада и др. Становници се служе водом из плитких артеских бунара, овде званих „чешми“. Први такав бунар избушен је 1925. г.¹⁵⁸ Имао је дубину око 50 м. Касније свако домаћинство избушило је такав бунар чије су дубине различите — од 8 до 25 м.

Међутим, пре наведене 1925. г. у овом селу за пиће користила се вода са извора Бела вода. Било је и 7—8 слабих извора — „сокаци“. Звали су се према појединим сеоским родовима: Јолевски, Љулевски, Милошевски, Куковски, Ђурковски итд. Од 1961. г. ови су извори пресохли услед прокопавања корита Црног Дрима, Сатеске и Драслајске речице.

Крајеви атара око села носе ове називе: Средорек, Горни ливади, Санџак, Гроб, Бузелец, Копачка, Ограда, Добрич, Речиште, Мерка, Долна ограда, Шаварика, Миличина нива, Трн, Јаглишта, Краповница,¹⁵⁹ Бардуница, Гола губа. — Драслајца има збијени тип. Постоје махале које се зову по родовима, на пример, Спасевци, Митревци, Костовци, Чурковци, Стојановци итд. Насеље укупно има 152 домаћинства (1979. г.).

Старине и прошлост. — У Драслајци је стара црква посвећена В. Госпођи. Нико не зна када је она саграђена. Сада је црква под заштитом закона о чувању старина. Традиција наводи да су цркву градили становници који су овде живели пре доласка данашњих сеоских родова.

Пред крај турске владавине обрађена земља на атару Драслајце, који захвата око 200 ха (или 600 „кила“), једном трећином припала је хришћанским сељацима (родови Костевци, Митревци и др.).

¹⁵⁸ Први артески бунар престао је да избацује воду око 1950. г.

¹⁵⁹ На потесу Краповници раније је била бара. Тамо су сељаци ловили рибе — „крап“ (шаран) и др.

док су две трећине атара припадале чифлик-сахибијама. Власници чифлика звали су се: Мерсим-ага, Мустафа-ага, Ариф-ага, Шукри Џура и једна жена звана Анка (од „анама“).

Мерсим-ага био је Албанац, досељен из села Мислодежде на планини Караорману. Остали власници били су Турци који су живели у Охриду. — Приликом ослобођења 1912. г. Драслајца је имала око 30 македонских кућа. Иза наведене године сељаци су земљу купили „парче по парче“ од поменутих муслиманских власника.

На потесу Гроб некада сахрањен је војник. На површини земље гроб се не познаје. У селу се прича да су на овом месту ноћу копали непознати људи.

Црквена и сеоска слава је на дан В. Госпође. И овде раније у црквеном дворишту давао се ручак гостима из других села. Међутим, у новије време то се не практикује. — Крај цркве је гробље. Тамо се повремено ископавају стари гробови: припадали су становницима старијег насеља.

Границе атара око Драслајце у прошлости нису померане. Једино у новије доба на атару овог македонског села шире се Албанци из суседног села Ливаде. Они су већ захватили потесе Санџак и Гроб. Најпре су присвојили утрине, затим и њиве.

Суседна села Драслајца и Ложане имају земљорадничку задругу „Напредок“. Она је захватила 25 ха утрину у Драслајци и нешто више у Ложану. — Број домова и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	53 д.	309 ст.
1948. г.	95 д.	612 ст.
1961. г.	121 д.	760 ст.
1971. г.	151 д.	805 ст.

Становништво. — У Драслајци живи македонско становништво. Стариначки родови су: *Митревци* (10 к.) и *Кичевци* (3 к.), славе Св. Николу. За ова два рода каже се: „Тука биле од старо време.“

Родови насељени до краја турске владавине су: *Костевци* (10 к., Св. Никола), досељени из околине Костура, сада у Грчкој. Родовску славу имали су и у старом завичају. Знају следећу генеалогiju: Благоја (жив, 60 година) — Јонче-Сарафин-Спиро-Јоан, који се доселио око 1830. г. са браћом — Стефаном, Аврамом и Димом. У околини Костура дошли су у сукоб са Турцима, па су зато прешли овде. У роду Костевци очуван је „паор за ракија“ са ознаком 1858. г. — *Спасевци* (20 к., Св. Никола), досељени су однекуда. — *Пећиновци* или *Трајановци* (5 к., Митровдан), досељени су из суседног села Бицова. Тамо имају истоимених рођака, чије је даље порекло из околине Пећи у Метохији. — *Чурковци* (15 к., Св. Никола), порекло им је „од Прилепско“. — *Стојановци* (око 20 к., Св. Петка), досељени су из села Прско на планини Караорману. То село сада не постоји. — *Милошевци* (17 к., „Пречиста“), досељени су из суседног села Ложана. — *Торковци* (12 к., Св. Петка), *Чоловци* (6 к., Св. Никола), *Далчевци* (6 к., Митровдан), *Малевци* (5 к., Митровдан) и *Манговци* (2 к., Св. Петка), за њихова места старине нисам дознао.

Родови насељени иза Првог светског рата су: Љајковци (7 к., Св. Никола), дошли су из суседног албанског села Ливаде. — Љанковци (6 к., Пречиста), досељени су из суседног села Бицова. — Мартиновци (4 к., Св. Петка), дошли су из не много удаљеног села Мешешта. — Ојлевци (4 к., „Мартинија“), најмлађи су досељеници. Дошли су око 1950. г. из села Модрича у Дебарском Дримколу.

Привредне одлике и иселјеници. — Природа се веома залагала око лепоте овог села. Свуда се види зеленило, што је права светковина за око. Сви становници баве се земљорадњом која даје производе за продају у Струги и Охриду. У скромнијим размерама развијено је сточарство, поглавито гајење крва, свиња и живине. Село је одлично повезано аутобуским саобраћајем. — У Драслајци живот је веома повољан, па зато из тог села нема иселјавања. Једино су неки млађи становници са породицама од 1960. г. прешли у Стругу (5 к) и Охрид (2 к.).

60) Мороиште

Положај и тип. — То је изразито пољско село у средишњем делу простране низије, десно од Црног Дрима. Са севера је корито Сатеске, док је на западу корито Црног Дрима. Услед тога ово насеље до око 1960. г. било је изложено поплавама. У прошлости становници Мороишта имали су велику тешкоћу и са пијаћом водом: доносили су је на коњима из корита Сатеске.¹⁶⁰ Тако је било до 1926. г., када је за потребе целог села избушен први артески бунар дубок 33 m. На њему је натпис: „Подигло Министарство народног здравља 1926. г.“ У новије време у Мороишту избушено је око 50 приватних артеских бунара.¹⁶¹ Њихова је вода, како се каже, боља за пиће неголи из водовода овде изграђеног у новије доба (то је из мреже струшког водовода).

По граници сеоског атара леже ови потеси: Топола, Над-јаз, Горни и Долни Бузелец, Мерка, Црни Дрим, Просиште и Шаркиница. Потеси унутар границе зову се: Угари, Пешлика, Јаз, Јасика, Бајројца,¹⁶² Бошков мост, Фереце, Чапуница, Сливче, Оцица, Бадајнца, Круша, Јасенче, Гробишта.

Мороиште се састоји из два дела: старијег на истоку и новог на западу. Новији део села издужен је 1.000 m око пута који води за суседну Стругу. Тамо су куће досељеника који су дошли из планинских села. Свега у овом насељу има око 150 домова (1977. г.).

Старине и прошлост. — По данашњем становништву село потиче са краја XVIII века. Међутим, то не значи да овде раније није било неко друго старије насеље. Постојали су трагови старог сло-

¹⁶⁰ Постојали су и плитки бунари, али њихова вода није била добра за пиће.

¹⁶¹ За артески бунар у Мороишту каже се „чешма“. Бушење једног таквог бунара кошта око 10.000 дин.

¹⁶² Поједини потеси носе имена ранијих власника земље, који су били муслимани.

венског гробља са каменим плочама и крстовима код данашње сеоске школе. Они су уклоњени са површине земље 1939. г., када је саграђена школа.

Било је остатака и од старе цркве. Налазили су се на потесу Св. Спас. То је крај села са источне стране (недалеко од корита Сатеске). На том месту је повећа травна површина — ледина — са 16 великих, гранатих и старих храстова (један је сув). То је табуисано дрвеће које нико не сече. Од 1918. и 1973. г. тамо је црква св. Спаса. Овде се одржава велики народни сабор о сеоској слави.¹⁶³ Раније код ове цркве били су и стари гробови — неки кажу „римски“.

До краја турске владавине 1912. г. Мороиште је било изразито чифчијско село. У њему је било 8 чифлика. Последњи власници чифлика звали су се: Мемет-бег, Зујди-бег, Деливер-ага, Јусуф-ага, Абдураман-ага, Целадин-ага и „двајца Дебрани“ чија се имена не знају. У вези са ранијим чифлицима сељаци кажу да је сваки од њих имао по око 70 ha земље („двесте кила“), по једну „кулу“, куће за чифчије, као и привредне зграде. Даље се прича да су једни власници чифлика били „Турци Анадолици“ насељени у Охриду и Битољу, док су други били „Турци Дебрани“ који су живели у Дебру. Они су земљу купили од Анадолаца.

Док је ово село било чифлик-сахибијско, оно је имало мало македонских домаћинстава (кажу: „огништа“) — свега 17 (1912. г.). Међутим, то су све биле задружне куће — у свакој 20 до 40 чланова. Свако домаћинство чифчија морало је имати најмање 6—8 волова. Толико волова презано је у један плуг приликом орања.

Иза 1912. г., „за евтини пари“, власници чифлика земљу су продавали својим чифчијама. Други део земље сељаци су добили помоћу аграрне реформе. Она је додељивала земљу постепено иза Првог и иза Другог светског рата.

У средини старог дела села је црква св. Николе. Око цркве је сеоско гробље. Црква је најпре била мала „како соба“, саграђена пред крај турске владавине. Зидане цркве неко време било је спречено од стране турске власти. Међутим, „со рушвети“ и уз помоћ својих ага (власника чифлика), зидане цркве је завршено. Године 1924. на истом месту саграђена је данашња велика и лепа црква. Сличан план цркве не постоји у околним селима. Сељак Наум Клећкар био је врло заслужан приликом грађења данашње цркве. — Број домова и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	40 д.	251 ст.
1948. г.	73 д.	506 ст.
1961. г.	103 д.	681 ст.
1971. г.	145 д.	802 ст.

Порекло становништва. — Ово село по становништву је македонско насеље. Сви родови потичу од оснивача који су досељени:

¹⁶³ У олтару цркве св. Спаса има 5 старих икона. На једној икони означена је 1891. г., а на другој 1893. г. Како су ове иконе доспеле овде, то нисам дознао.

Традиција наводи како је најстарији данашњи род Маџаровци. Вероватно су насељени крајем XVIII века. За тим је следовало досељавање осталих родова — већином током XIX века. Последње досељавање је иза Другог светског рата.

1. Родови познатог порекла, насељени за време Турака, јесу: *Иљовци* (око 30 к., Св. Никола), деле се на Јановци, Клечароски и Лазарески. Њихово је порекло из села Лубаништа код Св. Наума крај Охридског језера. У роду зна се следећа генеалогичка линија: Климе (жив, 70 година) — Наум-Ристе-Јон-Иљо, оснивач рода који се доселио. То је било на почетку XIX века. Поменути Јон у Мороишту женио се четири пута. — *Матлиовци* (око 30 к., Св. Ђорђе „зимен“), досељени су после рода Иљовци. Порекло им је из области Мат у Албанији. — *Малевци* (10 к., Митровдан), досељени су из Струшке Малесије. — *Бунчевци* (4 к., „Пречиста“), досељени су из суседног села Мислешева. Данашњи становници кажу: „Дошол наш татко Насто на чивлак.“ — *Павлевци* (8 к., Св. Никола), дошли су из суседног села Бицова. — *Прежевци* или *Анђелевци* (6 к., Св. Петка), потичу од домазета досељеног из Горенца у Струшком крају. — *Араповци* или *Костевци* (3 к., Митровдан), имају исто порекло као и Павлевци. Име Араповци добили су „на прекар“.

2. Родови непознатог порекла, насељени за време Турака, јесу: *Карамачовци* (16 к.), *Даљчевци* (5 к.) и *Маџаровци* (3 к.), славе Митровдан. Како је напред поменуто, Маџаровци су најстарији сеоски род. Од рода Даљчевци једна грана прешла је у суседно село Волино. — *Ђорђуловци* (8 к.), слава им је „Пречиста“.

3. Новији досељеници су: *Брчевци* (8 к.), *Ташморуништани* (5 к.), *Нерезани* (5 к.), *Модричани* (4 к.), *Локовчани* (2 к.) и *Пискупштинци* (2 к.). Зову се по селима из којих су дошли. Та села су у Дебарском Дримколу (Нерезе, Модрич, Пискупштина) и у Струшком крају. Овде су насељени у периоду 1965—77. г.

Занимања. — До краја турске владавине 1912. г. и касније између два светска рата становници Мороишта били су само земљорадници и сточари. Низија око села је особито плодна, кажу „како во Бачка“. Стога становницима претичу за продају различити ратарски производи — пасуљ, кукуруз, поврће, лубенице и др. Осим тога, овде је свако домаћинство гајило волове, краве, коње, овце. Међутим, у новије време настале су извесне измене. Најпре је Пољопривредни комбинат „Струшко поле“ на атару Мороишта захватио три потеса — Темни јаз, Стара река и Просиште. Затим, у новије време број стоке је знатно мањи, а млађи мушкарци упошљавају се и на радовима изван свог села. У томе се истичу бројни послератни досељеници, који у Мороишту немају земљу за обрађивање. Одлазе на рад у Аустралију, З. Немачку и Америку.

Исељеници. — Ранијих исељеника из Мороишта има у Струги. То су: *Дупкаровци*, *Гаговци*, *Пулејковци*, *Саревци* и *Грдановци*.¹⁶⁴ — Род *Бунчевци* (7 к.) иселио се у суседно село Мислешево. — У

¹⁶⁴ Г. Милески: *Струга*, стр. 127.

Охрид иселили су се: *Прлевци* и *Златаревци*.¹⁶⁵ — У послератном периоду Мороиште је примило већи број планинских досељеника — око 26 домаћинстава. Међутим, ово насеље тада је дало и нешто исељеника. Они живе у Струги и Охриду. Стога и у овом пољском, плодном селу данас има старачких домаћинстава, па је код њих обрада земље спала на немоћне руке.

61) Мислешево

Положај и тип. — Велико пољско село у близини Струге, са њене североисточне стране. Око Мислешева са свих страна је про- страна и плодна низија чија је висина око 700 м. Суседна су насеља Мороиште са севера, Горенце и Оровник са истока. Становници се служе водом из струшког водовода (од 1963. г.).¹⁶⁶ Међутим, раније воду за пиће доносили су са Старе чесме, 1 km источно од села. Године 1934. овде су била избушена три артеиска бунара, дубоки 73—75 м. Има и три приватна таква бунара. Сада су сви артеиски бунари „баталени“.

Крајеви атара око села носе ове називе: Рибница, Биоларница, Крбла, Пералиште, Мост требенишки, Волински пат, Мороишки пат, Мороишка топола, Кошара, Стара пруга, Темни јаз, Доганица, Бостаниште, Шаркиница, Подливада, Вишенско блато, Пашићине, Градски пат, Маторник, Шемоска ограда („со два вакуфа“), Браненица, Барски ливађе и Ливађе.

У Мислешеву су два дела насеља: стари и нови. Први део је збијеног типа и лежи североисточно. Други део има разређен тип и он је издужен око 1 km дуж пута који води према Струги. Село има укупно 248 домаћинстава (1977. г.).

Старине и прошлост. — Име села Мислешева је словенског порекла: спада у групу личних имена изведених од речи „мисл“.¹⁶⁷ — У средњем веку помиње се „стас“ — пољско имање — у селу Мислешеву. То је краљ Душан (1342—45. г.) поклатио цркви св. Богородице Перивлепте у Охриду.¹⁶⁸

У Мислешеву постоје разна предања и трагови ранијих насеља. Опште је казивање да је некада у близини овог села, крај пута Мислешево—Струга, постојало посебно насеље звано *Вишо*. Међутим, под Турцима, једном је тамо владала „чума“. Део становника од болести је изумро, док се други део преселио у данашње Мислешево. Тако је насеље Вишо престало да постоји. Његово селиште данас носи назив Вишевско блато.

Око Мислешева су локалитети са следећим карактеристичним именима: Пречиста, Св. Климент и Св. Атанасија. Тамо има слабих остатака од старина (камен од зидова). Прича се да је на локалитету

¹⁶⁵ А. Урошевић: *Охрид*, стр. 13.

¹⁶⁶ Вода за струшки водовод је из извора у селу Радолишту у подножју планине Јабланице.

¹⁶⁷ Упоредити В. Скарић: *нав. рад*, стр. 31.

¹⁶⁸ К. Н. Костић: *Наши нови градови на Југу*, Београд 1922, стр. 44.

Св. Танасија некада био манастир. Још се верује да код поменутих локалитета има закопаног блага, које сада нико не сме да копа. Локалитет Св. Климент сељаци посећују на дан првог петка пре Ускрса.

Земља на атару Мислешева за време Турака припадала је појединим чифлик-сахибијама. По имену знају се само последњи власници чифлика. То су били: Шабан-ефенди Пустина и Расим-ефенди из Дебра, Ферат-бег из Охрида, затим Риза-бег, Деливер-ага и Кромидче-ага из Струге. Прва два власника имала су највише земље — сваки по 150 ха.

Прича се да су поменути дебарски власници чифлика земљу у Мислешеву добили на поклон „од царот“. Они су били дужни да сваке године дају храну за мању јединицу турске војске. Остали, мање важни власници чифлика земљу су добили на тај начин што су њу на разне начине присвајали „од каурите“.

Поменути Кромидче-ага из Струге пред крај турске владавине убијен је у Мислешеву. Убио га је сељак Јаковче Галески. Разлог за убиство био је тај што је наведени ага тражио да га у кули служи невеста поменутог Јаковчета. Иза убиства агино тело ноћу је пребачено на атар суседног села Волина, док је Јаковче избегао на планину Копрницу изнад села Мешеништа и придружио се комитској чети Петра Чаула из Охрида.

Постоји предање и у вези са албанским качацама или арамијама, који су се у Струшком крају појављивали до краја турске владавине. Једном су преко Мислешева ишле арамије из села Омиш (?) у околини Пишкопеје. Они су са собом из овог села повели сељака Јанета. То је био отац поменутог Јаковчета Галеског. Касније су арамије Јанета убиле код села Јабланице у Дебарском Дримколу. То је било иза 1900. г.

До 1912. г. сви сељаци Мислешева радили су у чифлицима и становали у кућама чифлик-сахибија. Само 5—6 домаћинстава имала су своје куће, на пример, становници данашњег рода Прентовци. Од чифлик-сахибија данас у овом селу постоје три зграде зване „кули“. У кули Шабана-ефендије је четвороразредна школа. Куле Риза-бега и Деливар-аге постоје, али се сада не користе.

У средини Мислешева је црква св. Јована, а крај ње је сеоско гробље. Сеоска и црквена слава је на дан црквеног свеца — 11. IV. Црква је сagraђена неколико година пре 1903. г. Приликом зидања цркве доста активан био је Риста Прентовски. Он је посећивао друга насеља и крајеве скупљајући новчану помоћ за цркву. — Број домова и становника у Мислешеву кретао се на следећи начин:

1921. г.	84 д.	496 ст.
1948. г.	122 д.	767 ст.
1961. г.	195 д.	1.213 ст.
1971. г.	250 д.	1.309 ст.

Порекло становништва. — По становништву Мислешево углавном је македонско село (око 240 к.). Врло је мали број Торбеша (7 к.) и Албанаца (1 к.).

а. Македонци. 1. Старији родови чије се порекло не зна су: Шулевици (30 к., славе М. Госпођу и Ваведење), Мечкаровци (8 к., Св. Никола) и Коруновци (3 к., Св. Атанасија), за ове родове каже се да су најстарији у Мислешеву. Могућно је да су старинци. — Мижимаковци (15 к.), Шавревици (8 к.) и Љубоски (7 к.) славе Св. Николу „зимни и летни“. За становнике рода Шавреци прича се да су раније били најсиромашнији у селу: чували су туђе свиње и другу стоку. — Рембовци (9 к.), славе М. Госпођу и Ваведење. — Кајмакамовци (око 20 к.), славе Св. Николу и Благовести. Једна грана овог рода позната је под именом Стојчановци. — Бунчевци (7 к.), славе „Тодоројца летна“ и Св. Климента. Истоимених исељеника има у суседном селу Мороишту. — Којески (2 к.), дошли су из села Волина у Струшком пољу.

2. Старији родови познатог порекла су: Бочевци (10 к., Тодорова субота), дошли су из неког села у пределу Дебарци, — Крстаноски (6 к., Св. Никола „зимен и летен“), дошли су из села Сируле у Охридском крају. — Шуковци (10 к., Св. Никола „зимен и летен“), дошли су из суседног села Горенца. — Прентовци (20 к., Св. Петка „летна и зимна“), дошли су из села Прентова, сада у Албанији. То насеље је западно од Струге на путу за Елбасан. Младић Дамјан (стар 24 године) знао је да ми наведе следеће своје претке: оца Ђорђа, деду Иљу и прадеду Наума. — Рајчиновци (10 к., „Св. Тодорица“), досељени су из села Рајца, такође у Албанији. Како се прича, Рајца се налази у близини поменутог Прентова. Рајчиновци наводе и следеће казивање: Једни словенски хришћани у Рајци примили су ислам и поалбанчили се. Они су били познати под именом Поповци. Са Рајчиновцима у Мислешево доселило се и једно свештено лице (кажу „владика“). Међутим, њега су азбије убиле („бил опран“) у Мислешеву и тело су му баčili у бунар.

3. Новији досељеници су: Ташморуништани (око 22 к.), Луковчани (12 к.), Брчевчани (8 к.), Радождани (7 к.), Јабланичани (7 к.), Длабочани (7 к.), Луковчани (4 к.), Нерезани (4 к.), Ржановци (3 к.) и Вевчанци (1 к.), углавном насељени су у периоду 1971—77. г. Имена носе по селима из којих су дошли. Та села су у Струшком крају, Струшкој Малесији и Дебарском Дримколу. Наведени родови у Мислешеву имају нове куће дуж пута за Стругу и мале окућнице око њих. Старешине домаћинстава су грађевински радници, државни службеници и печалбари у Аустралији и 3. Немачкој. Умрле становнике сахрањују у гробљу суседне Струге.

6. Остали становници су: Лабунистани (7 к.) и Френговци (1 к.). Први су Торбеша, а други Албанци. Скоро су дошли из струшких села Лабуниста и Френгова.

Занимања. — Око Мислешева са свих страна је пространо поље под њивама и ливадама. Стога земљорадњом се баве скоро сви становници. У знатним количинама, које претичу за продају, производе кукуруз, поврће, пшеницу и др. Међутим, земљорадња је у тесној вези са сточарством. Од стоке држе се говеда, свиње и понеки коњ. У новије време млађи мушкарци помажу се радовима изван села и изван наше државе: раде у Аустралији и 3. Немачкој.

Исељеници. — У суседна села иселили су се ови родови из Мислешева: у село Мориште — *Бунчевци* (4 к.); у Враниште — *Ничевци* (10 к.). У Охрид иселили су се *Недановци*. — Иза Другог светског рата и становници овог пољског села нашли су се у периоду када утичу развој индустрије и школе. Зато поједини млађи исељеници повлаче друге. Ипак, исељавања из Мислешева су минимална: село је примило више досељеника из других насеља него што је дало своје исељенике.

62) Волино

Положај и тип. — То је изразито пољско село. Лежи крај корита Сатеске, са леве стране. Око Волина су суседна насеља: Ливада са СЗ, Требениште са ЈИ, Мешеиште са СИ и др. Са свих страна је равно земљиште, високо око 707 m. Оно је веома плодно, подесно за влажне културе и воћке. Становници се служе водом из бунара у које су стављене пумпе. Дубина бунара је до 9 m. Становници кажу да они пију „здрава планинска вода“.

Називи потеса на атару су: Бучалка, Пискупица, Лаки, Долна лака, Гроб, Салибежица,¹⁶⁹ Бутин-мост, Св. Петка, Дол-чивлак, Сокаче, Под-лозја, Камен, Гранка, Бубулејца, Спанчејца, Лазиште, Штица, Врпче, Барски пат, Ђерамидница, Шарканица, Шабанова дупка, Санцак, Мечкин кладенец,¹⁷⁰ Матулчета, Пропас (баровито место са ливадама — в. карту), Рок-лозје.

У целини, село има збијен тип. Куће нису ни сувише честе, ни сувише ретке. На разређивање кућа утичу окућнице које има скоро свака кућа. Сеоски крајеви су: Марковци, Силјановци, Терзиовци итд. Волино има укупно 133 домаћинства (1977. г.).

Старине и прошлост. — Имао сам прилику да чујем предање по коме је Волино старо село: једно од најстаријих у Струшком пољу. То потврђују повољни природно-економски услови, стариначки родови, а има и остатака од старина. Према предању, Волино је увек било на данашњем положају.

Волино лежи не много далеко од албанских насеља у подножју и на гребену планине Караормана. Становници тих села „како качаци“ овде су често крали стоку, особито добре волове и коње. Последњи пут качаци су Волино посетили 1924. г. Тада су из освете запалили сеоску цркву. Стога је данашњи храм св. Богородице подигнут 1926. г. на темељима запаљене цркве. Тамо је сеоско гробље.

Чим се поведе разговор о прошлости, одмах се у Волину помињу и ранији чифчијски односи. Највећи чифлик овде је имао неки дебарски бег, док су мање чифлике имале поједине турске аге из Охрида. Сељаци су обрађивали земљу чифлик-сахибија. Године 1912. чифчијских домаћинстава било је око 35. Али су нека наша

¹⁶⁹ Салибежица — назив је остао по жени турског бега.

¹⁷⁰ На потесу Мечкин кладенец, како се каже, „била трска, а сега се обрађува“.

домаћинства имала и по нешто своје земље, нпр. род *Скепаровци* и др.

У Волину живи македонско становништво, стариначко и досељено. Досељеника је више од старинаца. Упадљива је група наших досељеника из суседног села Ливаде. Дошли су пред крај турске владавине. Њих су принудили на исељавање досељени муслимански Албанци који су у Ливади бројем превладали. Ти досељени родови су: *Трпковци*, *Јанкуловци* и др. По ослобођењу од Турака сву обрађену земљу сељаци су добили помоћу аграрне реформе.

У Волину су две опште славе: „Богоројца и Ђурђовден“. Постоји и „црквиче“ св. Николе, а око њега налазе се стари гробови са каменим плочама. Један сељак рекао ми је: „Личат на наши гробови.“ Међутим, други сељак навео је да су то „римски гробови“. — Број домова и становника у Волину кретао се на следећи начин:

1921. г.	61 д.	350 ст.
1948. г.	94 д.	609 ст.
1961. г.	126 д.	739 ст.
1971. г.	138 д.	750 ст.

Порекло становништва. — Како је речено, у Волину живи македонско становништво. Дели се на стариначко и досељено. Старинци и досељеници непознатог порекла су: *Скепаровци* (6 к.) и *Бошовци* или *Чалдрмовци* (4 к.), славе Митровдан. Ови родови за време Турака имали су нешто своје земље. — *Каросковци* (10 к.), славе Св. Атанасија. — *Марковци* (око 20 к.) и *Силјановци* (10 к.), славе Св. Алимпије Столпник. — *Мочаровци* (7 к.), *Ивановци* (7 к.), *Ногачевци* (6 к.) и *Петковци* (3 к.), славе Св. Николу. — *Тупанчевци* (7 к.), славе Петровдан. — *Ђоросановци* (5 к.), славе Св. Арханђела. — *Терзиовци* (9 к.), славе Св. Петку. — *Стојевци* (8 к.), славе „Пречисту“.

Досељеници познатог порекла су: *Трпковци* (8 к., Св. Атанасије), *Доневци* (3 к., Св. Петка), *Јанкуловци* (7 к., Св. Мартинија) и *Трповци* (4 к., Пречиста), досељени су из суседног, сада албанског села Ливаде. — *Скуртевци* (4 к., Св. Никола), досељени су из суседног пољског села Бицова. — *Ливоиштанци* (5 к., Св. Алимпије Столпник или „Св. Ђорђија посен“), досељени су из охридског села Ливоишта. — Сви ови родови досељени су пред крај турске владавине. Каснијих досељеника у Волину није било.

Занимања. — Око Волина са свих страна су њиве (око 500 ha) које се лети наводњавају водом из реке Сатеске.¹⁷¹ Стога земљорадњом се баве сви становници. У знатним количинама, које претичу за продају, производе се кукуруз, поврће, детелина, воће, дуван и др. Земљорадња је у тесној вези са сточарством. Од стоке поглавито се држе говеда. Сва сеоска утрина сада је изорана.¹⁷² — Млађи мушкарци из Волина у новије време доста се помажу радом у другим земљама. Како сам обавештен, 1977. г. на привре-

¹⁷¹ Један део њива на атару Волина припада становницима села Мешеишта.

¹⁷² Некада је стока из Волина лети терана на гребен Корито (1.213 m) источно од Мешеишта.

меном раду било је око 60 мушкараца у Аустралији, а по 10 у 3. Немачкој и С. Америци. Зарадом из иностранства од 1971. до 1977. г. овде је саграђено око сто модерних кућа са водоводом и купатилима.

Исељеници. — Из Волина има исељеника у околним селима: Мислешеву — *Кожески* 2 к., Горенцу — *Ивановци* 2 к., Подмолу — *Волинчани* 2 к., Климентану — *Крстаноски* 2 к. — У Охрид иселили су се *Делчевци*. — Иза последњег рата и Волино се налази у периоду када је подложно знатним променама под утицајем рада у иностранству. Те промене изазивају исељавање млађег становништва. За стално је исељено 15 породица у Аустралију.¹⁷³ Онај ко оде своју земљу продаје Албанцима суседних села — *Ливаде* и *Корошишта*.¹⁷⁴ Има кућа у селу које су спале само на по једног старца или старицу. Последице тих промена нарочито су се осетиле у пољопривреди.

63) Мешеиште

Положај и тип. — Куће овог великог села леже крај пута Охрид—Кичево, на граници између две врсте земљишних облика: западно од Мешеишта је пространо ниже земљиште (720 m) подесно за обрађивање, док је са источне стране планински гребен Корито (1.213 m), подесан за сточарство. Околна насеља су: Требениште, Волино, Корошиште и Климентане. Становници се служе водом из бунара (свака кућа има бунар). На гробу источно од села познатији извори зову се: Студена вода, Корита, Дуља млака, Пишишта, Трапишта и др.

Називи потеса источно од села су: Раздолкини, Стрелечки дол, Брањеница, Пишишта, Икона, Стојанец, Илинче, Црвени брегови, Кобилин дол, Карацово бачило, Селиште, Копрница, Селиште Иванино, Трапишта, Брезница, Дулеј кући, Дуља млака, Власинец,¹⁷⁵ Маглички дол, Корита, Студена вода. Називи потеса западно од села су: Горно поле, Пељур, Мана-лака, Сатеска (река), Горни и Долни лаг, Горна и Долна расница, Конопи, Салбеше, Лозишта, Подобрејца, Чаракојца, Пишкорешка, Брестој, Бунарот, Дабче, Челепица, Редеш, Пало-вител, Бело поле.

У целини, Мешеиште има збијени тип. Сеоски крајеви зову се по главнијим родовима: Цељаковци, Крцовци, Јончевци, Николовци, Калановци итд. Насеље има око 250 домаћинстава (1977. г.).

Старине и прошлост. — Недалеко од Мешеишта, углавном на планинском земљишту које лежи северно, источно и јужно, до средине XIX века постојала су мања сеоска насеља — *Копрница*, *Брез-*

¹⁷³ Један сељак рекао ми је: „Сите би отишле во Аустралија ако би добиле виза.“

¹⁷⁴ Албанци из села Корошишта, који купују земљу у македонским седима Волину, Мешеишту и другим, кажу: „Ви сте куповали земљу у периоду старе Југославије, а ми је купујемо данас.“

¹⁷⁵ Топографско име Власинец дато је по Власима-Цинцарима који су тамо боравили са стоком.

ница, *Иванино*, *Радеш* (в. топогр. карту, раз. 1:50.000). Већином су била сточарска. Словенски становници тих села постепено су прешли у Мешеиште, где су до 1912. г. обрађивали земљу чифлик-сахибија. На пустим селиштима познају се остаци кућних зидова, гробља и стари храмови.

О времену када је основано данашње Мешеиште нема историјских извора. Међутим, по свему изгледа оно је старо насеље. За време турске владавине Мешеиште је најпре било хришћанско-словенско село. Затим су ти његови стари становници примили ислам: постали су Торбешци. Село је било само торбешко до око 1840. г. Тада се десила измена: Торбешци су се због нечега некуда постепено иселили, и ту се населили нови словенско-хришћански родови.¹⁷⁶ Последња три торбешка домаћинства овде су затечена током Првог светског рата, када су исељена у Охрид (два) и Стругу (једно). Старешина исељеног домаћинства у Струги Алит био је жив до пре неколико година.

Насељавање данашњих македонских родова углавном је вршено на имања појединих чифлик-сахибија. Док је Мешеиште било торбешко село, оно је имало две џамије и једно муслиманско гробље. Остаци гробља и данас се познају на површини земље.

Пред крај турске владавине 1912. г. сва обрађена земља Мешеишта припадала је чифлик-сахибијама. Последњи власници чифлика звали су се: Шериф-бег, Малик-бег, неки „ефендија“ — сви насељени у Охриду. Иза поменуте године сељаци су купили земљу од наведених власника. Сељаци су земљу купили новцем зарађеним у печалби. Земљу су купили не само на атару свог села већ и на атарима суседних насеља — до корита Црног Дрима на западу.

Мешеиште има цркву и манастир. Тамо има и разног дрвећа које нико неће да сече. Црква је св. Петра и Павла. Потиче од 1902. г. Пре тога ту је постојала трошна црквица. На дан црквене славе одржава се велики сабор у Мешеишту. Крај цркве је сеоско гробље. Манастирић св. Илије је „мал, како одаја“. Налази се „на ридот“ источно од села (в. карту, размер 1:50.000). Зграда храма вероватно је из XIX века. О манастирској слави на Илиндан одржава се мањи сабор. Имао сам прилике да чујем предање: како су се код тог манастирића у прошлости прикупљали становници и из околних, данас пустих насеља.

Источно од Мешеишта су локалитети Горно и Долно црквиште. Према предању, тамо су такође постојали мањи храмови.

Живот Македонаца до ослобођења од турске власти био је веома тежак. На њих су нападали муслимански Албанци (у народу звани „Турци“) из села која леже десно од корита реке Сатеске — из Корошишта и Делагожде. Од становника Мешеишта често су крали добре волове и коње. Стога, чим се у овом селу поведе разговор о прошлости, одмах се наводе и поменута страдања. Други Албанци били су у овом селу пољаци и субаше на турским чифлицима.

¹⁷⁶ Народна традиција, као узрок исељавању Торбеша, наводи проклетство које је на њих бацио сеоски свештеник. Торбешци су том свештенику у цркви ноћу ставили кожу убијеног вука испуњену сламом.

Име села свакако је остало од старине. Међутим, неки мештани покушавају име насеља да објасне тиме што је у њему било прикупљено и измењано становништво из разних других насеља. — У Мешеишту постоје осмогодишња школа, задружни дом са продавницом и задруга „Славеј“, основана 1948. г. Она захвата око 100 ha земље, коју обрађују чланови тридесетак сеоских домаћинстава. Поменута задруга доста се бави трговином — врши откуп јабука, грожђа и жита. — Број домова и становника у Мешеишту кретао се на следећи начин:

1921. г.	157 д.	1.068 ст.
1948. г.	232 д.	1.464 ст.
1961. г.	294 д.	1.675 ст.
1971. г.	323 д.	1.587 ст.

Порекло становништва. — Данашње македонско становништво Мешеишта потиче од предака који су досељени. Преци тих родова једним делом дошли су из сада расељених села на планини источно од Мешеишта. Други су дошли из удаљенијих села која леже у околини Дебра, Елбасана и Св. Наума. Насељавање родова започело је око 1840. г. и завршило се пред крај турске владавине 1912. г.

Родови у селу су: **Цељаковци** (око 24 к.), **Крцовци** (око 25 к.) и **Тупанчевци** (8 к.), славе Петровдан. Потичу од три брата — Цељка, Крца и Тупанча. Порекло им је из данашњег тербешког села Папрадника код Дебра. У роду Цељаковци зна се следећа генеалогичка линија: Аиђеле (жив, 54 године) — Стојан—Ненад—?—Цељак, један од браће који се доселио око 1840. г. — **Калановци** (око 28 к., Св. Петка), за њих се каже: „избегале“ од село Каланово у околини Елбасана (сада у Албанији). Време досељења као код предњих родова. — **Аврамовци** (12 к., Петровдан), дошли су из данашњег села Лубаништа крај манастира св. Наума. — **Николовци** (око 25 к., Петровдан), за њих се каже: „слегле од планина“ источно од Мешеишта. Тамо су живели у насељу Брезници, које сада не постоји. — **Ђурчевци** (9 к.) и **Алексијевци** (8 к.), славе Петровдан. Они су „деленици“ од предњег рода Николовци. — **Јончевци I** (22 к., Петровдан), досељени су из сада пустог села Копрнице. Лежало је на планинском гробу источно од Мешеишта. У роду знају следећу генеалогичку линију: Крстан (жив, 70 година) — Јаћим—Крстан—Јонче, који се доселио. То је било око 1850. г. Тада је у овом селу било Торбеша.

Нисам дознао за тачно порекло следећих родова: **Ђушиновци** (12 к.), **Ђуљковци** (4 к.) и **Карамешковци** (6 к.), славе Петковдан. — **Стрезовци** (22 к.), **Јончевци II** (22 к.), **Ђујаровци** (12 к.), **Радијевци** (9 к.), **Гашиовци** (5 к.) и **Крстевци** (2 к.), славе Св. Петку. — **Тутуревци** (15 к.) и **Нечковци** (5 к.), славе Митровдан. — **Вичоровци** (5 к.), **Полкаповци** (5 к.), **Шулевци** (2 к.) и **Пискуловци** (1 к.), славе Св. Николу. — **Поповци** (7 к.), потичу од домазета. Зато у том роду постоје две славе — Св. Никола и Петровдан.

Занимања. — Становници Мешеишта поглавито се баве земљорадњом и сточарством. Земља даје доста рода. Сеју се разне врсте

усева. Производе земљорадње власници једним делом продају у суседним градским насељима — Охриду и Струги. Стоке, нарочито ситније, има у мањем броју. Преко лета њу сточари држе на планини источно од Мешеишта, док је зими у селу. Има неколико занатлија — ковача, колара, кројача. Од пре неколико година један број млађих мушкараца одлази на привремени рад у Аустралију. Неки су се одселили са породицама.

Исељеници. — Из Мешеишта има исељеника у околним селима: **Климештану** — **Наумовци** (3 к.), **Димитријески** (2 к.); **Драслајци** — **Мартиновци** (4 к.). — Род **Крстевци** (3 к.) живи у кичевском селу Поповјану. Тамо су дошли из Мешеишта.¹⁷⁷ — Иза Другог светског рата и Мешеиште се налази у периоду када је подложно знатним променама. Појавила су се исељавања у Охрид и Аустралију. У исељавању, поглавито од 1970. г., учествовали су готово сви сеоски родови. Онај ко се исели обично свој део непокретне имовине поклања рођацима који су остали у селу. Последице исељавања нарочито су се осетиле у пољопривреди — пошто из Мешеишта већином одлази млађа генерација. У неким домаћинствима је само старија радна снага.

64) Требениште

Положај и тип. — Требениште лежи у источном делу струшког краја, крај ауто-пута Охрид—Кичево.¹⁷⁸ Насеље има средишни положај у Охридско-струшкој области. Долином сеоске речице одржавао се саобраћај између источног и западног дела ове области.

Природни услови су наметали да се овде заснује насеље. На западној страни је плодно котлинско дно, цело обрађено, док је на источној страни планински гробен (1.008 m) са шумом и пашом. Суседна сеоска насеља су: Мешеиште са С, Горенце са Ј, Волино са СЗ и др. Становници се служе водом из бунара и из водовода (1977. г.). Вода за водовод спроведена је са извора Павлејца и Стара чешма.

Најважнији потеси источно од села су: **Алистрата**, **Власејнца**, **Црквиште**, **Бароец**, **Габер**, **Павлејца** (тамо је чесма), **Прдејца**, **Варвара**, **Градиште**, **Глаесец**, **Маркоа стапалка**,¹⁷⁹ **Бела вода**. Потеси у пољу носе ове називе: **Веље поље**, **Под лозје**, **Калино**, **Пропас**, **Кобилиште**, **Бранејнца**, **Волниште**, **Урека**, **Долни лозје**.

Требениште је збијеног типа. Разликују се: **Горња**, **Средња** и **Доња махала**. Сродничке куће су једна другој ближе и више груписане. Те групе зову се: **Дуклевци**, **Мучевци**, **Алексовци** итд. Село има око 140 домова (1977. г.).

Старине и прошлост. — Гребен звани **Габер**, висок 1.008 m, издиже се источно од села (в. карту). На његовом темену је локалитет **Градиште** или **Каља**. Како се прича у народу, тамо постоје остаци

¹⁷⁷ Ј. Трифуноски: *Кичевска котлина*, Скопје 1968, стр. 49.

¹⁷⁸ Опширније Ј. Трифуноски: *Требениште код Охрида*, Глобус, Београд 1980. г.

¹⁷⁹ Назив је по Марку Краљевићу.

тврђаве. Постоји и подземни тунел чији је излаз код села Подмола крај Охридског језера. А ниже тврђаве су стари гробови.¹⁸⁰ Из ове тврђаве штитио се саобраћај правца З—И и С—Ј. Она је у граничном делу атара са суседним селом Горанцем.

Старина има и на другим сеоским локалитетима — Алистрата и Варвари. Први локалитет је источно од села око пута правца Требениште—Ливоште. По свему изгледа да је некада тамо било истоимено село. Становници Требеништа кажу да на потесу Алистрата има „црква и гробишта од некој век“ — или „латински“. Тамо су сада њиве. — На локалитету Варвара има остатака некадашње мале цркве. — Место звано Глаесец је недалеко од потеса Алистрата.

Пре садашњег села на његовом месту могло је бити неко насеље, које је „батаљено“. Приликом копања наилази се на остатке зидина старих грађевина. Према легенди старо насеље уништила је „чума“.

Требиште је важно насеље не само због плодности земље него и због географског положаја. Долином сеоске речице водио је део старог пута у правцу Скадар—Дебар—село Дабовјане—Требениште—Ресан—Битољ—Солун. О важности места, као што смо видели, говори тврђава звана Градиште. Тамо где се јавља село са именом Требениште несумњиво указује да је ту најпре расла и шума.

Пред крај турске владавине Требениште је било чифлик-сахибијско насеље са око 30 македонских кућа. Главни власници земље звали су се Али-ага и Муфтија, обојица из Охрида. Први власник имао је око 600 ha, други око 130 ha. Било је власника земље са по 10 до 5 ha. Иза 1912. г. земљу на сеоском атару становници су постепено куповали. Земља је купована јевтино — за 2 златна наполеона могла се купити једна трећина хектара („едно кило семе“).

Старо Требениште лежало је у тесној долини Требенишке речице, леве притоке Сатеске. Међутим, у априлу 1963. г. оно је било суочено са опасном стихијом изазваном клизањем земљишта са брда Габер. Појава клизишта условила је стварање мањег језера и пореметила спокој свих становника јер је оштетила поједине куће. Стога из овог угроженог села становници су се морали иселити: основали су данашње насеље у равници, око 1.000 m западно од старог положаја. Тамо где је било старо село виде се напуштене куће, привредне зграде, чесма и др.

У Требеништу је црква св. Николе, саграђена 1942—3. г. Цркву су саградили италијански војници, који су у овом селу боравили као граничари. Пре тога ту је била мала, трошна црква. Данашња црква је велика и лепа да такве нема у околини. Код цркве је гробље. Од 1967. г. у Требеништу слави се црквена и сеоска слава на дан Св. Николе у мају. То је тзв. „ордија“. Пре тога овде такве славе није било. — Број домова и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	34 д.	224 ст.
1948. г.	101 д.	724 ст.
1961. г.	137 д.	880 ст.
1971. г.	150 д.	873 ст.

¹⁸⁰ Код ових гробова врше ископавања ноћу поједини сељаци.

Становништво. — У Требеништу живи македонско становништво, сем две куће торбешке. а. Македонци су: *Дуклевци* (20 к.), *Мучевци* (20 к.), *Алексовци* (10 к.), *Бутевци* (8 к.), *Ђоревци* (8 к.), *Јаћимовци* (8 к.), *Доневци* (7 к.), *Питаровци* (7 к.), *Николовци* (6 к.), *Љубовци* (6 к.) и *Целевци* (5 к.). Сви славе Св. Николу. Ови родови могућно је да су старинци. Род Дуклевци, једино они, „на Водица“ имали су посебног кума. Сада се то не чини. — *Бочевци* (6 к., Митровдан), досељени су из суседног Горенца. — *Шутаровци* (6 к., „Пречиста“), досељени су однекуда. Имају иселеника у Охриду (5 к.). — *Мартиновци* (11 к., „Св Ђорђија посен“), досељени су однекуда. Под Турцима били су „многу сиромаси“. Затим су три брата отишла на рад у Америку и тако иза 1912. г. купили су доста земље. — *Маринчевци* (12 к.), славе Митровдан. Од њих потиче данашњи предузимљиви сеоски свештеник Крста. Постао је свештеник током италијанске окупације.

б. Торбешци су: *Зуберовци* (2 к.). Овде живе од турског доба. То су муслимани чији је кућни језик македонски. Вредни су земљорадници, па стога важе као „лазде“. Брачне везе склапају са муслиманима у Охриду. Умрле становнике сахрањују у муслиманском гробљу суседног Горенца.

Занимања. — Главна занимања становништва су земљорадња и сточарство. Низија западно од Требеништа истиче се по родности поља и по ливадама. Земљорадња је у тесној вези са сточарством. Од стоке се држе: овце, говеда и понеки коњ. Иза последњег рата, услед измењених привредно-друштвених односа, и у овом нашем селу јавило се запошљавање изван насеља. Стога су остале необрађене површине на планинском гробу источно од Требеништа.

Иселиници. — Велики род *Таневци* (40 к.), сада живи у Белчишту у Дебарци. Тамо су дошли из Требеништа. — Иза Другог светског рата и становништво Требеништа нашло се у периоду када утичу развој индустрије и школе. Зато једни млађи иселиници повлаче друге. Углавном живе у Охриду, а има неколико породица иселиених и у Аустралију.

65) Горенце

Положај и тип. — Ово насеље је испод гробена Високо брдо (1.063 m), који се издиже са источне стране. Западно од села је нижи део атара, који се шири све до корита Сатеске (то је ново вештачко корито звано Канал). У непосредној близини Горенца су два села — Требениште са С и Оровник са Ј. Крај Горенца са западне стране води аутопут Охрид—Кичево. Ту је и аеродром „Охрид“.

У селу постоје две слабе чесме — Бела и Селска чешма. Стога већи део становника пије воду из бунара. Међутим, они лети пресуше. Зато је ово насеље у погледу воде једно од најсупљих у целој области.

Најважнији сеоски потеси источно од села су: Кочов дол, Дуигас, Јонче ливада, Звечалка, Манастир, Чучка, Бабино кладенче,

Рамна ледина, Падина, Леска, Кадица,¹⁸¹ Муратој ниви, Тројана, Лесковец, Јончев рид. — Потеси западно од села су: Ограђе, Сува чешма, Цара ливада, Волништа, Гуска круша, Таирови врби, Гоедарчиња, Долни ливађе, Крбла, Лаг, Широки разори, Оровнички ливади.¹⁸²

Село је збијеног типа. Разликују се: Горња, Доња и Средња махала. Најстарија је Горња махала. Укупно село има 96 домова (1977. г.).

Старине и прошлост. — Ниже Горенца, са западне стране је потес Сува чешма. То је непосредно крај пута Охрид—Кичево. Сада се тамо види сеоско муслиманско гробље. На том потесу 1918. г. бугарски војници наишли су случајно на седам старих илирских гробова у којима се крило велико археолошко благо. После рата Н. Вулић откопао је још један гроб на том месту. Та некропола код Горенца (погрешно записана да је код Требеништа) потиче са краја VI века пре наше ере. Ту су сахрањени домаћи кнезови.¹⁸³

Археолошки материјал из илирске некрополе код Требеништа-Горенца изложен је у античком одељењу Народног музеја у Београду, па у Софијском и Охридском музеју. Њега је проучавао између 1930. и 1934. г. поменути проф. Н. Вулић. Овде је читавих осам векова, од XII до IV века пре нове ере, постојало значајно илирско насеље непознатог имена. Можда је оно било седиште илирске области Десаретије, која је обухватала шире подручје око Охридског и Преопанског језера. Филип II Македонски је ове крајеве освојио од илирског племена Десарета и прикључио својој држави 334. г. пре нове ере.

Локалитет звани Манастир је на планинској падини западно од села. Тамо има „расипани зидови“, постоји чеома и 3—4 старе врбе. Овај локалитет посећују становници на дан Св. Николе у мају. — На страни источно од села је место Св. Танас. Тамо су остаци црквишта и стари гробови. То место сељаци посећују уочи Св. Атанасија.

По садашњем становништву Горенце је релативно младо насеље. Прво су се на чифлицима досељавали македонски родови. То је било у првој половини XIX века. У другој половини тога века насељени су и муслимански родови — албански, турски и торбешки. Данас њихови становници говоре албански.

У Горенцу имали су чифлике поједини охридски Турци. По имену знају се последњи власници чифлика — Мамут-ага, Рушит-ефенди и др. Преци данашњих сеоских родова најпре су радили земљу чифлик-сахибија. Затим су пре 1912. г. Албанци кутили земљу од чифлик-сахибија. Иза те године и Македонци су куповином стекли своју земљу.

Западно од Горенца је потес Царева ливада. Постоји предање да је „тамо дошол царот од Стамбол“ са жељом да процре у Албанију.

¹⁸¹ За време Турака у Горенце дошао је кадија који је вршио поделу сеоског атара. По њему је остало топографско име Кадица.

¹⁸² Потеси Широки разори и Оровнички ливади захваћени су за потребе аеродрома „Охрид“.

¹⁸³ Н. Вулић: *Један нов гроб код Требеништа*, Гласник Скопског научног друштва, XI, Скопје 1931, стр. 1, 2, 32, 39.

Међутим, он је наишао на отпор па је зато његова војска „седела овде седум години“.

У средишњом делу Горенца је црква Св. духа. Саграђена је 1937. г. на месту једне, трошне црквице. Око цркве је сеоско хришћанско гробље. На дан црквене славе — другог дана Духова — у Горенцу је сеоски сабор.

У горњем делу села је цамија саграђена крајем XIX века. То је било за време Љатифа, који је био дед данашњег живог Велије (стар 96 година). Пре тога за верске потребе муслимани су посећивали цамију у Охриду. — Број домова и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	66 д.	431 ст.
1948. г.	78 д.	466 ст.
1961. г.	88 д.	589 ст.
1971. г.	94 д.	608 ст.

Порекло становништва. — У Горенцу живи двојако становништво — македонско и албанско. Прво има 57, друго 39 домаћинстава.

а. Македонски родови су: *Ситниковци* (8 к., Митровдан), најстарији македонски род у овом селу. — *Ивановци* (2 к., Св. Никола), по старости су други род у селу. Досељени су из Волина у Струшком пољу. — *Петревски I* (1 к., Митровдан), по старости су трећи род у селу. — *Чолевици* (11 к., „Св. Ђорђија посен“), досељени су из охридског села Куратице. У роду зна се следећа генеалогичка: Лазо (жив, 42 године) — Ристо—Косто, даље претке не знају. — *Николоски* (3 к.) и *Андрејевски* (2 к.), славе Св. Николу. Досељени су из села Валмеја у Дебарци. — *Скокљевици* (9 к.), *Мицкоски* (3 к.), *Климовици* (6 к.), *Тодороски* (5 к.), *Блажевици* (2 к.), *Стојчевци* (2 к.) и *Крстановци* (2 к.), о њиховом месту старине нисам дознао. Први род слави Св. Николу, слава другог рода је „Мартинија“, док остали родови славе Митровдан. — *Петревски II* (1 к.), оснивач рода Најдо (жив, 89 година), дошао је као домазет 1912. г. из охридског села Косеља.

б. Албански родови су: *Таировци* (7 к.), *Бајрамоски* (3 к.), *Бељуљовци* (2 к.) и *Мустафоски* (1 к.), четири најстарија муслиманска рода у Горенцу. Само у роду Бељуљовци ранији кућни језик био је турски. — *Биба* (10 к.), дошли су из села Подхума на планини Караорману. Тамо имају истоимених рођака. Даља старина им је из села Бибај у околини Пишкотеји, Албанија. Знају следећу генеалогичку: Илмија (жив, 70 година) — Демир—Асан. Овде се доселио поменути Демир. — *Дервише* (3 к.), име су добили по претку званом Дервиш. Овде су досељени из наведеног Подхума на Караорману. Тамо имају истоимених рођака. Даље порекло овог рода је „од Скадар“. Одатле су дошли у област Мат, па у Подхум. То је било за време Целадин-бега охридског (прва половина XIX века). У роду знају следећу генеалогичку: Велија (жив, 86 година)—Амет—Љатиф—Бајрам—Амет—Дервиш. Поменути Бајрам доселио се у Подхум, док се његов син Љатиф доселио у Горенце. Љатифов син Авмет био је веома богат у Горенцу: имао је чифлик са 40 ха земље, 200 оваца, доста коња и волова. На њиховој земљи били су чифчије становници данашњег македонског рода Тодоровици. Дељеника рода Дервише осим у Под-

хуму има још у Струшком пољу у селу Ливади (10 к.), па у Охриду (10 к.) и Струти. — *Исе* (7 к.), досељени су из села Мислодежде, такође на планини Караорману. Даље порекло им је из наведене околине Пишкопеје. — *Бургад* (6 к.), досељени су из охридског села Велестова на планини Галичици. Најпре су били Торбени. Овде су примили албански језик пред крај турске владавине. Предак Бајрам пре 1878. г. „бил на гурбет“ у Бургасу у Бугарској. По томе су добили родовско име.

Како је изложено, данас је село по становништву македонско и албанско. Раније је слога међу њима била добра, али у новије време Албанци су се толико осилили да њихови поступци личе на терор над Македонцима. То ми је говорио и један сељак из суседног села Оровника.

Занимања и исељеници. — Око Горенца са западне стране су њиве. Стога земљорадњом се баве сви становници. У знатним количинама, које прегичу за продају, производе се пшеница, дукан и паприка. Земљорадња је у тесној вези са сточарством: само на нађубреним просторима могу бити добре њиве. Од стоке се држе овце, говеда и понеки коњ. Поједини мушкарци у новије време налазе се на привременом раду у иностранству.

Горенце је током времена давало македонске и албанске исељенике. Македонски исељеници налазе се у следећим околним селима: Мислешеву — *Шуковци* (10 к.), Требеништу — *Бочевци* (6 к.) и Мооришту — *Пржевици* (6 к.). — Током 1971—77. г. јавило се знатно исељавање Албанаца у Охрид. Данас тамо има око 40 њихових домаћинстава. Сви Албанци који раде у Западној Немачкој и Аустралији од зарада зидају куће у Охриду. У Горенцу земља се не продаје јер нема ко да је купи. Један старац рекао ми је да ће се сви Албанци иселити из Горенца.

66) Оровник

Положај и тип. — Насеље је крај аутопута Охрид—Скопље, испод гребена Вишо (1.204 m), тамо где се два планинска потока — Капеш и Тројанска река — састају у један. Околна села су: Горенце са С и Подмол са Ј. Оровник лежи на додиру планинске падине са И и котлинске равни са З. Вода за пиће најпре се добијала само са једне чесме. Касније су сељаци ископали бунаре. Од 1970. г. изграђен је водовод са водом из извора Тројани.

Поједини потеси на вишем земљишту источно од села носе ове називе Вишо, Селиште, Чобанче, Чука, Тројанско поле, Маторје, Св. Петка, Тројани, Миратој нивје, Лескоец, Кадица, Марко рамнина.¹⁸⁴ Потеси на нижем земљишту западно од села су: Голема нива, Черешна, Мали ливађе, Широки раздол, Крива врба, Оровнички ливађе, Зло блато, Пајсица, Дукол, Мост, Оровничка капина, Долно поле.

¹⁸⁴ Потес Марко рамнина име је добио по Марку Краљевићу. Прича се: „Он овде од некаде скокнал со коњот.“

Оровник има збијени тип. Разликују се старији део насеља ближе планинској падини, а млађи део насеља крај поменутог пута. У првом делу насеља групе кућа зову се по родовима, на пример: Бомбаловци, Јовковци, Неловци итд. Село има свега 93 домаћинства (1977. г.).

Старине и прошлост. — На гребену југоисточно од Оровника (далеко 2 km) налази се потес Селиште. Народна традиција наводи да је тамо некада било село „од Римјаните“. Тамо постоје знаци старина: бунар, гробови и остаци цркве (в. карту). Становници Оровника на Селишту имали су њиве за „суво жито“. Међутим, сада су те њиве напуштене јер, како се каже, „народот се одал на печалба и државни служби“.

Према данашњем становништву Оровник није много старо насеље, основали су га досељеници вероватно крајем XVIII века. Пред крај турске владавине у Оровнику је било четири чифлика. Њихови власници звали су се: Малик-бег, Сали-ага, Рифат-ефенди, док се име четвртог власника не зна. Први власник чифлика живео је у Дебру, остали у Охриду. Поменути Малик-бег имао је и највише земље — око 50 ha. Земља тих чифлика сва је купљена иза 1912. и 1940. г.

У Оровнику је црква св. Илије и сеоско гробље крај ње. Данашња црква је од 1927. г. Пре тога тамо је била „мала, постара црква“. На дан црквене славе становници овог села имају „ордију“. Тада пре подне пристижу гости код цркве и започиње весеље. Сеоски домаћини госте-рођаке позивају на ручак код својих кућа. Осталим гостима даје се ручак код цркве. Како сам дознао, сеоски сабор о Илиндану сада је посећенији него ранијих година.

Локалитет Св. Петка налази се на риду источно од села. Како се прича, тамо избија слаб извор чијом се водом умивају болесни људи, обично петком. Остатака од старина нема.

Село Оровник повремено је на удару потока званих Капеш и Тројанска река. У јуну 1954. г. ови потоци порушили су једну кућу, три плевне и са планине донели у село седам утопљених волова. Долине наведених потока сада су једним делом пошумљене.

На атарима Оровника и Горенца, са њихове западне стране, 1952. и 1968. г. изграђен је аеродром „Охрид“. Захватио је око 120 ha плодне пољске земље. Највише земље (око 90 ha) аеродром је захватио на атару Оровника. То су потеси Оровнички ливађе и Зло блато. — У селу постоји четворогодишња школа са 54 ученика. Број домаћинстава и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	43 д.	256 ст.
1948. г.	50 д.	371 ст.
1961. г.	76 д.	476 ст.
1971. г.	83 д.	454 ст.

Порекло становништва. — У Оровнику живи досељено македонско становништво. Сви родови потичу од предака који су досељени. Прво досељавање је са краја XVIII века. Тада су насељени преци данашњих родова Мијаковци и Неловци. Остали сеоски родови насељени су током XIX века (изузев једне куће од рода Митрески).

Родови познатог порекла су: *Мијаковци* (11 к.), досељени из мијачког краја на планини Бистри. Како се каже, они су најстарији сеоски род. Од осталих становника Мијаковци и сада се одвајају по неким особинама, на пример, нису довољно дружељубиви, истичу се као добри печалбари и др. — *Цветковци* (16 к., Св. Никола), досељени су из села Сошана у Дебарци. У овом роду зна се следећа генеалогичка: Владо (жив, 52 године) — Атанас — Трифун — Мирче — ? — Цветко, оснивач рода који се доселио. Њихових рођака данас има у поменутом Сошану. — *Јолаковци* (15 к.), досељени су из села Коњског у околини Охрида. У роду зна се следећа генеалогичка: Живко (жив, 31 година) — Илија — Димитрија — Јолак, оснивач рода који се доселио. — *Далчевци* (3 к.), досељени су из села Злести у Дебарци. — *Митрески* (1 к.), дошли су из села Слатине, такође у Дебарци. Овде су од пре 20 година. — *Бомболовци* (13 к.) и *Таневци* (8 к.), славе Св. Атанаса. Некада су чинили један род. Брачне везе између становника ових родова и сада се не склапају. У охридском селу Ливошћу за њих сам чуо да су досељени из Јлина у Албанији. У Ливошћу њихови су рођаци — *Трифуноски* (6 к.).

Родови непознатог порекла су: *Неловци* (14 к.), *Секуловци* (5 к.), *Лошковци* (4 к.) и *Мартиновци* (8 к.), досељени су, али место старине не знају.

Привредне прилике. — Опште је предање да је стока до краја турске владавине 1912. г. више узгајана него данас. Зато су били повољни не само природни већ и друштвени односи (кућне задруге, чифчијство и др.). Међутим, већим развојем земљорадње од поменуте године на пошумљавањем ерозивних терена, као и изградњом аеродрома веома су смањене површине слободне за испашу и ливаде. Стога је број стоке данас нагло опао. Значајна привредна грана млађих становника сада је рад изван села: државне службе и привремени рад у иностранству. Код Оровника 1978. г. подигнут је велики ауто-сервис.

Исељеници. — Оровник током XX века није примао досељенике, али он је у том периоду дао нешто исељеника. Има исељеника у суседним селима: у Орман иселио се род *Тодороски* (2 к.). У Подмол иселили су се родови *Оровчани* (16 к.) и *Лошковци* (6 к.). У охридско село Ливошће иселио се род *Трифуноски*. — Из Оровника има исељеника још у Охриду и Аустралији — свега око 10 домаћинстава. Ти исељеници су гране данашњих сеоских родова — од родова *Јолаковци*, *Цветковци* итд. Ови исељеници напустили су село почев од 1961. г.

67) Подмол

Положај и тип. — Име села је Подмол, Подмоле или Подмолје. Насеље има особито важан саобраћајни положај: лежи на м о л у крај Охридског језера и по томе је постало име села. У Подмолу је и раскрсница путева: из Охрида са ЈИ, Струге са З и Кичева са С. Насеље је смештено и испод гребена званог Краста (1.053 m), на ивици на којој се додирује страна и раван поља. На додирној линији избијају извори. Један извор је на потесу Корија.

Граница сеоског атара води преко следећих потеса: Подмолски ореви, Оровничка капина, Селски пат, Река, Страчка, Св. Размо (манастир). Потеси унутар наведене границе су: Корија, Сува чешма, Козји дол, Кај-изворите, Пески, Блато и Колос. Зато што лежи дуж додирне линије између стране и равни поља Подмол је по типу низно насеље: издужено је у правцу СЗ — ЈИ. Свега има 72 домаћинства (1978. г.).

Старине и постанак. — У Подмолу има доказа о неком старом насељу. То су остаци цркве и стари гробови. Ове старине су у самом селу, испод одсека, а крај сеоске чесме. Кад је и како нестало то старо насеље, сада се не зна. Старо село *Подмол* помиње се у XIV веку као дар српског краља Душана св. Богородици Перивлепти у Охриду.¹⁸⁵

Данашње село је младо: потиче од око 1870. г. Тада су ту била три чифлика. Власници чифлика били су Турци из Охрида. Сваки власник на имању имао је по једну чифчијску породицу. Од тих породица су ова три данашња сеоска рода — *Лошковци*, *Тодоровци* и *Димовци*. Чифчије су својим радом извучиле из земље средства за власника чифлика и за своје издржавање.

Иза Првог светског рата настала је брза продаја чифлик-сахибијске земље. Поред затечених сељака, земљу су куповали и досељеници. Међутим, нагли развој Подмола настао је од око 1970. г. Тада је овде изграђена главна раскрсница аутопутева. То је повукло ново досељавање са свих страна. Ово насеље и сада је у брзом повећавању кућа и становника.

У Подмолу је мања црква цара Константина и царице Јелене. Саграђена је 1929. г. крај једне старе црквине. Од поменуте године црквена слава празнује се и као сеоска слава. Код цркве је мање сеоско гробље.

До 1968. г. становници Подмола углавном су били земљорадници и сточари. Доста су гајили овце. Иако је село крај Охридског језера, његови становници не баве се риболовом. Данас из сваког домаћинства мушкарци су радници у индустрији. Раде у суседним градовима Охриду и Струти. Неки су на привременом раду у З. Немачкој и Аустралији. — Број домова и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	3 д.	16 ст.
1948. г.	14 д.	75 ст.
1961. г.	19 д.	126 ст.
1971. г.	32 д.	176 ст.

Становништво. — Од данашњег становништва Подмола током друге половине XIX века дошла су ова три рода: *Лошковци* (6 к., Св. Никола), *Тодоровци* (2 к., Св. Никола) и *Димовци* (1 к., „Пречиста“ — Мала Госпођа). Лошковци су из суседног Оровника. Тодоровци су из охридског села Завоја. Димовци су из охридског села Вапиле, где су припадали роду Шандаковци, чија је даља старина из околине Пишкотеје у Албанији. Тодоровци у Завоју имају истоимених рођака.

¹⁸⁵ В. Радоваковић: Охрид, Народна енциклопедија, књ. III, стр. 247.

Између два светска рата доселили су се: *Велестовчани* (6 к.) и *Завојчани* (4 к.). Први су из охридског села Велестова, док су други из охридског села Завоја.

Највише је кућа оних досељеника који су дошли од 1970. г. Они су са разних страна: *Оровчани* (16 к.), досељени из суседног села Оровника. — *Луковчани* (10 к.), досељени из села Лукова у Дебарском Дримколу. — *Дебарчани* (10 к.), досељени из разних села у суседном пределу Дебарци. — *Безовчани* (6 к.), досељени из села Безова. — *Орманчани* (2 к.), досељени из села Ормана код Охрида. — *Волинчани* (2 к.), досељени из села Волина у Струшком пољу. — *Охриђани* (2 к.), досељени из Охрида. — *Тетовчани* (2 к.), досељени из Тетова. — *Скопјани* (2 к.), досељени из Скопља. — *Кумановчани* (1 к.), досељени из Куманова.

Нови утицаји. — Гравитација према суседним градовима Охриду и Струги имала је за последицу продирања савремених схватања о култури становања, исхрани, одевању и слично. Народна духовна култура спорије се мења од материјалне, али се и ту запажа процес ишчежавања старих обичаја и сујеверја.

III СЕЛА У ДЕБАРЦИ

68) Ботун*

Положај и тип. — Ботун је село крај самог улаза у Ботунску клисуру са северне стране. Ту у реку Сатеску са десне стране улива се Ботунска речица. Сеоске куће су у њеној долини. Крај Ботуна води аутопут у правцу Охрид—Кичево—Скопље. Околна су насеља: Злести, Белчиште, Песочане и др. Становници се служе водом из бунара и пумпи. Поједини становници пију воду и из сеоске речице. На атару око Ботуна познатији извори су: Бела вода (в. карту), Корита, Кричин, Дивја-вода, Трголошки.

Око села има доста шуме, док је пашњака мало. Крајеви атара носе ове називе: Горна тумба, Јовчиница, Савра, Копрница, Кучков рид, Волковија, Умишта, Калник, Присој, Манастирец, Калуђеров дол, Калуђерка (река), Вели врв (1.053 m), Бела вода, Стрмна краста (1.173 m). — Село има збијени тип. Услед положаја у долини оно је издужено: у правцу СЗ—ЈИ дуго око 800 m. Разликују се: Горна, Средна и Долна маала. Ботун има 71 домаћинство (1978. г.).

Постанак насеља. — Назив села Ботун не изгледа да је словенски. Можда је то влашко-романско име? У историјским изворима

* Како је и у Општем делу овог рада изнето, Дебарца се дели на Горњу, са 7 села, Средњу, са 5 села и Доњу Дебарцу, са 12 села.

1. Села Горње Дебарце су: Арбиново, Лактиње, Годивје, Врбјане, Сливово, Турје и Мрамореч.

2. Села Средње Дебарце су: Сошани, Оздолени, Сл. Чифлик, Слатино и Издегавје.

3. Села Доње Дебарце су: Ботун, Црвена Вода, Песочане, Ново Село, Белчиште, Злести, Лешане, Брежане, Велмеј, Грко Поле, Г. Средоречје и Д. Средоречје.

Ботун се помиње 1582. г. Било је дервенцијско насеље са 27 хришћанских домаћинстава. Припадало је нахији Дебарца.¹⁸⁶

По данашњем становништву Ботун је релативно млађе насеље; основали су га досељеници прикупљани из других насеља. Највише досељеника има из Закамена у Струшкој Малесији и из Старог Села у клисури реке Сатеске. Поменута села сада не постоје. Прикупљање досељеника извршено је око 1820—40. г. Досељеници су основали данашње село у тесној долини Ботунске речице. Неки мисле да је оно по томе добило име: било је тесно „како во бутин“. Међутим, у Ботуну има остатака од старина који упућују на постојање насеља и пре данашњег.

Занимљива старина је на потесу Манастирец. То је истакнуто узвишење западно од села на даљини око 1.000 m. Како се прича, тамо је некада постојао манастирски храм, а вероватно и тврђава. Тамо има и остатака од кућа. На дан манастирске славе, како се казује, код тог храма долазили су становници и из планинског села Радомирова, које сада такође не постоји. Код места Манастирец су локалитети Калуђеров дол и Калиђерка (речица).

У Ботуну су две цркве посвећене В. Госпођи. Мањи храм је „Стара Богородица“, док је већи храм „Млада Богородица“. Овај храм је главна сеоска црква. Како је означено на једном натпису: црква потиче из 1859. г., док је живопис у цркви израђен тек 1895. г. Радили су га Мијаци — браћа Крсте и Костадин Николови из села Лазаропоља. Иконостас у цркви је из 1871. г. — У Ботуну је и црквица св. Арханђела.

Црквена и сеоска слава је на дан В. Госпође (28. VIII). Тога дана раније је приређивана и литија: са крстовима становници су посећивали сеоске храмове и напред наведено место Манастирец. Од 1946. г. литија је престала. Одржава се мања литија другог дана Ускрса око главне сеоске цркве.

Прича се да је некада у Ботуну био сеоски пољак Албанац Велија из струшког села Делажоже. Међутим, он је са дружином опљачкао сеоску црквицу Стару Богородицу. Иза тога око поделе плена они су се побили. Тада је убијен поменути Велија. По њему, кажу, да носи име узвишење Вели врв, југозападно од села.

У Ботуну некада су постојале и две друге значајније зграде — хан и кула. О тој кули постоји народна песма. У њој се наводи следеће: „Куло, куло пуста останала. Прсти крши, солзи поронува. Низ ботунска кула погледнува.“

Југозападно од Ботуна леже албанско-муслиманска села — Коршиште и Делажожа и др. Албанци из првог села пред крај турске владавине у Ботуну су убили 8 истакнутијих мушкараца. Они су потицали од појединих данашњих родова. — Број домова и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	70 д.	415 ст.
1948. г.	93 д.	523 ст.
1961. г.	83 д.	526 ст.
1971. г.	86 д.	453 ст.

¹⁸⁶ А. Стојановски: нав. рад, стр. 161, 162.

Порекло становништва. — Данашње македонско становништво Ботуна потиче од предака који су досељени. Родови су: *Мацевци* (14 к.), *Ничевци* (7 к.), *Јордановци* (6 к.) и *Гроздановци* (4 к.), досељени су из Закамена, сада пустог села у Струшкој Малесији.¹⁸⁷ У првом роду зна се следећа генеалогичка: Климе (жив, 46 година) — Анђеле—Јордан—Смилко, доселио се његов отац са братом. То је било пре око 150 година (око 1830. г.). Поменутог претка Смилка у Ботуну убили су Албанци из суседног села Коришишта. Због тога се Смилков син Јордан одметнуо у комите. — *Костевци* (6 к.), *Апостоловци* (6 к.), *Трпковци* (6 к.), *Карафилци* или *Димовци* (6 к.), *Буровци* (5 к.) и *Јоновци* (4 к.), досељени су из расељеног насеља званог Старо Село. Налазило се у клисури Сатеске, на граници атара Ботуна и Мешеништа. Прича се како је Старо Село било „на паде“, па су зато његови становници прешли у Ботун. У роду Костевци зна се следећа генеалогичка: Нове (жив, 52 године) — Стеван—Силјан—Ђоре, доселио се његов отац Коста. То је било пре око 140 година (око 1840. г.). — *Голикрстевци* (4 к.), досељени су са селишта Пусте кући. Налази се на атару данашњег Ботуна. — *Митревци* (3 к.), место старине не знају.

Наведени ботунски родови у раније време имали су различите кроне славе — Св. Атанаса, Св. Николу и Св. Арханђела. Касније су се становници договорили сви да славе Атанасовдан. И сада је тако.

Занимања и исељеници. — Становништво Ботуна бави се земљорадњом и сточарством. Међутим, та занимања једва могу да подмире потребе мештана. Због тога се део становника издржава радовима изван насеља. То су тзв. „државни работи“. У Ботуну има и неколико пензионера. На атару око села лети влада велика суша, па је стога тада веома раширено вештачко наводњавање земљишта. Вода се добија из Сатеске. До 1946. г. Сатеска је имала и доста риба. — клен, мрена и пастрмка. Тада су се сељаци бавили и риболовом.

Из Ботуна има исељених родова у другим селима Дебарце: у Новом Селу — *Таневци* (4 к.); у Г. Средоречју — *Мацевци* (5 к.), *Настевци* (3 к.), *Савевци* (2 к.); у Д. Средоречју — *Ботунци* (5 к.). — Иза Другог светског рата становништво овог села нашло се у периоду када утичу развој индустрије и школе. Зато једни исељени млађи становници повлаче друге. Највише таквих исељеника има у Охриду (15 к.) и Скопљу (15 к.). Мање их је у Битољу (2 к.), Струги (2 к.), селу Мусинцу код Битоља (2 к.) и у банатском селу Јабуци (1 к.).

69) Црвена Вода

Положај. — Црвена Вода је врло високо село на планини Караману; лежи на висини око 1.000 м. Посматрано са стране, Црвена Вода подсећа више на утврђено насеље: ко овде угледа једну кућу тај види и цело село. Око села има доста шуме.

¹⁸⁷ Упоредити Б. Русић: *Питање Закамена*, Филозофски факултет — Годинешен зборник, кн. 7, Скопје 1950, стр. 5.

Стога је Црвена Вода током Другог светског рата била средиште устаничке власти — војне и политичке. Из овог насеља је леп преглед ниже котлине. Својом висином и шумом село је уопште добро заклоњено. Становници воду за пиће доносе са једне снажне чесме. Она је са доње стране села. Црвена Вода је збијеног типа. Разликују се Горња и Доња махала са укупно 17 домаћинстава (1978. г.).

Црвена Вода има простран атар са бројним потесима. Ти потеси носе ова имена: *Распаће*, *Ребори*, *Нико-врат*, *Добридол*, *Старо село*, *Блажев лаз*, *Папраће*, *Сенокоси*, *Пишишта*, *Турска нива*, *Турски гробишта*, *Равење*, *Баришта*, *Митро-речиште*, *Подкорен*, *Цветков лаз*, *Бело кладенче*, *Маринец*, *Водејичиште*, *Слоништа*, *Кочун*, *Боков орев*, *Ливађе*, *Винен-град*, *Сини брег*, *Присој*, *Рамни лаз*, *Буков дол*, *Осојница*, *Ограђе*, *Василкоец*, *Манастириште*, *Бачилиште*, *Дољно равење*, *Цикои бавчи*, *Камна*, *Кутли*, *Стрмна краста*, *Клинчо кутли*, *Висока краста*, *Горенци*, *Павли дол*, *Осој*, *Нико гумно*, *Брежлики*, *Длабоки дол*, *Под габер*, *Река*, *Орли врв*, *Црн камен*.

Из прошлости села. — Крај Црвене Воде, са јужне стране, протиче речица Кочуница. У народу се прича да су у долини те речице раније постојала два сеоска насеља: једно у горњем долином делу на месту Старо село; друго у средњем долином делу на месту Кочун. Ја сам посетио оба селишта.

Селиште Старо село је југозападно од Црвене Воде. Удаљено је 2 km. Тамо у напуштеним њивама виде се остаци некадашњих кућних зидова и гробова. Тамо је и црквиште ов. Петке. Становници Старог села живели су у већим кућним задругама. За једну задругу прича се да је имала 20 одраслих мушкараца. У тој кући „во атлакот“ било је 27 обешених пушака итд.

Селиште Кочун лежи на долином дну, један километар ниже Црвене Воде. Тамо су добро очувани стари гробови — виде се на локалитету са табуисаним храстовима. Код гробља је црквиште св. Богородице. Код овог селишта избија хладан сумпоровит извор. Наводи се и то да Кочун није био здраво насеље: „децата не траеле од лоша вода“.

Старо Село и Кочун, како се прича у народу, расељена су за време турске владавине — када је био неки „бозгун“ око 1820. г. Тада је у Кочуну последњи остао неки Ђуро. Он се помиње у народној песми која каже: „Бегај Ђуро по дружина да те на вати ужина.“

Село Црвена Вода у историјским изворима помиње се 1582. г. Било је дервендијско насеље са 18 хришћанских домаћинстава. Дервендијско село било је и у XVII веку.¹⁸⁸

Данашњу Црвену Воду око 1820. г. обновила су два домаћинства: једно досељено са селишта Старо село, друго досељено са селишта Кочун. Нешто касније у Црвену Воду дошло је треће домаћинство, потицало је са селишта Мацково у суседној долини Песочанске реке. Сви сеоски родови потичу од тих досељеника.

У Црвеној Води је црква св. Атанасија, саграђена у другој половини XIX века, кажу у времену када је село имало 7 домаћинстава.

¹⁸⁸ А. Стојановски: нав. рад, стр. 295.

Црквена и сеоска слава је Атанасовдан „пролетни“ (у мају). Друга слава свих родова је Петковдан. Црква је до 1946. г. имала 10 на обрађене земље. Црква је земљу добила на поклон од породица које нису имале децу.

Током XIX и на почетку XX века село Песочане, које лежи североисточно од Црвене Воде, било је албанско насеље. Становници из Песочана својим атаром до 1912. г. проширили су се до самих кућа Црвене Воде. Стога са њима је долазило до повремених сукоба. У једном сукобу погинуло је неколико Албанаца. То место носи име Турски гробишта.

Црвена Вода по свом географском положају, како је поменуто, током Другог светског рата била је веома подесна за устаничко кретање. Овде су боравили представници војне и политичке власти. Село непосредно се везује за дубље планинске делове Караормана. Планински и шумовит терен био је као поручен за кретање мање устаничке групе. Стога на планини Караорману, на врху Славеј (1.714 m), 18. августа 1943. г. формирана је прва регуларна македонска партизанска јединица — батаљон „Мирче Ацев“. После неколико дана Дебарца је постала прва слободна територија СР Македоније. На самом врху Славеј подигнут је споменик.

Црвена Вода највише домаћинстава и становника имала је 1921. г. (63 к.) и 1948. г. (54 к.). Тада је било доста задружних кућа са по 15—16 чланова. Међутим, у новије време млађи становници нагло су се исељавали. Сада у Охриду, у тзв. „Црногорској населби“,¹⁸⁹ има око 70 породица из Црвене Воде. Други исељеници су у Битољу, Т. Велесу, Скопљу и Банату. — Број кућа и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	63 д.	360 ст.
1948. г.	54 д.	318 ст.
1961. г.	53 д.	282 ст.
1971. г.	28 д.	128 ст.

Становништво. — Сада је Црвена Вода са малим бројем становника: свега је 10 родова са 17 домаћинстава. Ти родови су: Петревци (2 к.), Смиљевци (3 к.) и Мицковци (1 к.), досељени су из суседног, сада расељеног села Кочун. У роду Мицковци зна се следећа генеалогичка: Никола (жив, 69 година) — Неде—Спасе—Мицко, овде се доселио његов отац. То је било пре око 160 година, односно око 1820. г. — Белевци (2 к.), досељени су из насеља на потесу сада званом Старо село. — Танчевци (2 к.), Филчевци (2 к.), Сагламци (2 к.), Љушовци (1 к.) и Китановци (1 к.) и за њих се претпоставља да потичу из Старог села. Досељеници из Старог села сви су се намножили од једног домаћинства. — Мацковци (1 к.), дошли су из насеља Мацкова, које сада не постоји. Налазило се северно од Црвене Воде у долини Песочанске реке. То су последњи сеоски досељеници. Овде су дошли око 1860. г. Од рода Мицковски је учитељ и књижевник Ванчо Николески, рођен у Црвеној Води 1912. г. (умро у Охриду

¹⁸⁹ Црногорско насеље у Охриду име је добио по предатним становницима пореклом из Црне Горе.

1980. г.). Николески је у својим песмама опевао родно село Црвену Воду, наводећи га под именом Мацково.

Занимања. — Око Црвене Воде су њиве које заузимају мале просторе. Зими се стока чува код кућа; ту се скупља сточно ђубре, којим се гноји земља. Услед велике висине од жита се гаје само раж и јечам. Свака кућа сеје жито само за своју потребу. Због тога су њиве мале. Продуктивно земљиште у Црвеној Води знатно се смањило за последњих 20 година; нема довољно радне снаге. Изван кућа и њива већи простори су под ливадама и шумама.

Исељеници. — У Црвеној Води постојао је род Бучковци, сада исељен. — У суседном селу Песочану има 20 домаћинстава из Црвене Воде. Међу њима од рода Мацковци је 4—5 кућа. — У Новом Селу, такође у Дебарци, иселили су се: Јанкуловци (2 к.), Јаноски (2 к.), Новковци (1 к.) и Методија (1 к.). — У село Враиште код Струге иселили су се родови: Милевци (11 к.) и Танасковци (2 к.). — У охридско село Пештане иселили су се родови: Толевци (20 к.) и Башевци (15 к.). — Димовци (2 к., Св. Арханђељ), живе у селу Броду у Поречу. Тамо су дошли из села Црвене Воде.¹⁹⁰ — Николовци (2 к.), живе у кичевском селу Патецу. Тамо су дошли из Црвене Воде. Предак њиховог рода у месту старине убио је човека.¹⁹¹ — Напред су наведени новији исељеници који живе у Охриду.

70) Песочане

Положај и тип. — Песочане лежи у долини Песочанске реке, у њеном доњем делу, тамо где се наведена река улива у Сатеску (са десне стране). На тај начин ово насеље има изузетно кључан положај: ту код ушћа некада је била, на брду званом Кула, најважнија тврђава у жупи Дебарци. Ту води и једини главни пут у правцу Охрид—Кичево—Скопље. Са овим путем код Песочана у прошлости укрштао се пут из Дебра преко планине Караормана за Охрид. Песочане је чисто, здраво и пријатно насеље. Око села има доста шуме.

Северозападно од Песочана лежи највећи планински део атара. Називи за потесе тамо су: Краста, Кокошарник, Стражник, Кучигас (на карти: Пучигас), Равен, Конац, Славеј, Влчко гумно, Косилишта, Урвишта, Асанова млака, Папрађе, Орли-врв (највиши врх на Караорману — 2.242 m). Источно од Песочана лежи нижи део атара са следећим потесима: Калдрма, Баришта, Манастириште, Кула, Пески и Буков дол.

Село је крај песковитог ушћа Песочанске реке у Сатеску. Ту је најпесковитије место у целој области. По томе је постало име села Песочана. Због положаја у долини Песочане има збијени тип. Издужено је у правцу СЗ—ЈИ. Поједини делови села зову се по родовима: Годивјани, Лактињци итд. Насеље има 48 домова (1978. г.).

¹⁹⁰ П. Јовановић: Порече, Насеље, књ. 28, Београд 1935, стр. 310.

¹⁹¹ Ј. Трифуноски: Кичевска котлина, Скопље 1968, стр. 18.

Прошлост. — Песочане лежи на месту где је природно веома заштићено. Заштићеност нарочито врши веома истакнуто брдо Кула (в. карту). На њему је основица некадашњег утврђења. Заостали су само најтврђи камени делови. У подножју је низија Царево поле; она је очувала успомену на господаре пре Турака.

У средњем веку котлински предео Дебарца био је жупа. Жупски старешина владао је у свим селима своје жупе. По свему изгледа да је средиште средњовековне жупе било код села Песочана и то на месту сада званом Кула. Тек под Турцима средиште Дебарце померило се код данашњег суседног села Издеглавја.

Тврђава на узвишењу Кула била је веома тешка за освајање. Народна традиција наводи да је у тој тврђави „цар владеал“. Како је речено, у подножју узвишења, са јужне стране је наведен потес Царево поле. Постоји и место Манастириште. Тамо има старих гробова. Наводи се да су нападачи ову тврђаву освојили тек после трогодишње опсаде.

Због свега изложеног, Песочане је село старог постанка: најпре у њему живело је словенско-хришћанско становништво. Међутим, у првој половини XIX века, уз помоћ турске државне власти, ту су се са дебарске стране доселили муслимански Албанци, у народу звани „Турци“. Нови досељеници водили су са затеченим старинцима јаку и оштру борбу на свима пољима. Најзад, старинци су били исељени из Песочана. Досељени Албанци Песочана су раселили и друга села у долини Песочанске реке (в. даље).

То што је у Песочану од Албанаца речено и закључено, то је било исто толико важно колико да је решено у Охриду, Дебру или Цариграду. Они су били сејмени и заптије по селима у Дебарци. За њих је 1914. г. Р. Николић написао: „У Песочану Албанци су већим делом пореклом од Дебра.“¹⁹²

До 1912. г. нико од хришћана не би се усудио да преко Песочана иде у Дебар. Муслиманске Албанце Песочане је имало до 1912. г. Тада су они имали око 90 кућа. Наведене године од песочанских Албанаца било је 7—8 одметника-качака на планини Караорману. Одметници су напали групу жандарма и неке су убили. Због тога и да не би служили као јатаци одметницима, Песочане је принудно расељено.¹⁹³

На земљу и у куће исељених Албанаца насељавани су Македонци из околних села. Главне досељенике дала су села Црвена Вода, Годиње и Лактиње. Године 1934. у селу је саграђена црква св. Тиримија и Методија. Отада се свечано прославља црквена слава. Сеоско гробље је код поменутих цркава.

Године 1952. у Песочану је саграђена мања хидроцентрала. Њу покреће вода Песочанске реке, спроведена каналом на десној долиној страни. Брана тог канала је код селишта Радомирова, док је

¹⁹² Р. Николић: *Ширење Арнаута у српске земље*, Гласник Српског географског друштва, св. 3/4, Београд 1914, стр. 119.

¹⁹³ Ови исељеници прешли су у Охрид, Стругу, а затим у струшка албанска села — Коротиште, Делагожда, као и у село Другово код Кичева. — Цамија и муслиманско гробље у Песочану били су у Горњој махали.

хидроцентрала крај Песочана са горње стране. — Број домова и становника у селу кретао се на следећи начин:

1921. г.	90 д.	552 ст.
1948. г.	48 д.	294 ст.
1961. г.	66 д.	355 ст.
1971. г.	47 д.	269 ст.

Становништво. — Како је напред изнето, до 1922. г. Песочане је било муслиманско-албанско село. Приликом државног пописа 1921. г. оно је имало 90 домаћинстава са 552 становника. Међутим, ти становници су принудно исељени поменутих године. Одмах су ту насељени Македонци из околних села. Досељеници се зову по тим селима: *Црвенородчани* (20 к.), *Годињани* (12 к.), *Лактињци* (10 к.), *Врбјанци* (5 к.) и *Арбиновци* (1 к.). Свега је 1978. г. било 48 домаћинстава.

Занимања. — Становништво Песочана до краја последњег рата бавило се једино сточарством и ратарством. Захваљујући знатним површинама на сеоском атару, та занимања задовољавала су потребе становника. Песочане има нарочито подесне просторе за козе, говеда и овце. Међутим, у новије време млађи свет и из овог села радије се одаје другим, тзв. „државним“ службама. Неки се школују и исељавају. Стога су садашње сточарство и ратарство слабије развијена. Највише је смањен број коза и коња.

Исељеници. — У првој половини XIX века, под турском владином, из Песочана иселили су се словенско-хришћански родови. Затим је село расло помоћу досељених Албанаца. Међутим, они су село напустили 1922. г. Од тих исељеника сада има родова у струшким селима: Новом Селу (*Шахири* 1 к.) и Жепину (*Песочанци* 2 к.). У послератном периоду, привучени школовањем и индустријом, исељавају се и млађи македонски становници Песочана. У селу Лескоецу крај Охрида има 8 породица из Песочана. Школске 1978/79. г. четвороразредна школа имала је само 8 ученика. Економски моменти нису били пресудни за исељавање; утичу на то и етно-психички мотиви.

Расељена села. — Долина Песочанске реке, десне притоке Сатеске, има правац СЗ—ЈИ. У тој долини, усеченој у масиву Караормана, раније су била и друга сеоска насеља. Лежала су узводно овако поређана: Мацково, Радомирово и Блашки Кући.

1. *Мацково* је било не много далеко од Песочана са северо-западне стране. То селиште понекад носи име Мацкови кошари. Исељавање из Мацкова вршено је постепено током прве половине XIX века. Последњи исељеници око 1860. г. прешли су у суседно планинско насеље Црвену Воду. Тамо се зову *Мацковци* (в. опис Црвене Воде).

2. *Радомирово* је било најважније насеље у долини Песочанске реке. Традиција наводи да је имало око 300 домаћинстава. У народној

песми наводи се да је Радомирово имало 300 девојака и 200 момака. Село је лежало на левој долиној страни. До њега се стиже после пешачења од једног и по часа узводно од данашњег Песочана. Селиште Радомирово записано је на нашој топографској карти. У шумом обраслом потесу виде се остаци кућних зидова, познају се остаци гробова, цркве и постоји један извор. Потеси око селишта зову се: Глогови, Црвени камења, Река, Осој и др.

Долином Песочанске реке преко Радомирова водио је планински пут у правцу Дебар—Охрид. Постоји предање да је Радомирово насељено услед великих зулума. Чинили су их муслимански Албанци са дебарске стране.¹⁹⁴ То је било у првој половини XIX века. Становници Радомирова иселили су се у друга ближа и удаљенија насеља. У Дебарци их има у селу Лешану — Грбаковци (20 к.). Из Радомирова исељени су око 1840. г. По опустошењу Радомирова, његов атар су присвојили Албанци који су се у XIX веку населили у нижем селу Песочану.

3. *Влашки Кући* је пусто селиште, северније од наведеног Радомирова. Растојање између њих је око 2 km. Селиште лежи на десној долиној страни. И тамо има остатака кућних зидова. Прича се да је тамо било „влашко село“. Једно место носи назив Манастир. Лежи лево од корита Песочанске реке.

71) Ново Село

Положај и тип. — Куће овог села леже на равном земљишту, високом око 772 m. Земљиште је лево од корита Сатеске, а јужно од гребена Новоселско брдо (926 m). Околна су насеља: Белчиште са ЈИ, Песочане са СЗ и Ботун са ЈЗ. Становници се служе водом из бунара, дубоких 9 до 10 m.

Поједини крајеви атара носе ове називе: Падиње, Водејнчиште, Под-црква, Стара ограда, Престаји, Царево поле, Врба. — У целини, Ново Село има збијени тип. Крајеви се зову по родовима. То су: Камберовци, Таневци, Тренески и др. Село има укупно 31 дом (1978. г.).

Постанак. — Ново Село, као што и име каже, младо је насеље; потиче од чифлика основаног око средине XIX века. Пред крај турске владавине била су три власника чифлика — Ајрула, Емија и Шериф. Они су живели у Охриду, док су земљу обрађивали хришћани „исполци“ (наполичари). Било је око 10 домаћинстава. Потпцали су из ових села у Дебарци: Белчишта, Лактиња, Злести, Црвене Воде итд.

Данас само четири сеоска рода потичу од тих исполција — Марковци, Силјановци I, Камберовски и Прензовци. Остали бројнији родови насељени су у периоду између два светска рата. — Око 1926. г. власници чифлика у Новом Селу земљу су брзо продали

старијим сеоским становницима и досељеницима. До поменуте године ово насеље носило је име *Чифлик*. Отада је добило данашње име.

Потес Царево поле припада становницима Новог Села и Ботуна. Како се верује, име потеса је по некадашњем цару, чија се тврђава налазила на важном градишту званом Кула. Оно је код суседног села Песочана (в. опис тога села).

У Новом Селу са источне стране је црква В. Госпођа. Крај ње је сеоско гробље. Црква потиче од 1928. г. Црквена и сеоска слава је на дан В. Госпође, 28. августа. — Број домова и становника у Новом Селу кретао се на следећи начин:

1921. г.	7 д.	45 ст.
1948. г.	37 д.	201 ст.
1961. г.	47 д.	241 ст.
1971. г.	39 д.	177 ст.

Порекло становништва. — Македонско становништво Новог Села потиче од досељеника. Сеоски родови досељени до краја турске владавине 1912. г. су: *Марковци* (2 к.), дошли су из суседног села Белчишта. — *Камберовци* (4 к.), дошли су из села Лактиња у горњем делу Дебарце. — *Прензовци* (1 к.), дошли су из села Сликова, такође у горњем делу Дебарце. — *Силјановци I* (1 к.), дошли су из села Врбјана у горњем делу Дебарце. — Наведени родови до поменуте године били су „исполци“.

Сеоски досељеници из времена између два светска рата су: *Силјановци II* (2 к.), досељени су из села Локова у Струшкој Малесији. — *Таневци* (4 к.), досељени су из суседног села Ботуна. *Стојковци* (2 к.) и *Пупановци* (2 к.), досељени су из суседног села Белчишта. — *Тренески* (3 к.), досељени су из Годиња у горњем делу Дебарце. — *Јанкулоски* (2 к.), *Јаноски* (2 к.), *Новковци* (1 к.) и *Методија* (1 к.), досељени су из села Црвене Воде на планини Карорману. — *Деспотовски* (1 к.), досељени су из суседног села Лешана. — *Алексоски* (2 к.), досељени су из Арбинова у горњем делу Дебарце. — *Божиноски* (1 к.), досељени су из охридског села Куратице.

Занимања и исељеници. — Са јужне, источне и западне стране Новог Села су њиве. Стога земљорадњом се баве сви становници. Земљиште се већим делом наводњава. Међутим, земљиште је знатним делом песковито, па се мора често наводњавати. Сељаци кажу да за продају претичу мале количине производа. То су кукуруз, поврће и дуван.

Становништво Новог Села повећавало се до краја 1961. г.; тада је насеље имало 47 домаћинстава. Иза тога, услед развојка индустрије и школа, број домаћинстава због исељавања опадао је. Године 1978. Ново Село је имало 31 домаћинство. Тада је свако друго домаћинство имало по једног старца или старицу.¹⁹⁵ Исељеници живе у Охриду: једни су повлачили друге, махом рођаке.

¹⁹⁴ Каже се: „Радомирово се иселило од Турците и од маки.“

¹⁹⁵ У школи Новог Села 1978. г. било је 8 ученика.

72) Белчиште

Положај и тип. — Иако је Дебарца изразита целина, у њој се могу издвојити три дела са посебним одликама, као Долна, Средна и Горна Дебарца. Седиште Доње Дебарце је Белчиште. Ово насеље лежи на котлинској равни високој 770 m. Околна су села: Ново Село, Злести, Долно Средоречје, Грко Поле и др. Становници се служе водом из бунара.

Кроз село тече Брежанска речица, која дотиче са истока. Она надође када су јаке кише, али не чини селу велике штете. Око Белчишта лежи простран атар, који захвата низију. Поједини крајеви атара носе ове називе: Загон (мал и голем), Преста, Лешански пат, Чаушица, Вратика, Љубинска врба, Сијамица, Под-село, Ђошпој, Бранејнца, Чунејца, Слогод, Сини вирои,¹⁹⁶ Ливађе, Голема трска и Катунште.

Село је збијеног типа. Сродничке куће су једна другој ближе и више груписане. Поједини делови Белчишта зову се по родовима, на пример, Таневска маала, Боцевска маала, Поповска маала и др. Укупно има 172 домаћинства (1978. г.).

Старине и прошлост. — Врло су оскудна предања о постанку и ранијој прошлости Белчишта. А многи подаци говоре да је село старог постанка. У њему има старина и нешто стариначких родова. Старине се налазе око села на потесима Старо село, Катунште и Св. Атанасија. Први потес лежи западно, други је северно, док је трећи источно од села.

На потесу Старо село један локалитет носи име Пусте кући. То је на граници атара са суседним Новим Селом. Тамо има остатака кућних зидова. На потесу Катунште откопавани су некадашњи гробови. На потесу Св. Атанасија прича се о некадашњој старој цркви итд.

Од краја XVIII и током XIX века турску владавину у селима Дебарце преузели су муслимански Албанци из суседне Дебарске области на северозападу. Они су као аге и бегови „со сила“ или помоћу поклона од стране турске власти захватили плодну земљу у селима Дебарце. Тако је било до 1912. г. Чак су у Дебарци образовали и једно албанско село — Песочане.

Током XIX века сва земља на атару Белчишта припадала је дебарским Албанцима. Власници чифлика пред крај турске владавине звали су се: Тосум, Рифат, Биљал, Бесим и Самија. Само један власник чифлика, по имену Саџиман, живео је у Охриду. Преци данашњих сеоских родова били су „исполци“. Они су 1912. г. бројали око 50 кућа.

Крај села са северне стране је црква св. Николе. Нико не зна када је саграђена. Сеоски сабор одржава се на дан Св. Атанасија „летњег“ (у мају). Тада овде долазе бројни гости. Сеоско гробље

¹⁹⁶ Потес Сини вирои је северозападно од Белчишта (в. карту). Тамо један „баталак“ простран је око 300 ha. На том месту не могу ући ни људи ни стока. Ово баровито земљиште постаје изливањем карстних врела у подножју брда Краста.

је код цркве. Тамо има веома карактеристичних надгробних споменика.

Белчиште је задржало карактеристике мањег сеоског насеља све до краја турске владавине. Иза тога је почело напредовати. Како је речено, Белчиште је центар за доњи део Дебарце. Због тога овде од 1913. г. био је административни центар, а током Другог светског рата насеље је постало мало локално тржиште. Пазарни дан био је петком.

До 1965. г. у Белчишту је била општина за целу Дебарцу. Због тога ово насеље чини прелаз од села ка варошици. У непосредној близини саграђена је мања фабрика. Тамо су запослени млађи мушкарци и жене до 30 година старости. Белчиште има пошту, осмогодишњу школу, амбуланту, три продавнице и земљорадничку задругу — „Трајче Дојчиновски“. — Број домова и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	136 д.	850 ст.
1948. г.	175 д.	989 ст.
1961. г.	238 д.	1.203 ст.
1971. г.	197 д.	786 ст.

Порекло родова. — Македонско становништво Белчишта састоји се од родова стариначких и досељених. Старинци имају 99, досељеници 73 домаћинства.

Стариначки родови су: Каљушовци (10 к.), Гредовци (10 к.), Превци (8 к.), Буљковци (6 к.), Белковци (4 к.), Шећировци (8 к.), Лупановци (9 к.), Тошевици (4 к.), и Боцевици (20 к.), сви славе Св. Николу. — Поповци (12 к.) и Бутевци (8 к.), славе Петковдан. У роду Поповци 1946. г. поделила се кућна задруга која је имала 40 душа.

Досељени родови су: Таневци (око 40 к., Св. Никола), досељени су током турске владавине из села Требеништа у струшком делу области. Тамо су били старинци. — Крчевци (8 к., Св. Никола), досељени су такође током турске владавине из села Слатина у средњем делу Дебарце. Тамо су припадали роду Перивелковци. — Чивлижани (10 к., Св. Никола) и Василевци (15 к., Митровдан), место старине не знају.

Привредне прилике. — Становници Белчишта до 1961. г. бавили су се поглавито земљорадњом и сточарством. Земља даје доста рода, па због тога свет се није исељавао. Наведене године село је имало највећи број домова (238) и становника (1.203). Међутим, иза тога настала су исељавања у Охрид.¹⁹⁷ Да би се задржала исељавања, 1975. г. у Белчишту почела је са радом мања фабрика ауто-делова са око 120 радника. Она је у саставу охридске фабрике „Херој Тоза Драговић“, односно аутомобилске индустрије „Црвена застава“ у Крагујевцу. Ново фабричко предузеће, које је израсло на атару јужно од села „прогутало“ је доста плодне земље, а истовремено изазвало грађевинску делатност дуж пута до фабрике. Село се спојило са

¹⁹⁷ Подаци месне канцеларије у Белчишту.

фабриком и знатним делом напустило стару пољопривредну производњу.

Исељеници. — Наведено је велико исељавање из Белчишта у Охрид. Исељеници су отишли од 1971. г. Како се каже: белчишки исељеници у Охриду сада су груписани у три посебне улице. — Сасвим је исељен род *Соколовци*. Били су досељени из села Мешеишта у струшком делу области. Слава им је била Петковдан. — Других исељеника из Белчишта има у суседним селима: Новом Селу — *Стојковци* (2 к.), *Пупановци* (2 к.), *Марковци* (2 к.); у Г. Средоречју — *Иљоски* (5 к.), *Настоски* (4 к.) и *Ушкоски* (3 к.); Д. Средоречју — *Целоски* (5 к.) и *Циљкановци* (5 к.); Слатинском Чифлику — *Петревци* (4 к.); Грком Пољу — *Букачовци* (2 к.) и *Оздолену* — *Гавриловици* (6 к.).

73) Злести

Положај и тип. — Куће овог већег села леже у крајњем јужном делу Дебарце. Злести је на дну долине сеоске речице, тамо где она напушта високо земљиште на југу и прелази на котлинско дно на северу. Положај је веома подесан из економских разлога. Вода за пиће добија се из бунара и са једне чесме.

Називи потеса на планинском делу атара су: Бозоец, Петроец, Мечкоец, Длабоки дол, Кошара, Вујкој круши, Свињишта, Бигла, Средни дол, Присој, Мирилојец, Варница, Буков дол, Вирои, Кочин нов кладенец и Преслап. — Називи потеса у пољском делу атара су: Раштани, Големо и Мало Зајачко долче, Дрена, Речиште, Сморна вода, Раскрс, Чаушица, Под-калдрма, Корбулица, Међу-паће, Грамађе, Леска, Капештец, Крстон и Лозиште.

Злести је збијеног типа. Разликују се делови села који се зову по родовима, на пример: *Миленковци*, *Рампевци*, *Ширковци* и др. Насеље има укупно око 100 домова (1978. г.).

Прошлост села. — Злести спада у особито стара села ове области. На његову велику старост били су од утицаја подесни географски и привредни услови. Због тога ово село у Дебарци има и највише стариначких родова.

Обрађена земља на сеоском атару током XIX века припадала је појединим власницима чифлика. Међутим, у другој половини тога века једини власник земље постао је Ајредин-ага „Дебранецот“. Његова мајка из Дебра била је преудата за једног Турчина који је имао чифлик у суседном селу Г. Средоречју. Он је Ајредину, који је био његов „посинок“ купио у селу Злести земљу пространу 20 ха (или 60 „кила“). Иза тога Ајредин је овде саградио кућу и купио земљу од других сеоских власника чифлика. Тако је образовао посед велики око 100 ха. Он је и од сељака, због дугова, одузео око 20 ха боље земље. Укупно је имао 120 ха земље.

Такво је стање остало до 1912. г. Иза тога његови наследници земљу су продали сељацима. То је било у периоду од 1920. до 1930. г. До 1912. г. становници Злеста имали су слабе крчевине

само на планинској падини јужно од села. Сада су те крчевине напуштене и обрасле шумом.

У овом селу постоји лепа, солидно саграђена црква из 1899. г. Те године живопис на црквеним зидовима израдио је неки Крста из Галичника или Лазаропоља. Црква је посвећена св. Ђорђу. Стога о Ђурђевдану овде се одржава велики црквени и сеоски сабор. Крај цркве на падини види се лепо уређено гробље. То је веома старо гробље са карактеристичним надгробним споменицима.

Становници Злести често су били у споровима око шуме и паше са становницима села Мешеишта, које лежи југозападно од планинског пребена. У једној свађи убијен је човек из Мешеишта. То је било током Другог светског рата.

У средини села је заједничка чесма. Ту је спроведена вода са једног извора у горњем делу насеља. Злести има четвороразредну школу са 27 ученика (1978. г.). Број ученика раније је био 50 до 60. — Број домова и становника у селу кретао се на следећи начин:

1921. г.	98 д.	720 ст.
1948. г.	115 д.	701 ст.
1961. г.	138 д.	680 ст.
1971. г.	132 д.	550 ст.

Становништво. — У овом селу очуван је велики број старинаца. Стариначки родови су: *Миленковци* (16 к.), *Рампевци* (15 к.), *Поповци* (5 к.), *Ширговци* (14 к.), *Неделковци* (5 к.), *Степановци* (3 к.), *Ђоршевици* (12 к.), *Ђоревци* (5 к.), *Колевци* (3 к.), *Пашовци* (5 к.) и *Беговци* (5 к.). Крсна слава свих поменутих родова је Св. Никола. Записао сам још ове податке о појединим родовима. Колевци, Ђоревци и Ђоршевици потичу од три брата. Оснивач рода Ђоршевици имао је пет синова и задругу од 70 чланова.¹⁸⁸ Од његових синова су данашњи становници поменутог рода. Нове Маркоски (жив, 91 година — учитељ) навео ми је ову генеалогiju — Марко I — Марко II — Анђеле — Деско — Ђорђу, оснивач рода. — Родови Рамповци и Поповци потичу од истог претка. — Родови Ширговци и Беговци такође потичу од истог претка.

Досељени родови су: *Локовци* (6 к., Петковдан), пореклом из села Локова у Струшкој Малесији. — *Јолевци* (6 к., Атанасовдан), за њихово место старина се не зна.

Занимања и исељеници. — До краја Другог светског рата становници овог села живели су од земљорадње и сточарства. Највише су гајили кукуруз, стрна жита и стоку. Међутим, иза наведеног рата и овде прилике су се измениле. Млађи становници упустили су се у Охриду, а појединци раде и у мањим фабрикама суседних села — Белчишта и Лешана. Земљорадња и сточарство сада нису развијени као раније. Највише је смањен број коза, коња и волова.

Род *Даљчевци* (3 к.) иселио се у охридско село Оровник. — Род *Гроздановци* иселио се у Охрид.¹⁸⁹ — Иза Другог светског рата

¹⁸⁸ У поменутој задрузи било је 18 мушкараца и 17 жена. Задруга је саградила воденицу, која је касније дељена према мушким наследницима.

¹⁸⁹ А. Урошевић: Охрид, стр. 12, 13.

и становништво овог села нашло се у периоду када утичу развој индустрије и школе. Зато једни млађи исељеници повлаче друге. Исељеници углавном живе у Охриду. Укупан број становника од 1948. до 1971. г. смањен је за око 150 душа. У многим кућама сада живе само остарели родитељи.

Расељено село Раштани. — На граници атара данашњих села Злести и Ботуна, а у северном подножју гребена Копрница, лежало је мање село *Раштани* (или *Рапани*). Атар Раштана захватао је следеће веће потесе: Големо Зајачко долче, Поречиште, река Матица, Голема горица, Мешенишка планина, Дол.

У селу Раштану живело је словенско-хришћанско становништво. То је било старо насеље. Имало је цркву посвећену М. Госпођи („Пречиста“) и гробље око ње. Становници суседног села Злести у гробљу Раштана откопали су камену плочу на којој је била означена 1450. г. Плоча је пренета у Охридски музеј.

Народна традиција наводи како се у Раштану под Турцима догодило убиство. Због тога сви становници морали су се иселити. Још се наводи да су исељеници из Раштана основали истоимено насеље код Кичева. Расељавање Раштана изгледа да није тако давно. До 1905. г. његов атар водио се посебно у списку спахијских дажбина. Тек наведене године атар Раштана припојен је атару суседног села Злести. То је извршио Ајрадин-бег, власник чифлика у поменутом Злести.

74) Лешане

Положај и тип. — Лешане лежи на додиру нижег земљишта (750 m) са севера и планинске падине на југу. А свака граница између две врсте земљишних облика је повољна за положај и развитак насеља. Око Лешана су следећа села: Злести са запада, Грко Поле са севера и др. Становници се служе водом из бунара.

Поједини крајеви атара у пољу носе ове називе: Средполе, Крстец, Горно поле, Бобишта, Преку река. Крајеви атара на вишем земљишту су: Градиште, Кутлиште, Српница, Пија, Благ дол, Чачко дол и Скала. — У целини, село има збијени тип. Свега је шест махала, колико је и сеоских родова. Највеће су махале: Расолковска, Грбановска и Мутавцијска. Укупно Лешане има око 130 домова (1978. г.).

Старине и прошлост. — Крај Лешана са североистока издиже се узвишење Градиште. Високо је 1.087 m. Његово име показује да је тамо била тврђава. Становници причају како се данас на Градишту могу наћи остаци некадашњих зидова.

Постоји предање да је некада источно од Лешана, у долини Брежанске реке, постојало село *Јаорец*. Међутим, преко тог села водио је пут у правцу Дебарца — Демир хисар. Једном су три брата из тог села — Лешан, Брежан и Велуш — убила неког путника. Због тога они су се иселили: један брат основао је данашње Лешане, други брат основао је село Брежане, трећи брат је основао село Велмеј.

Од оснивача Лешана потичу ови данашњи сеоски родови — Расолковци, Мутавциовци, Ђунчаровци и Шумкаровци. Сви имају исту славу — Св. Николу. У Лешану постоје још два друга рода — Грбаковци и Пупановци, познији досељеници. И њихове су славе друкчије — код првог рода Петковдан, код другог рода „Мартинија“.

У близини Лешана са западне стране на лепом положају је манастирић Сви Свети (в. карту). Потиче из XV века (1452. г.). На зидовима су добро очуване фреске. Храм је подигао *Никола Божић* из „града Охрида“.²⁰⁰ Натписи су дати на словенском језику. До тог старог храма 1923—25. г. саграђена је велика црква. Крај ње је тада саграђен и леп манастирски конак. Био је намењен да послужи као девојачка школа. Уопште, овде је било важно црквено средиште у доњем делу Дебарце. Пре Другог светског рата ту је боравио прота Кирил Стојкоски из села Локова у Струшкој Малесији. И сада у овом манастиру борава један калуђер родом из Србије.

До 1912. г. обрађена земља на атару била је „беговска“. Постојала су четири власника чифлика — Назиф, Бедет, Целадин и Тафит. Каже се да су сви били „Дебрани“. Од 1919. до 1930. г. сељаци су земљу купили од поменутих власника. Године 1912. село је имало 60—70 кућа.

У Лешану постоје још три црквице: св. Петра, св. Атанасија (сада порушена) и св. Богородице. Код прве црквице је сеоско гробље. — У селу постоје две опште славе — једна на дан Свих Светих, друга на Петровдан. Тада се за госте приређује ручак код сеоске цркве. — Број домова и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	83 д.	496 ст.
1948. г.	115 д.	709 ст.
1961. г.	144 д.	769 ст.
1971. г.	152 д.	703 ст.

Становништво. — Стариначки родови „од замандан“ су: Расолковци (око 40 к.), славе Св. Николу. — Мутавциовци (око 27 к.), славе Св. Николу. — Ђунчаровци (10 к.), славе Св. Николу. — Шумкаровци (9 к.), славе Св. Николу.

Досељени родови су Грбаковци (око 30 к.), слава им је Петковдан. Досељени су из сада расељеног села Радомирова које је било на планини Караорману у долини Песочанске реке. Овде су дошли око 1840. г. Знају следећу генеалогiju: Атанаско (жив, 50 година) — Дамњан — Најдо — Силјан, доселио се Силјанов отац. — Пупановци (14 к.), слава им је „Мартинија“. Место старине не знају.

Привредне прилике и исељеници. — Становници Лешана имају простран атар подесан за земљорадњу и сточарство. То су привредне гране које се допуњују. Таква комплементарна земљишна основа створена је као једна географска целина око насеља. — Крај Лешана

²⁰⁰ К. Костић: *Наши нови градови на Југу*, Београд 1922, стр. 43; А. Урошевић: *Охрид*, стр. 11.

је мање индустријско предузеће „Електромонтажа“ за израду челичних конструкција и електрофилтера. У њему ради знатан број овдашњег становништва. Зато Лешане нема исељавања из новијег доба. Дознао сам за неколико раније исељених родова. То су: Цветковци (13 к.), иселили су се у суседно село Велмеј. — Род Деспотоски (1 к.), иселио се у суседно Н. Село. — Родови Чифлигаровци (4 к.) и Цамбазовци (1 к.), иселили су се у охридско село Лескоец.

75) Брежане

Положај. — Брежане лежи у крајњем југоисточном делу Дебарце: налази се у горњем делу Брежанске реке и на економски повољном положају. Његови становници користе разнолике природне услове: крчевине за биљне културе, пашњаке за сточарство и шуме за лов и друге потребе. Земљиште око села је пребогато изворима. У долини Брежанске реке ређа се извор до извора. Зато се каже да Брежане има добру земљу, здраву воду и леп свет.

Илинско-плакенска планина источно од Брежана представља јединствен планински венац правца Ј—С. Код Брежана води прелаз између Дебарце и Железника. Ту је у прошлости по потреби обављан саобраћај. Поједина места око села носе ове називе: Долно брдо, Стара кућа, Старо село, Селиште, Илинска црква, Бигла, Јаоречка река, Драгулица, Брегој, Попова нива, Комјаник, Влашко село, Србинов камен, Рамни газ, Широко гариште, Модрич, Студена вода, Папи (стеновита литица), Речка и др.

Брежане има збијени тип. Има свега три махале и свака махала је група породица које припадају истом роду. Те махале су: Василевска или Долна (20 к.), Белеска (16 к.) и Цветкоска (16 к.). Свега село има 52 домаћинства (1978. г.).

Прошлост. — Брежане је старо село. Како се прича, оно је најпре лежало на потесу званом Селиште. Тај потес налази се 2 km узводно од садашњег положаја. За време Турака становници са Селишта основали су село на данашњем положају. Премештање насеља изгледа да је било пре око 140 година. Неки становници са Селишта прешли су у ниже потпланинско село Велмеј.

На атару Брежана постоји и потес Старо село. Он лежи „погоре“ од данашњег насеља. Становници наводе да се и тамо налазе остаци некадашњих кућа: нарочито има „препи“ и др. — У Брежану су две цркве: св. Атанаса и св. Николе. Прва црква је старија и главнија. Тамо је и сеоско гробље. Иначе у овом насељу постоје два општа сабора — један на дан Св. Атанаса и други на дан Мале Госпојине.

У Брежану увек су била развијена само два занимања: сточарство и земљорадња. Та занимања су у тесној међусобној вези, јер само на нађубреним просторима могу бити добре њиве. Памти се да су 1954. г. сви сељаци гајили око 8.000 оваца. За потребе те стоке лети су власници имали заједничка бачила на Илинској планини, на потесу званом Рамни гоз. Године 1975. тамо су била последња три бачила. Око Брежана раније је било и много сточарских појата, овде званих „кошаре“ (в. топографску карту).

Сеоске породице увек су биле предвојене, један део укућана са стоком налазио се код „кошара“. Старији су били тамо када није било пољских радова, а када стигну послови око косидбе, жетве и брања кукуруза, онда би у селу остајали старији, док су млади били тамо где су и пољски послови. — Број домова и становника у Брежану кретао се на следећи начин:

1921. г.	110 д.	698 ст.
1948. г.	138 д.	742 ст.
1961. г.	101 д.	547 ст.
1971. г.	91 д.	425 ст.

Становништво. — Становништво Брежана намножило се од некадашња три домаћинства. Зато се оно дели на три рода. Родови су: Василевци (20 к.), Белевци (16 к.) и Цветковци (16 к.). У роду Белевци (старије име Трпчевци) знају следећу генеалогију: Никола (жив, 50 година) — Мишко—Ристо—Србин—Стрезо. Прадак Стрезо прешао је са потеса Селиште у данашње насеље. Како се у народу сматра, то су стариначки родови. До 1948—71. г. ови родови имали су много већи број кућа него што је случај сада. Међутим, они су се смањили услед исељавања.

Исељеници. — Из Брежана има исељеника у нижем пољском селу Г. Средоречју. То су: Марковци (7 к.), Миленковци (2 к.) и Божиноски (1 к.). — Године 1948. Брежане је имало највећи број домаћинства (138) и становника (742). Међутим, отада оно непрекидно је смањивано. У септембру 1978. г. опало је на 52 куће. Ти новији исељеници већином живе у Охриду и у селу Трновцу код Прилепа. Цени се да у Охриду има око 50 к., а у Трновцу око 40 к.²⁰¹ Мањи број исељеника је у демир-хисарском селу Сувом Долу (6 к.) и у Битољу.

76) Велмеј

Положај и тип. — Села се обично подижу тамо где има живе воде и земље за обрађивање. То правило много вреди и за насеље Велмеј. Лежи у подножју кречњачког масива Остри врх (1.303 m). Ту избија јако карстно врело — Горњи и Долни исток. Његова вода покреће воденице, једну ваљавицу, даје воду за главне сеоске чесме и за наводњавање пољопривредних култура.

Атар око Велмеја је веома простран. На планинском делу атара су ови потеси: Волниште, Буроец, Селце, Пералије, Суви дол, Крапчи дол, Лиска падина, Горно бачило, Чести раз, Горно поле, Осој, Та-виње, Варници. У сеоском пољу су ови потеси: Вучишта, Калуђерица, Пашина горица, Малица, Трендавилица, Ђелија,²⁰² Блато, Бостаниште, Темјаница, Јаорец, Кутлина,²⁰³ Гладница, Песидолце, Поповски кошари, Пејков рид, Печарница, Петрески лаз.

²⁰¹ Неки исељеници из прилепског села Трновца вратили су се у Охрид.

²⁰² На потесу Ђелија каже се: „је најубавото место“.

²⁰³ На потесима званим Вучиште и Кутлина има већи број лепо очуваних вртача.

Велмеј има јако збијени тип. Куће су груписане по родовима. То су: Славковци, Новевци, Црниновци итд. Пошто се граде од камена, куће трају дуго. Неке су саграђене пре сто и више година. Свега је у Велмеју око 264 куће (1979. г.).

Старине и прошлост. — На Илинској планини источно од Велмеја, како се прича, има остатака од четири градишта. Та градишта су: на потесима: Селце, Горно поле, Осој и Ђавине. Највеће градиште је на потесу Горно поле. На потесу Селце познају се некадашње кречане и др.

Велмеј спада у стара села у доњем делу Дебарце. Међутим, првобитно насеље лежало је на потесу сада званом Велики дол. То је 800 m североисточније од данашњег сеоског положаја. Становници тог села више су се бавили сточарством. У другој половини XVIII века то село променило је положај: основано је на данашњем месту крај карстног врела Горни и Долни исток. Промену положаја извршили су преци ових стариначких родова: Славковци, Новевци, Станковци, Органциовци, Сугаревци и Темјановци.

Промена положаја села у народној традицији објашњава се на следећи начин: Врело Горни и Долни исток најпре је избијало на потесу званом Велики дол. Тамо се налазило и старо село Велмеј. Међутим, вода поменутог врела у другој половини XVIII века почела је да избија код данашњег места. Зато је и насеље променило положај.

На Илинској планини је и место Волниште. Прича се да је и тамо некада избијало јако врело. Међутим, у том врелу једном се утопило дете неког влашког сточара. Због тога он је са вуном затворио отвор врела, па је и та вода избила у данашњем селу.

Из старог Велмеја извршена су иселјавања и у суседну област Демир-хисар. Тамо су иселјеници основали посебно насеље — *Велмевци*. Становници данашњег Велмеја у поменуто насеље Велмевци раније су ишли на косидбу и тада су слушали од стараца који су им говорили: како су они пореклом из Велмеја у Дебарци.

Крајем XVIII века турска власт хтела је да утврди чија је земља села Велмеја. Као сведоци позван је по један предак од данашњих стариначких родова — Славковци (поп Иван), Сугаревци и Органциовци. Предак првог рода изјавио је да је земља „рајатска“, док су остали изјавили да је земља државна („емљак“). Тако је цео пољски део атара одузет од сељака, а предак рода Славковци је убијен. Отада је Велмеј постао чифлик-сахибијско село.

Плодна пољска земља на атару Велмеја од краја XVIII века припадала је појединим „турским“ феудалцима. Пред крај турске владавине овде је било неколико власника чифлика. Из Охрида власници су били: Сабрија, Ваис, Кадрија, Осман, Мемет Алија. Из Дебра власници чифлика били су браћа Муарем и Ариф. Они су имали највише земље, а били су власници и главне сеоске воденице.

Сеоски становници до 1912. г., „како исполци“, обрађивали су земљу наведених чифлик-сахибија. Иза тога земља је прешла у власништво сељака. Једни су је купили, док су је други добили помоћу аграрне реформе 1936. г.

Становници Велмеја имају 3 цркве: црква св. Николе је у средини села (ту је и сеоско гробље); црква св. Ђорђа је „над село“; док је црква Ваведење у пољу на месту Ђелије. Последња црква је најстарија. Прва црква је из друге половине XIX века. Црква св. Ђорђа је из 1935. г.

Велмеј лежи на додиру падине Илинске планине углавном са истока и котлинске равни са запада. На поменутој планини највиши део носи име Лиска: висок је 1.909 m. Тамо се налази травна површина („рудина“) пространа око 400 ha. То је заједничка паша за четири околна села: Велмеја, Слатине, Илина и Прострања.

На поменутој планинској паши до 1940. г. напасали су овце и поједини крушевски Цинцари. Пашу под закуп некада су добијали од поменутих села, а затим од државне власти. На Лиски је лети напасана стока (овце, коњи, говеда) и из села Велмеја. Последњих година ову планинску пашу под закуп издаје Интересна заједница за одгој и коришћење високих паша при Охридској општини. Плаћа се 10 дин. за главу ситне стоке, а 50 дин. за главу крупне стоке. Становници Велмеја 1978. г. тамо су имали само једно бачило са 1.200 оваца.

Овде износимо бројно стање кућа-домова и становника од 1921. до 1971. г.:

1921. г.	151 д.	949 ст.
1948. г.	198 д.	1.186 ст.
1961. г.	249 д.	1.217 ст.
1971. г.	254 д.	1.092 ст.

Данашње становништво. — Како је изнето сада Велмеј укупно има око 264 домаћинства. Једна половина домаћинства долази на старинце (126 к.), а друга половина на досељенике (138 к.).

Стариначки родови или „староседелци“ су: *Славковци* (око 50 к.), *Новевци* (око 50 к.), *Станковци* (8 к.), *Органциовци* (7 к.), *Сугаревци* (6 к.) и *Темјановци* (5 к.). Како се прича, само преци ових родова некада су живели на селишту Велики дол. У роду Славковци постојао је познати свештеник по имену Иван. Њега су убили Турци на месту сада званом Иванова ливада.²⁰⁴

Досељени родови су: *Иљовци* (14 к.) и *Андреевци* (6 к.), славе Св. Николу.²⁰⁵ То су први сеоски досељеници. Дошли су крајем XVIII века из суседног, сада расељеног села Јаореца. — *Црниновци* (44 к.), досељени су после предњих родова из села Цера у суседном Демир-хисару. У роду зна се следећа генеалогичка: Златан (жив, 55 година) — Петре — Србин — Анђелко — Ризман — Анђелко — Јане, оснивач рода који се доселио. То је било пре око 200 година (око 1780. г.). Тада је село Велмеј било на данашњем положају. — *Недељковци* (9 к.), досељени су из села Прострања у суседном Демир-хисару. Недељковци и Црниновци и данас одржавају старо кумство које су имали још у поменутом Демир-хисару. — *Поповци* (7 к.), досељени су из

²⁰⁴ На месту Иванова ливада сада постоји камена плоча.

²⁰⁵ Кућне славе имају и остали сеоски родови, али те славе ја сам пропустио да забележим.

неког краја који је сада „во Албанија“ — „преку Тафа-сан“. Од рода Поповци у новије време има доста исељених домаћинстава. — *Николовци* и *Голобовци* (20 к.), за њих се каже да потичу од некадашњих Влаха или Цинцара. Они и сада имају старе кумове у демир-хисарском селу Баракову, недалеко од Слечча. — *Цветковци* (13 к.), досељени из суседног села Лешана. — *Сошанци* (6 к.), досељени из суседног села Сошана. — *Прензовци* (2 к.), досељени из села Сликова у Г. Дебарци. — *Пашовци* (20 к.), место старине на знају.

Црквена и сеоска слава у Велмеју је Св. Никола у месецу мају. Тада по кућама примају се бројни гости из других насеља. — „На Тодорица“ код главне сеоске цркве је „ортија“. Тамо се за све сеоске становнике служи постан ручак. Неки Мартин из овог села поклонио је цркви земљу с тим да му се „вади ортија на Тодорица“.

Занимања. — Око Велмеја са јужне и западне стране су плодне њиве. Стога се земљорадњом баве сви становници. У знатним количинама, које претичу и за продају, производе се кукуруз, пшеница, поврће и воће.²⁰⁶ Земљорадња је у тесној вези са сточарством. Од стоке гаје се овце, коњи и говеда. Велмеј је најзначајније село не само у Дебарци већ и у целој Охридској општини. Због тога тамо су у изградњи водовод и једно мање индустријско предузеће.

Исељеници. — У годинама између два светска рата из Велмеја било је незнатног исељавања. Дознао сам за исељенике који сада живе у охридским селима: Орману (*Баласоски* 2 к.), Горенцу (*Николовски* 3 к., *Андреевски* 2 к.) и Велгошту (*Шибиковци* 5 к., *Шиковци* 5 к. и *Шукаревци* 5 к.). — У Охрид иселио се род *Кочовци*. — Иза Другог светског рата било је исељавања у Охрид и Скопје. И та исељавања углавном су незнатна. Стога Велмеј спада у ретка села Дебарце која по броју становника не опадају. То се види и по знатном броју ученика у сеоској осмогодишњој школи.

Расељено село Јаорец. — Потес звани Јаорец је пусто селиште: лежи у пољу југоисточно од данашњег Велмеја. Тамо је некада било посебно истоимено село. То село под именом *Јаворче* помиње се 1582. г. Било је дрвенцијско насеље са 18 хришћанских домаћинстава. Било је у нахији Дебарци, а у Охридском санџаку.²⁰⁷ Међутим, преко Јаореца водио је пут у правцу Дебар—Доња Дебарца—Демир-хисар—Битољ. Крајем XVIII века, због нечега, Јаорец „го запалиле Турците“. Једни његови становници прешли су у Кичевски крај и тамо основали истоимено село. Други становници прешли су у данашњи Велмеј (*Иљовци* и *Андреевци*).

Атар села Јаореца већим делом сада припада становницима из Велмеја. Други део атара присвојили су становници из села Брежана. У Јаорцу познају се остаци цркве, манастира, гробља и воденица. — Родови *Милошевци* (10 к.), *Трајановци* (7 к.) и *Иловци* (6 к.), живе у кичевском селу Јаорцу. Они су тамо дошли, како је

и напред речено, из расељеног насеља Јаореца у Дебарци.²⁰⁸ — Родови *Иљовци* (14 к.) и *Андреевци* (6 к.) иселили су се у суседно село Велмеј.

77) Грко Поле

Положај. — То је најмање село у Дебарци: његове куће су на плодној алувијалној равни и то на саставу двеју речица — Брежанске и Велмејске.²⁰⁹ Околна насеља су: Лешане са југа, Г. Средоречје са северозапада и Велмеј са североистока. Становници се служе водом из бунара. Поједини крајеви атара носе ове називе: Горни врби, Преста, Круши, Горно поле, Ограђе и Зелен пат. — У целини село има збијени тип. На махале се не дели јер је мало. Укупно Грко Поле има 11 домова (1987. г.).

Постанак. — Откуд тај назив Грко Поле? Народна традиција наводи да су око средине XIX века власници обрађене земље овог села били Грци са презименом Маргаритовци из Охрида. Они су лети живели овде, док су зиму проводили у поменутом граду. По тим Грцима насеље је добило име.

У другој половини прошлог века земљу овог насеља купили су „Турци“ звани Тршановци. Били су из Дебра. У њиховом власништву земља је остала до краја турске владавине. У периоду 1913—29. г. земљу су купили преци данашњих сеоских родова. Они су на тој земљи пре тога радили „како исполци“. Нешто земље купили су становници из суседног села Лешана.

Године 1912. у Грко Пољу биле су само 4 хришћанске куће. Од њих потичу данашњи сеоски родови. Та домаћинства била су задружна, свако са по око 20 чланова. Прича се како су та домаћинства гајила и доста стоке. — Крај села са североисточне стране је узвишење обрасло шумом. Тамо је 1935. г. саграђена црква, посвећена „Св. Ђорђији зимњем“ (иза Митровдана). Сеоско гробље је код цркве. Деца из Грког Поља посећују школе у суседним селима — Лешану (четвороразредна) и Велмеју. Број домова и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	5 д.	39 ст.
1948. г.	10 д.	60 ст.
1961. г.	11 д.	52 ст.
1971. г.	10 д.	63 ст.

Становништво. — Становништво Грког Поља данас има три рода. Ти родови су: *Сошанковци* (6 к., „Св. Ђорђија“ — Ђурђиј), *Шукачовци* (2 к., Митровдан) и *Малесорци* (3 к., Св. Никола). Први род досељен је у турско доба из суседног села Сошана. Други род досељен је из суседног села Белчишта. Трећи род досељен је 1909. г. из села Присовјана у Струшкој Малесији. — У Грко Пољу постојао

²⁰⁶ Било је и око 60 произвођача дувана. Сада их је само десет.

²⁰⁷ А. Стојановски: нав. рад, стр. 207, 208.

²⁰⁸ Ј. Трифуноски: *Кичевска котлина*, Скопје 1968, стр. 84.

²⁰⁹ Велмејска речица има воде и током лета јер истиче из два карстна врела у суседном селу Велмеју.

је и четврти род *Ушковци*. Скоро су прешли у суседно село Горње Средоречје.

Становници рода Сошанковци једини имају воденицу. Купили су је иза 1912. г. од власника чифлика. Тада је воденица била — „со два камена“. Међутим, у том роду била су четири брата, сада подељени. Подељена је и воденица, која сада има четири камена. У септембру 1978. г. у воденици радила су само три камена. Воденица ради током целе године: од Крстовдана до летњег Св. Николе ради дању и ноћу, а иза тога она меље само ноћу, јер се током дана речна вода користи за наводњавање. Највише се меље за потребе стоке.

78) Горно Средоречје

Положај. — У доњем делу Дебарце у близини леже два мала насеља — Горно и Долно Средоречје. Означени су на топографској карти. Међутим, за оба насеља погрешно је исписан назив *Средорек*. Растојање између њих је око 1.000 m. Али и поред тога то су посебна насеља. Г. Средоречје лежи на додиру високог земљишта званог Габер (1.035 m) са северозапада и простране низије (око 800 m) са југоистока. Становници се служе водом из бунара.

На граници сеоског атара су места: Бара, Локва, Јасен, Киска, Рид, Присој, Бучиште, Пашина горица, Бипрејница, Зелен пат. Крајеве атара унутар поменутих границе носе ове називе: Лозја, Смрека, Коловозиште, Оревчиња и Тосачица. — У целини, Г. Средоречје има збијени тип. Поједини делови насеља зову се по родовима, као: Иљоски, Настоски и др. Насеље има 37 домова (1978. г.).

Прошлост. — Опште је предање да је Г. Средоречје младо насеље: постало је око средине XIX века као „турски чифлик“. Власник чифлика радо је примао досељенике хришћане, које је насељавао да му обрађују земљу — „исполције“. Они су својим радом извлачили из земље средства за агу и за своје издржавање. Обрађена земља велика је око 100 ha. Пред крај турске владавине у овом селу била су два чифлика. Власници су се звали Али-ага и Асан-ага. То су били Албанци из Дебра. Године 1912. у сваком чифлику била су само по три домаћинства.

По ослобођењу од Турака земља поменутих чифлика брзо је продата. Један део земље купили су становници затечени из турског доба. Други део земље купили су досељеници из околних села — из Брежана, Ботуна итд. Трећи део земље купили су становници који живе у суседним селима — Лешану и Злести.

Северно од села су црква посвећена В. Госпођи и гробље. Црква је саграђена 1936. г. До тада на њеном месту налазила се повећа стена на којој су становници палили свеће. — Сеоска слава је Тур-ђевдан. Тога дана раније су становници обилазили сеоски атар носећи крсте. — Број домова и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	8 д.	53 ст.
1971. г.	29 д.	140 ст.

Иначе 1948. и 1961. г. Горно и Долно Средоречје у попису су означена као једно насеље: 1948. г. са 45 д. и 286 ст., а 1961. г. са 34 д. и 161 ст.

Становништво. — У Г. Средоречју живи двојако македонско становништво. Један његов део — 17 к. — досељен је током турске владавине. Други део — 20 к. — досељен је по ослобођењу од турске власти.

Родови досељени током турске владавине до 1912. г. су: *Иљоски* (5 к., Св. Никола), дошли из суседног Белчишта. За њих се каже: „Многу се скитани, немале ни кућа ни кошара.“ — *Ушковци* (3 к., Св. Никола), и они су досељени из суседног Белчишта. Живели су и у суседном Грком Пољу. — *Настоски* (3 к., Св. Никола) и *Наумовци* (3 к., Митровдан), раније су чинили један род и живели су у поманутом Белчишту: „Тамо живеле на чифлик.“ — *Стефановци* (2 к., Св. Никола), њихово место порекла сада се не зна.

Родови досељени по ослобођењу од Турака су: *Марковци* (7 к.), *Миленковци* (2 к.) и *Божиноски* (1 к.), досељени су из села Брежана у Д. Дебарци. Кућна слава им је Св. Богородица. — *Настевци* (3 к.) и *Савевци* (2 к.), досељени су из села Ботуна. И њихова је кућна слава Св. Богородица. — *Дојчиновци* (3 к., св. Никола), досељени су из села Слатине у средњем делу Дебарце. — *Настоски* (2 к., Св. Богородица), досељени су из охридског села Куратице. — За све ове родове каже се да су досељени иза 1912. г., тј. у времену „кога се продаваше земљата“.

Привреда и иселеници. — Око Г. Средоречја са југоисточне стране су бројне њиве. Стога земљорадњом се баве сви становници. У знатним количинама, које претичу и за продају, производе се пшеница, кукуруз и дукан. Међутим, земљорадња је у тесној вези са сточарством. Од стоке становници гаје овце, говеда и понеког коња. Поједини мушкарци помажу се родовима изван свог села.

Родови *Шулевци* (10 к.) и *Пројковци* (2 к.) иселили су се у суседно село Оздолени. У периоду иза Другог светског рата из Г. Средоречја има нешто иселеника у Охриду. Тамо се потпуно иселио и род *Опеловци*. Овде су живели током турске владавине.

79) Долно Средоречје

Положај. — Једно од најмањих села у пределу Дебарци: свега има 15 домаћинстава. Лежи у непосредној близини суседних већих села — Горњег Средоречја са североистока и Белчишта са северозапада. Стога се понекад Долно Средоречје рачуна као саставни део тих села.

Постанак. — Д. Средоречје спада у млађа насеља Дебарце. Потиче из друге половине XIX века. Тада је насеље основано око једног чифлика. Власник чифлика био је Мустафа-ага. До 1912. г. насеље је имало 3 домаћинства. Од сваког домаћинства данас потиче по један род.

Иако је мало насеље, Д. Средоречје има посебан атар. Потеси на атару носе ове називе: Преста, Долни чифлик и Међу-реки. Број домова и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	7 д.	65 ст.
1971. г.	19 д.	70 ст.

Становништво. — Сеоски родови су: *Цељковци* (5 к.), *Циљка-новци* (5 к.) и *Ботунци* или *Мацевци* (5 к.). Прва два рода досељена су из суседног Белчишта. Трећи род досељен је из села Ботуна. Мацевци у Ботуну имају истоимених рођака. Даље порекло им је из сада расељеног села Закамена у Струшкој Малесији.

80) Сошане

Положај и тип. — Куће овог села леже у долини Сошанске речице, на оном месту где се речица спушта са планинске падине на котлинско дно. Тачније, село је на положају одакле се могу искористишавати две привредне површине: једна је погодна за земљорадњу, друга за сточарство и воћарство. То је чисто, здраво и пријатно мало село.

Сви становници воду за пиће добијају са једне чесме. Та вода спроведена је са извора Тркоец. — Сошане има збијени тип. Постоје махале које чине сродничке целине. Зато се махале зову по родовима — Петревска, Иљовска итд. Насеље има укупно 21 домаћинство (1978. г.).

Село има простран атар у долини Сошанске речице на падини Илинске планине. Бројни потеси на планини носе ове називе: Међа (1.565 m), Бачило, Рамни врв, Цер, Остри врв, Андрееска нива, Калуђерец, Чукарче, Попоско поле, Морна нива, Габер, Озренска нива, Партизанска болница,²¹⁰ Волништа, Висока тумба, Руски гробишта,²¹¹ Орли врв, Бели пат, Ђероа нива, Шега извори, Упишта, Мала чукарица, Пишица. Ниже села на котлинском дну су три потеса: Кошарин дол, Држилец и Бучишта.

Старине и прошлост. — Километар и по узводно од данашњег Сошана је селиште звано Пишица. Тамо има остатака од кућа и гробова. Ту је у зеленилу и крај речице задовољство поседети и са тог места се тешко устаје. Народна традиција наводи да је на том селишту било старо Сошане. Оно је имало око 90 домаћинстава. Међутим, то село касније је пропало. Становници тог Сошана отишли су у друга села Дебарце: Велмеј, Слатински Чифлик, Грко Поле и Лешане. Има исељеника и у демир-хисарском селу Прострању, па у кичевском селу Белици и у струшском селу Оровнику.

²¹⁰ Локалитет Партизанска болница је на Илинској планини код места Волништа. Тамо у шуми 1944. г. била је болница за рањене партизана.

²¹¹ Локалитет Руски гробишта такође је на Илинској планини. Тамо су стрељани и сахрањени „пет-шест бегани Руси“. Припадали су једном воду Руса, спашених из немачког заробљеништва.

Између старог села Сошана са севера и села Велмеја са југа издиже се кречњачки гребен Остри врв (1.303 m). У народу се мисли да је некада код старог Сошана избијало јако карстно врело звано Калуђерец. Међутим, касније настало је вертикално спуштање понора и врела: оно се појавило на јужној страни гребена код данашњег села Велмеја. Отада Сошане није могло да буде село. Народ се из њега иселио. Други кажу да су Сошане на старом положају „изгорели“ Турци.

Сошане на данашњем положају налази се од око 1850. г. Ту су тада дошлa пет домаћинстава са сошанског селишта Пишице. Од тих домаћинстава намножили су се сви сеоски становници. У Сошану на данашњем положају био је један чифлик. Последњи власник чифлика звао се Ђемаил-ага. Каже се: „Тој го држао сето поле сошанско и сета планина.“

На простору између селишта Пишице и данашњег Сошана је црква св. Ђорђа. Прича се да је ова црква саграђена још у времену када је Сошане било на поменутом селишту. Код цркве је сеоско гробље. У Сошану не постоје црквена слава и сеоски сабор. Не постоји ни школа: ученици похађају школе у суседним селима Оздолену (четворогодишњу) и Слатини.

У периоду између два светска рата власник чифлика сваком свом „исполци“ поклатио је по једну њиву. Остали део земље он је продао сељацима постепено до 1941. г. Број домова и становника у Сошану кретао се на следећи начин:

1921. г.	6 д.	57 ст.
1948. г.	14 д.	108 ст.
1961. г.	18 д.	112 ст.
1971. г.	21 д.	111 ст.

Становништво. — Родови су: *Петревци* (6 к.), *Иљовци* (5 к.) и *Андреевци* (2 к.), слава им је — „Св. Ђорђија посен“ (после Митров-дана). — *Трпевци* (5 к.) и *Тодоровци* (3 к.), слава им је Св. Никола. — За све наведене сеоске родове каже се да су старинци. Потичу од пет домаћинстава која су некада живела у старом селу Сошану. Како је напред изнето, оно је лежало на селишту Пишици. У роду Петревци зна се следећа генеалогичка: Трене (жив, 70 година) — Ристе—Димитрија—Петре, који је са Пишице прешао у данашње село.

Занимања и исељеници. — Сошане има више услова за сточарство него остала суседна села. То долази због пространства суседне планинске падине. Издиже се са источне стране села. Тамо, изнад шумског региона, има пространих пашњака подесних за сточарске станове. Налазе се на месту сада званом Бачило. Друго занимање становника је земљорадња, али она једва може да подмири потрошњу мештана.

Напред су наведени старији исељеници из Сошана. Других исељеника има у селима Грком Пољу — *Сошанковци* (2 к.) и *Лукачовци* (2 к.), у Слатинском Чифлику — *Иљовци* (3 к.), у Велмеју — *Сошанци* (6 к.), у Оровнику — *Цветковци* (16 к.). У новије време, зато што је мало, село није дало много исељеника. Године 1971. у њему је број становника исто као и 1948. г.

81) Оздолени

Положај и тип. — Село је на оном положају са којег се могу искористишавати две површине, од којих је једна са запада погодна за земљорадњу, док је друга са истока подесна за сточарство и воћарство. Суседна села су: Слатински Чифлик, Слатино и Сошане. Воду за пиће становници добијају са чесама у средини села и из бунара. Село има 59 домаћинстава (1978. г.).

Поједини крајеви атара, који леже „под село“ су: Ограда, Трн, Митројци, Вустрана, Длабоки Ливађе, Ђурлук, Магајнци, Горниче, Ложишта, Резиње, Сошанска река, Долец, Габер, Попадинец и Ђерамидница. Крајеви атара, који леже „над село“ су: Манчев рид, Гумништа, Кладенец, Тумба, Падина, Карпи, Богданови нивишта, Бошков рид, Дива мачка, Јама и Рамно.

Старине и прошлост. — Источно од Оздолена је селиште звано Брест. Лежи крај пута у правцу Слатино—Издеглавје. Прича се да је некада тамо било посебно село. Касније, због нечега, оно је расељено. Неки његови становници дошли су у данашње село Оздолени. Селиште Брест има „зидишта, ћерамиди и гробје“. Постоји и некадашња сеоска чесма.

Сва обрађена земља овог села припадала је Малић-бегу. За њега кажу да је био Дебранин. Наследили су га три сина: Рамиз, Тосум и Ђазим. Власник чифлика сваког досељеника радо је примао за „исполцију“. Они су својим радом извлачили из земље богатство за власника чифлика и средства за своје издржавање.

Не зна се како је ово село постало чифчијско насеље. У њему и сада постоји већа камена кућа звана кула. У њој је преко године стално боравио заступник чифлик-сахибије. То је био ћаја. Последњи ћаја био је један Албанац из струшког села Корошишта. Године 1936. чифлик је потпуно ликвидан. Међутим, наследници чифлик-сахибије овде су се поново појавили током албанске окупације у Другом светском рату: дошли су из Тиране. Они су две године од сељака узимали део жита, сена и новца.

Крај Оздолена са северне стране су две цркве: св. Ђорђа и св. Николе. Кажу, да прва црква потиче „уште од Римљаните“. Тамо је сеоско гробље. Црква св. Николе саграђена је пред крај турске владавине. Мајстори су били Мијаци. Сеоски сабор је на Ђурђевдан.

Због устанка 1903. г. ово село је запаљено. Тада су становници око шест недеља живели у шумама на Илинској планини. Након тога они су посекали шуму на потесу званом Заделиште и са тим материјалом саградили нове куће. Број домова и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	38 д.	257 ст.
1948. г.	60 д.	417 ст.
1961. г.	44 д.	399 ст.
1971. г.	78 д.	324 ст.

Становништво. — Стари родови овог села су: *Шушковци* (6 к.) и *Богдановци* (4 к.), потичу од истог претка. Слава им је Св. Арханђео.

— *Трпчевци* (11 к.) и *Смилевци* (3 к.), и њихова је слава Св. Арханђео.

Остали родови су досељени. То су: *Гавриловци* (5 к.) и *Марковци* (2 к.), потичу од истог претка. Слава им је Св. Никола. Досељени су око 1800. г. из околине Пишкочеје. Доселио се предак звани *Зенго*, зато су се раније звали *Зенговци*. Знају следећу генеалогију: *Јордан* (жив, 56 година) — *Ђорђија*—*Стеван*—*Гаврил*—*Силјан*—*Зенго*, који се доселио. — *Гроздановци* (1 к., Св. Никола), место старине не знају.

Привреда. — Западно од села је плодна, широка низија са њивама. Стога земљорадњом се баве сви становници. У новије време земља се наводњава водом спроведеном из суседног села Слатине. Тамо је изграђено вештачко језеро. У знатним количинама, које претичу и за продају, производе се кукуруз, пшеница и поврће. Земљорадња је у тесној вези са сточарством. Међутим, гајење стоке нагло опада јер нема млађих становника који би се тиме бавили. Највише је смањен број коза и коња.

Исељеници. — Род *Ширговци* (9 к., Св. Никола) живи у кичевском селу *Осоју*. Тамо су досељени из Оздолена у Дебарци.²¹² — Род *Балазовци* (5 к.), иселио се у село *Лактиње* у горњем делу Дебарце. — У послератном периоду и ово село захваћено је великим исељавањем млађег становништва. Због тога у септембру 1978. г. скоро у свим сеоским кућама имало је само по два или једног остарелог становника. Једино у десет кућа било је и по неко дете. Сеоску четвороразредну школу похађају ученици из три села: Оздолена, Чифлика и Сошана. Из првог села у школи је било само четири ученика. Има и кућа које су сасвим празне.

82) Слатински Чифлик

Положај. — То је мало насеље са свега 15 домаћинстава (1978. г.). Лежи на додиру котлинске равни са запада и планинске падине са истока. Суседна су насеља Оздолени и Слатина. Вода за пиће добија се са једне чесме. Иако земље има мало, она је доста плодна. Од 1962. г. та земља се наводњава водом која се добија из језера у суседном селу Слатини. Крајеви атара носе ове називе: *Подголина*, *Подбавча*, *Подколовоз*, *Водејнци*, *Турска ливада* и *Осој*.

Постанак. — Слатински Чифлик је младо насеље, основано око 1880. г. Основао га је *Шаћир-бег* на атару суседног села Слатине. *Шаћир-бег* је живео у Дебру и Битољу. Овде је образовао посед и на њему населио четири чифчијска домаћинства. Поменутог власника наследили су синови: *Амзи-бег* и *Ремзи-бег*. Они су живели у Охриду и Струти.²¹³

²¹² Ј. Трифуноски: *Кичевска котлина*, стр. 77.

²¹³ Власници чифлика у суседним селима Оздолену и Сошану били су рођаци са власницима у Слатинском Чифлику.

Одмах иза Првог светског рата чифлик се распао. Обрађену земљу, која захвата око 100 ha (1 ha је — „три кила семе“), купили су становници овог насеља и становници околних села — Оздолена и Слатине. Гробље Слатинског Чифлика је крај цркве суседног села Оздолена. Ова села имају заједничку цркву, школу, пољака и говедара. И сеоска слава је иста као у поменутом Оздолену. Број домова и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	6 д.	55 ст.
1948. г.	14 д.	132 ст.
1961. г.	16 д.	140 ст.
1971. г.	24 д.	92 ст.

Становништво. — У селу су ови родови: *Китевци* (7 к., Митровдан), најстарији сеоски род. Порекло им је из суседне области Демир-хисара. Одатле су најпре дошли у село Издеглавје, па потом прешли овде. Зна се следећа родовска генеалогичка линија: Милан (жив, 65 година) — Неде — Вељан — Ките. Поменути предак Вељан доселио се из Издеглавја у данашњи Слатински Чифлик. То је било око 1880. г. Китевци имају рођака у Издеглавју: то су Милевци. — *Петревци* (4 к., Св. Никола), досељени су после рода Китевци. Дошли су из Белчишта. Тамо имају рођака — Стевчевци. — *Иљовци* (3 к., „Св. Ђорђија“), дошли су када и род Петревци. Њихова је старина у суседном селу Соштану (тамо су били старинци). Припадали су истоименом роду. — *Србиновци* (1 к.), дошли су 1922. г. из села Сливовца у Г. Дебарци.

Исељеници. — Године 1975. иселио се у Охрид род *Војновци*. Имали су једно домаћинство, али са више укућана. Били су досељени из суседног села Оздолена, где су припадали роду Шулевци. — Из Слатинског Чифлика има и нешто исељених млађих становника. И они су углавном насељени у Охриду.

83) Слатино

Положај и тип. — Слатино је једно од важнијих насеља у Средњој Дебарци. Лежи у подножју стрмачке Илијинске планине са истока и плодне низије са запада. Кроз село протиче увек богата водом Слатинска река, а недалеко од села она се састаје са Мраморечком реком. У Слатини избија и јако врело, које даје добру воду за главне чесме.

Каже се да Слатино има најпространију „планину“ у целој Дебарци. Оно лежи, северно, источно и јужно од насеља. На планинском делу атара налазе се потеси: Муслица, Вир, Срео-ливада, Мађерник, Голема ливада, Гар, Лачица, Лопушишта, Глогоец, Милкоец, Прдјо-трло, Камна, Лештица, Љутика, Калуђерец, Проодиште, Едина бука, Рамни пос, Папратиште, Русинци, Старцине, Јаориште, Преслоп, Невадо, Лашки лозја, Голаш, Градиште, Селце, Леско-орање, Станкоец, Балинци, Радеш, Осој. — Потеси у пољу западно од Слатина су: Лагот, Првени кладенци, Бигор, Кољо-дабче, Постејница, Подголина, Даб, Студенче, Крушка и Мост.

Село је добило име због подводног земљишта на коме се налази. Ту је састав Слатинске и Мраморечке речице. Слатино се дели на махале — Горњу на истоку и Доњу на западу. У махалама куће појединих родова су на окупу. Пошто се граде од камена, куће трају дуго. Поједине куће саграђене су пре сто и више година. Укупно село има око 100 домаћинстава (1979. г.).

Старине и прошлост. — Североисточно од Слатина, на планинској падини, издиже се истакнуто узвишење Градиште, високо 1.358 m (в. топографску карту). Како кажу сељаци: „Во латинско време“ тамо је била особито важна тврђава. Данашњи становници тамо су ископали земљане ћупове „со две рачки“, пробоје и остатке једног кружног бедема. Недалеко од Градишта је локалитет Селце.

Народна традиција наводи: како је некада источно од Слатина на планинској падини постојало село *Избиште*. Даље се наводи да је једном у том селу била свадба и тада је са висине пала стена која је убила невесту. То место сада носи име Ђурђин камен. Касније је Избиште расељено. Претпоставља се да су поједини становници Избишта основали данашње село Слатино. На селишту Избишта данас су сточарске зграде — „кошаре“.

У прошлости Слатино је имало више обрађене земље у пољу него што је случај данас. Међутим, једном, када су кошене ливаде код данашњег вештачког језера, једна невеста из села носила је ручак косцима. Њу су напали Турци. Иза тога косиоци су убили Турке, али је село морало „за крв“ да уступи једну половину свога поља. Тамо је основан чифлик са посебним селом — данас Слатински Чифлик.

На локалитету Бигор, западно од Слатине, очуван је стари манастир „Св. Јован Бигорски“. Рачуна се да је овај манастир старији од познатијег истоименог манастира у долини Радике. Чак се тврди да је слатински Св. Јован Бигорски пренет у долину Радике, па отуда за оба манастира среће се исто име.

Манастир села Слатине становници посећују два пута годишње: на дан Св. Јована и о Ускрсу. На дан манастирске славе, а то је Св. Јован „есенски“ овде је тзв. „ортија“. За становнике из Слатине и за госте из других села код манастира се организује заједнички ручак (даје се: „грав, погача и ракија“). Прилози у намирницама скупљају се по сеоским кућама.²¹⁴

У Слатину су и две цркве: у Д. Махали је црква св. Недеље, док је у Г. Махали црква В. Госпође. Обе су саграђене пред крај турске владавине, али је прва црква нешто старија. Мајстори за цркве и иконопис у њима били су Мијаци. Око сваке цркве је гробље само за једну махалу.

Слатинска река у изворишном делу на Илијинској планини воду добија од два јача извора. Зову се: Вир и Проодиште. Ова река и лети има доста воде. Стога на Слатинској реци раније је било 11 воденица и 5 ваљавица. Међутим, сада раде само 5 воденица и 1 ваља-

²¹⁴ Слатински манастир није имао калуђере. О њему се брине „одбор“ из села.

вица. Каже се да је цела Дебарца овде ваљала сукно за народна одела.

Северозападно од Слатина у долини Мраморачке реке, помоћу бетонске бране, 1963. г. створено је вештачко језеро. Оно је потопило око 30 ha плодних сеоских њива. Језеро је дуго око 1.000 m, широко 200 до 300 m, а дубоко од 1 до 15 m. Вода овог језера лети служи за наводњавање кукуруза у другим нижим селима. Зато становници Слатина кажу: Ми од овог језера „зијан имамо, а ђар немамо“.²¹⁵

Године 1903, када је био Илинденски устанак, традиција наводи: „Ничто не останало од селото.“ Тада је становништво „од Илинден до Митровден“ провело у шумама на Илинској планини. — Овде носимо бројно стање кућа и становника од 1921. до 1971. г.:

1921. г.	151 д.	778 ст.
1948. г.	176 д.	957 ст.
1961. г.	174 д.	948 ст.
1971. г.	178 д.	799 ст.

Становништво. — У Г. махали налазе се куће ових сеоских родова: Угриновци (8 к.) и Стојковци (7 к.), потичу од два брата. Славе Св. Враче. У роду Стојковци зна се следећа генеалогичка: Дамјан (жив, 75 година) — Златан — Трајче — Дамјан — Стојко, оснивач рода. Од његовог брата Угрина потичу Угриновци. — Томевци (5 к.), славе Св. Николу. — Ђоршевици (10 к.), Томановци (6 к.), Колевци (4 к.) Ђеверовци (4 к.) и Петкућевци (4 к.), слава им је „Пречиста“ или Ваведење. Оснивач рода Ђоршевици досељен је као домазет из села Цера у Демир-хисару. Родови Томановци и Колевци потичу од два брата.

У Д. махали налазе се куће ових сеоских родова: Мирчевци (6 к.), Костевци (8 к.), Митревци (6 к.), Поповци (6 к.), Смилевци (6 к.), Шипиновци (5 к.), Патлиџановци или Вељановци (6 к.) и Црвенковци (2 к.), славе Св. Николу. У роду Поповци један предак имао је име Војдан.

Народна традиција наводи да сви родови у Слатину потичу од досељеника. Најпре је у селу било само пет кућа. Род Петкућевци добио је име по томе јер је њихова кућа била пета у селу. Од првих домаћинстава намножили су се углавном сви сеоски родови. Њихово је порекло, по свему изгледа, из расељеног села Избишта.

Једино род Ђоршевици потиче из Цера у Демир-хисару и род Црвенковци досељен је из расељеног села Закамена у Струшкој Малешији.²¹⁶

Занимања. — Дно поља западно од Слатина, на надморској висини око 840 m, покривено је алувијалним наносом. То није велики комад плодне земље. Највећи део те површине засејава се кукурузом и поврћем. Међутим, на планинској падини источно од села налазе се напуштене њиве.

До краја Другог светског рата становници Слатина више су живели од сточарства и планинске земљорадње. Највише су имали

²¹⁵ У Слатинском језеру има риба — мрена и клен. Развијен је само спортски риболов. Има кленова тешких до 3,5 kg.

²¹⁶ Б. Русић: Питање Закамена, стр. 4.

козе, затим овце и говеда. Са стоком лети су боравили на планинској паши званој Муслиџа, Магарево и Арбит (1.885 m). Тамо су била бачила (3—4). Сада је сточарство и у овом селу опало, па се зато лети на планини подиже једно бачило са око 300 оваца. Осталу планинску папу користи стока задруге из села Белчишта. Зграде зване „кошаре“, у којима се зими чува стока, налазе се у планинској подгорини на потесима званим Избиште и др.

На Слатинској реци, како је и напред речено, има воденица и ваљавица. Стога ту доносе жито на мељаву и сукно за ваљање становници и из других села.

Исељеници. — Род Цветановци (6 к.) живи у кичевском селу Козици. Тамо су дошли из Слатине у Дебарцу.²¹⁷ — Дојчиновци исељили су се у суседно село Г. Средоречје. — Крчевци (8 к.) исељили су се у суседно село Белчиште. — Митрески (1 к.) исељили су се у охридско село Оровник. — У годинама између два светска рата било је незнатног исељавања из Слатина. Међутим, иза последњег рата број исељеника је огроман: исељило се преко 100 домаћинстава. Исељеници су гране појединих данашњих родова. Углавном живе у Охриду (70%) и Скопљу. Једни исељеници повлачили су друге.

84) Издеглавје

Положај и тип. — Предео Дебарца, како је и напред изнето, састављен је из три дела — Доње, Средње и Горње Дебарце. Белчиште је главно насеље Доње, Издеглавје (каже се и Здеглава) главно је насеље Средње, Слиново је главно насеље Горње Дебарце. Издеглавје лежи у западном делу поменуте Средње Дебарце. Становници се служе водом из једног карстног врела Гркоец. То врело избија у средини села.

Поједини крајеви атара носе ове називе: Селиште, Бостаниште, Пески, Кочица (ливаде), Калуђерец (ливаде), Ралејца, Врежалица, Васково, Мираноец, Бела вода, Жежница, Старо село, Кара-орман, Прлици, Цаноец, Превалец, Подбавчи, Мартиница, Лозишта, Стар забел, Гускарник, Дебели рид, Славејца, Краста. — Издеглавје има друмски тип. Постао је под утицајем рељефа и пута правца И-З. Махале представљају сродничне целине. Поједине од њих зову се: Тувчевци, Гавриловци, Китановци итд. Село има свега 66 домава (1978. г.).

Старине и прошлост. — Северозападно од Издеглавја на атару постоје два селишта — Жежница и Старо село. Прво селиште лежи десно од корита Сатеске, тачније у подножју планине Караормана. Друго селиште лежи лево од поменуте реке. Народна традиција наводи да је Жежница старије селиште. Тамо је некада постојало истоимено насеље. На површини земље познају се слаби остаци од старина.

²¹⁷ Ј. Трифуноски: Кичевска котлина, стр. 99.

Боље је очувана традиција о насељу на селишту Старом селу. Прича се да је тамо било велико село *Зглавница*. Имало је „околу 500 кућа“. Међутим, једном то село „го испустиле Турците“. Тада су неки становници убијени, други исељени. Једна група тих становника основала је данашње Издеглавје.²¹⁸ На селишту Старом селу данас постоје две цркве (в. топографску карту). Старија је црква св. Николе. Друга је црква св. Димитрија, саграђена 1928. г. Ове цркве повремено посећују и одржавају у добром стању становници Издеглавја. Крај цркве св. Димитрија је сеоско гробље.

Код данашњег села са северне стране је узвишење Гркоец (око 900 m). У његовом јужном подножју (висина 834 m) избија истоимено карстно врело. Крај врела образована је и повећа бара Пускарник. Турци су у овом средишњем селу Дебарце, на узвишењу Гркоец, имали управну установу звану „ућумат“ и мању касарну. Тамо је сада милиционерска станица. Из ње се има преглед шире околине.

Током турске владавине до 1912. г. становници Издеглавја нису имали своју земљу. Власници земље били су: Иљаз-паша и браћа Шаћир-бег и Риза-бег. Иљаз-паша имао је кулу у Доњој махали. Он је поседовао већу површину земље.²¹⁹ Остали су имали кулу у Горњој махали. Поменути власници земље стално су живели у Охриду. Шаћир-бега после смрти наследили су синови — Ремзи и Амзи. До поменуте 1912. г. Издеглавје је било мудурско насеље.²²⁰

Године 1938, помоћу аграрне реформе, сељаци су постали власници чифлик-сахибијске земље. Међутим, током наредне албанске окупације 1942. и 1943. г. земља овог села поново је постала чифлик-сахибијска.

У овом насељу постоје две сеоске славе — на Митровдан и на дан летњег Св. Николе. То су славе и напред поменутих цркава. До 1946. г. био је обичај да сви становници нарочито прослављају други дан Ускрса. Организована је тзв. „ортија“: сва домаћинства износила су храну на средини села. Тада није било гостију. — Број домова и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	44 д.	241 ст.
1948. г.	103 д.	574 ст.
1961. г.	98 д.	537 ст.
1971. г.	105 д.	446 ст.

Становништво. — Становништво Издеглавја има две врсте родова: једни су раније живели на селишту Старом селу (48 к.), док остали потичу из других села ове области и из околних крајева (18 к.).

Родови досељени са селишта Старо село, које лежи северозападно од Издеглавја, јесу: *Тувчевци* или *Шулевци* (око 20 к.), *Трпов-*

²¹⁸ У вези са расељавањем села Зглавнице наводи се плачка државног злата (каже се и „азно“), које је било преношено „на четири мазги“.

²¹⁹ Иљаз-паша имао је шуму на планини Караорману, изнад села Песочана.

²²⁰ Ј. Цвијић: *Основе за географију и геологију Македоније и Старе Србије*, књ. III, Београд 1911, стр. 1003.

ци (5 к.), *Куловци* (5 к.),²²¹ *Милевци* (3 к.), *Гавриловци* (6 к.), *Игла-ровци* (3 к.) и *Стојановци* (4 к.), кућна слава им је „Пречиста“.²²² — *Паунковци* (4 к.), *Николовци* (3 к.), и *Србиновци* (4 к.), кућна слава им је Св. Никола.

Досељени родови су: *Коњаровци* (4 к., Св. Атанасије „зимен“), досељени из села Арбинова у суседној Г. Дебарци. Становника званих Коњаровци данас има у поменутом Арбинову и у њему суседном селу Годивју. — *Савевци* (3 к., Св. Атанасије), и они су из поменутог Арбинова. — *Китановци* (5 к., Св. Никола), место порекла не знају. Неки мисле да су од Словена досељених из Албаније. — *Штакаровци* (2 к., Варвара), досељени су из села Нереза у Дебарском Дримколу. — *Цолеви* (2 к., „Св. Ђорђија“), досељени су из села Врбјака у Г. Дебарци. — *Чавдарци* (2 к., Св. Никола), досељени су однекуда.

Привреда и исељеници. — Главни део обрађене земље налази се на котлинском дну јужно од насеља. Тамо су њиве, багше и ливаде. Земља је већим делом под кукурузом и поврћем. Поседи се периодично ђубре. Један од важнијих послова земљорадника је наводњавање усева. И сточарство је врло потребна привредна грана. Она је раније била више развијена.

Род *Китевци* (7 к.) иселио се у суседно село Слатински Чифлик. — Род *Велановци* иселио се у Охрид. — Род *Огњановци* (2 к., Св. Арханђељ) живи у кичевском селу Поповјану. Тамо су досељени из Издеглавја у Дебарци.²²³ — Након последњег рата развитак индустрије и градова није остао без утицаја и на ово насеље. Стога се млађи свет једним делом иселио. Поглавито живи у Охриду. Има и сасвим исељених сеоских родова.

85) Арбиново или Арбино

Положај и тип. — Село је 1 km источно од аутопута Охрид—Кичево—Скопље. Становници воду за пиће добијају са извора званог Горњи кладенец. То је мање карстно врело. Кажу: „Од тамо си носиме вода во стомни“. Извори даље од села су: Капиштец, Гушец и Бардовце.

Атар око села је прилично простран. На њему су ови потеси под шумом: Чртојца, Умишта, Капиштец, Гушец, Каљојшта и Опаленик. Обрађена земља је на потесима: Бучков мост, Тумби, Гоедаројец, Цер, Митров дол, Зад Голо брдо, Поле и Иконче.

Село се дели на махале: свега их је четири. Куће у њима су на окуп. Сада је у Арбинову свега 35 домаћинстава (1979. г.). Услед послератног исељавања у селу има много напуштених кућа.

²²¹ Род Куловци име је добио зато што су им куће биле крај куле чифлик-сахибије.

²²² Тога дана домаћинства месе тзв. „свети хлеб“.

²²³ Ј. Трифуноски: нав. рад, стр. 49.

Прошлост села. — Арбиново спада у стара села Дебарце. Међутим, више података о његовој старијој прошлости нисам у могућности да изнесем. Како се прича: до 1940—50. г. Арбиново је нарасло на око 90 домаћинстава. Међутим, иза последњег рата — „во денешницава“, од 1955—60. г. број исељеника је огроман. Иселило се око 70 домаћинстава у Охрид, око 20 домаћинстава у Скопље, затим у Стругу (4) и Кичево (2).

У Арбинову је црква св. Атанасија, саграђена 1923. г. Гробље је код цркве и заједничко. На месту цркве, до поменуте године, било је трошно „црквиче“. Сеоска и црквена слава у Арбинову је на дан Св. Атанасија. Тада сељаци, како кажу, код цркве „на светецот“ дају ручак. Присуствују и гости из околних села. Ранијих година овде је било више сеоских становника и гостију. Али, услед исељавања, сада је овог света мање. Други сеоски сабори су: о Ускрсу, на дан Св. Николе летњег и на Духове. Тада у Арбиново не долазе гости, већ сами сељаци посећују гробље и тамо жене деле храну.

Око Арбинова постоје три култна извора: Средочна, Петочна и Неделска вода. Каже се: „Тамо народот одит за мака“ (за неку болест). Први извор посећује се у среду, други у петак, трећи у недељу. Ове изворе посећују породице чак из Кичева и Скопља. Први извор код цркве посећују жене које немају децу. Други извор је на месту Чавдарци. Трећи извор је на месту Топлец.

У Другом светском рату предео Дебарца био је под италијанско-албанском окупацијом. Стога је Арбиново страдало од Албанаца „зајашких“ (околина Кичева) и „гостиварских“, нарочито 1944—45. г.

На месту званом Гушец је црквица св. Петке. Саграђена је средствима једног сељака — Петра Тошевског. На сеоском атару у пољу је место Иконче. Тамо је један стари храст. Пре последњег рата код тог храста ношена је литија на дан „летњег“ Св. Николе. Сада износимо бројно стање домаћинстава и становника у Арбинову од 1921. до 1971.:

1921. г.	50 д.	395 ст.
1948. г.	84 д.	410 ст.
1961. г.	71 д.	311 ст.
1971. г.	50 д.	196 ст.

Како је речено, сада Арбиново има само 35 насељених кућа. У свакој кући су остарели мушкарци и жене. Једна кућа има 4 становника, а остале куће су са једним до два становника.

Родови. — У народу се каже да су сви родови у Арбинову старинци. У једној махали су родови: *Ставревци*, *Филиповци* и *Димовци*. Потичу од истог претка. Њихова је слава Св. Петка. Имају 9 кућа.

У другој махали су куће рода *Ђоревци*, сада са 10 кућа. Раније је овај род био веома велики: имао је око 50 домаћинстава.

У трећој махали су родови: *Митревци* и *Петковци*, потичу од истог претка. Њихова је слава Св. Никола. Имају 5 кућа.

У четвртој махали су родови: *Трпевци* и *Коњаровци*, потичу од истог претка. Њихова је слава „Мартинија“. Имају 11 кућа. Од рода

Коњаровци има истоимених исељеника у суседним селима — Издеглавју и Годивју.²²⁴

Занимања. — Становници Арбинова до најновијег послератног периода живели су од тога што су гајили стоку и обрађивали земљу. Године 1940. имали су око 1.000 оваца, 500 коза, доста говеда, коња и свиња. Сада је број стоке веома опао: цело село има око 100 оваца; гаји се и нешто крава. — Обрађена земља на атару око села већином је напуштена: обрађује се само једна њена четвртина, док су остале њиве необрађене — служе као утрина.

Исељеници. — Исељеника из Арбинова има у овим суседним селима: Издеглавју — *Коњаровци* (4 к.) и *Савевци* (3 к.); *Песочану* — *Арбиновци* (1 к.); *Новом Селу* — *Алексоски* (2 к.).

86) Лактиње

Положај и тип. — Природни и привредни услови наметнули су да се на месту Лактиња заснује насеље. На западној страни је „планина“ Славеј (део Караормана), а на источној страни је котлинско дно. Кроз село протиче речица. Највећи део атара налази се на планинској падини.

Делови атара на планинској падини су: *Слива*, *Србакоа нива* (в. карту), *Стрма ридчка*, *Калановски ниви*, *Волчји камен*, *Власенички рид*, *Ђоргоа бразда*, *Старец*, *Брежички камен*, *Средни рид*, *Корија*, *Велкој колиби*, *Брежајна* (тамо су два потока), *Славеј планина*, *Караорман*. Многи топоними воде у средњи век, на пример, планински део Славеј. Делови атара на котлинском дну су: *Тулајки*, *Круши*, *Петрова јела*, *Долни пат*, *Под-пат*, *Голема нива*, *Каменица*, *Јасика*, *Рамниште*, *Годиско*, *Селски ливади*, *Долга ливада*, *Каланов лаг*, *Сарикојца*, *Помишње*, *Јабел*, *Черенец*, *Гоедарец*, *Зајчо поле*, *Градиште* и *Церот*.

У данашњем Лактињу могу се издвојити два дела: старији или горњи и млађи или доњи део. На додиру ових делова су школе, црква и сеоска продавница. Куће су груписане по родовима. Свега Лактиње има 48 домова (1978. г.).

Старине и прошлост. — Место звано Градиште је источно од Лактиња. То је у близини села Арбинова. У народу се каже: „Тамо бил град некогаш“. Познају се слаби остаци тврђаве.

Тешко је одговорити на питање: када је постало Лактиње. О томе нема писаних података. Према народном предању то је „старо село“. Међутим, село је једном пропало када је у овом крају „пустеш од Турците“. Иза тога остале су само две сестре; оне су у своје домове однекуда довеле домазете. И тако ти домазети основали су данашње Лактиње.²²⁵ Касније су у Лактиње дошли и други родови (в. одељак о становништву).

²²⁴ Ове исељенике у Годивју ја нисам пронашао.

²²⁵ Један домазет био је хром. Од њега потиче данашњи род Топаловци и још неки његови огранци.

У Лактињу постоји лепа црква св. Илије. Крај ње је сеоско гробље. Црква је саграђена 1923. г. Главни зидар био је мајстор Максим из овог села. Пре тога на том месту била је нека мања „запаљена црква“. Било је и старих гробова. На дан црквене славе у Лактињу је сеоски сабор.

У Горњој Дебарци много се прича о Кузману Капидану, опеваном и у народној песми. Наводи се да је био из неког села овог предела. Неки мисле да је био из суседног Годивја — од тамошњег великог рода Ђаковци (старином из Метохије). Са својом дружином Кузман се борио против албанских „арамија“. Највише је боравио у Годивју, Лактињу и Врбјану. То је било око 1850—60. г. На крају Кузмана „го утепале Тоските“.

Један припадник Кузманове дружине по имену Богдан оженио се девојком из Лактиња и ту се населио. Био је из кичевског села Брждана. Од Богдана потицао је род Богдановци, иза последњег рата сасвим исељен. У роду Богдановци једна жена имала је 14 синова.

Код сеоске цркве је споменик комитском војводи Дејану Мицкоском. Био је родом из Лактиња. Њега су Турци убили на планини Караорману. То је било пред крај турске владавине. — Западно од Лактиња на планинској падини је локалитет Славеј. Тамо је 18. VIII 1943. г. формиран батаљон „Мирче Ацев“. Иза рата ту је подигнут споменик и сваке године у августу одржава се велика прослава.

У послератном периоду и Лактиње је захваћено великим исељавањем млађих становника. Од око 120 кућа 1953. г. село је спало само на 48 домаћинстава. Због тога је нагло опао и број ученика у сеоској школи: раније је било три учитеља са више ученика, док је сада само један учитељ са свега 11 ученика. Број домова и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	80 д.	615 ст.
1948. г.	103 д.	574 ст.
1961. г.	98 д.	537 ст.
1971. г.	76 д.	367 ст.

Становништво. — У садашњем саставу становништва доминирају досељени родови. Једну групу родова чине: *Ноевци* (4 к.), *Булиовци* (4 к.), *Камберци* (4 к.), *Спировци* (3 к.), *Доневци* (2 к.), *Садровци* (2 к.), *Цамевци* (2 к.), *Вељановци* или *Бричковци* (2 к.), *Најдевци* (2 к.), *Топалоски* (2 к.), *Павлевци* (2 к.), *Андреевци* (1 к.), *Николовци* I (1 к.), *Ничевци* (1 к.), *Максимовци* (1 к.), *Станковци* (1 к.), *Џељковци* (1 к.), *Николовци* II (1 к.). Сви поменути родови потичу од наведена два домазета. За њихову старину данас се не зна.

Другу групу чине родови: *Балазовци* (5 к.), досељени из села Оздолене. — *Николовци* III или *Голомеовци* (2 к.), досељени су из околине Тетова. — *Србаковци* (5 к.), место старине тачно не знају. Али се наводи да су дошли негде са северозапада.

Становници наведених родова имају три крсне славе. У роду Балазовци слави се Петковдан. Остали родови једном половином

славе „Св. Ђорђија есени“, а другом половином славе Св. Николу („зимни и летни“).

Привреда. — Привреда Лактиња до скоре прошлости заснивала се углавном на сточарству. Подлога сточарству су планински пашњаци западно од села. Ти пашњаци су: Славеј (1.714 m), Старец, Волчи камен и др. До краја Другог светског рата, док је било стоке, сваки домаћин могао је подићи сточарску колибу где је хтео у заједничкој планини. Сада је стоке мало и зато на планини постоји само једно заједничко бачило. За земљорадњу од значаја је друга површина: она лежи источно од села. Некадашње њиве сада су већим делом претворене у ливаде.

Исељеници. — Старих исељеника из Лактиња има у селу Лубаништу крај Охридског језера. Затим има исељеника у Дебарци: у селима Песочану — *Лактињци* (10 к.) и у Новом Селу — *Камберовци* (4 к.). — Род *Илијовци* (16 к.) иселио се у охридско село Д. Лакочереј. — У новије време сасвим су исељени ови сеоски родови: *Дуковци*, *Пластевци*, *Петревици*, *Збашковци*, *Даневци*, *Треневци*, и *Богдановци*.²²⁶ Послератни исељеници из Лактиња већином живе у Охриду и Аустралији (20 к.). Нешто исељеника има још у Битољу, Скопљу и Београду.

87) Годивје

Положај и тип. — Положај Годивја сличан је положају претходног села Лактиња: лежи у источном подножју планине Караормана, са леве стране речице. Највећи део атара налази се са обе стране наведене речице. Становници Годивја не оскудевају у води. Вода са карстног врела, званог Извор, подмиривала је све њихове потребе. Врело избија крај села са јужне стране. Ту се стрма планинска страна стрмо спушта према котлини. Сви становници Годивја доносили су воду са овог извора. Сада село има водовод са чесмама у сваком кућном дворишту.

Потеси на планинској падини носе следећа имена: Големо нишиште, Горни и Долни локви, Бело камење, Војово, Анђелкови лавој, Грло, Јасика, Прденско ливадче, Мачи присој, Корија и др. Делови атара на котлинском дну су: Поле, Под-пат, Голем даб, Горичко поле, Лескојца, Рајчиница, Кобилица, Крилев дол, Лаг, Пуслојца, Патрадиште, Петково речиште, Зад-кула итд.

Годивје има збијени тип. Делови села зову се по већим родовима: *Ђаковци*, *Чараповци*, *Секуловци*, *Попађовци* и др. Село има свега око 120 домова (1978. г.).

Старине и прошлост. — Насеље је без сумње врло старо, али нема података о његовом оснивању и ранијој прошлости. Јужно од Годивја један локалитет носи име Кула. Становници причају: „Тоа

²²⁶ За Треневце и Богдановце говори се да су били из села Брждана у Кичевском крају.

је кула од пред Турците.“ Неки наводе да је тамо постојала кула у времену Марка Краљевића. Остатака од старина нема.

На месту данашњег Годишја постојало је старо насеље, о чему сведоче налази старина. Нарочито има остатака од храмова и старих гробова. Према народној традицији, једном је због нечега то село расељено. Тада је било расељено и суседно Врбјане. Исељеници из Годишја и Врбјана прешли су у Прилепски крај и тамо основали села са истим именима.

Старо Годишје имало је два манастира и цркву. Манастири су били у ближој околини насеља на местима Св. Спас и Горица. Локалитет Св. Спас је на путу којим се иде у суседно Врбјане. Тамо постоје табуисани храстови — око 30. Има и слабих остатака једног храма.

Народна традиција наводи како су данашње Годишје после пустошења обновили становници који су живели на суседној планинској падини. Њихово село на планини звало се *Војово* (испод узвишења званог Лисец). Неки су дошли и са планинског места званог *Гроов*. Оснивање Годишја изгледа да је било у другој половини XVIII века.

Крај Годишја са западне стране су две заравни — Горни и Долни равни. На Доњем равну су сеоско гробље и црква св. Ђорђа. Црква је саграђена пред крај турске владавине. Ђурђевдан је црквена и сеоска слава. Тада се у Годишју одржава сабор са гостима. Друга сеоска слава је Спасовдан, по некадашњем манастиру. Сабор на Спасовдан је већи од првог. Број домаћинстава и становника у селу кретао се на следећи начин:

1921. г.	120 д.	658 ст.
1948. г.	138 д.	745 ст.
1961. г.	126 д.	637 ст.
1971. г.	126 д.	480 ст.

Становништво. — У данашњем становништву Годишја сусрећу се две групе родова: једни су старинци из предела Дебарце, док су други досељени са веће даљине — из Метохије.

Старинци из Дебарце су: *Чараповци* (16 к.), *Секуловци* (15 к.), *Попађовци* (15 к.), *Јаковчевци* (10 к.), *Шутаровци* (7 к.), *Андрејевци* (6 к.), *Деспотовци* (6 к.), *Бачовци* (5 к.), *Станковци* (5 к.), *Дојчиновци* (5 к.), *Шипиновци* (4 к.) и *Коруновци* (1 к.). За род Андрејевци прича се да је живео на планинској падини западно од Годишја. То место носи име Гроов. Остали родови су дошли из планинског села Војова.

Досељеници су *Ђаковци* (око 25 к.). Порекло овог великог рода је, као што показује и име, из околине Ђаковице у Метохији. Одатле су се „од крв“ иселили два брата. Један се населио негде у околини Дебра, док је други, по имену Кузман, дошао у данашње село Годишје. То је било пре око 160 година. Од Кузмана у Годишју најчешће се највећи сеоски род. Како се чини, од овог рода потицао је *Кузман Капидан*, опеван у народној песми. Ђаковци су касније из овог села давали и исељенике за Тиквеш и Војводину. У роду Ђа-

ковци зна се следећа генеалогичка: Насте (жив, 68 година) — Василе — Ристе — Анђеле — Кузман, оснивач рода који се доселио.²²⁷

У Годишју постоје и крсне славе. Становници родова Попађовци, Дојчиновци и Шутаровци славе „Св. Ђорђија есени“ — Ђурђиц. Слава осталих родова је Св. Никола. — Околни становници из Г. Дебарце за сељаке у Годишју имају назив „Љумци“ (по области Љуми у Албанији). Име су добили по томе што имају неке посебне психичке одлике. У односу на друга села они увек иступају заједнички, договорено. Тако су чинили и при гласањима за народне посланике у међуратном периоду.

Привредне прилике. — Становници Годишја увек су се бавили сточарством и земљорадњом. Најважније су две привредне површине — планинска падина са запада и котлинска равна са истока. За сточарство имала је значај прва површина, док је за земљорадњу од значаја друга површина. Сеоска стока — овце и говеда — лети се заједнички напасају на планинским местима Лисец, Локва и Иљо-пашица. Тамо стока борави у једном бачилу, и то од 20. маја до краја септембра. Тамо се израђују и млечни производи — сир и урда.

Исељеници. — Сасвим се иселио род *Куртовци*. Били су досељени из места Гроов на планинској падини. Иза Другог светског рата Годишје је дало много исељеника. Једни су отишли као колонисти у Војводину (око 10 к.), други су исељени у Тиквеш. Ипак највише исељеника је у Охрид — око 80 домаћинстава. У сеоским кућама сада већином живе остарели становници. Године 1978, иако је Годишје имало око 100 домаћинстава, сеоску школу је похађало само 12 ученика. — Има исељеника и у Д. Дебарци. То су *Годишјани* (12 к.) у селу Песочану и *Тренески* (3 к.) у Новом Селу.

88) Врбјане

Положај и тип. — Предео Дебарца, како је и напред речено, дели се на три дела. Први део је Горња Дебарца, у коме су главна два насеља Сливово (као средишно и управно место) и Врбјане по највећем броју кућа. Међутим, Врбјане има положај у ивичном делу Г. Дебарце. У близини Врбјана састају се три речице: Голема река, Бороштица и Петрчанска река. Тако настаје река Сатеска.

Врбјане је на месту где је увек могло бити насеље. Има веома повољне природне и привредне услове. Са западне стране издиже се пространа планинска падина, обрасла храстовом и буковом шумом. — Изнад њене горње границе је пространа „голина“, тј. планинска паша. Са источне стране села простире се ниско земљиште подесно за обрађивање. Потеси на планинском делу атара зову се: Црвено млаче (тамо је главна паша), Годишјов дол, Манастирец, Јагњештица, Локви, Секулица, Папрадница, Мирослајца, Јасика, Смр-

²²⁷ Кузман Капидан се око 1850—60. г. са дружином борио против албанских „армија“. На крају Кузман је погинуо од тих армија.

дешница, Божина равен итд. Потеси са обрађеном земљом источно од Врбјана су: Предалиште, Галвје, Св. Петар, Жежница, Луда вода, Дупчиња, Петрчане, Крст, Церон, Пантица, Царев кладенец и др.

Становници Врбјана обилују водом — текућом и изворском. На планинској падини су Стојански извор, Жежов извор, Манастирец (ту извире Голема река или Сатеска). У планинском подножју избијају врела — Петрчански извор и Царев кладенец. Веома је значајан Петрчански извор. Од њега потиче снажна вода као река. На њој је радила једна сеоска воденица. — Врбјане има збијени тип. Разликују се махале чија су имена по родовима, на пример, Ђемаловска, Анђелевска, Патниковска, Радевска и др. Село има свега 100 домаћинстава (1978. г.).

Прошлост села. — Крај Врбјана са североисточне стране је високо заравњено земљиште звано Предалиште. Традиција наводи како је тамо некада постојала црква и око ње је било старо село. Мисли се да је то село старије од данашњег Врбјана. На Предалишту налажени су остаци једног водовода. На месту старе цркве саграђена је 1937. г. црквица св. Петра. Она је била од слабог материјала, па је стога изнова саграђена 1972. г. Сада је то мала лепа црквица.

И Врбјане је старо насеље: постојало је у средњем веку. То потврђују одличан географски положај, као и старине из тог времена. Главна старина је мања црква св. Ђорђа. Налази се крај села са западне стране. У цркви су фреске, неке због влаге општењене. Према начину како су рађене можда су ове фреске израђене под турском владавином. Иконостас има неколико икона. На појединим иконама означена је 1916. г. Њих су тада радили браћа Ђоре и Доне из мијачког села Гари. Старији црквени иконостас изгорео је 1903. г., када је село страдало у Илинденском устанку (куће су запаљене).

Врбјане има највећи атар у Горњој Дебарци. На том атару постојала су и друга мања насеља: Манастирец, Жежница и Петрчане. Прво насеље лежало је у долини Големе реке у планинском делу атара. Жежница је била недалеко од данашњег села са северне стране (преко брда Предалишта). Петрчане је било 3 km североисточно од данашњег Врбјана.

Петрчане је најпре било словенско-хришћанско село. Ту су око 1863. г. на пустом селишту насељени Черкези. Било их је око 40 домаћинстава.²²⁸ Међутим, Черкези су били лоши суседи: нису дозвољавали кретање хришћанима у близини свог села; са стоком су наносили штету у околним селима; имали су опасне псе који су нападали на пролазнике; убили су једног мушкарца из села Годивја, па једну жену („бежицу“) која је ишла путем Охрид—Кичево и др. Због тога су се противу њих ујединили Македонци из околних села — Врбјана, Сливова и Годивја. Они су их напали, неке побили, док су се други преко планине Стогова повукли у Дебар. То је било око 1890. г. Земљу Петрчана поделили су становници поменутих

²²⁸ Тада је имало нешто насељених Черкеза и у граду Охриду (А. Урош свић: Охрид, стр. 15).

околних села. Недалеко од селишта познају се стари хришћански гробови и остаци једне црквице.

Врбјане лежи на старом пешачко-товарном путу правца Дебарца—Дебар. Водио је преко планине Стогово. Тим путем са запада долазили су албански пљачкаши који су повремено узимали стоку. О тим пљачкашима наводе се разне приче.

У пределу Дебарци до последњег рата био је обичај да су се младићи редовно женили девојкама старијим од себе: за 3 до 7 година. Стога сада у овом селу живи више старијих мушкараца, док су им жене умрле. Ове разлике у годинама јасно се виде и по натписима у сеоском гробљу.

Врбјане је постепено расло до 1948. г., када је имало око 150 домаћинстава и око 1.000 становника. Због тога је основана осмогодишња школа са интернатом за ученике из других насеља. Међутим, од 1960. г. нагло „се растури народот“. Исељеници живе у Охриду (око 40 к.), Скопљу (око 40 к.), Струги (10 к.), Кичеву (10 к.), Битољу (10 к.), и Аустралији (7 к.). Од пре четири године у овом селу не постоји ниједан ученик. У кућама живе само стари становници и то по два или по један члан. Број домова и становника кретао се на следећи начин:

1921. г.	117 д.	712 ст.
1948. г.	150 д.	803 ст.
1961. г.	159 д.	649 ст.
1971. г.	131 д.	369 ст.

Становништво. — У Врбјану има 13 македонских родова, чију већину чине старинци — 11 родова. Остали су досељени.

Старинци: Патниковци (20 к.), Анђелевци (10 к.), Ђемаловци (10 к.), Радевци (8 к.), Поповци (8 к.), Вретовци (7 к.), Савевци (7 к.), Муратовци (5 к.), Мушевци (4 к.), Шамаловци (4 к.) и Пејовци (3 к.). Неки од предњих родова живели су у околним селима која сада не постоје — Манастирцу, Петрчану и Жежници. Од рода Поповци потицала су три свештеника — Мате, Ристе и Силјан. Силјан је умро 1955. г. Сада у ово село, када је потребно, долази свештеник из суседног Годивја. Становници рода Радевци некада су били велики сточари. Међутим, њихова стока повремено је чинила штету у њивама становника рода Муратовци. Зато су Муратовци убили једног овчара од рода Радевци. Иза тога убица са укућанима, плашећи се од крвне освете, иселио се у Тетово. Измирење између родова Радевци и Муратовци постигнуто је тек после 90 година.

Досељеници: Локовци (7 к.), досељени су пре око 160 година, тј. на почетку XIX века, из села Локов у Струшкој Малесији. То је на западној страни планине Караормана. У роду зна се следећа генеалогичка линија: Стојан (жив, 62 године) — Данил—Јовче—Ристо—Ђоре, оснивач рода који се доселио. Поменути Ђоре у Врбјану купио је имање („чифлик“) од неког Мијака. И сада имају најбоље њиве у овом селу. — Дошлаковци (7 к.), досељени су после рода Локовци из суседног села Сливова. Знају следећу генеалогичку линију: Горјан (жив, 25 година) — Ристе—Варсе—Петре—Смиле, оснивач рода који се доселио пре око 120 година.

Сви сеоски родови имају исту крсну славу: то је „Св. Ђорђија есени“. Постоје и две сеоске славе — Ђурђевдан и Петровдан. Ђурђевдан је и црквена слава. На Петровдан одржава се велики сабор. Осим гостију из других села, тада долазе бројни сеоски исељеници који живе у Охриду, Кичеву и Скопљу.

Привредне одлике. — До краја турске владавине 1912. г. становници Врбјана живели су од сточарства и земљорадње. Имали су много стоке — коза, оваца, говеда и коња. Стоку су лети нападали на планини западно од села. Поједини мушкарци радили су и као зидари у Меглену и околини Водена. Иза поменуте године одлазак на рад изван села престао је. Намножени становници, осим гајења стоке, много су обрађивали земљу. Један сељак рекао ми је: „На планина не остана не изорано ни едно падинче.“ Тако је било до краја Другог светског рата.

Сада је у овом селу стоке веома мало. А бројне њиве остале су необрађене. На њима расту трава и шума. Чак нема ни ко да покоси траву. Зато овде у јуну бораве Албанци из села у околини Струге. Они косе траву за веома малу цену и сено преносе у своја насеља.

Исељеници. — Напред су наведени исељеници из Врбјана. Како се рачуна, свега се иселило око 120 домаћинстава — највећим делом у Охрид и Скопље. — Исељеника из Врбјана има и у другим селима Дебарце. То су: Врбјанци (5 к.) у Песочану, Силјановци (1 к.) у Новом Селу и Цолевци (2 к.) у Издеглавју. — Род Караџовци (10 к.) живи у кичевском селу Свињашту. Тамо су дошли из Врбјана у Дебарци.²²⁹

89) Слиново

Положај и тип. — Село лежи у северном делу Дебарце, на граници са суседном Кичевском котлином. Околна су насеља: Турје, Врбјане, Годивје и др. Становници се снабдевају изворском и бунарском водом. Поједини извори озидани су у чесме и познати под следећим именима: Калуђерец, Сливовски аној, Капиданица, Турјанска чешма итд.

Атар око села је веома простран. На њему су ови потеси под шумом и утрином: Капалиште, Храсјен, Турјанска чешма, Попој нивје, Ђосарица, Гољак, Спаси камен, Калуђерец, Мађерник, Фурна, Али-чука, Папрадиште, Црни врв, Топачери, Мајчи круша, Преслоп, Милошев рид, Кочерид.

Потеси са обрађеном земљом су: Попоа водејнца, Лениште, Клодорама, Св. Никола, Странка, Брце (горно и дољно), Гола глава, Лагон, Турски кладенец, Длага, Слобојне, Трапишта, Бел пат, Кошари, Пелиор, Врчало, Камен, Печи змија, Гуска, Осоји.

Куће овог села леже у долини правца С-Ј. У целини, Слиново има збијени тип. Разликују се Горна, Средна и Дољна махала. Село има укупно 20 насељених кућа (1979. г.). — Око 1.000 м даље од Слинова, крај аутопута Охрид—Кичево, налази се нови посебни део

насеља. Тамо су осмогодишња школа, амбуланта, месна канцеларија и продавница. Ту је раскршће путева за околна села — Врбјане, Годивје и Арбиново.

Прошлост села. — Некада је Слиново лежало југозападно од данашњег положаја, на селишту званом Св. Никола. Касније, услед „турских“ пљачкашких напада, оно је прешло на место званом Јакоски кући. Тамо у сакривеној долини Слиново је било око 1800. г. Међутим, поменути напади и тамо су настављени, па је село поново премештено на данашњи положај.

На првом и другом селишту постојале су цркве. На првом селишту црква св. Николе, сада порушена. Познају се зидови тог храма, има старих гробова и табуисаних храстова. На другом селишту је црква св. Атанасија. Њу су муслимани запалили у Илинденском устанку 1903. г. Затим је обновљена. Тамо је данашње сеоско гробље. Становници Слинова по наведеним храмовима имају две сеоске, односно црквене славе — Св. Никола „летен“ и Св. Атанасије.

Село на селишту Јакоски кући није било збијеног типа: поједине групе кућа налазиле су се на местима Ковачица, Домазетица и Стојаница. Становници из тих кућа када су имали заједничка весеља, коло су водили на месту званом Оралиште.

На потесу Горица био је манастирић св. Преображења. Данашњи становници на дан манастирског храма примају госте и тамо приређују заједнички ручак. То се зове „ортија“.

Становници Слинова имају предање о некадашњем храбром човеку у Дебарци — Кузману Капидану. Он је у овом крају имао наоружану дружину с којом је око 20 година бранио села у Дебарци од напада албанских пљачкаша из околине Дебра на северозападу („од азбији дебарски“). Једном су ти пљачкаши северно од Слинова на планини Гољаку (1.466 m) потерали многобројну стоку. Међутим, поменути Кузман, после борбе, уз помоћ своје дружине,²³⁰ стоку је повратио и неке пљачкаше убио. Иза тога, како се каже у народу, „запреде азбиите“.

После смрти Кузмана Капидана појавили су се други албански уцењивачи: Биљал из дебарског села Баланца; па Каплан, Емин, Оран и Пашо из села Песочана у Д. Дебарци. Они су поглавито изнуђивали новац од појединих сељака-печалбара.

Кузман Капидан био је вршњак овдашњег сељака Симона. Он је предак данашњег живог Цветана (стар 73 године). Цветанов отац звао се Стојан, његов дед звао се Јован, а његов прадед звао се поменути Симон. Према томе, Кузман Капидан био је жив око 1850. г. (живео је око 45 година). Потес Капиданица на атару Слинова добио је име по поменутом Кузману. Тамо су добре ливаде.

О Кузману Капидану чуо сам и следеће казивање: Он је део сиромашнијих сељака из суседних села Врбјана и Годивја преселио у прилепски крај. Тамо су основали два истоимена села. Кузмана су неки називали „бегом“. Имао је познанство са појединим турским беговима.

²²⁹ Ј. Трифуноски: *Кичевска котлина*, стр. 98.

²³⁰ У његовој дружини било је људи „од свите села во Дебарца“.

У Илинденском устанку 1903. г. Сливово је запаљено. Његови становници повукли су се на планину Голак. Тамо је место Фурна, где је за становнике печен хлеб. — Између два светска рата Сливово је било једино општинско средиште у Г. Дебарци. Осим Сливова, тој општини припадала су и околна села: Лактиње, Годивје, Врбјане, Турје, Мраморец и Арбиново. Ниже села, код општине, била је железничка станица на прузи узаног колосека. Тамо је било и неколико дућана.

На малом тргу овог села 11. XI 1943. г. од бораца македонских и косовских батаљона, у којима су се поред Македонаца и Албанаца, борили Црногорци, Срби, Словенци, формирана је Прва македонско-косовска бригада, прва крупна јединица НОВ Македоније.²³¹

У годинама између два светска рата из Сливова је било незнатног исељавања. Иза последњег рата број исељеника је огроман: иселило се око 50 домаћинстава у Охрид и око 30 домаћинстава у Скопље (насеље Ђорче Петров). Снажније исељавање било је 1953—60. г. када су турски исељеници продавали своје куће у Охриду. Сада је у Сливову много напуштених кућа. Овде износимо бројно стање домаћинстава и становника од 1921. до 1971. г.:

1921. г.	70 д.	476 ст.
1948. г.	84 д.	489 ст.
1961. г.	69 д.	332 ст.
1971. г.	57 д.	194 ст.

Постоји предање да је село добило име Сливово зато што је ту заједнички слив за више мањих токова.

Порекло становништва. — Стариначки родови су: *Бељановци* (5 к.) и *Смилевци* (4 к.), слава им је Св. Варвара. Каже се да су ту славу примили од досељеног сеоског рода *Дуртановци*. — *Дуртановци* (6 к., Св. Варвара), досељени су због убиства из неког села у околини Гостивара. И тамо су имали родовску славу Св. Варвару. Из поменуте старине пошла су три брата: *Ђемуш*, *Чале* и *Камбер*. Прва два брата дошла су у Сливово, док се трећи брат као домазет населио у суседном селу *Лактињу*. Тамо од њега потиче род *Камберовци* (славе Св. Николу). У роду *Дуртановци* зна се следећа генеалогичка: *Цветан* (жив, 73 године) — *Стојан*—*Јован*—*Симон*—*Дуртан* — *Ђемуш*,²³² који се доселио. Један предак од рода *Дуртановци*²³³ из *Сливова* касније је прешао у кичевско село *Тајмишту*. Тамо је основао род *Ђоршовци*. — *Распоповци* (2 к.), славе Св. Варвару. О њиховом пореклу нисам чуо. У овом роду био је свештеник по имену *Трајан* коме је умрла жена. Да би могао да се ожени поново, он се „распопио“. Тако је постало родовско име. — *Белчевци* (3 к.), досељени су из сада расељеног села *Белча*. Лежало је на атару данашњег села *Мрамореца*. Кажу: доселили су се у времену када је овде био „азбилокот“. У Сливову примили су славу Св. Варвару.

²³¹ „Политика“, 12. XI 1978, стр. 12.

²³² Ђемуш је имао кућу на селишту званом *Јакоски кући*.

²³³ У роду *Дуртановци* један предак имао је име *Србин*.

Занимања. — До краја Другог светског рата становници *Сливова* највише су живели од земљорадње и сточарства. Поглавито су гајили стрна жита, овце, козе и говеда. Иза поменутог рата прилике су се веома измениле. Услед масовног исељавања становништва сада су многи делови на атару необрађени. И сточарство је јако опало. Поједина домаћинства помажу се радовима изван села.

Исељеници. — Род *Ђосевци* (4 к., Св. Никола) живи у кичевском селу *Миоказу*. Тамо су дошли из *Сливова*.²³⁴ — *Маљковци* (2 к.) и *Тасевци* (1 к.) живе у кичевском селу *Тајмишту*. И они су тамо дошли из *Сливова*.²³⁵ — У околна села иселили су се: у *Врбјане* — *Дошлаковци* (7 к.), у *Ново Село* — *Прензовци* (1 к.), у *Слатински Чифлик* — *Србиновци* (1 к.) и у *Велмеј* — *Прензовци*.

90) Турје

Положај и тип. — То је мало, чисто, здраво и врло пријатно село. Лежи у изворишном делу *Турјанске* или *Мраморачке* реке, леве притоке *Сатеске*. Куће су на благим странама и у доловима. Околна су насеља *Сливово* и *Мраморец*. У непосредној близини *Турје* је граница *Охридско-струшке* области према суседној *Кичевској котлини*. Становници се служе водом из бројних извора. Поједини извори зову се: *Рајчец*, *Подпеш*, *Добра вода*, *Латкоец*, *Свињурка*, *Митров кладенец*, *Чешма*, *Изворче*, *Ореше*, *Његовиште* итд. *Турје* и најближе село *Мраморец* спадају у села *Дебарце*, која су особито богата изворском и текућом водом.

Атар око села је веома простран. На њему су потеси: *Гола краста* или *Голак* (1.466 m), *Голема краста*, *Локвиште*,²³⁶ *Струганица*, *Чешма*, *Раскрсница*, *Пепелкојца*, *Буков забел*,²³⁷ *Преку рид*, *Чукица*, *Беговиште*, *Стража*, *Рајков осој*, *Краста*, *Дијало*, *Латкоец*, *Станкоец*, *Стале проб*, *Врбоо*, *Бучало*,²³⁸ *Змијина крастица*, *Шилоец*, *Влчи камен*, *Опаленик*, *Подзадел*, *Краишта*, *Задел*, *Страна*, *Миајлев дол*, *Касапница*, *Преодиште*, *Коловоз*, *Керџаној падини*, *Тејла краста*, *Подпеш*, *Падиње*, *Рајчев рид*, *Зад-краста*, *Попов рид*, *Црвен задел*, *Ајшин гроб*, *Под-суналиште*.

Турје има разређен тип. Поједине групе кућа зову се по родовима, на пример: *Трпчевци*, *Андреевци*, *Николовци* итд. Насеље има 29 домаћинстава (1979. г.).

Прошlost села. — В. Скарин изнео је мишљење да су имена географских објеката као *Турје*, *Турјак* и слична изведена од животиња, којих више нема. Стога то су стара географска имена.²³⁹

²³⁴ Ј. Трифуноски: *Кичевска котлина*, стр. 12.

²³⁵ Исто, стр. 65, 66.

²³⁶ На потесу *Локвиште* зими „има вода како во езеро“. У новије време те воде је мање.

²³⁷ На месту *Буков забел* је чесма.

²³⁸ На потесу *Бучало* „реката бучит“.

²³⁹ В. Скарин: *О географској номенклатури Босне и Херцеговине*, Гласник Географског друштва, св. 13, Београд 1927, стр. 52.

— У историјским изворима село Турје први пут се помиње 1582. г. Било је дервенџијско насеље са 21 хришћанским домаћинством. Дервенџијско село је остало и у XVII веку.²⁴⁰

И народно предање наводи да је Турје особито старо насеље. Крај данашњег села је, са западне стране, ниже земљиште звано Касапница. Некада је тамо лежало Турје. Међутим, једном под Турцима, то село је уништено и многи становници убијени. Верује се да је зато селиште добило име Касапница.

Иза наведеног догађаја 7—8 преживелих домаћинстава основала су Турје на данашњем положају.²⁴¹ То је вероватно било крајем XVIII века. Од тих становника потичу данашњи стариначки родови: Трпчевци, Андреевци, Николовци и др. До 1900. г. село је нарасло на око 30 углавном задружних кућа.

У Турју сви становници имају две славе: Св. Николу „летњег“ и В. Госпојину. За прву славу примају госте из околних села. Друга слава је и црквена. Мала црква посвећена В. Госпођи налази се крај селишта Касапница. Она постоји још из времена када је Турје било на том селишту. Становници кажу: „Нашата црква је најстара во овој крај.“ Неки наводе да је то „римска црква“ и слично. Гробље је око цркве и заједничко је.

У Илинденском устанку 1903. г. Турје је било запаљено. Његови становници тада су око 50 дана провели у шуми на месту званом Латкоец.²⁴² Слично се десило и у пролеће 1944. г.: тада су становници Турја бежећи пред албанским окупатором два месеца провели у демилитаризованим селима — Пространу и Велмевицу.

На сеоском атару један локалитет носи име Попов рид. Тамо је некада убијен свештеник из Турја. — На локалитету Сталев гроб убијен је становник из овог села по имену Стале. — На потесу Прута, током турске владавине убијен је неки Малисорац. Био је учитељ у суседном селу Мраморецу, иначе родом из Струшке Малесије.

У Турју очувана је и традиција из времена некадашњих турских спахија и пољака. Спахије су узимале сваки трећи сноп од жита, док је село пољака плаћало „со 100 кила“ жита годишње. Каже се да је неки спахија у Турју убијен од стране сељака Андре зато што спахија „сакал невеста“. Ипак, како кажу становници у Турју, „пољаци били потешки од спахиите“.

На узвишењу Стража крај села, како се прича, стално је стражарио по неки од сељака. Његова је дужност била да опомиње становнике ако би њиховом насељу запретила опасност. — Овде износимо бројно стање кућа и становника од 1921. до 1971. г.:

1921. г.	80 д.	417 ст.
1948. г.	85 д.	492 ст.
1961. г.	66 д.	338 ст.
1971. г.	49 д.	205 ст.

²⁴⁰ А. Стојановски: нав. рад, стр. 288.

²⁴¹ Становници наводе да је њихово село добило име Турје зато што је било „турено“ (рушено).

²⁴² На месту Латкоец налазила се заједничка „Фурна“ у којој је печен хлеб.

Становништво. — У Турју има стариначких и досељених родова. Старинци су: Трпчевци (6 к.), Андреевци (5 к.), Николовци (4 к.), Тодоровци (3 к.), Стефановци (2 к.), Тунтевци (2 к.), Здравевци (2 к.) и Војневци (1 к.). Од рода Тунтевци потиче један лекар у Охриду. Сасвим су исељени стариначки родови: Таневци и Дебељакровци. У наведеном роду Трпчевци зна се следећа генеалогичка линија: Стојмир (жив, 67 година) — Богоја—Ђорђе—Митре—Ристе—Трпче, оснивач рода. Он је крајем XVIII века са селишта Касапница прешао у данашње село. И преци осталих родова имали су куће на поменутом селишту.

Досељени родови су: Корџановци (3 к.) и Петревци (1 к.). Први су из неког села у околини Корче у Албанији. Други су из пољског села Издеглава у средишњем делу Дебарце. У роду Корџановци зна се следећа генеалогичка линија: Сандре (жив, 70 година) — Костадин—Јоан—Трпе, оснивач рода досељен у првој половини XIX века.

Занимања. — До Другог светског рата становништво се брзо множило. Највише се живело од гајења стоке и од планинске земљорадње (гајили су: раж, јечам, овас). Године 1940. цело село имало је око 4.000 оваца и коза, око 200 говеда и око 100 коња. Тада би на Ђурђевдан охридски трговци долазили у Турје и са становницима погађали су се у вези са откупом млека. Трговац који би постигао договор у селу је имао зграду звану „бачило“. У њој би радници вршили откуп млека и правили сир, урду и масло.

Најјачи удар напретку села задала је окупаторска власт током поменутог рата и масовна исељавања. Сада је у селу мало стоке, а веома је опала и земљорадња. На атару виде се напуштене сточарске зграде зване „кошаре“. Око њих су раније њиве сада обрасле травом.

Исељеници. — Род Топлевци (3 к., „Мартинија“) живи у кичевском селу Лазаровци. Тамо су досељени из Турја.²⁴³ — Иза Другог светског рата и становници овог села, како је већ речено, нашли су се у периоду када утичу развој индустрије и школе. Зато једни исељеници повлаче друге. Највише је исељеника у Кичеву (15 к.), Охриду (10 к.), Скопљу (10 к.) и Битољу (10 к.). Доста исељеника (око 20 к.) колонизовано је у Прилепском пољу, у насељу Славеј. Због тога у Турју сада има само 5 ученика. У појединим кућама живе само старци и старице. Има и кућа које су сасвим празне.

91) Мраморец

Положај и тип. — Сатеска у свом горњем делу са леве стране прима значајну притоку: постаје од Мраморечке и Слатинске реке. Долина прве реке усечена је између два гробена — Остреца (1.362 m) са истока и Опаљеника (1.089 m) са запада. То је теже приступачна долина и у њој су два изолована села — Турје и Мраморец. У овој долини са десет студената географа провео сам један незабораван

²⁴³ Ј. Трифуноски: Кичевска котлина, стр. 29.

априлски дан 1979. г. Долина је била испуњена сјајем пролећњег сунца.

То удаљено и усамљено село одвојило се од осталих насеља не само по свом положају него и по много чему другом, нарочито по обичајима. Са другим селима Мраморец повезују два лоша пута: један води ка селу Арбинову, други ка селу Турју. Структура обрадивог земљишта јасно указује да су становници и данас упућени на сточарство, као што је олично и у селу Турју.

Наведена села Турје и Мраморец у погледу изворске и текуће воде су особито богата. На атару Мрамореца избијају следећи познати извори: Еленски извор или Извор (јако врело), Лешишки извор, Бегоишки извор, Добра вода, Дрен, Шилоец, Шарков извор, Митралишта, Стојкој кладенци, Скакало²⁴⁴ и Дупен камен.

Атар око Мрамореца је веома простран. По његовој граници су ови потеси: Острец, Темни дол, Слиново, Пишталница, Локва, Влчи камен, Друм, Метилајца, Балинци, Студено, Слатински рупи. Потеси унутар наведене границе су: Бегоиште, Маркоец, Присој, Дрен, Петков рид, Црни врв, Шилоец, Гребен, Санарец, Голема сеча, Ђинов дол.

Село се дели на две веће махале: Горња и Доња. Куће су у њима на окупу. Између поменутих махала је црква и гробље око ње. Мраморец има 30 домаћинства (1979. г.). Куће се граде од камена и стога дуго трају: неке су начињене пре сто и више година.

Градиште и расељено село Белче. — На гребену Градишта (кажу и Гредиште), десно од Мраморечке реке, налазе се остаци веома значајне тврђаве. То је порушен кружни зид. Северно од ове тврђаве је кречњачка зараван са вртачама. По њима она носи име Кутлиње. Традиција наводи како је освајање ове тврђаве било веома тешко. Браниоци тврђаве воду за пиће добијали су помоћу земљаних цеви са удаљеног карстног врела Еленски извор. Тек када су нападачи, уз помоћ једне мазге, прекинули водовод тада су браниоци предали тврђаву.²⁴⁵ Сличних предања: да је нека вода пронађена помоћу жедне мазге има и у другим нашим крајевима, на пример, у Крајишту.²⁴⁶

Недалеко од Градишта, а један километар западно од Мрамореца, на заравни високој око 1.000 m, било је старо село Белче. Прича се да су становници Белча почетком XIX века „на Велигден“ водили коло код сеоске цркве св. Николе. На челу кола налазила се девојка Цвета. Тога дана у Белчу боравила су и два Албанца, који су били спахије (неки кажу „азбије“). Они су потицали из села Песочана у Д. Дебарци. Наведени Албанци хтели су да уграбе девојку Цвету.

²⁴⁴ Код извора Скакало је велики водопад Турјанско-мраморечке речице. Висок је преко 30 m. До одсека водопада узводно долази риба из Црног Дрима и Сатеске.

²⁴⁵ Где се налази водовод нападачи су дознали помоћу једне мазге: она је неколико дана хранена, али остављена без воде. Иза тога мазга је својим копањем показала где је подземни водовод. — Код овог градишта појединци ноћу копају са намером да нађу „закопано благо“.

²⁴⁶ Насеља, књ. VIII, Београд, стр. 163.

Традиција даље наводи да је Цвета имала два брата. Они су Албанце убили из заседе. Иза тога „Турци“ су напали на Белче: куће су запалили, цркву порушили и све становнике иселили. Они су отишли у суседну област Железник или Демир-хисар. Тамо су основали ново насеље Белче. Налази се недалеко од познатог села Слечке. Један исељен род из Белча данас живи и у селу Слинову у Г. Дебарци. То су Белчевци са 3 куће.

Ускоро по расељењу Белча, на његов напуштен хатар, дошли су нови хришћански досељеници — „околу 7 кући“. Били су из околине Кичева на северу, из Демир-хисара на истоку, и из области „преку Дрим“ на западу. Они су основали данашње село Мраморец у долини Мраморачке речице. То је 1 km источно од путог селишта Белча.

На селишту Белче познају се остаци сеоских кућа. Тамо избија Шарков извор озидан у чесму. Недалеко од селишта су рушевине старе цркве, а крај ње има остатака и од некадашњих гробова. Постоје и табуисани храстови „стари преку 300 години“.

Данашњи Мраморец. — Наведено је како је данашњи Мраморец млађе насеље. Потиче са почетка XIX века. Њега су основала досељена домаћинства — било их је седам. Два домаћинства дошла су „од Албанија“, два су дошла „од преку Дрим“, два су дошла из околине Кичева. И најзад, једно домаћинство било је из суседне области Железник или Демир-хисар.

Североисточно од села је кречњачки планински гребен звани Мрамор (в. топографску карту). Становници кажу да је њихово село добило име по том гребену. — Југоисточно од села је други кречњачки гребен звани Градиште. Он је са две стране оивичен дубоком речном долином. Сеоска река ту има живописни водопад звани Скакало.

У средини Мрамореца је лепа и већа црква, саграђена од клесаног камена. Црква је посвећена св. Николи као и стара црква села Белча. Цркву су сељаци почели градити 1867. г. Међутим, Турци су градњу забранили. Завршена је тек 40 година касније — 1907. г. Сељаци кажу да је њихова црква „најубава во цела Горна Дебарца“. Камен за зидове доношен је са удаљеног места званог Студено. Крај поменуте цркве стоји старија, мала и трошна црквица, сада напуштена.

Када је под Турцима сеоски кмет био Марко Тутунар, тада је среска испостава („мудуртук“) била у селу Издегљавју, у средишњем делу Дебарце. До поменутог Марка важило је плаћање пореза по принципу: „маж и арач“. Тачније, плаћало се према броју мушких чланова без обзира што су ту спадала и деца. Марко Тутунар успео је код Турака да ослободи мушку децу од наведеног харача.

Преко планине источно од села Мрамореца води пут којим се током јесени крећу сточари са планине Стогова када иду на зимовник. Тим путем враћају се у пролеће. Због те стоке, као и због стоке села Мрамореца, овде су повремено долазиле албанске пљачкашке дружине. Запамћени су по имену Ислам и Биљал из околине Дебра. Они су за уцену одводили и децу имућнијих сељака.

На сеоском атару, у његовом западном делу је локалитет Ми-

танин гроб. Тамо је сахрањена девојка из расељеног села Белча. Како се казује, њу су убили „Турци“.

Између два светска рата из Мрамореца исељавање је било незнатно: само 4 домаћинства прешла су у Битољ. Године 1948. село је имало 108 кућа, од којих су неке биле задружне. Међутим, иза тога исељавања су огромна. Како се цени, исељено је у Скопље око 80, у Охрид око 50, у Битољ око 30, у Београд око 10 и у Кичево 8 породица. Сада је у Мраморецу много напуштених кућа. Сеоска школа и продавница су затворене.

Црквена и сеоска слава у Мраморецу је Св. Никола „талалеј“. То је била и слава расељеног села Белча. На дан ове славе носила се литија. Учесници литије посећивали су порушену цркву у Белчу.

У Другом светском рату Мраморец је био под италијанско-албанском окупацијом. Због тога њега су 5. XII 1943. г. напали окупаторски војници. Они су село запалили и у њему убили 8 становника. Поново је село нападнуто у пролеће 1944. г. — Сваке године на Илин-дан овде се одржава скуп посвећен успомени палих бораца из Мрамореца. — Овде износимо бројно стање домаћинстава и становника од 1921. до 1971. г.:

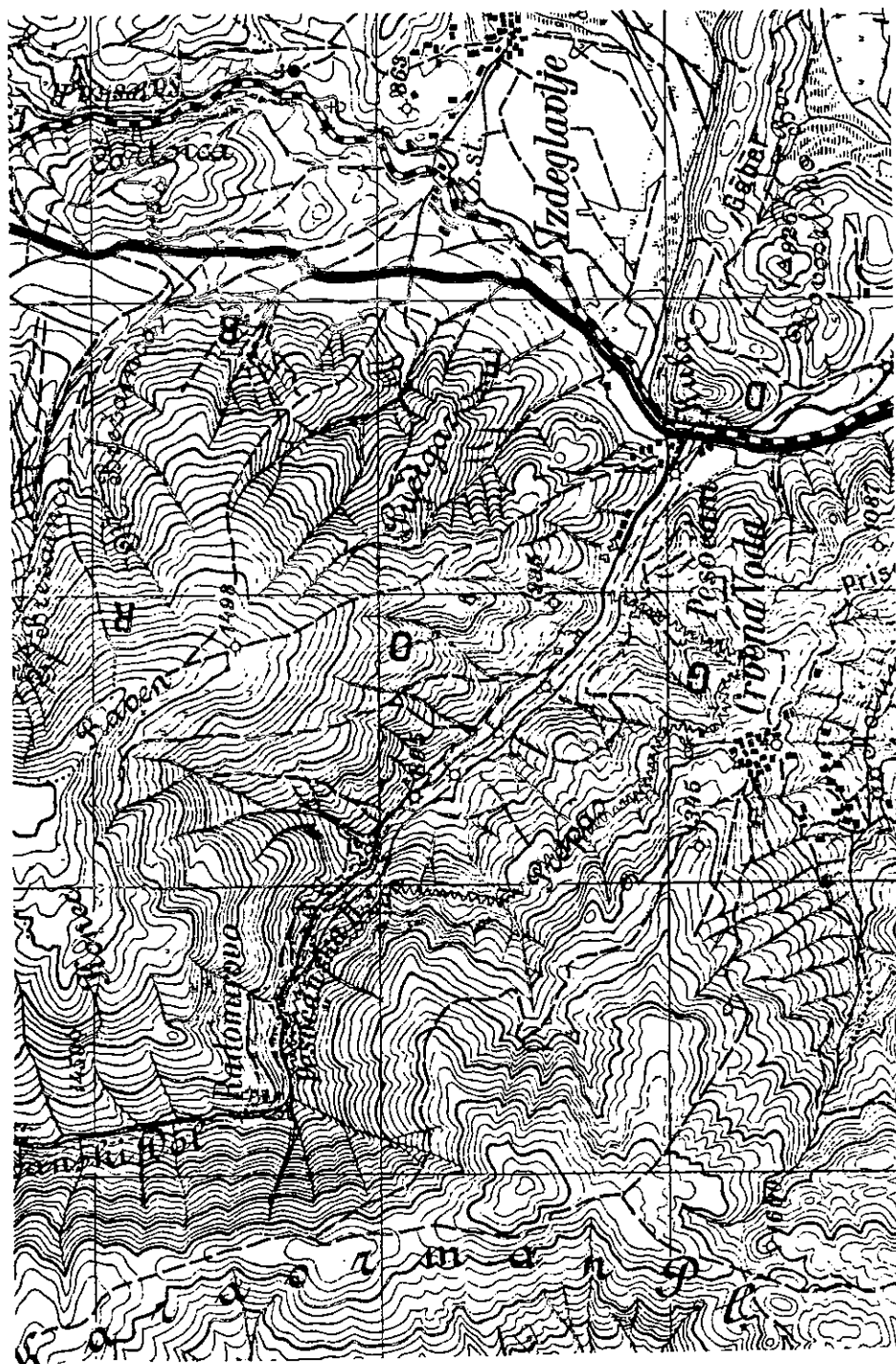
1921. г.	90 д.	749 ст.
1948. г.	108 д.	657 ст.
1961. г.	75 д.	346 ст.
1971. г.	41 д.	132 ст.

Данашње становништво. — У Мраморецу су ови родови: *Милошеви* (3 к.) и *Пејчинови* (5 к.), потичу од истог претка. Славе Митровдан. Порекло им је из села Тујина у околини Кичева. У роду Милошеви зна се следећа генеалогичка линија: Вељан (жив, 62 године) — Деспот — Стојан — Симун — Деспот — Милош, оснивач рода који се доселио. — *Мијајлеви* (2 к., Митровдан), оснивач рода био је свештеник. Имају исто порекло као и предњи родови — село Тујин у околини Кичева. — *Тутунари* (1 к., Митровдан), дошли су из Демир-хисара. У овом роду постојао је предак Марко Тутунар. Он је био сеоски кмет или коцобашија и тако је на атару присвојио потесе са најбољом земљом. Касније су постали сиромашни. — *Матевци* (8 к., Св. Никола), досељени су са запада — „од преку Дрим“. Из те старине потицао је и други сеоски род — *Србиновци*. Они сада не постоје у Мраморецу. Изгледа да су из пустог селишта Закамена у Струшкој Малесији.²⁴⁷ — *Пејовци* (6 к., Св. Никола), такође су досељени са запада из истог села из кога су и Матевци. — *Младеновци* (3 к., Св. Никола), порекло им је „од Параћин“ у Србији. Оснивач рода потиче од заробљеника кога су муслимански војници довели у овај крај као заробљеника по угушењу српског устанка 1813. г. Таквих досељеника има и у другим селима ове области.

У прошлости и сада: родови који славе Митровдан живе у Г. махали, док родови који живе у Д. махали славе Св. Николу.

²⁴⁷ Упоредити В. Русић: *Питање Закамена*, стр. 16.

Занимања. — Главна занимања становника била су сточарство и планинска земљорадња. Како се цени, 1940. г. село је имало око 4.000 оваца и коза, око 500 говеда и 150 коња. Стога је од почетка маја овде било по три „бачила“. То су биле зграде у којима су охридски трговци откупљивали млеко и од њега су радници израђивали сир, урду и масло. По имену запамћен је велики трговац Спиро, родом из Врбјана у Дебарци. Сада је број становника и стоке у Мраморецу особито мали. Свега има око 440 оваца (11 кућа — свака по 40 оваца), у дванаест кућа има по два вола и у петнаест кућа има по један коњ. На атару око села виде се бројне необрађене њиве.

Сл. 32. Села у пределу Дебарци

РЕГИСТАР

Скраћенице: пл. — планина; б. — брдо; пот. — потес; р. — род; с. — село; мах. — махала; обл. — област; пред. — предео; ре. — река; в. — вода, извор, чесма; вар. — варошица, варош.

Ава, р. у с. Татешу 207	Бакревци, р. у с. Лескоецу 141
Авдију, р. у с. Боговици 211	Бакуљески, р. у с. Пештани 154
Аврамовци, р. у с. Лубаништу 158	Балазоски, р. у с. Орману 116
Азевци, р. у с. Пештану 154	Балканско полуострво 3, 7
Албанија 3, 4	Баник, в. у с. Орману 117
Албанске пљачкашке дружине 305	Бачила, летњи сточарски станови 149
Албански „балисти“ 136	Бафтијарци, р. у с. Жепину 221
Албанско становништво 95—102	Башовци, р. у с. Пештану 154
Албанци, ранији ст. Песочана 262	Вебекој, р. у с. Вевчанима 188
Александар Цинцар Марковић 179	Вегови и аге албанског порекла 197
Али-паша Јањински 35, 36, 168	Веговци, р. у с. Подгорцу 192
Алими, р. у с. Татешу 209	Бела река, в. 175
Алистрата, пот. у с. Ливоишту 123	Белевци, р. у с. Велгошту 144
Амзолар, р. у с. Франгову 167	Белевци, р. у с. Брежану 273
Амуровци, р. у с. Опеници 137	Белески, р. у с. Климентану 225
Ангелевци, р. у с. Јакочереју 180	Белица, р. у с. Радолишту 171
Андреја и Димитар, браћа Кр. Мар-
ка 30	Белица Горна, пусто село 179
Анђелески, р. у с. Ливоишту 124	Белица Долна, с. 4, 177, 178
Анђелец, пот. у с. Пештани 153	Белио, селиште у с. Малкоецу 140
Анђелоски, р. у с. Велестову 147	Беличиште, село 5, 12, 266, 267
Аралица, пот. у с. Радожди 159	Беличка река 175, 177
Арбанајца, пот. у с. Завоју 132	Беличка речица 10, 18
Арбиново с. 5, 12, 289, 290	Белули, р. у с. Боговици 211
Аргунга, пот. у с. Франгову 166	Белче, насељено село 304, 305
Артески бунари 17, 236	Београд 164, 177
Асан Тодоски, р. у с. Окиси 185	Бигла, планински део у с. Стребатну
135
Асан Цура, пот. на пл. Галичици 147	Биглиште, потес у с. Рамну 144
Асани, р. у с. Шуму 172	Бигов, насељено село 188
Асолар, р. у с. Франгову 166	Биљанини извори 16
Атовци, р. у с. Опеници 137	Вимбовци, р. у с. Подгорцу 191
Аустро-турско ратовање 33	Биогеографске одлике 20
Ациовци, р. у с. Свињишту 132	Битољ 8
Апталоски, р. у с. Окиси 185	Вицево, с. 5
	Вогојављење, велики празник у с. Ве-
лестову 147
Баба, пот. у с. Трпезици 156	Вогојца или Боговица, с. 5, 210, 211
Бабуш, пот. у с. Загоричану 173	Богородица захумска, црква 29
Бајрамоски, р. у с. Окиси 185	Богородица млада, црква у с. Ботуну
257
Бајро, р. у с. Загоричану 174	
Бакрачески, р. у с. Радожди 161	

Богоројца стара, црква у с. Ботуну 257
 Божињићевски, р. у с. Окиси 185
 Бомболовци, р. у с. Оровику 254
 Боровец, с. 4, 11, 196, 197
 Ботун, с. 5, 256, 257
 Ботунска клисура 5, 12, 18
 Ботунска речица 257
 Бочарица, пот. у с. Лакочереју 200
 Бошњакони, р. у с. Подгорцу 191
 Брава, р. у с. Татешу 207
 Браћа Вукашин и Угљеша 29
 Брежане, с. 5, 272, 273
 Брезница, пусто селиште 245
 Брод, пот. у с. Ливошцу 125
 Брсјаци, племе 29, 30, 127
 Брчево, с. 5, 211, 212
 Букина вода, изв. у селу Мали Влај 162
 Буково, превој на планини 7
 Буково, насељено село 134
 Булески, р. у с. Лубаништу 158
 Булчица, обл. у Албанији 3
 Буцаковци, р. у с. Велгошту 144
 Бушевски, р. у с. Радожди 161

Вајтос, пот. у с. Окиси 183
 Вапила, с. 12, 121, 122
 Вапили, р. у с. Косељу 139
 Вардар 3
 Василевци, р. у с. Брежану 273
 Василица, пот. у с. Лескоецу 14
 „Василичари“ у с. Ливошцу 123
 Васиљевић Хаџи Јован 143, 154, 181
 Вевчане, с. 4, 186, 187
 Вевчанска речица 18
 Велгошти, с. 4, 142, 143
 Велена, пот. у с. Пештану 153
 Велестово, с. 4, 146, 147
 Велешница, в. у с. Лескоецу 146
 Велешта, с. 5
 Велештани, р. у с. Д. Велици 179
 Вели камен, пот. у с. Елшану 135
 Велију, р. у с. Жепину 221
 В. Госпођа, црква у с. Велестову 147
 В. Госпођа, црква у с. Драслајци 234
 В. Госпођа, црква у с. Завоју 133
 В. Госпођа, црква у с. Куратици 166
 Велики Дрим 7
 Велико безвлашће 41
 Велмеј, с. 5, 273, 274
 Велмејска река 19
 Велстово, с. у Црној Гори 146
 Виа Егнација, стари пут 23
 Византија 23, 26
 Вишевско блато, пот. у с. Мислешеву 238
 Вишевско брдо, б. 9, 12
 Вишеслојец, пл. гроб 127
 Вишколар, р. у с. Франгову 187
 Вишни, с. 4, 10, 15, 175, 176
 Владика, у с. Мислешеву 249

Власи, р. у с. Лабуништу 19
 Власници чифлика 37, 38, 39
 Власници чифлика, у с. Велчишту 268
 Влашка вода, пот. у с. Куратици 127
 Влашка локва, пот. на пл. Галичици 149
 Влашки кући, пусто селиште 264
 Влашки сточари на пл. Галичици 149
 Воденице у с. Рамну 145
 Војтина, пот. у с. Лубаништу 157
 Волино, с. 5, 15, 242, 243
 Волканоски, р. у с. Радожди 161
 Волчеви, р. у с. Вишни 176
 Враниште, с. 180
 Врбјане, с. 5, 295, 296
 Врело Дрим 157
 Врче, с. у Албанији 171
 Вршек, извор у с. Елшану 171
 Вук Бранковић 156
 Вукосављевић С. 1
 Вулић Н. 23, 250

Гавраноски, р. у с. Велестову 147
 Галичица, пл. 4, 8, 11, 16
 Геги, део алб. становништва 167
 Гиноски, р. у с. Ливошцу 124
 Гиноски, р. у с. Куратици 128
 Годивје, с. 5, 293, 294
 Гола краста, пот. у с. Лабуништу 193
 Голабовци, р. у с. Велмаји 276
 Големлер, р. у с. Франгову 167
 Голи врв, пот. у с. Свињашцу 131
 Голицоски, р. у с. Окиси 185
 Голо брдо, обл. у Албанији 3, 193, 210
 Гора, обл. код Призрена 35
 Горенце, с. 5, 22, 249, 250
 „Горица“, пољопривредно добро 158
 Горица, пот. у с. Лескоецу 140
 Горна Белица, насељено село 66
 Горно Село, пот. у с. Опеници 136
 Горно Средоречје, с. 279, 280
 Горња Дебарца, предео 6
 Господски ниви, пот. у с. Мали Влај 162
 Гостивар, вар. 39
 Градишта, са остацима од тврђава 22, 44, 45
 Градиште, б. у с. Вишни 175
 Градиште, б. у с. Лештану 270
 Градиште, пот. у с. Корошишту 222
 Градиште, б. у селу Требеништу 247
 Градиште, „тамо бил град некогаш“ 291
 Градиште, пот. у с. Косељу 138
 Градиште, пот. у селу Малом Влају 162
 Градиште, тврђава у с. Мраморецу 304
 Градиште, пот. у с. Трпејци 155
 Градиште, пот. у с. Пештану 153
 „Градиште“, туристички камп 153
 Градиште долно и горно, пот. у селу Окиси 183

Градиште, пот. у селу Вевчану 186
 Градиште, пот. у селу Боровцу 196
 Градиште, тврђава у с. Слатини 285
 Граница између Југославије и Албаније 42
 Грбавица, пл. превој 8
 Грбаковци, р. у с. Лештану 180
 Грко Поле, с. 5, 277, 278
 Грци, власници земље у с. Грко Поле 277
 Грчевци, р. у с. Враништу 182
 Гуговци, р. у с. Пештану 154
 Гулубарница, пот. у с. Вишни 175
 Гумниште, пот. у с. Коњском 148
 Гумниште, пот. у с. Рамну 144
 Гускарник, пл. врх 19
 Гучевски, р. у с. Д. Велици 178

Дабовјане, с. 5, 9, 202, 203
 Давидовци, р. у с. Вегошту 144
 Дардански, р. у с. Д. Велици 178
 Даскаловци, р. у с. Вевчану 188
 Даути, р. у с. Шуму 172
 Даутлар, р. у с. Радолишту 170
 Даутлар, р. у с. Франгову 166
 Дебар, вар. 3, 22, 39, 201
 Дебарска област 193
 Дебарски бег Пустина 226
 Дебарски Дримкол, предео 1, 3, 144, 212
 Дебарца, предео 3, 5, 12, 256
 Дебранка, пот. у с. Расину 125
 Дедено, пот. у с. Ташморуништу 205
 Дедено, рас. село 66
 Дедијер Јефта 10
 Делогожда, село 5, 13, 27, 28, 218, 219
 Делизе Ф., француски аутор 36
 Демир-хисар, обл. 1, 3
 Дервен, пот. у с. Трпејци 155
 Дервенијска села 32, 33
 Дервишовци, р. у с. Подгорцу 192
 Дервишоски, р. у селу Окиси 185
 „Десарет“, туристички хотел у с. Пештану 155
 Десарети (племе) 22
 Десаретско језеро 9
 Деспотовци, р. у с. Завоју 134
 Дешку, р. у с. Дабовјану 204
 Дида, р. у с. Заграчану 174
 Дика, р. у с. Ливади 226
 Дика, р. у с. Татешу 209, 226
 Димовци, р. у с. Коњском 150
 Динарско-пиндска система 3, 22
 Дишовци, р. у с. Лакочереју 120
 Дишлески, р. у с. Окиси 185
 Длабоки кутел, пот. у с. Подгорцу 190
 Добра вода, в. у с. Франгову 165
 Долно Средоречје, с. 279, 280
 Домуз поле (Свињско поље), предео у Албанији 164
 Доновци, р. у с. Лубаништу 158
 Доња Дебарца, предео 6

Досељеници из Србије, Црне Горе, Босне и Херцеговине 79, 83
 Дрим Бели, ре. 7
 Дрим мали, пот. у с. Враништу 180
 Драч, вар. у Албанији 8, 22, 27
 Драслајца, с. 5, 234, 235
 Дримколска клисура 150
 Дробњаковић Б. 23
 Дувалица, пот. у селу Коњском 148
 Дудулица, пот. у с. Заграчану 173
 Дузлевци, р. у с. Окиси 185
 Дуклевци, р. у с. Требеништу 249
 Дулески, р. у селу Окиси 185
 Дурчевци, р. у с. Косељу 139
 Дунав, река 24
 Душаново царство 29
 Душман, пот. у с. Вишни 175
 Душмановци, р. у с. Пештану 154

Ђаковци, р. у с. Годивју 294
 Ђоклевци, р. у с. Косељу 139
 Ђончески, р. у с. Окиси 185
 Ђорговци, р. у с. Вишни 176
 Ђорђиоски, р. у с. Орману 116
 Ђуп Муншковић 34
 Елбасан, град у Албанији 22, 161
 Елен врв, пот. у с. Шипокну 146
 Еленски извор, у с. Мраморецу 304
 Еленски камен, пот. у с. Радожди 159
 Елшане, с. 4, 151, 152
 Елшец, изв. у с. Елшану 152
 Ермас, с. у Албанији 163
 Етно-психичке особине 107—114

Жаку, р. у с. Делогожди 219
 Жандармеријска станица у с. Мислешеву 214
 Жежница, пусто селиште 287
 Железник, предео Брсјака 1
 Железничка пруга Драч—Охрид 44
 Жепин, в. у с. Жепину 220
 Жепин, с. 5, 220, 221
 Живи свет 21
 Жртве фашистичког терора 170
 Жупски збор 28

Завој, с. 4, 132, 133
 Завојчани, р. у с. Лескоецу 141
 Заврток, пот. у с. Лабуништу 193
 Заграчане, с. 4, 172, 173
 Закамен, пусто селиште у Струшкој Малесији 258
 Заум, пот. у с. Трпејци 155
 Зглавница, пусто селиште 66, 288
 Зглавница, раније средиште у Дебарци 3
 Земљишни распоред 56, 57
 Зенгоа чесма, в. у с. Сирули 126
 Зенговци, р. у с. Ташморуништу 206

Зенога, извор 16
 Зета, господар Зете 130
 Зиба, р. у с. Ливади 226
 Зимовци, р. у с. Пештану 154
 Злести, с. 5, 268, 269
 Зли дол, пот. у с. Плаћу 130
 Зоза, р. у с. Д. Велици 178
 Зотуровци, р. у с. Враништу 182
 Зуљамлар, р. у с. Радолишту 171

Иваново, насељено село 66, 245
 Ивановци, р. у с. Сирули 245
 Извор (јако врело) у с. Мраморецу 304
 Извор, снажно врело у с. Вевчану 187
 Издеглавје, с. 287, 288
 Изумрли родови 231
 Илијовци, р. у с. Лакочереју 118
 Илинденски устанак из 1903. г. 41, 126, 128, 129, 136, 143, 282, 300
 Илинска планина 4, 9, 11, 274
 Илири 22
 Илирска некропола 250
 Иловска махала у с. Орману 117
 Иловици, р. у с. Лакочереју 118
 Иљовци, р. у с. Моришту 238
 Имена села 63
 Имероски, р. у с. Окτισу 185
 Иса, р. у с. Мислодежди 214
 Исаковци, р. у с. Подгорцу 192
 Исељаванја из Дебарце 1961—71. г. 89, 90
 Исељаванја из целе области 88, 89
 Исељаванје Македонаца 43
 Исељеници у граду Будиму 34
 Искорењени упади качака из Албаније 42
 Исламизација после Велике сеобе 1690. г. 34
 Исмаили, р. у с. Шуму 248
 Исток Горни и Долни, јака врела 274
 Историјски догађаји 1876—78, 1903. и 1912. г. 159
 Истоци, пот. у с. Радожди 159
 Италија 31
 Италијански војници саградили цркву 248
 Италијан-албанска власт од 1941. г. 43

Јабланица, пл. 4, 5, 8, 10, 16
 Јагић В. 25
 Јадранско море 32
 Јаневци, р. у с. Завоју 134
 Јаневци, р. у с. Лабуништу 158
 Јанковци, р. у с. Вишњи 176
 Јанчевски, р. у с. Окτισу 185
 Јанчевци, р. у с. Сирули 127
 Јаорец, пусто село 270, 276
 Јасмовци, р. у с. Лакочереју 120
 Јашар-бег из Гостивара 151
 Јегејско море 3
 Јеленски камен, пот. у с. Калишту 167

Јиречек К. 25
 Јовчевци, р. у с. Лакочереју 120
 Југословенско-албанска граница 158, 170
 Јузмевици, р. у с. Елшану 152
 Јулоски, р. у с. Радожди 161

Каба, мах. у с. Велешту 201
 „Кајмакчалан“, караула на граници, код с. Радожде 159
 Кала Мара, пот. у с. Д. Велици 177
 Калајџијина кошара, пот. у с. Вевчану 186
 Каланово, с. код Елбасана (Албанија) 246
 Калановци, р. у с. Мешеишту 246
 Кале, пот. у с. Сирули 126
 Калевци, р. у с. Опеници 137
 Калићи, р. у с. Корошишту 223
 Калиште, с. 4, 167, 168
 Калуђерка, речица 256
 Калчевци, р. у с. Велешту 144
 Каљаја, пот. у с. Корошишту 222
 Каљаја, пот. у с. Татешу 207
 Камбери, р. у с. Жепину 221
 Каменица, пот. у с. Франгову 166
 Каравански пот (пут), пот. у с. Лабуништу 193
 Караџорђеви устанак 187
 Караорман, планина 9, 11, 13, 16, 172
 Караорман, пот. у с. Мислодежди 213
 Караушевци, р. у с. Вишњи 176
 Карстна врела 16
 Качауни, сточари грчког порекла 152
 Качаци албански 187, 188
 Качаци и арамије 240
 Качески, р. у с. Окτισу 185
 Кириџијање 40
 Кириџије из Дебра 123
 Кисела вода, пот. у с. Косељу 138
 Кичево, вар. 12
 Кичевска котлина 1, 3
 Клаенци, извор у с. Радожди 160
 Климент, први епископ 26
 Климентане, с. 224, 225
 Климовци, р. у с. Лубаништу 158
 Климоски, р. у с. Велестову 147
 Кнез Скендербег 200
 Колишевски Лазар 152
 Колоња, насеље у Албанији 156
 Колоња, р. у селу Радоништу 171
 Конде, „војвода“, учесник у Првом српском рату 187
 Коњско, с. 4, 148, 149
 Копачка, брсајачки предео 29
 Копрница, брдо 9, 12
 Копрница, пусто село 244
 Копрница, насељено село 66
 Кордо, насеље у Албанији 152
 Кордовци, р. у с. Елшану 152
 Корија, извор у селу Подмолу 254
 Корита, извор у с. Шипокну 146

Корита, пот. у с. Трпејци 155
 Корита, пот. у с. Шипокну 146
 Корошиште, с. 5
 Кормановски извор у с. Лабуништу 193
 Коруновци, р. у с. Трпејци 156
 Корча, град у Албанији 155
 Косара, кћи цара Самуила 26
 Косеље, с. 4, 136, 137
 Косељска река 6, 9—12, 115
 Косељска солфатара, с. Косељ 138, 139
 Костић К. 28, 239
 Костовци, р. у с. Драслајци 239
 Кочанска котлина 7
 Кочовци, р. у с. Елшани 152
 Кочун, селиште 259
 Коџацику, р. у селу Делажожди 219
 Коџацику, р. у с. Корошишту 223
 Кошариште, пот. у с. Вапили 121
 Кошнес, пусто селиште 217
 Кошнец, насељено село 66
 Краљ Душан 28, 160, 166, 170, 187
 Краљица Калина 168
 Крапановци, пот. у с. Драслајци 234
 Краста, пот. у с. Жепину 220
 Краста, пот. у с. Пештану 153
 Краста, пот. у с. Радолишту 169, 171
 Краста, пот. у с. Расину 125
 Краста Длага, пот. у с. Скребатну 135
 Краста Долна, пот. у с. Окτισу 183
 Крастина, пот. у с. Коњском 148
 Кречане у с. Рамну 145
 Кримски рат 40
 Кримски рат 1856. 188
 Крлевци, р. у с. Велгошту 144
 Кросновци, р. у с. Косељу 139
 Крстановци, р. у с. Завоју 133
 Крстановци, р. у с. Коњском 156
 Крстаноски, р. у с. Климентану 225
 Крстаноски, р. у с. Ливоишту 124
 Крстец, планински превој 7
 Крстић Анђелко, познати српски књижевник 181, 195
 Крстићи (Поповићи), р. у с. Подгорцу 191
 Крстићи, р. у с. Лабуништу 194
 Крувче, махала у с. Вапили 121
 Крушаровци, р. у с. Куратици 128
 Крушевски Власи (Цинцари) у с. Свињшту 131
 Крушевски Цинцари, на Илинској планини 275
 Крушејанци, р. у с. Лескоецу 142
 Крушје, село код Ресна 142
 Крцовци, р. у с. Мешеишту 296
 Крчевци, р. у с. Лакочереју 85
 Крчевци, р. у с. Речици 129
 Куга, ранија болест 35
 Кузман Капидан опеан у народној песми 41, 292, 299
 Кула, пот. у с. Вевчану 186

Куле и ханови, 49, 50
 Куле (чифчијске) 69
 Кулица, б. у с. Опеници 136
 Култни извори 290
 Кумаровци, р. у с. Вишњи 176
 Кумбароски, р. у с. Радожди 161
 Куратица, с. 4, 127, 128
 Кутел, пот. у с. Сирули 126
 Кутински, р. у с. Радожди 161
 Кућа новог времена 68, 69
 Кућа старијег времена 67, 68
 Кућне задруге 259
 Куциноски, р. у с. Октиси 185
 Куцкини, р. у с. Подгорцу 191

Лабунишка речица 10, 18
 Лабуниште, с. 4, 192, 193
 Лавчевци, р. у с. Опеници 137
 Лазаропоље, мијачко село 257
 Лакочереј, с. 4, 117, 119
 Лактиње, с. 5, 291, 292
 Ледници на планини Јабланици 10
 Лескоец, с. 4, 140, 141
 Летница, врста риба 144
 Летница, извор у с. Ламну 144
 Лешане, с. 5, 270, 271
 Ливада, с. у Струшком Пољу 5, 225, 226
 Ливадица, извор 16
 Ливадица, извор у с. Косељу 138
 Ливадица, извор у с. Лескоецу 140
 „Ливадиште“, камп-насеље 160
 Ливоиште, с. 4
 Ликовци, р. у с. Д. Лакочереју 120
 Лин, словенско село у Албанији 124, 160, 161
 Лисец, део Илинске планине 11
 Лисичане, с. у Голем Брду (Албанија) 223
 Лихнид, старо име Охрида 23
 Лога, р. у с. Ливади 226
 Ложане, с. 231, 232
 Локма, локва у с. Елшану 151
 Лом, пот. у с. Рамну 144
 Лошкоски, р. у с. Малом Влају 165
 Лубаниште, с. крај Охридског језера 4, 157, 158
 Лутовац Милисав, географ 35

Љазилар, р. у с. Франгову 167
 Љатковци, р. у с. Велгошту 144
 Љума, позната област у северној Албанији 7
 Љуманлар, р. у с. Франгову 167
 Љушња, варошица у Албанији 165
 Љушовци, р. у с. Лескоецу 141

Маалски рид, потес 115
 Магаревчани, р. у с. Ташморуништу 206

Магачевци, р. у с. Пештану 154
 Мађарска, земља 152
 Макла, пот. у с. Рамну 144
 Македонски исељеници из данашњих албанских села 102, 103
 Македонско становништво 74—76
 Маларија, честа болест у околини Струге 229
 Манесија Струшка, предео у долини Црног Дрима 4
 Мали Влај, с. 4, 10, 162
 Маљаја, р. у с. Франгову 166
 Маљукоски, р. у с. Велестову 145
 Мамутлар, р. у с. Радолишту 170
 Манастир св. Богородица Захумска 156
 Манастир св. Наум 16, 156, 157
 Манастирец, насељено село 66
 Манастириште, пот. у с. Вапили 121
 Манастириште, пот. у с. Сирули 126
 Мантоски, р. у с. Радожди 161
 Маринци, р. у с. Подгорцу 191
 Мареноски, р. у с. Д. Белици 178
 Марко Краљевић 29, 30, 294
 Маркови кули, пот. у селу Речици 129
 Маркови кући, пот. у с. Куратици 128
 Марковци, р. у с. Лескоцу 141
 Марковци, р. у с. Сирули 127
 Маркоски, р. у селу Малом Влају 165
 Мартиноски, р. у с. Окиси 185
 Марул, извор у с. Подгорцу 196
 Масовци, р. у с. Косељу 139
 Мат, обл. у с. Албанији 204
 Матески, р. у с. Малом Влају 165
 Матлиовци, р. у с. Елшану 152
 Матлиовци, р. у с. Моришту 238
 Матовци, р. у с. Лакочереју 178
 Мацково, насељено село 66, 263
 Мачука, пот. у с. Коњском 148
 Маџаровци, р. у с. Елшани 152
 Маџаровци, р. у с. Моришту 238
 Махале у селима 55
 Медовски залив у Албанији 17
 Међусобни етнички односи 105—107
 Мемет-паша, из с. Лабуништа 194
 Мена, р. у с. Мислодежди 214
 Мериз, пот. у с. Ливоишту 123
 Меризиште, пот. у с. Вишњи 175
 Мерколар, р. у с. Франгову 166
 Мерсимовци, р. у с. Ливоишту 123
 Мета, р. у с. Мислодежди 214
 Метохија, обл. у Србији 7, 26
 Мечкароски, р. у с. Брчеву 212
 Мечкина вода, речица у с. Радолишту 169
 Мечкина дупка, пот. у с. Вишњи 175
 Мешейште, с. 12, 244, 245
 Мижимаковци, р. у с. Мислешеву 241
 Мијаковци, р. у с. Оровнику 254
 Мијачки крај у сливу Радике 131
 Милевци, р. у с. Враништу 182
 Милевци, р. у с. Лакочереју 122
 Милески Гито, аутор 170, 173, 180

Милојевић Боривоје, познати географ 19
 Минералне воде 20
 Мислешево, с. 5, 239, 240
 Мислодежда, с. 5, 213, 214
 Мислошевци, р. у с. Плаћу 130
 Митковци, р. у с. Косељу 139
 Митревци, р. у с. Вишњи 176
 Михаило Пупин 189
 Младеноски, р. у с. Орману 116
 Млака, извор у с. Радожди 160
 Могила и хумке 47, 48
 Мокра, обл. у Албанији 3
 Моравски слив 22
 Мориште, с. 236, 237
 Мочваре у пределу Дебарци 19
 Мраморец, с. 5, 303, 304
 Мраморечка река 19
 „Мудирлук“, среска испостава 305
 Музеј у Охриду 22
 „Музекија“ (Мусакија), обл. у Албанији 163
 Мулазимовци, р. у с. Велестову 147
 Муренковци, р. у с. Свињишту 132
 Муса, махала у с. Дабовјану 202
 Муставциовци, р. у с. Лештану 272
 Мустаи, р. у с. Дабовјану 204
 Мустафовци, р. у с. Калишту 168
 Мутлаковци, р. у с. Лакочереју 122
 Мучевци, р. у с. Мешейшту 249

Називи места по животињском свету 21

Насељавање Албанаца 36
 Насељавање Словена 24
 Настевци, р. у с. Велгошту 144
 Наум 26
 Наумовски, р. у с. Лубаништу 158
 Наумовци, р. у с. Климентану 225
 Невестин гроб, пот. у с. Лабуништу 193
 Неделкоски, р. у с. Орману 116
 Нејчевци, р. у с. Опеници 137
 Несторовци, р. у с. Радожди 161
 Николић Риста, географ 262
 Николовски Ванчо, књижевник 260
 Николовци, р. у с. Мешейшту 246
 Николовци, р. у с. Опеници 137
 Николоски, р. у с. Орману 116
 Ничевски, р. у с. Орману 116
 Ничевци, р. у с. Враништу 182
 Ничевци, р. у с. Коњском 150
 Ниш, град у Србији 158
 Новевци, р. у с. Велмеју 275
 Ново Коњско, махала у с. Коњском 148
 Ново Село, с. 5
 Ново Село, с. у Дебарци 264, 265
 Ново Село, с. у околини Струге 227, 228
 Нушић В., познати књижевник 142, 154, 201

Обори-бог, пот. у с. Коњском 148
 Огненовци, р. у с. Свињишту 132
 Одођски, р. у с. Окису 185
 „Од Прилепско“, крај 235
 Оздолени, с. 5, 282, 283
 Околина Пећи у Метохији 26
 Околина Подградеца (Албанија) 8
 Околина Скопља 26
 Окиси, с. код Струге 4, 27, 183
 Оптишани, р. у с. Заграчану 174
 Опеница, с. 4, 136, 137
 Опеничани, р. у с. Косељу 139
 Опеничани, р. у с. Лескоцу 142
 Оподелена земљишта 20
 О ранијим Черкезима 107
 Орман, с. 4, 115
 Орманчани, р. у с. Орману 117
 Оровник, с. 5, 252, 253
 Ортокол, махала у с. Велешту 201
 Острец, планински превој 8
 Отешево, с. у Преспи 151
 Откупљивање земље власника чифлика 42
 Отранска мореузина 25, 26
 Охрид, град 1, 3—6, 12—14, 17, 23, 153
 Охридски крај 5
 Охридски санџак 12
 Охридски угледни грађани исељени у Цариград 31
 Охридско језеро 4, 6, 11, 12, 14, 15, 17, 18, 153, 167
 Охридско поље 10, 12
 Охридско-струшка област 3, 15
 Оџалари, р. у с. Радолишту 170
 Оџоски, р. у с. Окису 182

Павлевци, р. у с. Елшану 152
 Пазаркоски, р. у с. Велестову 147
 Панцовци, р. у с. Велгошту 144
 Папрадник, село код Дебра 228
 Параловци, р. у с. Трпејци 156
 Параћин, град у Србији 308
 Партизанска болница, пот. у с. Сошану 280
 Партизанска јединица „Мирче Ацев“ 260
 Патниковци, р. у с. Врбјану 297
 Патрас, римско насеље 180
 Пашино, потес у с. Окису 183
 Пашовци, р. у с. Велмеју 276
 Педолошки састав 20
 Пејовци, р. у с. Радожди 161
 Пероски, р. у с. Лабуништу 158
 Песочане, с. 5, 261, 262
 Песочанска река 11, 260
 Песочанци, р. у с. Лескоцу 142
 Петрињска планина 4, 8, 9, 143
 Петрчане, село Черкеза 296
 Пећина св. Спас 175
 Пецовци, р. у с. Пештану 154
 Печалбари 204
 Пештани, с. 4, 153, 154

Пидановци, р. у с. Велгошту 144
 Пидановци, р. у с. Лакочереју 118
 Пиец, извор у с. Лескоцу 140
 Пиљевац, мах. у с. Велешту 201
 Пиповци, р. у с. Д. Белици 178
 Пискупија, село у Албанији 158, 159
 Пишкочеја, вар. у Албанији 120, 201
 Плакенска планина 4, 9, 11
 Планинска села 51
 Планинске сувати 21
 „Планински извори“ 16
 Плаће, с. 4, 130, 131
 Пласти круша, потес у с. Дабовјану 203
 Плешиста, село у Албанији 161
 Пљачкашки походи Албанаца 40
 Подгор, раније име Струшког Дрим-кола 7, 28
 Подгорце, село код Струге 190, 191
 Подградец, варошица у Албанији 3, 118, 157
 Подмол, с. 4, 5, 12, 254, 255
 Подпиле, пот. у с. Д. Белици 177
 Подпланинска села 50, 51
 Појава арамија или качака 41
 Појам, с. у Албанији 156
 Поклон „од царот“ 240
 Полиси, мах. у с. Дабовјану 202
 Полиси, р. у с. Дабовјану 204
 Политички покрет у Црној Гори, Србији и Грчкој 40
 Положај села 50—53
 Положан, р. у с. Бицову 231
 Положан, р. у с. Ливади 126, 219
 Полце, пот. у с. Свињишту 131
 Поник, пот. у селу Рамну 144
 Поп Наум, познати свештеник 187
 Попађовци, р. у с. Годишту 280
 Поповци, р. у с. Вевчану 188
 Поповци, р. у с. Враништу 182
 Пораз на Косову (Косовски бој) 29
 Потур Петко, турски паша, родом из с. Лескоца 141
 Поум (Подхум), село 5, 215, 216
 Прдуловци, р. у с. Велгошту 144
 Прдуловци, р. у с. Лакочереју 118
 Пржитоски, р. у с. Д. Белици 178
 Превођење у ислам 34
 Предање о аждаји (ламји) 147
 Предикалница, потес 117
 Премештање села (промена положаја) 53
 Прен, с. у Албанији 164
 Прендовци, р. у с. Заграчану 174
 Пресека, планински превој 8
 Пресека, пот. у с. Малом Влају 162
 Преспа, обл. 1, 3
 Преспанска котлина 7
 Привредне зграде 69
 Привремена насеља 70
 Призрен, град у Србији 27
 Прикупљање десетка 32

Природни наталитет Албанаца и Тор-
бешана 44
Прлески, р. у с. Вишни 176
Прлица, пот. у с. Лескоецу 140
Пропас, пот. у с. Лабуништу 157
Прчи капа, пот. у с. Лакочереју 119
Прчибаба, пот. у с. Рамну 144
Пругаш, гробен на пл. Галичици 148
Пулевски, р. у с. Лескоецу 141
Пуљчеви, р. у с. Лубаништу 158
Пупини, р. у с. Вевчану 186
Пупуновски, р. у с. Велестову 147
Пурковић М., историчар 28
Пуроски, р. у с. Радожди 161
Пут правца Охрид—Елбасан 163
Пут правца Скадар—Дебар—Битољ—
—Солун 202

Радеш, насељено село 66, 245
Радика, река 1
Радовановић Д., научни радник-гео-
граф 1, 26, 28, 163
Радожда, с. 4
Радожда, село код Струге 159, 160
Радојево, раније име села Мисло-
дежде 213
Радолиште, с. 4, 169, 170
Радомирово, насељено село 66, 263
Радомирска река 11
Развитац насеља 1921—1971. г. 61
Рајца, село у Албанији 160, 161, 164,
241
Раковица, насеље у Београду 177
Рамадани, р. у с. Шуму 172
Рамани, р. у с. Татешу 209
Рамна нива, пот. у с. Рамну 144
Рамне, село код Охрида 4, 144, 145
Ранији манастири 34
Раповци, р. у с. Косељу 145
Насељена села 39, 40, 66
Расино, село у околини Охрида 4, 125
Рача, речица у с. Велестову 141
Рашани, старо село у пределу Дебар-
ци 25
Рашка, област у Србији 27
Раштани, насељено село 66, 270
Рвеник, пот. у с. Косељу 138
Регулација корита Црног Дрима 44
Реке Охридско-струшке области 17
Ренијерова карта, количина киша 14
Речица, р. у с. Велгошту 144
Речица, с. код Охрида 4
Риболов, занимање становника 153,
156, 157, 183
Римљани 23, 24, 180
Римска империја 23
Римска насеља 24
Ристевци, р. у с. Велгошту 144
Ристевци, р. у с. Коњску 150
Ристевци, р. у с. Ливоишту 124
Ристевци, р. у с. Опеници 137
Ристевци, р. у с. Речици 129

Ристески, р. у с. Орману 116
Робановци, р. у с. Елшану 152
Родови непознатог порекла 76, 77
Родови познатог порекла 77—84
Родови пореклом из Црне Горе, Раш-
ке и Херцеговине 83
Роми (Ђуници) 104, 105
Роми у Новом Селу 229
Роми у с. Лескоецу 142
Рочи, р. у с. Д. Велици 179
Рочи, махала у с. Д. Велици 177
Рујан, пот. у с. Малом Влају 162
Русић Б., научни радник-етнолог 214
Руски гробови, пот. у с. Сошану 280

Сава, река 24
Садик-паша из Тиране у Албанији
229
Садиковци, р. у с. Подгорцу 192
Салибежица, пот. у с. Волину 242
Самоодбрана Словена у Албанији 36
Самуилово царство 26
Санџаци, турска администр. јединица
31
Сатеска, река 6, 9—12, 18
Св. Атанасија, црква у с. Лакочереју
119
Св. Атанасија, црква у с. Малом Вла-
ју 163
Св. Ђогородица Вранишка 27
Св. Богородица, манастир 167
Св. Богородица Перивлента 160
Св. Богородица, пећинска црквица,
с. Елшане 154
Св. Богородица, црква у с. Д. Велици
178
Св. Врачи, црквиште у с. Враништу
181
Св. Димитрија, црква у с. Ташмо-
руништу 205
Св. Духа, црква у с. Горенцу 251
Св. Ђорђе Кратовац, црква у с. Ло-
жану 232
Св. Илија, манастир у с. Велгошту
142
Св. Илија, црква у с. Елшану 142
Св. Илија, црква у с. Лабуништу 194
Св. Илија, црква у с. Оровнику 253
Св. Илија, црква у с. Рамну 145
Св. Јован Бигорски, познати мијачки
манастир 285
Св. Јован, извор у с. Октису 183
Св. Климент, црква у с. Велгошту
143
Св. Климент, црква у с. Климентану
224
Св. Мартинија, манастир у с. Ташмо-
руништу 205
Св. Наум, манастир 28, 115, 116
Св. Наум, црква у с. Ливоишту 280
Св. Наум, црква у с. Мраморецу 305
Св. Недеља, црква у с. Вапицу 121

Св. Никола, црква у с. Калишту 168
Св. Никола, црква у с. Косељу 138
Св. Никола, црква у с. Лабуништу
194
Св. Никола, црква у с. Лакочереју
120
Св. Никола, црква у с. Малом Влају
163
Св. Никола, црква у с. Опеници 137
Св. Никола, црква у с. Подгорцу 191
Св. Никола, црква у с. Радожди 160
Св. Никола, црква у с. Требеништу
248
Св. Пантелејмон, црква у с. Велгошту
142
Св. Петар и Павле, црква у с. Меше-
ишту 245
Св. Петка, црква у с. Радожди 160
Св. Спас, црквица у с. Лакочереју 119
Св. Спас, црква у с. Лескоецу 141
Св. Стеван, пот. у с. Шипокну 145
Св. тројица, порушена црква у
с. Мислодежди 214
Свештеник Крстић, познати нацио-
нални радник, у с. Подгорцу 190
Сви Свети, манастир у с. Лештану 132
Свињаште, с. код Охрида 4, 131, 132
Северна Албанија 27
Секуловци, р. у с. Годивље 132
Секуловци, р. у с. Завоју 134
Села у равници 52, 53
Селишта, места ранијих села 45, 46
Селмани, р. у с. Боговици 211
Симоновци, р. у с. Пештану 154
Синадиновци, р. у с. Опеници 137
Синадоец, пот. у с. Шипокну 146
Синов дол, топоним у с. Коњском 148
Сиње брдо, б. у с. Окиси 183
Сирула, с. у околини Охрида 4, 125,
126
Сирулска река, пот. у с. Сирули 126
Сирулци, р. у с. Д. Лакочереју 119
Сирулци, р. у с. Лескоецу 142
Скадар, град у Албанији 8, 22, 27
Скадарско-зетски басен 7
Скакало, водопад 118
Скала, пот. у с. Коњском 148
Скаранец, пот. у с. Вапицу 121
Скарић В., научни радник 239, 301
Скарчески, р. у с. Радожди 161
Скендер-бег Кастриотић 184
Скендер-бег, позната личност из ис-
торије 31
Скерлић Ј., познати научник 36
Скопље, град 12
Скребатинска речица 134
Скребатно, с. код Охрида 4, 134, 135
Скребатничани, р. у с. Косељу 146
Скребатничани, р. у с. Лескоецу 141
Славеј, планина 11, 260
Славковци, р. у с. Велмеју 275
Славковци, р. у с. Радожди 161
Славовци, р. у с. Г. Лакочереју 119

Слатина, с. у обл. Голом Брду у Ал-
банији 123
Слатино, с. у Дебарци 5, 284, 285
Слатински Чифлик, с. 5, 283, 284
Слив Јадранског мора 27
Сливово, с. у Дебарци 5, 298, 299
Сливово, с. у Демир Хисару 131
Сливовци, р. у с. Речици 129
Словени 24
Словени досељени из Албаније 79,
80, 82
Сметеновци, р. у с. Лакочереју 119
Смилево, с. у Демир Хисару 132
Смилевци, р. у с. Свињаште 132
Смичевци, р. у с. Лескоецу 141
Снежаници на пл. Јабланици 19
Солакоски, р. у с. Радожди 161
Сопотско, село у Преспи 152
Софтови загони, пот. у с. Враништу
180
Сошане, с. у Дебарци 280, 281
Спас, брдо у с. Заградчани 173
Спасевци, р. у с. Драслајци 235
Спасевци, р. у с. Лескоецу 141
Спировци, р. у с. Косељу 139
Спировци, р. у с. Лубаништу 158
Споменик палим борцима у Срему 222
Србаковци, р. у с. Вевчану 188
Србаковци, р. у с. Подгорцу 191
Србакоска махала, у с. Подгорцу 190
Србиновци, р. у с. Мраморецу 306
Средња Дебарца, предео 6
Средњовековни храмови у с. Враниш-
ту 181
Средорек, потес 117
Српски устанак на почетку XIX века
306
Ставревци, р. у с. Лескоецу 141
Станковић Синиша, научник-биолог
19, 157
Стара вода, извор у с. Рамну 144
Стара гробља 1, 3, 4, 13—15, 47, 48,
169
Стара недеља, пот. у с. Орману 117
Стара Рача, пот. у с. Шипокну 146
Стари Боровец, селиште у с. Ташмо-
руништу 205
Стари бунари 49
Стари Завој, пот. у с. Завоју 132
Стари илирски гробови, код с. Го-
ренца 250
Стари путеви 48, 49
Старија станишта 66, 67
Старинци у области 74—76
Старо Коњско, махала у с. Коњском
148
Старо Село, пот. у с. Ливоишту 123
Старост села у Охридско-струшкој
области 57, 58
Старци, пот. у с. Плаћу 130
Стевовци, р. у с. Горњем Лакочереју
119
Стевовци, р. у с. Елшану 152

Степановци, р. у с. Коњском 150
 Степановци, р. у с. Плаћу 130
 Степаноски, р. у с. Радожди 161
 Стогово, планина 7
 Стојан Комита из с. Шипокна 145
 Стојанковски А., аутор 203
 Стојановски, р. у с. Орману 116
 Стојовци, р. у с. Елшану 152
 Стојановци, р. у с. Подгорцу 192
 Стража, пот. у с. Турју 302
 Стрезовци, р. у с. Подгорцу 191
 Струга, варош 5, 6, 12, 15, 16, 23, 173
 Струшка Малесија, предео у долини
 Дрима, 1, 144
 Струшки Дримкол 6
 Струшки крај 5
 Струшко поље 5, 6, 9
 Студенец горни, извор у с. Шипокну
 146
 Студенец горни, извор у с. Вишни
 175
 Студенец горни, пот. у с. Шипокну
 146
 Студено, пот. у с. Коњском 148
 Студенчиште, извори 16
 Сува чешма, пот. у с. Вевчану 186
 Сулејмановци, р. у с. Подгорцу 192
 Суво поле, пот. у с. Вевчану 186
 Сушица, река 175

Табуисани храстови 205
 Табуисани храстови у с. Вишни 175
 Табуисано (култно) дрвеће 21
 Танасковци, р. у с. Климентану 163
 Таневци, р. у с. Свињишту 132
 Танковци, р. у с. Ливоишту 124
 Татеш, село 5
 Татеш Горни, село 207, 208
 Татеш Долни, село 208, 209
 Татешани, р. у с. Шуму 172
 Ташморуниште, село 4, 5, 11, 204, 205
 Таштановци, р. у с. Вишни 176
 Тврђаве у Охриду и у селима 45
 Текија (муслим. богомоља) у с. Под-
 горцу 191
 Тела, р. у с. Татешу 207
 Тип села 55, 56
 Тип чифличких насеља 56
 Тодоровци, р. у с. Коњском 150
 Тодоровци, р. у с. Лакочереју 119
 Тодоровци, р. у с. Лескоцу 141
 Тодороски, р. у с. Орману 116
 Толевци, р. у с. Пештану 154
 Томаноски, р. у с. Д. Белици 178
 Томић Св., научник-географ 161, 164
 Топли Дол, пот. у с. Сирули 126
 Топономастика 64, 65
 Торбешки (муслимански Словени) 35,
 249
 Торбешки, р. у с. Велгошту 144
 Торбешки, ранији становници с. Меше-
 ишта 245

Торбешко становништво 91—95
 Тоска, село у околини Струге 5, 209,
 210
 Тоски, р. у с. Ташморуништу 206
 Траески, р. у с. Лубаништу 158
 Трајановци, р. у с. Плаћу 130
 Трајковци, р. у с. Д. Лакочереју 119
 Трајковци, р. у с. Елшану 152
 Трајкоски, р. у с. Вишни 176
 Трајкоски, р. у с. Малом Влају 165
 Трајкоски, р. у с. Орману 116
 Трајчевци, р. у с. Завоју 134
 Трајчески, р. у с. Орману 116
 Требенишка речица 248
 Требениште, с. код Охрида 5, 22, 247,
 248
 „Треска“, камп-насеље 160
 Трифуновци, р. у с. Велестову 147
 Трифуноски Ј., географ 9, 247
 Трифуноски, р. у с. Ливоишту 124
 Трла, зимски сточарски станови 149
 Трлишта, пот. у с. Коњском 148
 Трпевци, р. у с. Куратици 128
 Трпевци, р. у с. Ливоишту 124
 Трпезица, некадашње село 155
 Трпејца, село код Охрида 4, 155, 156
 Трпеноски, р. у с. Враништу 182
 Тсевци, р. у с. Завоју 133
 Тумбулка, пот. у с. Вевчану 186
 Тупановци, р. у с. Велестову 147
 Туристичко-спортски риболов 21
 Турје, с. у Дебарци 5, 301, 302
 „Турска вера“ 36
 Турска нива, пот. у с. Коњском 148
 „Турски аскер“ 128
 Турско доба или турска владавина 30
 Турци-Јуруци 169
 Турци, освајачи Охрида 29
 Тушемиште, село у Албанији 158, 159
 Туши махала, у с. Дабовјану 202
 Тушо, р. у с. Заграчану 174

Ћафа Сан, пот. у с. Малом Влају 162
 Ћафа-сан, пот. у с. Радожди 130
 Ћафа Сан, превој на пл. Јабланици 7
 Ћерамидница, пот. у с. Вапили 121
 Ћеровци, р. у с. Трпејци 156
 Ћесар Гргур, брат Вука Бранковића
 29
 Ћесар Гргур, историјска личност 156
 Ћосе, р. у с. Заграчану 174
 Ћункароски, р. у с. Октиси 185

Узроци и начин досељавања 84—86
 Укосни, р. у с. Д. Белици 178
 Унутрашње миграције 86—88
 Упарчевски, р. у с. Велестову 147
 Урбанизација села 43
 Урошевић А., аутор 26
 Уруми, р. у с. Ташморуништу 206
 Устајановци, р. у с. Д. Лакочереју 119

Утицај Охрида и Струге на развитак
 села 62, 63

Фабрика „Херој Тоза Драговић“ 267
 Фарук, краљ Египта 216
 Филиповић М., научник-етнолог 1, 25,
 31, 34, 36, 164, 184, 191
 Филипошки, р. у с. Д. Белици 178
 Филосови, р. у с. Трпејцу 156
 Фнарс, с. у Албанији 171
 Франгово, село код Струге 4, 165, 166
 Фурка, пот. у с. Мислодежди 213

Хајдучија, раширена у турско време
 33

Хајдучка вода, извор 16
 Халку махала, у с. Дабовјану 202
 Херцеговина 27
 Хидроцентрала „Песочане“ 262
 Хотел „Европа“, у Охриду 223
 Х. Ренијер 14
 Хоца, р. у с. Мислешеву 214
 Хумско Невесиње 29

Џаноски, р. у с. Октису 185
 Џар Самуило 25
 Царева ливада, пот. код села Требе-
 ништа 31
 Цариград 23, 141, 187
 Цветановци, р. у с. Завоју 133
 Цветковци, р. у с. Брежану 126
 Цвијић Ј. 1, 19, 22, 23, 25, 26, 39, 161,
 191
 Цељковци, р. у с. Мешеишту 246
 Цинцари или Власи 103, 104, 178
 Цирка, р. у с. Д. Белици 120
 Цистерне и локве 17
 Црвена Вода, с. на планини Кара-
 орману 5, 11, 154, 258, 259
 Црвена Вода, средиште устаничке
 власти 259
 Црвена шума, пот. у с. Елшану 151
 Цркве у с. Октису 184
 Црквине и манастиришта 46, 47
 Црн камен, врх на планини Јабла-
 ници 5
 Црна Гора 192
 Црна Гора, досељеници у с. Елшану
 код Охрида 152
 Црни Дрим, река 3, 5—7, 9—12, 15, 17
 Црниновци, р. у с. Велмеју 275
 Црско, пот. у с. Шипокну 146
 Црско, насељено село 66, 217

Чавдарци, р. у с. Свињишту 132
 Чараповци, р. у с. Годивју 294
 Чачак, град у Србији 154
 Чезма, село у Албанији 160
 Черара, речица у Албанији 157

Черменика, махала у с. Радолишту
 169
 Черменика, област у Албанији 3, 7,
 171

Черменика, р. у с. Радолишту 174
 Чинговци, р. у с. Велгошту 144
 Читаку, р. у с. Новом Селу 228
 Чифлигари, р. у с. Лескоцу 141
 Чифлици, у с. Волину 242
 Чифчијски економски систем 42
 Чолевци, р. у с. Враништу 182
 Чолевци, р. у с. Куратици 128
 Чочков извор, у с. Лубаништу 157
 Чума-падина, пот. у с. Брчеву 211
 Чума, пот. у селу Вевчану 186
 Чурковци, р. у с. Драслајци 235

Џантоски, р. у с. Д. Белици 178
 Џафа, пот. на пл. Галичици 147
 Џеладин бег охридски 35, 157, 170
 Џепароски, р. у с. Октису 185
 Џемиште, село у Голом Врду (Алба-
 нија) 203
 Џуклевци, р. у с. Лескоцу 141

Џабановци, р. у с. Велгошту 144
 Џабаноски, р. у с. Д. Белици 179
 Џаиноски, р. у с. Октису 185
 Џајноски, р. у с. Радожди 161
 Џандановци, р. у с. Вапили 122
 Џапевци, р. у с. Вишни 176
 Џапкаревци, р. у с. Велгошту 144
 Џаптевци, р. у с. Велестову 147
 Џемолар, р. у с. Радолишту 171
 Џерифовци, р. у с. Калишту 169
 Џетковци, р. у с. Г. Лакочереју 130
 Џећералар, р. у с. Франгову 166
 Џећеровци, р. у с. Радожди 161
 Џеху, р. у с. Дабовјану 204
 Џиловци, р. у с. Велесту 144
 Џиникоски, р. у с. Велестову 147
 Џипокно, село код Охрида 4, 145, 146
 Широка полена, пот. у с. Рамну 144
 Широка присојница, пот. у с. Коњ-
 ском 148
 Широка рудина, пот. у с. Плаћу 130
 Широка рудина, превој 7
 Џкиналар, р. у с. Калишту 160
 Џмаговци, р. у с. Вапили 122
 Џоповци, р. у с. Елшану 152
 Џопоски, р. у с. Радожди 161
 Џукаревци, р. у с. Велгошту 144
 Џуковци, р. у с. Мислешеву 241
 Џулевци, р. у с. Издеглавју 288
 Џулевци, р. у с. Мислешеву 241
 Шум, јако врело у с. Шуму код
 Струге 16, 172
 Шум, село код Струге 4
 Шурбановци, р. у с. Октиси 185
 Шутевци, р. у с. Завоју 134